

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

İKİ SAVAŞ ARASI İSPANYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ (1571-1588): BÜYÜK KOPUŞ

DOKTORA TEZİ

EMRAH NAKİ

ANKARA 2015

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

İKİ SAVAŞ ARASI İSPANYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ (1571-1588): BÜYÜK KOPUŞ

DOKTORA TEZİ

EMRAH NAKİ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ABDULLAH GÜNDOĞDU

ANKARA 2015

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

İKİ SAVAŞ ARASI İSPANYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ (1571-1588): BÜYÜK KOPUŞ

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ABDULLAH GÜNDOĞDU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı İmzası

PROF. DR. ABDULLAH GÜNDOĞDU

PROF. DR. MEHMET NECATİ KUTLU

PROF. DR. YUNUS KOÇ

PROF. DR. AHMET GÜNEŞ

PROF. DR. HALDUN EROĞLU

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

EMRAH NAKİ

İmzası

.....

ÖNSÖZ

Tarihte İspanya-Osmanlı ilişkileri deyince ilk olarak akla Osmanlı-Habsburg mücadelesi gelmektedir. 1516'da İspanya tahtına çıkan ve 1519'da ise Kutsal Roma İmparatoru seçilen V. Carlos ile 1520'de Osmanlı tahtına çıkan Kanuni Sultan Süleyman'ın Akdeniz ve Doğu Avrupa'daki rekabeti, her iki hükümdarın uzun süre tahta kalmaları bakımından dünya tarihinin en çok çalışılan konularındandır. Tarihin bu iki cihan imparatorluğu arasındaki çatışma İnebahtı Muharebesiyle zirveye çıkmıştır. Tarihin en kanlı ilk deniz muharebesi olması bakımında epik bir anlatıma konu olmuş, üzerine on binlerce sayfa metin yazılmıştır. Şimdiye kadar Türkiye'de yayınlanan çalışmalar, tarihin en önemli mücadelelerinden biri olarak kabul edilen bu rekabeti, Osmanlı arşivlerinden başka, genellikle Batı'daki Fransız, Alman, İngiliz ve İtalyan arşiv belgelerine ya da bu ülkelerin dilinde yazılan eserlere göre çalışarak işlemişlerdir. Fakat son yıllarda, özellikle genç araştırmacılar, İspanyol Arşivlerine ve İspanyol dilinde çıkan eserlere büyük önem göstermektedirler.

Bu tez çalışmasında, 1571 tarihli İnebahtı muharebesinden İspanya'nın 1588 İngiltere Deniz seferine kadar geçen zaman zarfında, her iki imparatorluk adına meydana gelen siyasi, iktisadi, içtimai gelişmeler paralel bir şekilde kronolojik bir düzende anlatılmaktadır. Fakat tezimizde bu iki savaş tarihi arasındaki 17 yıllık zaman zarfını seçmemizin asıl amacı, tarihin bu iki önemli imparatorluğunun giriştikleri mücadelede en son sınırlarına bu süreçte ulaşmış olduklarını ortaya koymaktır. 1529'dan beri Viyana Osmanlıların ulaşabilecekleri en son sınırı temsil etmektedir ve Avusturya-Osmanlı barış antlaşmalarının İnebahtı sonrası sekiz yıllığına yenilenmesiyle birlikte bu sınırlar resmîyet kazanmıştır. Bu kez Akdeniz'de Malta tampon bir sınır taşı durumunda kalarak Osmanlıların denizlerdeki ilerleyişinin

hudutları belirlenmiştir. İki savaş arası imzalanan Osmanlı-İspanya ateşkesleri, mevcut duruma resmîyet kazandırması bakımından önemlidir. İki imparatorluğun sözü edilen ateşkeslerle birlikte mevcut sınırlarını tanımak zorunda kalmalarından sonra, Osmanlı'nın İran ve II. Felipe'nin Aşağı Ülkeler sorunu bağlamında giriştiği İngiltere Seferlerinden herhangi bir somut başarı kazanamamaları, bir de bu sürecin getirisi olarak ekonomik bakımdan ülkelerini iflasa sürüklemiş olmaları, Avrupa'da sırasıyla yeni başat güçlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü önce İngiltere, sonrasında ise bu iki savaş arasındaki sürecin ürünü olan Felemenk Cumhuriyeti, söz konusu ettiğimiz sürecin başat güçleri ve yeni dünyanın temsilcileri olarak ortaya çıkmışlardır. Bu noktada eski dünyanın temsilcileri olarak kalan İspanya ve Osmanlı İmparatorluklarının gerileme süreci ise vurguladığımız deniz savaşlarından itibaren başlamıştır. İşte bu çalışmayla eski ve yeni dünyanın sınırlarının ortaya çıkışı ve bugünde bu sınırların korunmaya devam etmekte olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Tezimizin hazırlanışı sırasında çok değerli insanların desteğini almış bulunmaktayım. Bu bağlamda;

Başta bu tez konusunu seçmem konusunda teşvik eden ve üzerimdeki emeği büyük olan en büyük rehberim Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu'ya,

Türk Tarih Kurumu ve Bilkent Üniversitesi değerli çalışanlarına,

Dilek Altun, Hüseyin Güngör Şahin, Dr. Cafer Güler, Doç. Dr. Bekir Koç, Prof. Dr. Ertuğrul Önalp ve Prof. Dr. Mehmet Necati Kutlu'ya,

Şahsi kütüphanesini bana açan, üniversite imkânlarından yararlanmamı sağlayan ve İspanyol devlet daireleriyle ilgili idari prosedürleri aşmam için gerekli belgeleri imzalayan Alcalá de Henares hocalarından Dr. Emilio Sola Castaño'ya,

Giriştiğim her işte dualarımı eksik etmeyen sevgili anne ve babama teşekkür ederim.

Emrah Naki

Ankara, 2015

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AGS	Archivo General de Simancas
Bk.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
cm	Santimetre
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
E	Estado
Haz.	Hazırlayan
IRCICA	Organisation of The Islamic Conference Research Center for Islamic History, Art and Culture
km.	kilometre
MD	Mühimme Defteri
MEB	Milli Eğitim Basımevi
Nr.	Numara
Hk.	Hüküm
s.	Sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu
USA	United States of America
V.	Volume
Yay.	Yayınlayan

İÇİNDEKİLER	
ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	IV
İÇİNDEKİLER	V
KAYNAK TANITIMI VE YÖNTEM	IX
A. Kaynaklar ve Araştırmalar	IX
1. Arşiv Belgeleri	IX
2. Yerli Kronikler	X
3. Yabancı Kronikler	XII
4. Araştırma Eserleri	XIV
5. Makaleler	XVIII
B. Yöntem ve Karşılaşılan Sorunlar	XIX
GİRİŞ: TARİHİ ARKA PLAN	1
A. Rönesans ve Reform Çağının Doğuşu	1
1. Bir Geçiş Dönemi Rönesans Çağı	1
2. Dinde Reform Çağrıları	3
3. Karşı Devrim Hareketi	8
B. Siyasi Gelişmeler	12
I. BÖLÜM: İNEBAHTI SAVAŞI ÖNCESİ GENEL SİYASİ DURUM	29
A. Cateau-Cambresis Antlaşması'dan İnebahtı Deniz Savaşına Kadar Batıdaki Siyasi ve Askeri Gelişmeler	29
1. Cateau-Cambresis Antlaşması	29

2. Malta Kuşatması	36
3. Granada İsyanı	40
B. II. Selim'in Tahta Çıkışından İnebahtı Deniz Savaşı'na Kadar Osmanlı'daki Siyasi ve Askeri Gelişmeler	45
1. II. Selim'in Tahta Çıkışı	45
2. Yemen Meselesi	48
3. Karadeniz'in Kuzeyindeki Siyaset, Don-Volga Kanalı Teşebbüsü Ve Süveyş Kanalı İşi	51
4. Fransız Kapitülasyon Anlaşması	54
5. Kıbrıs'ın Fethi	55
II. BÖLÜM: İSPANYA-OSMANLI İLİŞKİLERİNDE SAVAŞ HALİ	61
A. İnebahtı Öncesi İspanyol-Osmanlı Barış Arayışları	61
B. Kopuş Sürecinin Başlı İnebahtı Deniz Muharebesi	68
C. İnebahtı Sonrası	93
1. Osmanlı'ya Karşı İran'la İttifak Arayışları	97
2. Osmanlı-Fransa İttifak Arayışı	100
3. Haçlı İttifakının Dağılması ve Venedik'le Sulh	106
III. BÖLÜM: İNEBAHTI SONRASI İSPANYA-OSMANLI BARIŞ ARAYIŞLARI	116
A. Tunus'un Don Juan Tarafından Zaptı ve Kılıç Ali Paşa Tarafından Geri Alınışı	116
B. Osmanlı Sarayındaki Gayrı Resmi Müzakereciler	126

1. II. Felipe'nin Casusluk Ağı ve Don Martın de Acuña Faktörü	143
2. Ateşkeşe Giden Yolda Martın de Acuña'nın Sabotaj Tasarısı	149
3. İspanyol-Osmanlı Barış Görüşmeleri: Giovanni Margliani'nin Elçiliği	166
F. Bir Kırılma Noktası Vâdilmehâzin [Alcazarquivir] Zaferi	205

IV. BÖLÜM: STATÜKONUN SONU VE YENİ DÜNYA DÜZENİ: OSMANLI VE İSPANYA İMPARATORLUKLARINI ATEŞKEŞE ZORLAYAN FAKTÖRLER

A. İspanya'nın Aşağı Ülkeler Sorunu	211
1. Aşağı Ülkeler Sorunun Arka Planı	211
2. İlk İsyân (1566-1567)	219
3. İkinci İsyân (1572-1576)	224
4. Utrecht ve Arras Birliklerinden Sonra İspanya'nın Alexander Farnese Komutasında Aşağı Ülkeler'i Yeniden Fethi	244
5. 1588 İspanya'nın İngiltere Seferi	253
6. Aşağı Ülkeler'deki Bağımsız Bir Cumhuriyetin Doğuşu	271
B. Osmanlı'nın İran'a Karşı Sefer Kararı Alması	273
1. Osmanlı-Safevî Savaşlarının Arka Planı	274
2. 1578 İran Seferi	278

V. BÖLÜM: BÜYÜK KOPUŞUN İKTİSADİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL TEMELLER

A. Batı'daki İktisadi Gelişmeler	287
1. Yeni Kıta Amerika	287

2. Sevilla	289
3. Anvers	292
4. Ceneviz	294
5. İspanyol İflasları	296
B. İspanya Yönlü Ekonomik Gelişmelerin Osmanlı Ekonomisindeki Yansımaları:	
	302
1. Fiyat Hareketleri	302
2. Batı'dan Değerli Maden Girişinin Osmanlı Ziraati ve Sanayinde Yarattığı Bunalım	
	310
C. Fransa'dan Sonra İngiltere'ye Verilen Kapitülasyonların Osmanlı İçin Stratejik Önemi	318
D. Savaş Teknolojindeki Gelişmelerin XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında İspanya-Osmanlı Rekabetine Etkisi	327
E. Batı'daki Çatışmanın Sosyal Arka Planı	333
1. Büyük Kopuşun Merkezi Olarak Aşağı Ülkeler	334
2. Kopuş Döneminde Bilim ve Kültür	341
3. Osmanlı'da Bilim ve Kültür	347
SONUÇ	352
ÖZET	356
ABSTRACT	358
KAYNAKÇA	360
EKLER	379

KAYNAK TANITIMI VE YÖNTEM

A. Kaynaklar ve Araştırmalar

1. Arşiv Belgeleri

El Archivo General de Simancas (Simancas Genel Arşivi): İspanya'nın Valladolid kentinin Simancas kasabasında bulunan, Osmanlı tarihi üzerine binlerle ifade edebileceğimiz belge ve bilgiye sahip olan, çalışmamızın ana iskeletinin oluşmasında özellikle faylandığımız son derece önemli bir arşiv merkezidir. Arşivin *Papeles Estados*, yani Devlet Kâğıtları dizininde bulunan Türk Tarihini ilgilendiren belgeler, ne yazık ki, bilinen Osmanlı tarihçileri tarafından pek rağbet görmemiştir. Son yıllarda özellikle Muzaffer Arıkan, Özlem Kumrular ve Emrah Sefa Gürkan gibi akademisyenlerin yayınladıkları eserler sayesinde Türkiye'de daha fazla tanınmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri:

Osmanlı Devleti'nin resmî yazışmaları ve merkez teşkilâtı dairelerinin arşiv malzemesi, bugün İstanbul Kağthane bulunan Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. "Mühimme Defterleri" Osmanlı padişahlarının imparatorluğun dört bir yanındaki beylerbeyi, sancakbeyi, kadı, dizdar vb. gibi mahallî idarecilere gönderdikleri ferman, berat ve benzeri yazışmaları ihtiva eden ve Osmanlı idarî teşkilât yapısını ortaya koyması bakımından büyük önem arz eder. Mühimme defterlerinde, pek çok tarihî olay ile Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelerle münasebetleri ve imparatorluğun her tarafındaki sosyal, ekonomik, askerî, dinî ve kültürel şartlar hakkında çok değerli bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Türkçe birçok coğrafi, idarî, askerî terim ile imparatorluğun muhtelif bölgelerinde kullanılan ayar ve ölçülerin doğru anlamlarını tespit etmemiz bu defterler sayesinde mümkün olmaktadır.

2. Yerli Kronikler

Kitâbü't-Tarih-i Künhü'l Ahbâr: Gelibolulu Mustafa Ali'nin dört rükn'e ayrılan genel dünya tarihi olarak kaleme aldığı eseridir. Birincisi dünyanın yaratılışından Peygamber menkıbelerinden, etnografik ve coğrafî bilgilerden, ikincisi Arap tarihinden, Hz. Muhammed'den, üç halife sülalesinden ve o zamanın yazar, şeyh tabip ve hakîmlerinden, üçüncüsü Türklerden, Tatarlardan ve çoğunlukla küçük beyliklerden, dördüncüsü Osmanlı hanedanı tarihinden ve Rum memleketlerinden bahseder. Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayıp III. Mehmed dönemine kadar gelen üçüncü ve dördüncü rükn bizim için çok değerlidir.¹

Peçevi Tarihi:

1520-1639 yılları arasını içeren en değerli kaynaklardan biri olan tarih kitabının yazarı İbrahim Peçevî, eserinde Kanuni Sultan Süleyman zamanı için Celâlzâde Mustafa ve Sâlih, Nişancı Mehmed Paşa, Âlî, Hasan Beyzâde, Hadîdî, kâtip Mehmed Zâ'im, Sa'deddîn gibi yazarların ve babasının ve eski savaşanların verdikleri bilgilere dayanmaktadır. Macarca bilen müverrih, N. V. İstvanffy(1622) ve K. Heltai (1575) gibi Macar tarihçilerinin eserlerine de bakmış olduğundan ilk yabancı kaynaklara bakan Osmanlı tarih yazarı olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise olayların tanığı sıfatıyla yazmış olan yazar, eserinin son bölümlerinde IV. Murad'ın İran seferinden İstanbul'a dönüşünü işlemiştir.²

Mecmua-i Münşeatü's-Selatin:

¹ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coskun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 143.

² Babinger, *a.g.e.*, s. 212-213.

Mecmua-i Münşeâtü's-Selatin 1574'de III. Murad'a sunulan Nişancı Feridun Ahmed Bey'in eseridir. Selaniki'nin tanıklığına göre, 2 cilt halinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan III. Murad'ın cülusuna kadar geçen zamana ait 1880 vesikayı toplamaktaymış. Fakat her iki baskıda da eserin aslındakinden çok daha az belge bulunmaktadır. Mükrimin Halil Yinanç'ın çalışmalarına kadar kıymetli bir tarih kaynağı olarak görülen Münşeât'ın doğruluğundan şüphe etmek pek yerinde olur. Eser, özellikle tahrif edilmiş bir takım eski belgelerle dolu olduğundan yararlanmak istenirken çok incelenmelidir. Mükrimin Halil Yinanç'ın yaptığı etraflı araştırmalar Feridun Bey'in mecmuasındaki belgelerin büyük kısmının tahrif edilmiş olduğunu ispat etmiştir. Feridun Bey'in asıllarını kendi görmüş gibi bir anlatım ile kitabına aldığı bu belgelerden hiç biri, bu güne kadar ele geçmemiştir. Özellikle eski Osmanlı dönemine ait belgeler, eski kroniklerden fazla bilgi vermekte ve çok defa sikkelerin, kitabelerin ve diğer anıtların teyit ettiği olaylara ve tarihlere aykırı düşmektedir.³ Franz Babinger'in verdiği bilgilere nazaran bu çalışmada, belgeleri şüpheli bulunan Müşeât'taki *Filandra ve İspanya Vilâyetlerindeki Luteran Mezhebî Ashâbına Isdâr Buyurulan Nâme-i Hümâyun'un Sureti*'nin transkripsiyonunu ekte sunmamızın sebebi, Osmanlıların, İspanyolların düşmanlarını II. Felipe'ye karşı savaş için kışkırtmaktan geri kalmadıklarını, bunun için üç kez Aşağı Ülkelere Orange Prensine adam gönderdiklerini yazan gayri resmi elçi Jaime de Losada'ya ait Simancas Arşivlerinden çıkardığımız ve Feridun Bey'in mektubunun doğrulunu destekler nitelikteki raporudur.

Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev: Kültür Bakanlığı'nın katkılarıyla The Historical Research Foundation İstanbul Research Center tarafından İstanbul

³ Babinger, *a.g.e.*, s. 118-119.

1987’de basılan eserin, İbrahim Müteferrika tarafından kurulan matbaadaki tıpkıbasımı ve İngilizce tercümesi mevcuttur. 1583’de III. Murad’a sunulan ve yazarı bilinmeyen bu eser Amerika kıtasının keşfi sonrasında Batı’nın gözü kara denizcilerinin yeni kıtada gerçekleştirdikleri seferler hakkında bilgi veren mühim bir eserdir. Bu eser padişaha sunulduğu sırada Osmanlı Devleti İspanya ile ateşkes yapmış ve İran seferine girişmiştir. Buna rağmen Tarih-i Hind-i Garbî, Osmanlı devlet ricâlinin Batı’daki İspanya liderliğindeki gelişmelerden ve yeni kıtadaki keşiflerden haberdar olmaktan uzak kalmadığını ve ilgiyle izlediğini göstermesi bakımından ayrı bir öneme haizdir.

Tarih-i Selânikî: Sefer 971/Eylül 1563’den 1008/1600 yıllına kadar yani Kanuni Sultan Süleyman’ın son yıllarıyla birlikte II. Selim, III. Murat devrini ve III. Mehmet hükümdarlığının ilk beş yılını anlatan Selânikî Mustafa Efendi’nin eseridir. Franz Babinger’in “Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri” kitabında Rûznâme biçiminde yazıldığını söylediği vekayinâme Prof. Dr. Mehmet İşbirli tarafından latin harflerine kazandırılmıştır. Kâtip, divitdar, rûznâmecî, muhasebecî, müteferrika unvanlarıyla Osmanlı Devletine hizmet ederek çağdaşı olduğu döneme yakından tanıklık eden Selânikî Mustafa Efendi’nin yaşadığı ve gördüğü olayları sadakatle anlattığı bu eser Osmanlı Tarih yazıcılığı için çok yüksek değerdedir.⁴

3. Yabancı Kronikler

Felipe II, Rey de España (İspanya Kralı II. Felipe) : II. Felipe’nin son yıllarına ve sarayda yaşananlara yakından tanıklık etmiş ünlü İspanyol vakanüvis Luis Cabrera de Córdoba, ayrıntılı bir II. Felipe kroniği kaleme almıştır. II. Felipe’nin krallığının

⁴ Babinger, *a.g.e.*, s. 150-151.

1583 yılına kadar uzanan kısmını ihtiva eden kroniğin birinci bölümü, ilk defa 1619'da yayınlanmıştır. Ünlü İspanyol tarihçi Manuel Fernández Álvarez Cabrera de Córdoba'nın eserini, ücretli bir saray yazarı olmasına rağmen, özellikle de dış meselelerin ele alınışıyla ilgili oldukça objektif bir kronik olarak değerlendirmektedir.⁵ 1598'de vefat eden İspanya Kralı II. Felipe dönemini anlatan bu son derece önemli kronik, nihayet tam metin halinde dört cilt olarak 1874 yılında Madrid'de İspanya Kraliyet Tarih Akademisi (Real Academia de la Historia) tarafından yayınlanmıştır.

Topografía e Historia General de Argel (Cezayir'in Genel Tarihi ve Topografyası) : Fray Diego de Haedo'nun ilk kez 1612 yılında yayınlamış kroniğidir. Akdeniz Tarihi çalışan araştırmacılar için temel bir başvuru kaynağı olan bu kronik, Kuzey Afrika tarihi hakkında Osmanlı kaynaklarının eksik bıraktığı noktaları tamamlar niteliktedir. Özellikle de Akdeniz'in Afrika kıyıları üzerinde vuku bulan II. Felipe dönemi Türk-Habsburg rekabeti hakkında birinci elden bilgi veren Haedo'nun bu eseri, son olarak 1929 yılında Madrid'de La Sociedad de Bibliófilos Españoles tarafından yayınlanmıştır.

Türkiye Günlüğü: Türkis Noyan tarafından çevirisi yapılan Stephan Gerlach'ın Türkiye Günlüğü, 1573-1578 yıllarını kapsamaktadır. İstanbul'a elçi olarak gönderilen "Sonnek ve Preyburg Kontu" David Ungnad ile beraber, sefaret heyetinin Protestan vaizi olarak gelmiş ve beş yıldan fazla bu kentte kalmıştır. İstanbul'un gündelik yaşamı ve kentsel özelliğiyle ilgili bilgi vermesinin yanında Osmanlı erkânı ile ilgili verdiği bilgiler eşsizdir. Osmanlı'nın o dönemdeki Venedik, İspanya, Fransa ve Avusturya gibi Avrupa devletleri ile ilişkileri hakkında çok önemli

⁵ Manuel Fernández Álvarez, *FelipeII y Su Tiempo*, Espasa Calpe, S. A., Madrid 2006, s. 24.

siyasi gelişmeleri kaydetmiş olan Gerlach, İspanya-Osmanlı ateşkes görüşmeleri ilgili mükemmel bir bilgi sunmaktadır.

4. Araştırma Eserleri

Cervantes y La Berbería: Cervantes, Mundo Turco-Berberisco y Servicios Secretos en La Época de Felipe II (Cervantes ve Berberistan: II. Felipe Döneminde Cervantes, Türk-Berberi Dünyası ve Gizli Servisler): İnebahtı muharebesi sonrasında Osmanlı'ya esir düşen Miguel de Cervantes'in 1575 ve 1580 yılları arasındaki Cezayir esirliğinden yola çıkararak kaleme alınan Alcalá de Henares niversitesi hocalarından Emilio Sola ve Jos F. de la Peņa'nın bu eseri, II. Felipe dönemi İspanya-Osmanlı ilişkileri üzerine önemli bir çalışmadır. Bir Cervantes biyografisi olmaktan ziyade, İber yarım adasından Osmanlı Payitahtına kadar uzanan hat boyunca İspanyol gizli servis elemanlarının faaliyetleri ve raporları hakkında araştırmacıyı aydınlatmakta, özellikle de İnebahtı sonrası İspanya-Osmanlı ateşkesine giden yolda İspanya'nın Osmanlı topraklarındaki girişimleriyle ilgili çok önemli bilgiler sunmaktadır.

El Imperio Luso-Espańol y la Persia Safávida (Portekiz-İspanyol İmparatorluğu ve Safevı İnan'ı): Safevi şahları Tahmasp ve Abbas dönemi İspanya-İnan ilişkileri üzerine son yıllarda batıda yazılmış en iyi eserlerden biridir. 2006 yılında okuyucuya sunulan Madrid Complutense Üniversitesi Profesörlerinden Luis Gil Fernndez'in bu çok değerli eseri, 2007 yılında İspanya Ulusal Tarih dl'nü kazanmıştır. İtalyan, İspanya ve Portekiz arşivlerini kullanarak oldukça titiz bir çalışmaya imza atan yazarın bu eserini bizim için önemli kılan yanı ise İnebahtı sonrası Batı'nın Osmanlı'ya karşı kurmaya çalıştığı İnan ittifakıdır.

Espionaje y Traición en el Reinado de Felipe II (II. Felipe Hükümdarlığında Casusluk ve İhanet) : Javier Marcos Rivas ve Carlos Carnicier García'nın 2001 yılında çıkan eseri bir İspanyol casusu olan Don Martín de Acuña'nın hayatını anlatmakla birlikte, daha ziyade II. Felipe'nin kurduğu İstanbul'a kadar uzanan casusluk ağı hakkında Osmanlı Tarihi araştırmacılarına oldukça ilginç bilgiler sunmaktadır. Beş bölümden oluşan iki yazarlı bu İspanyolca eserde, adi bir sabotajcının birden bire 1577 ve sonrasındaki İspanya-Osmanlı ateşkeslerinin temellerini atan gayrı resmi bir müzakereciye nasıl dönüştüğüne tanık olunmaktadır.

II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası: İki ciltten oluşan ve 16. Yüzyıl Akdeniz ve Avrupa tarihi çalışan, neredeyse bütün araştırmacılar tarafından en fazla başvurulan 20. Yüzyılın dâhilerinden olan Fernand Braudel'in bu eşsiz eseri, muntazam bir arşiv çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta İspanyol, İtalyan, Fransız arşivlerinde çalışacak olan araştırmacılar için rehber kitap niteliğindedir. İspanya-Osmanlı rekabetinin kapsamlı bir şekilde incelendiği eser, tezimizin iskeletinin oluşmasında başvurulan temel kaynaktır.

Felipe II y Su Tiempo (II. Felipe ve Zamani): Ünlü İspanyol akademisyen tarihçisi Manuel Fernández Álvarez, ayrıntılı bir II. Felipe biyografisinin yanında, İspanya Kralı'nın hüküm sürdüğü 1556-1598 yıllarını kapsamlı bir şekilde okuyucuya sunmaktadır. Özellikle de dönemin başat gücü konumundaki İspanya'nın Avrupa tarihi üzerindeki gizli saklı kalmış yönlerini İspanya arşivlerine dayanarak anlatmaktadır. İspanya'nın iç ve dış politikası hakkında sağladığı bilgilerin yanı sıra, II. Felipe'nin Avrupa tarihinin şekillenmesindeki reddedilemez değerdeki önemi, yazarın 2006'da Madrid'de Espasa Calpe yayınlarından çıkan eserinde bir kez daha gözler önüne serilmektedir.

Felipe II, la Biografía Definitiva (II. Felipe, Nihai Biografi) : Türkçe’de Askeri Devrim kitabıyla tanıdığımız, başta savaş tarihi olmak üzere, II. Felipe dönemi Avrupa tarihi üzerine çeşitli kitapları ve makaleleri bulunan Geoffrey Parker’ın bu kitabı, İngilizceden İspanyolcaya Victoria E. Gordo del Rey tarafından çevrilerek 2010 yılında İspanya’da yayınlanmıştır. Başta İspanya olmak üzere Avrupa arşivlerinde bulunan akademisyen tarihçi yazar, yılların birikimini birleştirdiği bu eşsiz eserinde kapsamlı bir II. Felipe biyografisi sunmakla birlikte, dünya tarihinin şekillenmesinde başat rol oynayan dönemin en güçlü devletleri Osmanlı, İspanya, İngiltere, Fransa ve diğerleri hakkında analitik bir tarihi yaklaşımla bizi aydınlatmaktadır.

Felipe II: Un imperio en bancarrota (II. Felipe: İflastaki Bir İmparatorluk):

Carlos Javier de Carlos Morales’ın Editorial Dilema yayınlarından 2008’de Madrid’de çıkan eseri, XVI. yüzyıl İspanya’sının ekonomisi üzerine yayınlanmış en kapsamlı ve ayrıntılı çalışmadır. İstatistik bilimi doğrultusunda hazırlanan eserde, özellikle de II. Felipe dönemi İspanya maliyesi ve hazinesiyle ilgili rakamsal veriler, tezimizin iktisadi kısmının yazımında büyük katkı sağlamıştır.

La Liga de Lepanto Entre España, Venecia y La Santa Sede (1570-1573):

Ensayo Historico a Base de Documentos Diplomaticos (İspanya, Venedik ve Papalık Arasında Kurulan İnebahtı Ligi: Diplomatik Belgeler Esas Alınarak Yazılan Tarihi Deneme): Fernand Braudel’in “İnebahtı tarihçilerinin en sonuncusu ve en iyisi”⁶ olarak övdüğü Luciano Serrano’nun bu eseri Batı kaynaklarına göre ayrıntılı bir

⁶ Fernand Braudel, *El Mediterráneo y ek Mundo Mediterráneo en la Época de Felipe II*, Tomo Segundo, Traducción: Mario Monteforte Toledo, Wenceslao Roces y Vicente Simón, Fondo de Cultura Económica, Mexico 2010, s. 606.

İnebahtı muharebesi anlatmaktadır. Ayrıca ek olarak muharebe sonrası II. Felipe'nin, Don Juan de Austria, Don Juan de Zuñiga gibi devletin önde gelen komutan ve yöneticilerinin, dini önderler ve elçilerinin yazışmalarının transkripsiyonunu sunmaktadır.

The Papacy and The Levant (Papalık ve Levend): Kenneth M. Setton'un 1984 yılında Filedelfia'da The American Philosophical Society'den çıkan ve dört ciltten oluşan eserinin bizim çalışmamızı ilgilendiren dördüncü ve son bölümü, tezimizin siyasi tarih kısmının yazılmasında destekleyici bir kaynak görevi üstlenmiştir. İngilizce olan eserde yazar, mevcut İspanyolca, İtalyanca, Fransızca ve özellikle de Latince arşiv belgelerini ve neşredilmiş yayınları büyük bir titizlikle sentezleyerek oldukça ayrıntılı bir Tarih kitabı ortaya çıkarmıştır.

Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610):

1953 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü Yayınlarından çıkan kitap, Akdes Nimet Kurat'ın başyapıtlarından biridir. Yeni baskısının yapılmamış olması büyük eksikliklerdir. Türk ve İngiliz arşivlerindeki belgelerden yararlanılarak hazırlanan eser, mümkün mertebe siyasi ve diplomatik tarih çerçevesine münhasırdır. II. Felipe İspanya'sı ile mücadelede diğer bir kutbu temsil eden Elizabeth devri esas çerçeveyi teşkil etmektedir. İspanya-Osmanlı mücadelesini yazarken İngiltere bahsine değinmemek tezin anlatımında büyük bir boşluk yaratacağından, bu eser çalışmamızın diplomasi ve siyasi kısım ile ilgili önemli bir eksikliğini tamamlamaktadır.

Uchalı (Uluç Ali): İspanya'nın Alcalá de Henares Üniversitesi hocalarından Emilio Sola'nın 2010 yılında çıkardığı Uluç Ali Paşa biyografisi, XVI. yüzyıl Osmanlı tarihi çalışan araştırmacılar için çok faydalı bir eserdir. Bir biyografiden daha ziyade,

İspanya-Osmanlı rekabetinin anlatıldığı kitapta, özellikle İspanyol ve İtalyan arşiv belgeleri büyük bir titizlikle incelenerek sentezlenmiştir. İspanyol kökenli olan Sola'nın İtalyanca ve Fransızca dillerine hâkimiyeti sayesinde karşılaştırmalı bir Osmanlı Denizcilik tarihinin anlatıldığı eserde, Osmanlı kroniklerinin ve arşiv belgelerinin eksik bıraktığı birçok ayrıntı tamamlanmaktadır. Özellikle de XVI. yüzyıl üzerine Simancas Arşivlerine girerek çalışmalar yürütecek olan araştırmacılar için rehber niteliğindedir.

Unutulmuş Sınırlar: İslam ve Hıristiyan Medeniyetlerinin XVI. yüzyıldaki iki önemli temsilcisi olan İspanya ve Osmanlı İmparatorluklarının Akdeniz'i denetim altına almak için sınırlarını meydana getiren Kuzey Afrika boyunca fay hatları ve çatışma alanları üzerinde giriştikleri mücadeleyi konulan Andrew Hess'in bu çalışması Osmanlı Tarihi araştırmacıları için bir başvuru kitabıdır. Suraiya Faroqhi, Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir adlı kitabında: "Parlak bir çalışma; maalesef bu eserin açtığı yoldan giden olmadı"⁷ diyerek Hess'in bu eserinin Osmanlı Tarihi araştırmacıları için son derece önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.

5. Makaleler

Vacilaciones de la Política Española Frente a Turquía en Época de Felipe II: Entre El Sabotaje y la Tregua Encubierta (II. Felipe Döneminde Türkiye Karşısında İspanyol Siyaseti'nin Bocalamaları: Gizli Ateşkes ve Sabotaj Arasında): Pablo Martín Asuero editörlüğünde Isis Press'ten çıkan "España-Turquía" adlı kitapta yayımlanan José M. Floristán Imizcoz'un bu makalesi, aynı zamanda Kitap Yayınevinden çıkan ve Peral Beyaz Çarum tarafından tercüme edilen "İspanya-Türkiye" kitabında "II.

⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 26.

Felipe Döneminde İspanyol Siyaseti: Sabotaj ve Utanç Verici Ateşkes” olarak yayınlanmıştır. Braudel’in gösterdiği rehberlikte yazılan makalenin adından da anlaşılacağı üzere, 1578 İspanya-Osmanlı Gizli Ateşkesine götüren süreçle ilgili araştırmacıları aydınlatan değerli bir makaledir.

The Battle of Lepanto and Its Place in Mediterranean History (İnebahtı Muharebesi ve Akdeniz Tarihindeki Yeri): Andrew C. Hess’in makalesi bir İnebahtı Muharebesi tarihi anlatımından daha ziyade, İnebahtı sonrası Akdeniz’de yaşanan gelişmeleri ve İspanya-Osmanlı ateşkesini, Osmanlı ve Batı kaynaklarına dayanarak karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koymaktadır. Çalışmamızda, özellikle vurguladığımız İnebahtı Muharebesi sonrası oluşan eski ve yeni dünyanın sınırları ile Malta’nın bu ayrımda tampon bir sınır taşı durumunda olduğunu desteklemesi bakımından önemlidir.

B. Yöntem ve Karşılaşılan Sorunlar

Tez çalışmamızda, Osmanlı İmparatorluğu’nun denizlerdeki ilerleyişinin sonu ve Osmanlı donamasının büyük bir duraklama/gerileme dönemine girişinin sembolik tarihi olarak kabul edebileceğimiz 1571 tarihli “İnebahtı Deniz Muharebesi” ile İspanyolların ünlü Yenilmez donanmasının büyük bir hezimete uğradığı 1588 tarihindeki “İspanya’nın İngiltere Seferi” arasındaki İspanya-Osmanlı ilişkileri temel alınmıştır. Bu çalışmada, genel olarak neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde kronolojik bir anlatım düzeni kurularak olaylar ve gelişmeler tarihi açıdan belirli dönemler esas alınarak incelenmiştir. Tümevarım yöntemine başvurduğumuz çalışmamızda, başta İspanyol casuslarının raporlarına dayanarak gözlenen tek tek olgulardan yola çıkarak

genel yargılara ulaşmaya çalışılmıştır. Ağırlıklı olarak vurgulamaya çalıştığımız 1571-1588 yıllarını kapsayan süreçle ilgili karşılaştırmalı tarihi yöntem izlenmiştir.

İlk olarak İnebahtı Muharebesi'ne kadar İspanya ve Osmanlı Devletinde süregelen siyasi durum karşılıklı olarak anlatılmış ve Doğu ile Batı'da yaşanan genel siyasi durum hakkında bilgi verilmiştir. Tarihin bu ilk en kanlı deniz muharebesinin, kazanan ile kaybeden devletlerin siyasetinde, sosyal hayatında ve ekonomisinde yol açtığı değişimler karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. İspanya-Osmanlı ateşkesine götüren sebepler bu dönemin asıl konusudur. Bu mesele diplomasi tarihi açısından daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca İspanya-Osmanlı ateşkesinden sonra bu eski iki cihan imparatorluğunun giriştikleri ve paralellik gösteren yeni seferler, yani İspanya'nın Aşağı Ülkeler meselesi ve bununla bağlantılı olarak giriştiği İngiltere Deniz Seferi ile Osmanlı'nın İran Seferi karşılıklı olarak anlatılmış, bu seferlerin kısa süreli imzalanan ateşkesin kalıcı olmasına sebebiyet verdiği üzerinde durulmuş ve ateşkese mecbur olan bu iki imparatorluğun giriştikleri yeni seferlerin kendi devletlerindeki siyasi, iktisadi ve içtimai hayatında ne gibi değişimlere yol açtığı karşılaştırmalı olarak sorgulanmıştır. İspanya'nın Aşağı Ülkeler meselesi üzerinde daha ayrıntılı olarak durmamızın sebebi ise Avrupa'nın bu en önemli iktisadi coğrafyası hakkında Türkiye'de kapsamlı bir çalışma bulunmaması ve Türk okuyucuyu bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için elimizden geldiğince aydınlatmak isteğimizdir. İspanya ve Osmanlı İmparatorlukları'nın çöküş sürecini başlattığına inandığımız XVI. yüzyılın bu en önemli iki deniz muharebesi sonrasında oluşan eski ile yeni dünya sınırları vurgulanmış ve günümüz dünya sınırlarının şekillenmesinde temel unsur oldukları kanıtlanmaya çalışılmıştır.

İspanya-Osmanlı ilişkileri üzerine casusların İspanya Kralına ve hükümetine gönderdiği raporlar belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda Simancas Genel Arşivi başvurduğumuz asıl merkezdir. Osmanlı Arşivlerinde İspanya adı geçen birçok belge olmasına rağmen, özellikle iki devlet arasında yapılan gizli antlaşmaların ayrıntılarıyla ilgili hiçbir bulguya rastlayamadık. Bununla ilgili İspanyolca belgeler konuyla ilgili aydınlanmamızı sağlamıştır. Osmanlı sınırlarında ikamet eden İspanyol casuslarının kaleme aldıkları ayrıntılı raporlar, konunun etraflıca incelenmesinde etken olmuştur. Raporlarda yazılanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içindeki ve dışındaki siyasi olaylarla ilgili bilgi vermekle birlikte, ülkenin ekonomik ve sosyal hayatıyla ilgili bilgilerin edinilmesinde de katkısı büyük olmuş ve tezimizde işlenmiştir. Ayrıca bu raporlarda Osmanlı karşısında ne gibi bir siyaset izlemesi gerektiği hususunda II. Felipe'ye tavsiyeler sunulduğundan, İspanyol casuslarını dönemin siyaset bilimcisi olarak görebiliriz. Simancas'daki belgelerin incelenmesinde başta İspanyolca olmak üzere İtalyaca ve Portekizce lisan bilgimizden de faydalandık. İngilizce olarak dünya literatüründe çıkmış eserler, konunun bir bütünlük kazanmasında en önemli katkıyı sağladı.

Bu çalışmayı hazırlamamızda en büyük ilham kaynağı, Fernand Braudel'in II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası eseri olmuştur. Bu eser bize yol gösteren bir başyapıttır. Andrew Hess'in Unutulmuş Sınırlar kitabı, tezimizin nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda bir şablon görevi görürken, Emilio Sola'nın çalışmaları, Simancas'daki arşiv belgeleriyle ilgili rehber kitap rolü üstlenmiştir. Bu tezin siyasi ve diplomasi bölümü tamamlandığında Emrah Sefa Gürkan'ın "Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry (16. Yüzyıl Akdeniz'inde Casusluk:

Gizli Diplomasi, Akdeniz Arabuluculuğu ve Osmanlı-Habsburg Rekabeti)” adlı doktora tezi çıkmıştır. Görünen o ki Gürkan, Emilio Sola’nın “Los que van y vinan: Información y fronteras en el Mediterráneo clásico del siglo XVI (Gidenler ve Gelenler: XVI. yüzyıl Akdeniz Klasığı’nde İstihbarat ve Sınırlar) ve “Uchalí (Uluç Ali)”, ayrıca José de la Peña ile ortak çalışması olan “Cervantes y la Berbería: Cervantes, mundo turco-berberisco y servicios secretos en la época de Felipe II (Cervantes ve Berberistan: II. Felipe Döneminde Cervantes, Türk-Berberi Dünyası ve Gizli Servisler)” adlı eserleriyle yıllarca emek vererek işlediği Osmanlı İmparatorluğu’ndaki casusluk meselesini, daha kapsamlı ve derli toplu bir arşiv çalışmasıyla doktora tezinde zenginleştirmiştir. Sola’nın Osmanlıca bilmemesi sebebiyle çalışmasında Osmanlı arşiv belgeleriyle ilgili eksik bıraktığı kısımları Gürkan, bu çalışmasında ayrıca tamamlamışa benziyor. Fakat yine de Osmanlı-İspanyol ilişkileri meselesiyle ilgili Sola’nın yukarıdaki eserlerinin en kısa zamanda Türkçeye kazandırılması gerekmektedir. Çünkü bu meseleyle ilgili şimdiye kadar birçok tarihçinin başvuru kaynağı olan ve yakın zamanda Türkçeye çevrilen Nicolae Jorga ve Johann Wilhelm Zinkeisen’in yapıtlarını tamamlayıcı görev üstlenmesi ve batılı gözü ile anlatması bakımından önemlidir.

İspanya-Osmanlı ilişkilerinde İtalyan arşivleri en az Simancas kadar öneme haizdir. Fakat yeterli zamanımızın olmayışı ve de iktisadi engeli aşamamış olmamız, bu çalışmanın eksik kalan kısımlarının tamamlanmasını şimdilik erteletmiştir.

GİRİŞ: TARİHİ ARKA PLAN

A. Rönesans ve Reform Çağının Doğuşu

1. Bir Geçiş Dönemi Rönesans Çağı

Ortaçağ devletinin artık ayrı ayrı ulus devletlere bölünmeye başladığı 14. yüzyılda, orta sınıfın uyanan girişim ruhu ekonomide yeni gelişmelere yol açarak Kilise'nin maddi gücünü sarsarken, sosyal yapıdaki kavramlar da feodalizmin dayanaklarını ortadan kaldırdı. Bu bağlamda, Kilise tahakkümünden yavaş yavaş kopan burjuva sınıfı, yaşamının yeni biçimini ve yeni hayat görüşünü yeni bir eğitim anlayışında ortaya koyarak bunu, Avrupa kültür çevresinin iki büyük çağı olan ortaçağ ile yeniçağ arasında bir köprü olan Rönesans'ta başardı. Çeşitli kültür alanlarının ortaçağ yapısından sıyrıldığı, Batı ve Orta Avrupa kültürünün iç ve dış yapısının temelinden değiştiği dönem simgeleyen Rönesans deyimi, yeniden doğuş anlamına gelirken, gerçekten de bu dönem, Avrupa kültürünün gelişmesinde baştan aşağı bir yeniden doğma idi. Dar anlamıyla ise antikçağ üzerindeki incelemelerin yenilenmesini, yeniden doğmasını ifade eden bu çağda,¹ tüm Avrupa'nın öncüsü, Eski Roma medeniyetinin merkezinde yer almasının da katkısıyla 14. yüzyılın başlarından 16. Yüzyıla kadar İtalya oldu. Öyle ki, aynı zamanda İtalyan kültür hâkimiyetinin çağı olarak adlandırılabileceğimiz Rönesans Çağı için 1265-1321 yılları arasında yaşayan Dante'den beri Kuzey ve Orta İtalya, Avrupa'nın en önemli yaratıcı sanat ve edebiyat merkezi olarak ortaya çıktı.²

¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s. 161-162, 178.

² Charles G. Nauert, *The Age of Renaissance and Reformation*, The Dryden Press, USA 1981, s. 78.

Tabiatı yeniden üretmek amacını güden Rönesans sanatçısı sanatsal hakikatin peşinden koştu. Rönesans'ın en büyük biçimsel yenilikleri klasik Yunan ve Roma sanatının taklidi ve etkisinden doğdu. Bu tesir, heykel sanatı ve mimaride olduğu gibi resim sanatında da ifade edilmekle birlikte, aynı zamanda Rönesans sanatının esas vasıflarından biri oldu. Ahenk, denge, orantı, simetri ve ölçülülük yavaş yavaş Rönesans tarzının alamet-i farikası oldu. Klasik zamanlardan Mitolojik temalar 15. yüzyıl ve 16. yüzyılın başlarında en fazla işlenenlerdi.³ Bilginin sırlarının tabiatın kerametinde gizli olduğunu bilen, kendini bilimi öğrenmeye adanarak bu doğrultuda ölçüp tartarak, deneyler yaparak nesnelere iç gerçekliğine ulaşmaya çalışan Leonardo da Vinci, çağdaşı resim sanatının ustaları Titian, Raffaello, Alman Holbein, trajik olarak gördüğü sadece insana ihtiyaç duyan Floransalı heykeltıraş Michelangelo bu çağın çığır açan sanatçıları oldu.⁴

Rönesans, sanattan edebiyata büyük bir dönüşüme yol açarken, düşün hayatını şekillendiren felsefede de büyük bir devrim yaşandı. Ortaçağ'da toplum düşüncesine yön veren filozoflar, kilisenin büyükleri olan din adamları iken, Rönesans'ta bu durum değişmiş, artık yazarlar, araştırmacılar, üniversite öğrencileri felsefeyi yapan ve işleyenler olmuşlardı. Araştırılan değil sadece okutulmakta olan ve Ortaçağ düşün hayatına yön veren Skolastik felsefeydi. Bu yüzden kilisenin öğretim sisteminde yer aldığından teolojiye dayanmakta ve yalnızca kilisenin dogmatik öğretisini desteklemeye yaramaktaydı. Fakat Rönesans'ta dogma ile bilgi felsefesi

³ De Lamer Jensen, Renaissance Europe: Age of Recovery and Reconciliation, D. C. Heath and Company, USA 1981, s. 134.

⁴ Preserved Smith, *Rönesans ve Reform Çağı: Bir Sosyal Arka Plan Çalışması*, Çev. Serpil Çağlayan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 207-217.

arasında uçurum ortaya çıktı ve kopuş gerçekleşti. Amerika Kıtası'nın keşfi ve yeni deniz yollarının açılması, gerek coğrafya, gerek kosmografya ufku genişleyen Avrupa'lı için bu kopuşu hızlandırdı. Çünkü doğa gerçeğini iyice kavramış bilgilere büyük bir gereksinim doğdu.⁵

2. Dinde Reform Çağrıları

Rönesans düşüncesinin üzerinde durduğu ilk sorun insandı. Antikçağda yazılan metinlerin kılavuzluğuyla işe başlayan Rönesans felsefesinde, insan arayan, insanın özü ile bu dünyadaki yerinin ne olduğunu araştıran çalışmalara hümanizm adı verilmişti. Antik yapıtlar çevrilmekte ve yorumlanmaktaydı. Gerçek ve tam kadrolarıyla ortaya konulmaya çalışılmaktaydı. Böylece dinden bağımsız bir kültür kurmak, insan ve dünya ile ilgili bir felsefe yaratmak, kültür bilimlerinin doğal bir sistemini temellendirmek amacıyla yeni hayat anlayışını ve duygusunu dile getiren bir akım olarak belirmektedir. 1304-1374 yılları arasında yaşamış hümanizmin ilk atası olan İtalyan Francesco Petrarca, Çağdaş "Decamerone"nin ünlü yazarı Giovanni Boccaccio bu akım içinde yer almaktaydı. İlk hümanistlerin başlattıkları insan doğasının özü ve yapısı konusundaki düşünceler, asıl Rönesans yüzyılları içinde de sürdü. Öyle ki, 1469-1527 tarihlerinde yaşayan, çağdaş bütün Hümanistler gibi Hıristiyan olmaktan ziyade bir ilkçağ pagani ve antik paganizm hayranı olan Niccolo Macchiavelli de Kilise'nin otoritesine bağlanmayarak yaptığı gözlemlerinde insanın doğasının ne olduğu sorusu üzerinde durmuş, yeni insan anlayışını gününün pratik-politik ödevlerini çözmek için çıkış noktası olarak almıştı. Ünlü eseri "Essais" yani Denemeler'de, "Her şeyden önce kendimi araştırıyorum; benim fiziğim de

⁵ Gökberk, *a.g.e.*, s. 164-165, 198.

metafizigim de bu” diyen ve 1533-1592 yıllarında yaşayarak Rönesans’ın sonlarına rastlayan yaşamıyla Michel de Montaigne de yine önde gelen hümanistlerdendi.⁶

İtalya’dan sonra hümanizm hızlı bir şekilde Kuzey Avrupa’ya yayılmakla birlikte, Almanya Kuzey Avrupa Humanizmi’nin ilk yurdu oldu. Antik Yunan ve Roma eserleri bilinçli bir şekilde benimsenmesinin yanı sıra, Kuzey hümanistleri eski Hıristiyanlık üzerine eğilerek yeniden canlandırmaya değer gördükleri eski mirasın değerli bir parçası olarak Kilise’nin apostolik ve patristik çağına başvurdular. Bu durum Hıristiyan bir hümanist hareketin doğmasına yol açtı. Hıristiyan Hümanizmi’nin en büyük öncüsü Felemenk bir rahibin oğlu olan Rotterdam’lı Desiderius Erasmus’tu. Erasmus, 1503 tarihli *Enchiridion* (el kitabı) ve 1519 tarihli *Colloquies* (diyaloglar) adlı eserlerinde gerçek dini, yalnızca akıl süzgecinden geçirilmiş kompleks dogmalarla ifade edilen biçimsel bir şey olmamakla birlikte, kurtarıcı olarak İsa’yı bireysel bir kabul ve erdemli bir hayata rehberlik etmek için samimi bir çaba olarak tanımlamaktaydı. Fakat Erasmus bunu ifade ederken Katolik dininin köklü dogmalarını ve resmi ritüellerini reddetmemekteydi. Kuzey hümanistlerinin mukarrer lideri olan Erasmus, geleneksel Roma Katolik Kilisesi içinde Hümanizm’den esinlenmiş bir dini reform mücadelesi verenlerin en ünlü sözcüydü. Fakat 1517 itibariyle çatırdamaya başlayan Hıristiyan birliğinin gölgesi altında bu sözcülüğü üstlenirken, Lutheryanların yaptıkları gibi eski kurumsal Kilise’den ayrılma niyetinde hiçbir zaman olmadı.⁷

Fakat Hıristiyan birliğini bozacak her türlü bozulmuşluk ve istikrarsızlık bu dönemde mevcuttu. Öyle ki, 16. yüzyılın başlarında Papalık, ilk çocuk için ve gelirin

⁶ Gökberk, *a.g.e.*, s. 167-171.

⁷ Nauert, *a.g.e.*, s. 117, 119, 121.

onda biri olarak alınan dini vergiler ile yasal olmayan evliliklerin kutsanması için alınan vergiler ve endüljanslar (halktan para alarak cennetten toprak satma) sayesinde geniş bir mali sistem yaratmıştı. 1494-1516 yılları arasındaki İtalyan Savaşları ile Türklere karşı Haçlı seferlerinin giderlerini karşılamak ve diğer taraftan Aziz Peter Bazilikası'nın restorasyonuna harcanmak üzere yeni gelirlere ihtiyacı vardı. Toplam yıllık gelirini 450.000 dukaya çıkarması gerektiğinden çözüm olarak Kardinallikleri satışa çıkarmayı gündeme getirmişti. 1500'de on iki Kardinallik 120.000 duka karşılığı VI. Alexander'a satılmıştı. Olayları çığırından çıkaran asıl vaka ise endüljansların satışa çıkarılması olmuş, Papalığın dünyevi bir ticarethaneye dönüştüren bu durum Martin Luther'i harekete geçirmiş ve 1517'de Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı "Doksan Beş Tez" adlı eserinde endüljansların temelden yanlış olduğunu savunmuştu.⁸

Sonraki yıllarda ruhani hiyerarşi ve rahiplik kurumu vasıtasıyla sömürü düzeni kuran Vatikan'a ve savunucularına karşı oluşan belirgin hoşnutsuzluğun bir ifadesi olan reform hareketlerinin önderliğini üstlenen Luther'in, 1520'de Papa X. Leo tarafından aforoz edilmesine tanık olundu. Öyle ki çok geçmeden kendisini kanun kaçağı ilan eden Worms Fermanı ile birlikte Protestanlara karşı Katolik kilisenin ve savunucularının acımasız ve sert tavrına yol açacak olan süreç de böylece başladı.⁹

Almanya'daki Wittenberg Üniversitesi'nde ilahiyat profesörü olan Martin Luther, 1521 yılında Habsburg İmparatoru ve İspanya Kralı V. Carlos'un da aralarında bulunduğu soyluların, kilisenin ve Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki şehirlerin temsilcilerinden oluşan Worms Dieti'nde söz alarak fikirlerinden

⁸ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Dost Kitabevi, Ankara 2012, s. 22-23, 63.

⁹ Lee, *a.g.e.*, s. 20,30-31.

vazgeçmesini isteyenlerin taleplerini reddetti. Luther, Worms'daki Diet'te Almanya'daki Roma'yı temsilen bulunan piskoposların rahipleri gerektiği gibi denetleyememesinden, keşişlerin ve frerlerin açgözlü ve ahlaksız olmasından, halktan para sızdırmalarından, metres tutmalarından ve lüks içinde yaşamalarından, rahiplerin hiçbir dilde doğru dürüst okuma yazma bilmemelerinden ve Evkaristiya ayini sırasında Latince sözcüklerin ne anlama geldiğini bilmeden ağızlarında gevelemelerinden şikâyetçi olan insanların sözcülüğünü üstlenmişti.¹⁰

Yeni bir kilise kurmak niyetinde asla olmayan Luther'in gerçek amacı yozlaşmış ortaçağ kilisesini ıslah etmektir. Bu da Kilise'nin Roma'daki Papa'dan özgürleştirilmesiyle mümkündür. Luther, başlarda imparatora itaati tasdik etmekte ve Türklerin batıdaki ilerleyişine karşı savunma savaşını desteklemekteydi. Fakat V. Carlos'un 1530'da Augsburg'daki evanjelik (Lutheryan) topraklarının ikrarını tanınamaması ve saldırgan politikaları üzerine görüş değiştirerek Protestanlara karşı silaha sarılan bir imparatorluk iradesine itaat etmemeleri hususunda Almanlara bildirimler dağıttı.¹¹

Martin Luther'in Kilise'yi ıslah etme çağrısı üzerine başlayan ve Alman Protestanlığı olarak adlandırılan evanjelik hareket, 1530'daki V. Carlos'un Augsburg Dieti'nde hizipleşmeyi defetmekte başarısız olması üzerine bir savunma ittifakına dönüşerek Saksonya Elektörü ve Hesse Prensi liderliğinde Smalkaldic Liga adını aldı.

¹⁰ Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 225-227, 230.

¹¹ Scott Hendrix, "Martin Luther, Reformer", *The Cambridge History of Christianity*, V. 6, Ed. R. Po-Chia Hsia, Cambridge University Press, New York 2007, s. 8-10.

1531'den 1547'de V. Carlos'a bağılı imparatorluk ordusuna karşı aldığı askeri mağlubiyete kadar büyük bir gelişme gösterdi. Öyle ki, bu o beş yıllık süreçte Katolik din bastırılmış, rahipleri sürgün edilmiş, manastırları dağıtılmış, yerlerine evanjelik (Lutheryan) doktrin yerleştirilmişti.¹²

18 Şubat 1546'da Luther'in ölümü ve Nisan 1547'de Protestanların askeri yenilgisi Lutheryan ruhban sınıfında kopmalara yol açmış, ardından 1547-1548 yıllarında Augsburg Dieti'nde toplanan Protestan eyaletlere V. Carlos, "Interim" adlı geçici bir kilise düzenini zorla kabul ettirmişti. Interim, Saksonya'da zorla benimsenirken, Magdeburg'un kuzey şehrinde buna direnç gösteren Lutheryan ruhban sınıfı, Hırvat Matthias Flacius liderliğinde Lutheryanlığı mücadele eden bir dini harekete dönüştürmek adına örgütlendi. Daha önce V. Carlos'a Interim'in Saksonya'da yerleştirilmesi işini üstlenen yeni Elektör Saksonya Dükü Maurice ise 1552'de harekete destek vererek Fransa Kralı'yla ittifak kurup liderliğini üstlendiği Lutheryan prenslerinden oluşan bir grupla birlikte imparatora karşı harekete geçti. İmparatorluğa karşı başlatılan isyan, Elektör Maurice ve Avusturya Kralı Ferdinand arasında imzalanan Passau Antlaşması'yla sona erdi. Böylece Alman Protestanlığı'nın ikinci neslinin önü de açılmış oldu. Ardından 1555'de Augsburg'da toplanan Diet'te, Augsburg Din Barışı olarak adlandırılan ve yirmi dört maddeden oluşan metnin onaylanması, V. Carlos'un mutlakiyetçi ve tek dine dayalı bir devlet kurma politikalarının iflasını açıkça ilan etti.¹³

¹² Thomas A. Brady, "Emergence and Consolidation of Protestantism in the Holy Roman Empire to 1600", *The Cambridge History of Christianity*, V. 6, Ed. R. Po-Chia Hsia, Cambridge University Press, New York 2007, s. 20-21.

¹³ Brady, *a.g.m.*, s. 23-24.

Almanya'daki her bölgeye Katolik ya da Lutherci olma hakkı tanıyan Augsburg Barışı'nın sınırlamalarından biri, meşru mezhepler olarak sadece Lutherci Protestanlığı ve Katolikliği tanımasıydı. Oysa, 1509 Fransa'da doğan ve 1553'de Protestan olup Cenevre'ye kaçan Jean Calvin, barışın imzalandığı 1555'de Protestanlığın en dinamik biçimini savunmaktaydı. Hukuk öğrenimi görmüş olan Calvin, Protestan düşüncesinin mantıklı ve sistematik bir biçimde düzenlenmiş bir sentezi olan *Christianae religionis institutio* (Hıristiyan Dininin Bağlayıcı İlkeleri) adlı çalışmasını yayınladı. Yayınlarıyla, kısa bir süre önce piskoposlarını kovmuş ve şehir ve kilise yönetimlerini yeniden oluşturmaya çalışan Cenevre şehrinin önemli şahsiyetlerinin dikkatini çeken Calvin, ruhban sınıfına girmek isteyenler için bir akademi kurarak vaiz ve papaz yetiştirmekteydi. Calvin'in kurduğu Cenevre Akademisi'nden mezun olan gençler, Kalvinist fikirleri Fransa, Aşağı Ülkeler, Almanya, İngiltere, İskoçya, Macaristan ve Polonya'ya yaydılar.¹⁴

3. Karşı Devrim Hareketi

Ortaçağ boyunca sık sık dinsel sapkınlıklar ve hizipçilik tehdidiyle karşı karşıya kalan Katolik Kilisesi, Reform hareketi ile birlikte ciddi bir yara aldı. Protestan Reformu'nun herhangi bir ortaçağ dinsel sapkınlığından daha çok ilgiyi çekebilecek potansiyel bir tehlike olduğunun farkında olmayan Katolik Kilisesi, 1520'ler ve 1530'larda olayın ayırımına varıp harekete geçti. Bu doğrultuda dinsel nitelikli bir yeniden doğuş hareketi halini alarak kurumsal islahı ve Protestanlıkla ortak inançlar platformunda bir uzlaşmayı sağlayarak hizipleşmeyi azaltmayı amaçladı. Reform ihtiyacına yönelik bu bilincin oluşması Lutheryan hareketin ortaya çıkışıyla birlikte

¹⁴ Hanks, *a.g.e.*, s. 254, 256-259.

aniden beliren bir şey değildi. Birçok papa ve kardinal tarafından bu durum fark edilmesine rağmen meselenin çözümüne dair hiçbir şey yapılmamıştı. Fakat 1537'de Papa III. Paulus ile birlikte ilk somut adım atılarak, asıl sorunun papalığın kendisini dünyevileştirmesi olduğu ve diğer temel değişikliklerin ancak bu gelişme sağlandıktan sonra mümkün olabileceğini savunan Kardinaller Komitesi oluşturuldu.¹⁵

III. Paulus, ruhban sınıfında iyileştirmeler yaparak reform yanlısı kardinaller, rahipler ve piskoposlar atadı. Kilise makamlarının alım satımı, din adamlarının birden fazla makam sahibi olmalarını yasaklama, kilisenin vergi toplama sistemini ve yasal uygulamaları değiştirmek, Papalık sarayında dünyeviliğe ve ahlaksızlığa son vermek gibi XVI. boyunca yavaşça kabul edilecek reformların öncüsü oldu. Yeni tarikatların kurulmasına, rahipleri eğitmek için din okullarının açılmasına destek veren Papa, Kutsal Papalık Kongregasyonu'nu yeniden organize ederek onu Roma Engizisyonu'nun üzerine çıkarıp yönetimini ise Kardinaller Komitesi'nin ellerine bıraktı. Katolik Reform, Papalık kadar eski ve yeni tarikatları da kapsıyordu. Benedikten, Augustinusçu ve Frankisten gibi eski tarikatlar disiplinlerini yeniden kurarak başlangıçtaki amaçlarına geri dönebilmek için önlemler alırken, Teatinus Tarikatı, Barnabasçılar ve Kapuçinler gibi yeni tarikatlar ise hastalarla ve yoksullarla ilgilenmekte, hastaneler ve yetimhaneler açmakta, yoksul bölgelerde vaazlar verip ayinler yapmaktaydılar.¹⁶

Katolik Reformu, akıl yürütme ve öğretisel uzlaşma yoluyla Lutherçileri tekrar Katolik Kilise'sine bağlamaya çalışsa da Ortaçağın Augustinus veya Tomasso'nun yarattığı mezheplere bile izin veren Kilise için Protestanlığın bu tür mezheplerin çok

¹⁵ Lee, *a.g.e.*, s. 49-51.

¹⁶ Hanks, *a.g.e.*, s. 260-261.

ötesinde bir dinsel devrim oluşu, Papa yandaşlarının büyük kısmının Lutherçileri dinsel sapkınlar olarak görmesi ve tekrar bir asimilasyonun öğretilerinde büyük değişiklikler olmadığı sürece imkânsız olduğuna inanmaları neticesinde 1541'de Ratisbon (Regensburg)'daki Diet'de Protestanlıkla uzlaşmanın yollarını aramaktan vazgeçti. Kilise, bundan sonra tüm gücünü zor kullanmaya harcayacaktı. Protestanlıkla uzlaşmayı reddedenlerin temsil ettiği Karşı Reform'u harekete geçiren bu tarihten sonra, düşmanla etkili bir şekilde savaşmak öncelikli bir tanımlamayı gerektiriyordu. Bu, 1545'de Trent Konsili'nden çıkan öğretisel bildirinin de temel amacıydı.¹⁷

Uzun süren müzakerelerden sonra İspanya, Fransa ve Papalık'ın önderliğinde Aralık 1545'den Mart 1547; Mayıs 1551'den Nisan 1552 ve Ocak 1562'den 1563 tarihine kadar üç farklı dönemde toplanan Trent Konsili, başlangıçta, doktrinal açıklık getirme ve tanımlamaya ya da mevcut yasaları reforme etmeye öncelik verdi. Konsil, dini diyalogların başarısızlığa uğradığı 1541'de Ratisbon'da yaşandığı üzere, Protestan Kiliselerin kurumsallaşmasını görmezden gelmekteydi ve Protestanlık ile kesinlikle uzlaşmaması gerektiğini savunmaktaydı. Konsil, birçok dini görüş farklılığının yanı sıra, Protestanlar ve Kilise arasında en önemli anlaşmazlık meselesi olan Papalık kurumunun rolü ve Papalık otoritesinin güçlü bir şekilde artması meselesini sonuçlandırmamakta inat etti. Ayrıca Papalık üstün konumunu korumak adına yasaklı kitaplar listesi yayınlarken, yeni kurulan Kapuçinler ve Cizvit tarikatlarının bu doğrultuda büyük desteğini gördü. Yeni tarikatlar arasında çok önemli bir konuma sahip olan Cizvit tarikatı, İspanyol soylusu Ignatius Loyola tarafından kurulmuş idi. Bu İspanya'nın dini seçimini belirledi. 1540 yılında Papa III. Paulus'un onayını alan

¹⁷ Lee, *a.g.e.*, s. 52.

tarikat, Loyola'nın öldüğü 1556 yılında kabaca 1000 üyeye ulaşmış bulunuyordu. Bunların çoğu Avrupa'ya yayılmış, Asya'ya ve Amerika kıtasına ulaşmış ve eğitime çok büyük önem arz ederek 33 akademik merkez kurmuş bulunuyordu.¹⁸

Kalvencilik hareketinin tam anlamıyla zıttı olarak kabul edilebilecek Cizvit hareketinin kurucusu Loyola, 1520'lerde oluşturduğu *Exercitia spiritualia* yani Düşünme Kuralları adlı eserinde, *Tüm bireysel yargılarımızı bir kenara bırakarak kendimizi Kutsal anamız olan Lordumuz İsa'nın aracısı Kilisemizin buyruklarına boyun eğmeye hazırlanmalıyız* sözleriyle kilisenin yorumladığı tüm öğretilere tam bir boyun eğişte ısrar etmekteydi. Hatta, *doğruya ulaşabilmek için bize beyaz gibi gözükken bir şeyin kilise tarafından siyah olduğu söylenirse, inanmak için hazır olmalıyız* diyerek Calvin'in yıkmak için uğraştığı her şeyi korumaya ve yerleştirmeye çalışmaktaydı. Kalvinist örgütlenmenin hedefi, Cenevre'deki Katolik kilisesinin hiyerarşisini değiştirmek ve dünyevi yönetimle sıkı bir işbirliği kurarak öğretisel ve ahlaki sistemi Kalvinist felsefe yönünde yeniden düzenlemek olurken; tüm örgütlenmelerini Loyola'nın 1550'de yayınladığı *Constitutiones* yani Kurumlar adlı eserine dayandıran Cizvitler ise kilisenin yapısı dâhilinde işleyen bir azınlık hareketi olarak muhafazakar inançların geleneksel öğretilerini koruma konusunda öncülük eden bir tarikat sıfatıyla, özellikle de Trent Konsili sonrasında güç kazandı. Öyle ki, XVI. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Cizvitlerin liderliğini üstlendiği ıslah edilmiş Katoliklik, Aşağı Ülkeler'de olduğu gibi siyasi otoritelerle büyük bir uyum içinde bulunan ya da Fransa'da ve İskoçya'da olduğu gibi iyi kaynaşmış muhalif bir

¹⁸ Robert Bireley, "Redefining Catholicism: Trent and Beyond", *The Cambridge History of Christianity*, Vol 6, ed. R. Po-Chia Hsia, Cambridge University Press, New York 2007, s. 146-151.

bütünlük içinde örgütlenerek büyük başarı kazanan Kalvinizm'e karşı siyasal alandaki mücadelenin lideri oldu.¹⁹

B. Siyasi Gelişmeler

İngiltere ve Fransa arasında yaşanan Yüz Yıl Savaşlarının sona erdiği, Konstantinopolis'in Osmanlılarca fethedildiği 1453'te siyasi olarak parçalanmış bir görüntü çizmekte olan İberya yarımadasında Hıristiyan Portekiz, Kastilya, Navarra, Aragon krallıkları ile güneyde Müslüman Granada emirliği hüküm sürmekteydi. Bunlardan en güçlüsü Aragon ve Kastilya krallıklarıydı. 15. yüzyılda savaşların artan maliyeti kralların etkili ve verimli biçimde kaynak sağlamalarını güçleştiriyordu. Bunu sağlayabilen krallar sağlayamayanlara karşı avantajlı durumdaydı. Akıllıca yapılan evlilikler yoluyla, ülkelerindeki soylular ve diğer ülkelerdeki kraliyet hanedanlarıyla ittifaklar oluşturmayı başaran hükümdarlar güçlerini daha da artırdılar. Bağımsız krallıklar tarafından yönetilen İspanya önce evlilik, daha sonra da fetih yoluyla bütünlüğe kavuştu. Kastilya kraliçesi Isabel ile toprakları içerisinde Napoli, Akdeniz'de Sicilya, Sardinya, Mallorca ve Menorca adaları bulunan Aragon Prensi Fernando'nun 1469 yılında evlenmesi krallıkları birleştirmese de vârisleri zamanında İspanya'yı daha bütünlüklü bir görüntüye kavuşturdu. Bu iki devlet 1100'lerde Kastilya'da *Cortes*; Aragon'da *Corts* olarak çağrılan bir kaç küçük temsilciler meclisi kurmuşlardı. Bu meclislerde din adamları, soylular ve şehirliler için ayrı meclisler bulunuyordu. 1469'da ittifaktan sonra da her iki devlet, yarımada dışındaki topraklar dâhil olmak

¹⁹ Lee, *a.g.e.*, s. 44-47.

üzere kendi kanunlarını, mahkemelerini, vergi sistemini ve temsilciler meclisini yaklaşık 1700'e kadar korudular.²⁰

Isabel ve Fernando çocuklarının da kendi yaptıkları gibi evlilikler yapmalarını sağladılar. Bu yolla Avrupa'nın diğer ülkeleriyle kendi ülkeleri arasında bağlar oluştururken askeri başarılarla da topraklarını genişlettiler. Evliliklerinden hemen sonra yeniden fetih manasına gelen *Reconquista*'yı başlatarak yarımadadaki son Müslüman devlet olan Granada Emirliğine karşı sürdürdükleri mücadeleyi 1492 yılında başarıya ulaştırdılar. 1492'de Son Müslüman devleti devrilirken, yarımadadaki diğer bir unsur olan Yahudiler de adadan kovuldular. Aynı yıl yeni kıta Amerika'nın keşfi gerçekleşti. Bunu izleyen 30 yıl içinde Portekizliler Ümit Burnu'nu dönüp Çin ve Japonya'ya kadar ilerlediler. 1521'de Pasifik geçilip dünya ilk kez denizden dolaşıldı. Tüm bunların sonunda İberya yarımadası birdenbire başat güç olarak parıldamaya başladı. Yarımadaya çağ atlatan tüm bu gelişmeler neticesinde ödenen bedellerin bir karşılığı olacaktı. Engizisyon mekanizmasını devreye sokarak yarım adayı Yahudi ve Müslümanlardan temizlemeyi başaran ve Papalık Devleti'nin savunmasına asker sağlayan Fernando ve Isabel'e bu hizmetleri karşılığında Papa VI. Alexander, en Katolik Majesteleri unvanı verdi. En Katolik unvanı sayesinde, hem kral, hem kraliçe, hem de vârisleri, kilise üzerinde güç sahibi oldular. Isabel'in 1504'deki ölümünden sonra bayrağı tek başına taşıyan Fernando, 1512'de İberya yarımadasındaki Navarra krallığını fethetti ve 1515'te Kastilya krallığına bağlandı. Sonrasında Fransa'nın

²⁰ Hanks, *a.g.e.*, s. 9, 38, 147-148.

güneyini oluşturan toprakları, Kuzey Afrika'yı, Güney İtalya'yı ve Kanarya adalarını ele geçirdi.²¹

Fernando, Ocak 1516'da ölünce, Kastilya ve Aragon krallıkları I. Carlos'a kaldı. Katolik kralların başarılı evlilik politikaları meyvesini uzun vadede olsa vermişti. Isabel ve Fernando'nun kızları (deli) Juana ile Habsburg imparatoru Maximilian'ın oğlu (yakışıklı) Felipe'nin evliliğinden dünyaya gelen I. Carlos, 14 Mart 1516'da Bürüksel'de, Kastilya ve Aragon kralı ilan edildi. İlk defa her iki krallık aynı kişide bütünleşmiş oldu. Yarımada krallıklarının yanı sıra, Aşağı Ülkeler ve Habsburg topraklarının da mirasçısıydı. Büyükbabası İmparator Maximilian'ın Ocak 1519'da ölümü üzerine, 28 Ocak 1519'da henüz 19 yaşındayken V. Carlos olarak Kutsal Roma İmparatoru seçilince, İspanya tarihinde yeni bir çağ açılmış oldu.²²

V. Carlos, Kutsal Roma İmparatoru olduğu yıl, Kastilya krallığı adına Hernán Cortes, Aztek Meksika'sını fethetmeye başladı. Böylece genç imparator, Avrupa'da yönettiğinden daha geniş topraklara deniz aşırı ülkelerde sahip oldu. Bir yıl sonra 1520'de, batıda Muhteşem lakabıyla anılacak olan sultan Süleyman, Osmanlı tahtına cülus etti.²³ Aynı yıl 20 Mayıs'ta İmparator Kastilya'dan ayrıldı. Yokluğunda ise

²¹ Hanks, *a.g.e.*, s. 148-149; J. M. Batista I Roca, "The Hispanic Kingdoms and The Catholic Kings", *The Cambridge Modern History-The Renaissance 1493-1520*, Ed. G.R.Potter, Vol. I, Cambridge 1957, s. 316, 320, 325; David Arnold, *Coğrafi Keşifler Tarihi*, çev. Osman Bahadır, Alan Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 8.

²² Josef Pérez, "Edad Moderna", *Historia de España*, Editorial Espasa Calpe, S.A, Madrid 2007, s. 231, 241, 244-245; Villiam Maltby, *The Reign of Charles V*, Palgrave, China 2002, s. 6-7, 18-19.

²³ Patrick Williams, *Philip II*, Palgrave, Great Britain 2001, s. 8.

Kastilya'da “*comuneros*”²⁴ isyanı patlak verdi. 24 Nisan 1521'de isyancılar bozguna uğratıldı. İsyanın başladığı ve yönetildiği son düşmeyen kale Toledo kenti ise Ekim'de teslim bayrağını çekti.²⁵

1522 yılında imparator yedi yıl kalacağı İspanya'ya geri döndü. Devlet politikası geleneğine dönüşen hükümdarlar arası evliliklerin bir benzeri komşusu Portekiz krallığıyla gerçekleşti. İmparator V. Carlos, Portekiz prensesi Isabel ile 1526 yılında evlendi.²⁶ Politik anlaşmalar neticesinde V. Carlos'un 1526 yılında yaptığı bu evlilikten 21 Mayıs 1527 yılında Valladolid'de Felipe, 1529 ve 1535 yıllarında ise María ve Juana isminde iki kız çocuğu dünyaya geldi.²⁷

Prens Felipe'nin doğumu şerefine yapılan kutlamalar sırasında, Habsburg ordusunun 6 Mayıs 1527'de Roma'ya saldırıp yağmaladığı ve hayatı için endişe eden Papa VII. Clement'i kaçmak zorunda bıraktığı haberleri ulaşınca tüm kutlamalar iptal edildi. Olayların merkezinde Papa'nın Fransa kralı I. François ile yaptığı ittifak vardı. Bütün dikkatini bu olaylara veren V. Carlos'un İspanya'dan ayrılması kaçınılmazdı. Bütün bunlar, prens Felipe için ise yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu. 10 Mayıs 1528'de Madrid'te temsilciler meclisi Cortes tarafından Kastilya tahtının vârisi

²⁴ İspanyolca comunidad (halk, cemiyet) kelimesinden türemiş olup cemiyet üyesi anlamına gelmektedir.

²⁵ John Lynch, *Spain 1516-1598: From Nation State to World Empire*, Blackwell, Oxford 1991, s. 56-57.

²⁶ Lynch, *a.g.e.*, s. 67; Perez, *a.g.e.*, s. 257.

²⁷ Peter Pierson, *Felipe II de España*, Traducción: Jorge Aguilar Mora, Fondo de Cultura Económica, Madrid 1998, s. 17.

olarak tanındı. Aynı zamanda Kraliçe Isabel de İmparatorun yokluğunda kral naibi olarak tanındı. Böylece İmparator 27 Haziran 1529'da Barcelona'dan denize açıldı.²⁸

Tükenmek bilmez bir enerjile imparatorluk topraklarının bir ucundan diğerine seyahat eden V. Carlos için bu yolculuklar zorunluluk teşkil etmekteydi. Doğuda devam eden Türk ilerleyişi neticesinde Kanunî Sultan Süleyman'ın orduları 1529'da Viyana kapılarına kadar ulaşmıştı. Ayrıca daha önce Fransa kralı I. François'in V. Carlos tarafından esir tutulduğu sırada İstanbul'a gelen Fransız elçisi Jean Frangepani tarafından Ağustos 1525'de Osmanlı'ya iletilen yardım talebini Kanunî geri çevirmeyerek ilk kez başlayan Osmanlı-Fransa ittifakıyla Fransa'nın, İspanya'ya kaptırdığı topraklarını yeniden ele geçirme ve koruma fırsatını geri tepmeyeceği açıktı.²⁹ Yüzyıllar öncesinden beri böylesine ciddi bir tehdit altında kalmamış olan Batı'da, Martin Luther bile tepkisini dile getiriyor ve İmparatora destek verilmesi gerektiğini söylüyordu. Sonu gelmeyecek gibi görünen Türk tehdidi karşısında İmparator, önce 29 Haziran'da savaş halinde olduğu Papa V. Clemens'le Barcelona'da, sonra 5 Ağustos'ta Fransa ile Cambrais Barışını yapmasına neden oldu. Artık bütün enerjisini Türk tehdidine karşı koymak için harcayabilirdi.³⁰

1532'deki İkinci Viyana kuşatmasının başarıyla püskürtülmesinden sonra İmparator, Nisan 1533'te İspanya'ya döndü. Tam iki yıl sonra, Nisan 1535'te ülkeyi

²⁸ Henry Kamen, *Philip of Spain*, Yale University Press, Great Britain 1997, s. 2-3; Willams, *a.g.e.*, s. 9.

²⁹ İdris Bostan, "Kanuni ve Osmanlıların Akdeniz Siyaseti", *Türkler ve Deniz*, Ed. Özlem Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 14-15.

³⁰ Xavier Sellés Ferrano, "Carlos V y el Primer Cerco de Viena en la Literatura Hispánica del XVI", *España-Turquía*, Editorial Isis, İstanbul 2003, s. 63-65.

terk etti. V. Carlos, Aralık 1536-Şubat 1538; Haziran 1538-Kasım 1539 yıllarında iki yıldan daha az bir süre ikamet ettiği İspanya'ya gelip gitmeyi sürdürdü.³¹

Yokluğunda ülke Isabel'in kontrolündeydi. Karısını büyük bir aşkla seven V. Carlos, Isabel'in 1 Mayıs 1539'daki beklenmedik ölümünden dolayı derinden sarsıldı. Isabel sadece bir eş değil, aynı zamanda siyasi bir müttefik, İspanya'daki yokluğunda yeri doldurulamaz bir kral naibiydi.³²

Pek sevdiği karısının ölümünün üzerinden çok geçmeden Haziran sonunda Hollanda'nın Ghent şehrinde patlak veren bir isyanın haberini alır almaz, Kasım 1539'da Fransa üzerinden Ghent'e gitti. Ayrılmadan önce oğlu Felipe'ye rehberlik etmesi amacıyla yazılı kısa bir talimat bıraktı. V. Carlos'un bu bitmek bilmeyen seyahatlerini yapması için gerekli sebepleri vardı. Kuzey Avrupa'daki Alman prensleri Alman siyasetindeki otoritesini sorguluyorlar ve birçoğu Martin Luther'in dinde reform çağrılarına destek veriyorlardı.³³ V. Carlos'un her bir prensin Protestanlığa karşı kendi siyasetini geliştirmesi kararının alındığı hayati öneme sahip Speyer Dieti'ne katılmaması, pek çok kralın risk alıp Protestanlığı resmi din olarak kabul etmeleri için gerekli cesareti toplamasına yol açmıştı.³⁴ İmparatorun görkemli gücünü sınırlamayı arzulayan Fransa, hem bu prenslere siyasi destek sağlıyor, hem de Carlos'un egemenliği altında bulunan Milan dukluğu başta olmak üzere İtalya toprakları

³¹ Williams, *a.g.e.*, s. 9.

³² Edward Grierson, *King of Two Worlds*, G. P. Putnam's Sons, Great Britain 1974, s. 20; Kamen, *a.g.e.*, s. 3, 6-7.

³³ Kamen, *Philip of Spain*, s. 7.

³⁴ Lee, *a.g.e.*, 33-34.

üzerinde hak iddia ediyordu.³⁵Stephen J. Lee'nin yüzyılın önemli ittifakı olarak nitelendirdiği Osmanlı-Fransa ittifakı neticesinde bir yandan dış sorunlarla, bir yandan da 1520 ve 1530'larda pek çok Alman prensliğinin Lutherçiliği resmi devlet dini olarak kabul etmelerinin doğurduğu iç sorunlarla uğraşan V. Carlos'un, zaten kısıtlı olan ekonomik kaynaklarla tüm bu sorunların üstesinden gelebilmesi kolay değildi. Sonuçta iç ve dış faktörler sebebiyle güçlenen Protestanlık oldu.³⁶

Diğer taraftan ise Osmanlı sorunu 1540'lar itibariyle süreklilik kazanan daha ciddi bir tehdit unsuruna dönüştü. Bilindiği üzere, İstanbul'un fethi ve boğazların tam anlamıyla Osmanlı'nın kontrolüne girmesiyle birlikte Venedik ve Ceneviz'in Doğu Akdeniz ve Karadeniz'deki ticari faaliyetleri tam anlamıyla büyük sıkıntıya düşmüştü. Bu durum Ege ve Karadeniz üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini sağlamlaştırırken, Batıda Türk Korsanlığı olarak adlandırılan Türk Deniz Akıncılığını güçlendirdi. Sonraki yüzyılda Barbaros kardeşler olarak bilinen Oruç ve Hızır reisler tarafından kurulan ve Osmanlı'nın Batı Akdeniz'deki deniz gücünü simgeleyen Kuzey Afrika'daki Garp Ocakları ile birlikte Türk Deniz Akıncılığı Akdeniz'de büyük bir hâkimiyet kurdu. Türk Deniz Akıncılarının bu tür faaliyetlerinin dönemin iki süper gücü olarak anılan Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarını büyük bir çatışma ve rekabete sürükleyeceği ortadaydı.³⁷

³⁵ Kamen, *Philip of Spain*, s. 7.

³⁶ Lee, *a.g.e.*, 33-34.

³⁷ Orhan Koloğlu, *Türk Korsanları*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012, s. 22-43.

Osmanlı denizciliğinin olgunluk çağı olarak adlandırılan Barbaros Hayreddin Paşa döneminde³⁸ Türk Deniz Akıncılarının Akdeniz’de Haçlı donanmasına karşı verdikleri mücadeleler V. Carlos’u yönünü Akdeniz’e dönmeye zorladı. Böylece 1535’te Tunus’a saldırdırarak büyük bir zafer kazandı. Fakat ardından 1538’de Preveze’de yenildi. Yine de Tunus’da elde ettiği başarıyı bu kez Cezayir’in fethiyle gerçekleştirmek ve Preveze yenilgisini unutturmak istedi.³⁹ O sıralar Fransız filolarının desteğini elinde bulunduran Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa’nın, Habsburg’a karşı Akdeniz’de askeri faaliyetlerini yönettiği merkez üssü olması bakımından Cezayir stratejik öneme sahipti. Fakat Ekim 1541’de Ceneviz’li Amiral Andrea Doria yönetiminde girişilen bu fetih teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı.⁴⁰

Cezayir’de yaşanan büyük hezimet neticesinde İspanya güç durumunda kalırken, bu yolla diğer Avrupa devletlerine de gözdağı verilmiş oldu. Bu Osmanlı zaferi karşısında Avrupa’nın tek karlı çıkanı, tercihini Osmanlı Devleti’nden yana yapan Fransa oldu.⁴¹ Çünkü Fransa’nın başındaki François için Habsburg İmparatoru V. Carlos’un tahakkümüne karşı dengeleri sağlamak için Osmanlı’ya daima ihtiyacı

³⁸ Hayreddin Paşa’nın vefatından sonra yerine gelen kaptan paşalar bu üstünlüğü Kılıç Ali Paşa’nın 1587’deki ölümüne kadar devam ettirmiştir. Fakat küreklili Osmanlı donanması 17. yüzyılın başlarından itibaren Akdeniz’deki üstünlüğü kalyonlara sahip Batı devletleri lehine kaybetmiştir. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1988, s. 392.

³⁹ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 43.

⁴⁰ Stewart MacDonald, *Charles V: Ruler, Dynast and Defender of the Faith, 1508-1558*, Hodder and Stoughton, London 1992, s. 104-105.

⁴¹ Bostan, *Kanuni ve Osmanlıların Akdeniz Siyaseti*, s. 16.

olmakla birlikte, Kanuni için bölünmüş bir görüntü çizen Avrupa Hristiyan güçlerinin varlığı Osmanlı Devleti'nin çıkarıyordu. Bu maksatla Fransa elçisi Kaptan Polin'in Osmanlı Sarayıyla yürüttüğü görüşmelerde Osmanlı donanmasının V. Carlos'a karşı Fransa'ya yardım amacıyla denize açılması talebi Padişah tarafından kabul gördü.⁴²

Kasım 1541'de İspanya topraklarına dönen V. Carlos, oğlunun ülke yönetiminde daha aktif rol oynaması için ilk adımları attı. Genç prensin siyasi ve askeri ilk deneyimlerini kazanmasında rehberlik ediyordu. Beraber geçirdikleri bu aylar, baba ve oğlun birbirini tanımaları için bulunmaz bir fırsattı. 1542'de Aragon temsilciler meclisi *Corts* tarafından tâcin vârisi olarak tanındı. Hemen sonrasında gittikleri Pirene dağlarının yamaçlarından Fransız ordusu tarafından kuşatılan Perpiñán kentinin savunmasında gözlemci olarak bulundu. Savunma başarıyla yürütülürken, Fransızlar ise geri çekilmek zorunda kaldılar. Tüm bu süreç Felipe için bulunmaz bir deneyimdi.⁴³

1542'de Fransa ile savaş tekrar patlak verince, Kanuni'nin hazırlıklarını tamamlaması için emir verdiği Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, 1543'de İstanbul'dan çıkıp üç ay sonra Marsilya'ya vardı. Müttelik Osmanlı donanmasının desteğiyle Nice kenti Fransızlarca ele geçirildi. Daha da ileri giderek Alman Protestan prensi Cleves dükünün desteğiyle Luxemburg istihkâmının hudut

⁴² Cristine Isom Verhaaren, *Kâfirle İttifak:16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s. 53-54.

⁴³ Williams, *a.g.e.*, s. 12-13; Bostan, *Kanuni ve Osmanlıların Akdeniz Siyaseti*, s. 16-17.

bölgesini ele geçirdiler.⁴⁴ Askeri operasyonları şahsen yürütmek maksadıyla Mayıs 1543'te V. Carlos, Almanya ve Aşağı Ülkeler'e doğru başlıca düşmanları Fransa, Protestan Alman Ligi ve Osmanlı Türklerine karşı mücadele vermek üzere İspanya'dan ayrıldı. Kardinal Tavera, Alba dükü ve devlet sekreteri Francisco de los Cobos gözetiminde Aragon ve Castilla krallıklarının idaresini on altı yaşındaki oğluna devretti. Lakin genç prens, bu üç danışmanın onayı olmadan herhangi bir siyasi karara imza atamayacaktı.⁴⁵

Hanedanlığı sürdürmek ve Portekiz'le uzun süreli barışı muhafaza etmek amacıyla 15 Kasım 1543'de oğlu Felipe'yi Portekiz kralı III. Juan'ın kızı ve Felipe'nin annesinden dolayı kuzeni olan Doña María ile evlendirdi. Şüphesiz bu evlilik diğer İberya yarımadasındaki krallıklarla Portekiz'in birliğini sağlayacaktı. Fakat Doña María bir buçuk yıl sonra, 4 Temmuz 1545'de Don Carlos'un doğumunda gelişen komplikasyonlar neticesinde vefat etti.⁴⁶

Sonraki yıllar, Avrupa tarihi için de bir dönemin sonu, yeni bir dönemin başlangıcına işaret edecekti. 1546'da Martin Luther öldü. Akdeniz'de büyük izler bırakan Barbaros Hayrettin Paşa dönemi de aynı yıl sona erdi. Bir yıl sonra 28 Şubat 1547'de İngiliz kralı VIII. Henry, 31 Martta ise V. Carlos'un azılı rakibi I. François vefat etti. Sonrasında, V. Carlos'un Nisan 1547'de Alman Lutheryan prenlere karşı

⁴⁴ McDonald, *a.g.e.*, s. 73.

⁴⁵ Geoffrey Parker, *Felipe II, la Biografía Definitiva*, Editorial Planeta, S. A., Traducción: Victoria E. Gordo del Rey, Barcelona 2010, s. 64; Pierson, *a.g.e.*, s. 20-21.

⁴⁶ Pierson, *a.g.e.*, s. 21-23.

Mühlberg savaşında elde ettiği zafer Orta Avrupa’da barışı getirdi. Tahtan Feragat etmeden önce, Felipe için uygun düzenlemeleri yapmanın zamanı gelmişti.⁴⁷

V. Carlos, Avusturya aile ağacının iki dalından biri olan, kendi soyundan prens Felipe imparatorluk verasetine ortaktı. Bu doğrultuda, V. Carlos egemenliği altında bulunan krallıkları -Aşağı Ülkeler, İtalya ve Almanya- Felipe’nin tanınmasını istiyordu.⁴⁸ Babasının çağrısı üzerine prens Felipe, 2 Kasım 1548’de Barselona limanından 82 yaşındaki Ceneviz’li efsane amiral Andrea Doria komutasında, 58 kadirge eşliğinde İtalya’ya doğru demir aldı.⁴⁹

Felipe’nin yokluğunda ülke kuzeni Maximilian’a emanetti. 13 Eylül 1548’de Kastilya’nın başkenti Valladolid’e varmıştı. Ferdinand’ın oğlu Maximilian’ın İspanya’ya gelişinin asıl nedeni Felipe’nin kardeşi Maria ile evlenmekti. Maximilian’ın Valladolid’e vardığı günün gecesinde resmi olarak gerçekleşen bu evlilik, Habsburg ailesinin her iki kolu için de kazanımlar içermekteydi.⁵⁰

Kuzeni Maximilian ve kızkardeşi Maria’nın evliliklerinden birkaç ay sonra İspanya’dan ayrılan Felipe’nin seyahatinde ilk vardığı kent, İspanyol monarşisi için büyük bankacılık sisteminden dolayı en önemli finans kaynağı olan Genova oldu. Oradan Milan düklüğü, Protestan Reform hareketine karşı Roma Katolik Kilisesinin büyük konsülünün toplandığı Trent’i ziyaret edip Innsbruck şehirlerinden geçerek Münih, Augsburg ve Heidelberg’i tanıdı. Sonrasında Burgundian topraklarındaki

⁴⁷ Kamen, *a.g.e.*, s. 34.

⁴⁸ Pierson, *a.g.e.*, s. 31.

⁴⁹ Kamen, *Philip of Spain*, s. 36.

⁵⁰ Paula Sutter Fichtner, *Emperor Maximilian II*, Yale University Press, New Haven and London 2001, s. 18-20.

Luxemburg'a ulaştı. Bütün bu gezdiki Şehirlerde büyük bir sevgiyle karşılanan Felipe, 1 Nisan 1549 yılında Bürüksel'e varıp babası V. Carlos ile buluştu.⁵¹

V. Carlos, oğlunun Kutsal Roma İmparatoru olarak seğilmesini garantilemek amacıyla, 1550-1551 kışı zarfında, Avusturya ailesini Augsburg'da bir araya getirdi. Tahtı kendi hakkı olarak gören kardeşi Fernando Felipe'nin imparator seçilmesine muhalefet etti. Macaristan'ın dul kraliçesi kız kardeşi María aracılığıyla Felipe'nin imparatorluğa veraseti konusunda Fernando ile uzlaşmaya vardı. Ancak bu uzlaşma Fernando ve oğlu Maximiliano için de kazanımlar içeriyordu. Romalıların kralı olarak Fernando İmparator V. Carlos'un halefi olacak, sonra Felipe, ondan sonra da Maximiliano gelecekti. İmparatorun sırayla veraset çizgisinde Romalıların kralı olarak bir sonrakinin seğimine erişmesi gerekecekti.⁵²

Her ne Şekilde olursa olsun Felipe'nin seyahatinin temel amacı gerđekleřmiř oluyordu. Böylece Mayıs 1551'de, geldiği güzergâha benzer bir rota izleyerek babası tarafından kendisine bahşedilen uğsuz bucaksız kuvvet ve unvanla İspanya'ya dönüp 12 Haziran 1551'de Barselona'ya ayak bastı. Oradan Navarra'ya geçip Cortes (Temsilciler meclisi) tarafından Tudela'da tcın vârisi olarak tanındı.⁵³

Felipe'nin İspanya'ya dönüşünden iki ay geçmeden Ağustos 1551'de Osmanlı Devleti'yle ateşkesi bozan bir gelişme yaşandı. Kuzey Afrika'daki Trablus Osmanlılarca ele geçirildi. En büyük müttefiki olan Fransa'nın başında 1547'den beri II. Henri bulunuyordu. Habsburglarla geğmişten gelen husumeti devam ettirmekte beis görmeyen II. Henri, Ocak 1552'de Alman Protestanlarıyla Chambord

⁵¹ Williams, *a.g.e.*, s. 17.

⁵² Parker, *Felipe II*, s. 103-104; Pierson, *a.g.e.*, s. 34; Williams, *a.g.e.*, s. 19.

⁵³ Parker, *Felipe II*, s. 106-107; Kamen, *Philip of Spain*, s. 49.

antlaşmasını yapmıştı. Bununla, Almanya'daki Habsburglara karşı mücadelelerinde yardım vadediyordu. Karşılığında Protestanlar da Fransa sınırındaki Metz, Toul ve Verdun'u vermeyi kabul etmişlerdi. 1552-1554 yılları arasında doruk noktasına ulaşan Habsburg-Fransa mücadelesi, V. Carlos'un Almanya'daki pozisyonuna zarar vermiş, Protestan muhalefetinin önemli derecede güç kazanması neticesinde V. Carlos, Mayıs 1552'de ülkeden kaçmak zorunda hissedince, otoritenin Ferdinand'a geçmesine sebebiyet vermişti.⁵⁴

Tüm bunlar olup biterken İmparator, İngiltere'nin Fransa'yla ittifak kurmasını engelleyecek herhangi bir antlaşma peşindeydi. Çünkü 1551-1553'de ittifak yapmışlardı. V. Carlos, Aşağı Ülkeler'in Borgonya kısmı ile İspanya ve İngiltere'nin Fransızlara karşı birleşerek XV. yüzyılda oluşturdukları ittifakı yeniden inşa etmek istiyordu. Bu İttifaktan Aragon'lu Catalina ile VIII. Henry'nin evliliği doğmuş ve kralların boşanması esnasında zor anlar yaşanmıştı. Fakat Catalina'nın ölümünden yedi yıl sonra Türkler ve Fransızlara karşı 1543'de V. Carlos ve VIII. Henry'nin birbirlerini destekleme sözü üzerine karşılıklı olarak yenilendi.⁵⁵

O sıralar yaşanan ekonomik bunalım, bulaşıcı hastalıklar ve ölüm imparatorluğun belini bükmüştü. Özellikle ekonomik buhrandan imparatorluğu kurtarmak V. Carlos'un en temel hedefiydi. Erkek kardeşi VI. Edward'ın 1553 yazında ölümü üzerine İngiltere tahtına çıkan Mary Tudor ile Felipe'yi evlendirmesi V. Carlos'un en önemli siyasi hamlelerinden biri oldu. Bu evliliğin gerçekleşmesiyle İngiltere İspanyol monarşisiyle birleşecek, böylece İspanya ve Aşağı ülkeler arasındaki deniz irtibatı güven altına alınmış olacaktı. Felipe'nin bu ikinci evliliği sayesinde hem

⁵⁴ McDonald, *a.g.e.*, s. 74-75; Kamen, *Philip of Spain*, s. 51.

⁵⁵ Pierson, *a.g.e.*, s. 36.

itibarını hem de gücü artmış olacaktı. Mary Tudor için de Felipe uygun bir damat adayıydı. Öncelikle, İngiltere'nin ekonomik refahı ve güvenliği yönünden Aşağı Ülkelerle son derece önemliydi. Bu açıdan Habsburg ile kurulacak evlilik bağı ülke çıkarları açısından bulunmaz bir fırsattı. Felipe'nin Mary Tudor gibi ateşli bir Katolik olması da siyasi dengeler açısından önemliydi. Lakin bu evlilikle ilgili şartları tasarlayan, müzakereleri yöneten Mary Tudor oldu. Felipe'ye kararı icra etmesinden başka bir seçenek bırakılmadı.⁵⁶

1554 yılında kaleme alınan evlilik antlaşmasının maddelerine göre: Babasının kendine bahşettiği Milan dükü ve Napoli kralı unvanlarına sahip olan II. Felipe İngiliz yasalarına riayet edecek; hangi sınıftan olursa olsun sadece kraliçe vazifeleri, kazançları, onurları ve unvanları verecek; yabancı bir şahsa vazife verilmeyecek; bu evlilikten bir erkek çocuk dünyaya gelmesi halinde, İngiltere krallığı, Borgonya ve Aşağı Ülkelerdeki İspanyol sahiplikleri doğan vârise tevarüs edecek; fakat Felipe'nin oğlu prens Carlos'un ölmesi durumunda, İspanya krallıkları ve onun tüm sahiplikleri de Mary'den doğacak olan erkek evlada tevarüs edecek ve dul kalması halinde Felipe, ülke yönetiminde hiçbir hakka sahip olmayacaktı.⁵⁷

Haziran 1554'de evlendiklerinde Felipe'den on bir yaş büyük olan kraliçe Mary Tudor genç kocası gibi ateşli bir Katolik'ti. Protestanlığı feshedip 28 Kasım

⁵⁶ M. J. Rodríguez Salgado, *The Changing Face of Empire: Charles V, Philip II and Habsburg Authority, 1551-1559*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, s. 73; Pierson, *a.g.e.*, s. 35; David Loades, *The Reign of Mary Tudor: Politics, Government and religion in England 1553-58*, Longman, London 1991, s. 67.

⁵⁷ "Felipe II", *Enciclopedia Universal Ilustrada Europea-Americana*, Tomo XXIII, Espasa Calpe, S.A., Madrid 1924, s. 591.

1554'te parlamentoda devletin papalık otoritesine itaatini onaylattı. Sonrasında Protestan reformcuların peşine düştü.⁵⁸ Bu sırada Carlos, Mary Tudor ve sabit fikirli danışmanları tarafından harekete geçirilen dini kovalamacanın İngiliz toplumunu tehlikeli bir şekilde bölebileceğinden korkuyordu. Felipe, Haziran 1554'ten beri İngiltere'deydi ve kalışını oldukça uzatmıştı. İngiliz politikasından hiç haz etmiyor, karısını sevmiyor ve ülke alışkanlıklarına karşı hiç ilgi duymuyordu. Her halükarda babası İmparatora ayrılmak isteğini dile getiriyordu. Fakat Mary Tudor hamileydi ve çocuk dünyaya gelene kadar oğlunun ülkeden ayrılmasına izin vermiyordu. Kraliçenin hamileliği ülkede güven ve sükûnet meydana getirmişti. Bu şartlar altında Felipe İngiltere'den ayrılmak için en uygun zaman olduğunu düşünüyordu. Babasından Aşağı Ülkeler'e gitmek için 1555'de izin istedi. İngiltere'yi bırakma arzusu Maria'nın düşük yapmasıyla daha ivedi bir hal aldı, görünüşe göre mirasçıya sahip olamayacaktı. Nihayet Ağustos 1555'te Aşağı Ülkeler'e doğru yola çıktı.⁵⁹

O sıralar sağlığı pek yolunda gitmeyen V. Carlos unvanlarından feragat etmeye başlamıştı. Bir yıl önce Mary Tudor ile yapacağı düğün öncesinde Milan düklüğü ve Napoli krallığını oğlu Felipe'ye devretmişti. 25 Ekim 1555'te Bürüksel'de aşağı ülkelerin yönetimini gösterişli bir seremoni eşliğinde oğluna devretti. Bu aslında sembolik bir devir teslim töreniydi. Aynı gün Macaristan kraliçesi kız kardeşi Maria da tahtan feragat etmişti. Kardeşi Fernando'nun isteği üzerine imparatorluk unvanını elinde bulundurmaya devam etti. Fakat ertesi yıl İspanyol krallıklarını ve France-

⁵⁸ Judith M. Richards, *Mary Tudor*, Routledge, London 2008, s. 162, 171, 194.

⁵⁹ Pierson, *a.g.e.*, s. 37-38; Salgado, *a.g.e.*, s. 99-100.

Comté'yi Felipe'ye devredip imparatorluk unvanından feragat etti. Yerine daha önceden kararlaştırıldığı gibi kardeşi Fernando imparator oldu.⁶⁰

O andan itibaren İspanya, İtalya ve Aşağı Ülkeler'in kralı olarak II. Felipe'nin gerçek tarihi başlamış oluyordu. Bu muhteşem mirasa rağmen II. Felipe'nin karşı karşıya bulunduğu durum hiç de görüldüğü kadar basit değildi. Mayıs 1555 yılında Gian Pietro Carafa, papa olarak seçilmiş ve IV. Paulo ismini almıştı. Habsburg ailesinden tüm hayatı boyunca nefret etmiş bir kişiydi. Bunu bilen II. Felipe, papa seçilmesine muhalefet etmişti. Bu yüzden IV. Paulo, İspanya'ya aleyhine yapılacak bir ittifak karşılığında Milan dukluğu ve Napoli krallığının, Fransa kralı II. Henri'nin oğullarından ikisine verilmesini önerdi. Fransızların İtalya'da yeniden konuşlanması düşünülemezdi. Bu bir savaş sebebiydi ve öyle de oldu. Papalık ile başlayan savaşta İtalya'daki ordulara komuta etmesi için Alba dükü görevlendirildi.⁶¹

Genel Vali Alba Dükü, 12,000 kişilik bir orduyla Eylül 1556'da Papalık devletlerine yürüdü. Roma'dan 40 km'lik bir mesafede kamp kurdu. Durumdan fırsat çıkaran II. Henri, ezeli düşmanı Habsburg karşısında papa ile ittifak kurdu. Bu şekilde davranarak Şubat 1556'da İspanya ile beş yıllığına imzalanan Vaucelles ateşkes antlaşmasını çığnemiş oluyordu. Bu iki cephede savaş anlamına geliyordu. Napoli'li Papa IV. Paulo durumdan memnundu. II. Felipe, 18 Mart 1557'de Mary Tudor'un desteğini almak için İngiltere'ye geçmişti. Bu destek İngiliz meclisindeki muhalefete rağmen emrine 5,000 İngiliz askeri verilerek II. Felipe'ye sunuldu. Savaş, İtalya'da, Aşağı ülkeler ve Fransa sınırlarında gerçekleşti. Saldırı ve karşı saldırı şeklinde geçen mücadelelerde, 10 Ağustos 1557'de II. Felipe, 70,000 askerden oluşan imparatorluk

⁶⁰ Maltby, *a.g.e.*, s. 111-112; Salgado, *a.g.e.*, s. 101.

⁶¹ Williams, *a.g.e.*, s. 27.

ve İspanyol birlikleriyle kuzey Fransa'daki St Quentin'i ele geçirdi. 7 Şubat 1558'de Fransızlar da 27,000 askerle İngilizlerden Calais'i aldılar. Böylece II. Henri, Calais'in ele geçirilmesiyle Alçak Ülkelerdeki kasabalara kadar daha ileri noktalara saldırılar gerçekleştirmiş oldu. Bununla birlikte, Temmuz'da Kont Egmont, Gravelines'da 1,500 Fransız askerini öldürüp 3,000'ini de esir olarak ele geçirerek misilleme yaptı. Buna rağmen kırk yıllık mücadelede her iki taraf için asıl kazanan, fakirlik ve ekonomik iflastı. Alba Dükü tarafından kendi devletlerinin içinde kuşatılan Papa, Eylül 1557'de savaştan çekildi. Barışa zorlanan Papalık'tan ne karasal ne de finansal talepte bulunmayan II. Felipe, cömertliğinden ötürü tüm ruhban sınıfı tarafından şan ve şöhretle onurlandırılırken, tüm İtalyan devletlerinin de desteğini elde etti. 21 Eylül 1558'de Yuste'de V. Carlos öldü. Savaş sürmekteydi fakat her defasında her iki taraf da daha fazla ekonomik iflasa sürüklenmekteydiler. Bu doğrultuda çok geçmeden barış görüşmelerine başladılar.⁶²

⁶² Geoffrey Woodward, *Philip II*, Longman, London 1992, s. 73-74; Lynch, *a.g.e.*, s. 251-252; Williams, *a.g.e.*, s. 27.

I. BÖLÜM: İNEBAHTI SAVAŞI ÖNCESİ GENEL SİYASİ DURUM

A. Cateau-Cambresis Antlaşması'dan İnebahtı Deniz Savaşına Kadar Batıdaki Siyasi Gelişmeler

1. Cateau-Cambresis Antlaşması

Cateau-Cambresis Avrupası'nın doğusunda iki temel eksen vardı: iflas ve dinsel sapkınlık. Savaşın artan maliyeti II. Felipe'yi 1557 yılında bankerlerle ilgili yükümlülüklerini azaltmaya zorlamış, hemen sonrasında II. Henri de aynı yolu izlemişti. Borçlar daha fazla ötelenemezdi ve neticede monarşilerin kabul etmeleri gereken tek şey iflastı. İflas II. Felipe ve II. Henri'yi ötelenen borçları ödemeye sevk eden tek mesele değildi. Bunun aşılacağı dinsel sapkınlık ve korku da aynı etkiye sahip olmaktadır. İki Katolik kralın giriştikleri bitmek bilmez bu savaştan karlı çıkan tek hareket Kalvinizm oldu. Ülkesini bu harekete teslim etmek istemeyen II. Henri için barış müzakerelerinin yürütülmesi daha yararlıydı. 1558 Ekiminde görüşmeler açıldı. Fakat Batı Avrupa monarşileri için çok büyük önem arz eden bir olay neticesinde müzakerelere ara verildi. 17 Kasım'da İngiltere Kraliçesi Mary Tudor ölmüş ve II. Felipe ile evliliğinden yerine geçebilecek hiçbir evlat bırakmamıştı.⁶³

II. Felipe, şimdi çok daha mühim olan İngiliz veraset meselesiyle karşı karşıyaydı. Hiç kimse Mary Tudor'un ölümünden sonra kraliçe seçilen Elizabeth'in, dış meseleler ve dini doktrin ile ilgili benimseyeceği siyaset hakkında fikir sahibi değildi. II. Felipe, İngiltere'yle ittifakı korumak ve Fransa kralı II. Henri'ye karşı koymak için Londra'daki elçisi Feria kontu aracılığıyla Habsburgların geleneksel diplomatik mercii evlilik ittifakına başvurdu. Mary Tudor'un ölümünden sonra Protestanlığın ülke

⁶³ John H. Elliott, *La Europa Dividida 1559-1598*, Biblioteca de Bolsillo, Traducción: Rafael Sánchez Mantero, Barcelona 2010, s. 17.

içinde hızla baş göstermesi neticesinde alarına geçen Feriala kontu, İngiltere'nin Katolik kalması için tek çarenin II. Felipe'nin ölen karısının sadece baba tarafından kız kardeşi olan 25 yaşındaki Elizabeth'le evlenmesi olduğunu düşünüyordu. Bunun üzerine harekete geçen II. Felipe, dini ve siyasi sebepler nedeniyle evlenme niyetini Elizabeth'e ilettili. Fakat babasından daha az cömertlik göstererek bu evlilikten doğacak vâris için sadece İngiltere'yi bırakmayı öneriyordu. İleride temel sorunlardan biri olacak olan Aşağı Ülkeler henüz mesele bile edilmiyordu. Elizabeth yanıtlarında çeşitli bahaneler göstererek Ocak 1559'da bu teklifi reddetti.⁶⁴

Mary Tudor'un ölümü nedeniyle ara verilen müzakerelerde nihayet sona gelindi. İlk olarak 3 Nisan 1559'da İngiltere-Fransa arasında barış antlaşması imzalandı. Buna göre Fransa Calais'i sekiz yıllığına ellinde tutabilecekti. Fakat karşılığında burayı onaracak ya da tazminat ödeyecekti. 4 Nisan'da Fransa-İspanya arasında imzalanan antlaşma çok daha önemliydi. Fransa, Milan ve Napoli'deki İspanya'nın haklarını tanıırken, Bresse, Savoy ve Piedmont'u geri iade ediyordu. Bununla gelecekte Alplerin güneyine yapılabilecek bir müdahaleye karşı bir set oluşturulmasına müsaade etmiş oluyordu. Aynı zamanda Korsika'yı II. Felipe'ye iade ederek İspanya-İtalya arasında Akdeniz'de stratejik bir anahtar konumdan yoksun kalmış oluyordu. Fakat Fransa hepten kaybetmiş değildi. Calais, Metz, Toul ve Verdün'u elinde bulundurarak İspanyol Franche-Comté dominyonları ve Aşağı Ülkeler arasında set oluşturan fethetmiş olduğu kuzeydoğusundaki yerleri koruyordu.

⁶⁴ Pierson, *a.g.e.*, s. 44-45; Williams, *a.g.e.*, s. 29-30.

Anlaşılacağı üzere bu antlaşma, İspanya'nın güneydeki egemenliğini, Kuzey'de ise zayıflığını yansıttığından Avrupa'daki güçler dengesini sağlamış oldu.⁶⁵

İspanya, Manş Denizi boyunca İngiliz müttefikinin desteğiyle Aşağı Ülkelerde konuşlandığı sürece Fransa kendini güvende hissedemezdi. Bu durum II. Henri'yi rahatsız etmekteydi. Böyle bir ittifakı bertaraf etmek niyetinde olan II. Henri, barış müzakereleri esnasında II. Felipe'nin kızı Isabel ile evlenmesini şart koştu. Evlilik önerisine, İngiltere kraliçesinden karşılık bulamayan II. Felipe, II. Henri'nin teklifi üzerine yönünü Isabel de Valois'e döndü. Böylece, Cateau Cambrésis antlaşmasından iki önemli evlilik doğmuş olup ilki Fransa kralı II. Henri'nin kızı Isabel ile İspanya kralı II. Felipe arasında yapılırken, ikinci ise II. Henri'nin kızı Margarita ve Savoy dükü Manuel Filiberto arasında gerçekleşti.⁶⁶

II. Henri, İspanya kralı ve Savoy Dükü'nün Fransız prenseslerle gerçekleşecek olan düğünlerinin muhteşem festivallerle kutlanması için emir verdi. 28 Haziran Manuel Filiberto ve Margarita'nın evlilik sözleşmesinin yapıldığı gün turnuvalar başlarken, ayın otuzunda II. Henri'nin kendisi de bu turnuvalarda yer aldı. Fakat Montgomery kontunun mızrağıyla ölümcül bir şekilde yaralanınca, 10 Temmuz günü Catalina de Médicis adında bir dul ve sağlıksız oğlanlardan bir soy bırakarak hayata

⁶⁵ Lynch, *a.g.e.*, s. 252; R. J. Knecht, *The French Wars of Religion 1559-1598*, Longman, New York 1996, s. 21; R. J. Knecht, *The Rise and Fall of Renaissance France 1383-1610*, Fontana Press, London 1996, s. 277-278.

⁶⁶ Knecht, *The French Wars of Religion*, s. 20; Knecht, *The Rise and Fall of Renaissance France*, s. 278; Lynch, *a.g.e.*, s 252-253.

gözlerini yumdu. Bu erkek evlatlar arasından en büyük olanı on beş yaşında II. François adıyla kral oldu.⁶⁷

Cateau-Cambrésis antlaşmasının maddelerinin sunduğu zorluklar pratikte her ne olursa olsun Batı Avrupa 1559 baharından beri teorik olarak barış içindeydi.⁶⁸ II. Henri'nin ölümünden sonra Fransa tacının on altı yaşındaki II. François'e geçmesi üzerine, ülkede uyumlu herhangi bir iç ve dış politika üretmeyi engelleyecek derece hızla savaşı baş gösterdi. Cateau-Cambrésis her ne kadar Fransa ve İspanya arasında belli bir güçler eşitliğini tanımış olsa da II. Henri'nin ölümü üzerine İspanyol üstünlüğü belirirdi.⁶⁹ Cateau-Cambrésis sayesinde İspanya Avrupa'nın kuzeyindeki endişelerinden kurtulurken Türkler de geleneksel Hıristiyan müttefikinin yardımından yoksun kaldılar. Fransa artık İspanya için etkili bir rakip olmazken, bundan sonra tek ve daha korkunç bir hasım kalıyordu, o da Muhteşem Süleyman'ın başında bulunduğu Osmanlı Devleti'ydi.⁷⁰

24 Temmuz'da Flanders'in Ghent şehrindeyken II. Henri'nin ölüm haberiyle şok yaşayan II. Felipe, İspanya'ya dönüş hazırlıklarına başladı. Biriken askeri borçlardan ötürü büyük endişe içindeydi. Aşağı Ülkeler bu borç yükünün altından kalkabilmek için askeri birliklerin feshedilmesini önerdiler. Bundan çok daha ciddi olan diğer mesele ise dinsel sapkınlık faaliyetlerine karşı yapılan uygulamaların ülkeyi kan gölüne çevirdiği idi. Devlet artık daha toleranslı bir çözüm yolu önermeliydi. Fakat devletin hem borç yükü, hem de dinsel sapkınlara karşı uygulanacak politika

⁶⁷ Elliott, *a.g.e.*, s. 23.

⁶⁸ Elliott, *a.g.e.*, s. 22.

⁶⁹ Pierson, *a.g.e.*, s. 47.

⁷⁰ Elliott, *a.g.e.*, s. 30-31.

çözumsuz kaldı. Bu şartlar altında kısa bir süre sonra hükümeti 37 yaşındaki baba tarafından kız kardeşi Margarita'ya devretmek zorunda kalan II. Felipe, 8 Ağustos 1559'da Aşağı Ülkeler'den ayrıldı. 14 Eylül'de Valladolid'de idi.⁷¹

1551 Osmanlılar Trablus'u zapt edince Osmanlı ve Habsburg arasında savaş patlak vermişti. Osmanlı, Prostestan dinsel sapkınlık ve Fransa farklı cephelerde sürdürülen savaş İspanya'yı altından kalkılmaz bir borç yüküne sürükleyince İspanya kaynakları üzerindeki baskı artmıştı. Farklı cephelerde mücadelenin ekonomik anlamda sürdürülemez olduğuna inanan II. Felipe, 1558'de Sultan Süleyman ile ateşkes yapmak amacıyla temsilcilerine gerekli emirleri verdi. Hasımı Fransa'ya karşı herhangi bir zayıflık emaresi göstermemek maksadıyla müzakereler gizli ve sembolik yürütüldü. Seçilmiş bir Kutsal Roma İmparatoru olmaktan başka bir niteliği olmayan II. Felipe'nin amcası Fernando da barış teklifiyle padişaha temsilciler göndermişti. II. Felipe, kendi müzakerelerini gizlemek maksadıyla Fernando'nun teşebbüsünden faydalanmak istedi. Fakat halka açık bir şekilde müzakereleri yürütmediği için Kanunî, II. Felipe ile herhangi bir ateşkes antlaşması yapmayı reddedip sadece Fernando ile barış ifa etti. Mart 1559 II. Felipe hala, Fransa ile yürütülen ateşkes görüşmelerinin başarısızlığa uğraması durumunda savaşın uzamasından korkuyordu. Bu yüzden gururunu bastırıp Sultan Süleyman'la 10-12 yıllık bir ateşkes antlaşması şartlarının taslağını onadı. Fakat Cateau-Camrési's'in imzalanması neticesinde bu fikrinden vazgeçti. Bunda, Süleyman'ın yaşının ilerlemiş olması ve oğulları Selim ve Beyazıt arasında baş gösteren taht kavgasının da payı olduğu şüphesizdi.⁷²

⁷¹ Kamen, *a.g.e.*, s. 74-75.

⁷² Parker, *Felipe II*, s. 355.

Cateau-Cambr sis antlaşması, kıta Avrupası'ndaki gerilimi bir nebze olsun hafifleterek imparatorun birçok cephede aynı anda savaşmasının önüne geçti. Böylece devletin kaynaklarının nasıl bölüştürüleceği meselesinde II. Felipe'nin yardımına yetişti. Fakat II. Felipe'nin 8 Ekim 1559'da Valladolid'de tacı kuşandığı sıralarda imparatorluğa borç verecek birisini bulmak neredeyse imkânsızdı. Savaş maliyetleri artmıştı ve geçmiş günlere kıyasla bir kadirga donatmak artık çok daha pahalıya mal oluyordu. Osmanlılar teknolojik açıdan en az İspanyolların seviyesinde olduklarından Akdeniz'deki mücadele, sınır çatışmalarına mahsus vur kalardan çıkıp geniş çaplı savaşlara dnşmştı. II. Felipe, bir yandan elinde bulunan Avrupa'nın muhtelif bölgelerine dağılmış toprak parçalarını cihanşümul bir imparatorluk haline getirmek isterken, diğer taraftan Yeni Dünya'nın gün geçtikçe daha fazla önem kazanması, İspanyol idaresi açısından çetrefil bir mesele halini almıştı. Atlantik'te seyrüsefer daha güvenli ve istikrarlı bir hal almış, Sevilla ve yeni keşfedilen bölgeler arasındaki ticaretin hacmi 1515-1555 yılları arasında üç katına çıkmıştı. Bu, mali açıdan büyük bir yükün altında ezilmekte olan İspanya'ya her geçen gün daha fazla miktarda kıymetli madenin girmesi demekti. İspanyol kraliyetinin mali hesaplarında çok önemli bir yer tutan Amerika'nın İspanyol hazinesine gerçek katkısı ne nispette olursa olsun, sömürülmeye açık diyarların varlığı İspanya içinde Akdeniz'e yönelik girişimlerin boşuna olduğunu savunanların elini güçlendirmişti.⁷³

Osmanlı tehdidi karşısında stratejik öneme sahip Akdeniz'in terk edilmesi söz konusu olamazdı. Sultan Süleyman, II. Felipe'nin, stratejik öneme sahip Trablus'u kaybetmekten dolayı rahatsızlık duyduğunu bildiğinden burasını geri almak için

⁷³ Andrew Hess, *Unutulmuş Sınırlar*, ev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul 2010, 114-115.

uygun zamanı kollayacağını farkındaydı. Bu yüzden Cezayir Beylerbeyi Piyale Paşa'ya gerekli güvenlik tedbirlerini alması için ferman yolladı. Bu sırada Amiral Gian Andrea Doria, Tunus'daki Osmanlı hedeflerini vurarak bir kez daha Mağrip ile Osmanlı İmparatorluğunun çekirdek bölgeleri arasındaki irtibatı koparmayı denediyse de Haziran'da 1560'da Turgut Paşa komutasındaki Osmanlı donanması karşısında Cerbe(Gelves) adasında büyük bir yenilgiye uğradı.⁷⁴

Osmanlıların Cerbe zaferi neticesinde üç şey Akdeniz tarihi açısından açıklığa kavuştu: Birincisi iki imparatorluk arasındaki mücadelede gün geçtikçe daha pahalı olup daha büyük kadirgalar da savaşın içine çekildi. İkincisi Hristiyanlar, Kuzey Afrika ile ana Osmanlı faaliyet sahası arasındaki geniş mesafenin Osmanlı donanmasının etkinliğini düşürecek olduğuna inanmaya devam ettiler. Üçüncüsü ise Osmanlılara karşı kararlı bir misilleme harekâtı yürütebilecek güce sahip bulunmayan II. Felipe'nin, bariz bir asker ve gemi üstünlüğü olmadan birliklerini Osmanlıların önüne atma niyetinde olmadığıydı. Ayrıca Doria'ya karşı kazanılan deniz zaferi, Kuzey Afrika ile Osmanlı başkenti arasındaki işbirliğini kuvvetlendirdi.⁷⁵

Akdeniz'in batısında Osmanlı-İspanya çatışması devam etmekteydi. İspanyol Hükümeti Cerbe'nin yaralarını sarmaya uğraşırken, Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa eyaletin bütün kuvvetleriyle Vehrân'a sefer düzenledi. İspanyol donanması ise Málaga yakınlarındaki la Herradura'da fırtınaya yakalanmış, 25 kadirga daha kaybetmişti. Vehrân seferi ilk bakışta nispeten kolay ve tasasız bir zafer vaat etmekteydi. Fakat İspanyol mühendisleri İtalya'da geliştirilen yeni mimari usullere göre Kuzey Afrika'da

⁷⁴ Zekerıyyazade, *Ferah Cerbe Fetihnamesi*, Yay. Orhan Şaik Gökyay, Hilal Matbaacılık, İstanbul 1975, s. 21-23, 54-63; Hess, Unutulmuş Sınırlar, *a.g.e.*, s. 16.

⁷⁵ Hess, *a.g.e.*, s. 116.

istihkâmlar inşa etmeye başladığından artık İspanyol kaleleri alçak ve kalın duvarlarla ve dışa doğru açılan tabyalarla donatılmıştı. Topçu ateşine ve doğrudan taarruzlara karşı zapt edilmeleri artık neredeyse imkânsızdı. Bu yüzden 1563 yılı baharında başlayan yoğun Osmanlı topçu ateşine başarıyla karşı koydu. Bu arada kırk üç gemiden oluşan İspanyol yardım kuvveti imdatlarına yetişip Hasan Paşayı topları ve askerleri için gereken mühimmat ve erzaktan yoksun bıraktığından Osmanlılar muhasarayı kaldırmak zorunda kaldılar. İspanya'nın Cebelitarık boğazındaki denetimini sağlama almak niyetinde olan II. Felipe, (Garcia de Toledo) emrinde 150 gemi ve 16000 bin askerden oluşan imparatorluk donanmasını Málaga'nın hemen karşısına düşen Peñon de Vélez'in üzerine gönderdi. Sonuçta böyle büyük bir kuvvet karşısında korkup kaçanlar tarafından terk edilen kale İspanyollar tarafından kolayca ele geçirildi. Ertesi sene Tatvân'daki Endülüs Müslümanlarının denize çıkış kapısı olarak kullandıkları nehir ağzını kapayıp Cebelitarık çevresinde kesin bir hâkimiyet sağlamış oldular. Askeri tarih açısından yaklaşıldığında pek önem arz etmeyen ufak çaplı sınır çatışmaları, Sevilla ve Atlantik arasındaki ticarete Cebelitarık boğazının ve çevresinin stratejik konumu açısından mühimdi ve İspanya'nın değişen Akdeniz siyasetine dair ilk ipuçlarını vermekteydi.⁷⁶

2. Malta Kuşatması

1522 yılında Osmanlı devleti tarafından zapt edilen Rodos adasından çıkarılan San Juan şövalyelerine V. Carlos tarafından Malta adası verilmiş, ayrıca İspanyollara ait Batı Trablus'un muhafazası bırakılmıştı. Böylece yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de hâkimiyet mücadelesi, Osmanlı Devleti lehine Rodos'tan daha kuzeybatıya, Malta'ya

⁷⁶ Hess, *a.g.e.*, s. 117-118.

çekilmiş bulunuyordu. Şövalyeler aynı Rodos'daki gibi mükemmel donanmalara sahip olup devamlı faaliyet içinde bulunuyor, Türk ticaret gemilerine zapt ediyor, Türk deniz gazileriyle savaşıyor ve Türkler aleyhine olan seferlere katılıyorlardı. Son olarak Preveze ve Cerbe adası muharebelerinde gemileriyle müttefiklere yardım etmişlerdi. Hıristiyan korsan gemilerinin de burada barındığı biliniyordu. Mısır, Trablusgarp, Cezayir ve diğer mühim yerleri elinde bulunduran Osmanlı Devleti için yol üzerindeki Malta'nın ele geçirilmesi güvenlik açısından önemliydi.⁷⁷

Birincisi Müslüman halkın yaşadığı Kuzey Afrika sahillerine ve Müslüman tüccarların faaliyetlerine yönelik saldırıyı önlemek, ikincisi deniz üzerinden Mısır'a ve oradan da Hacca gidenleri güvence altına almak sebebinin ileri süren Kanunî Sultan Süleyman'ın donanmasına ait ilk gemiler,⁷⁸ 18 Mayıs 1565'de Malta adasındaki San Elmo ve San Angelo kale duvarlarındaki gözcüler tarafından görüldü.⁷⁹ Fakat öncesinde Kara askerlerine serdar tayin edilen beşinci vezir Mustafa Paşa ile yüz seksen bir gemili donanmaya amirallik eden Piyale Paşa'ya adanın fethi için gerekli bütün işlerden Trablus beylerbeyi Turgut Paşa'nın sorumlu olduğunu, kendisine kayıtsız şartsız itaat edilmesi gerektiği Padişah tarafından söylendi.⁸⁰ Fakat Turgut Paşa'yı beklemede lüzum görmeyerek karaya asker çıkartıp limanı muhafaza eden San Angelo kalesini kuşattılar. Muhasaranın birinci günü on üç parça kadırgayla gelen Turgut Paşa muhasaranın yanlış olduğunu, asıl kalenin düşmesiyle burasının da

⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. Cilt, TTK, Ankara 2011, s. 388.

⁷⁸ BOA, MD, 6 Nr., Hk. 565.

⁷⁹ Ernle Bradford, *The Great Siege: Malta 1565*, Wordsworth Editions, Great Britain 1999, s. 58.

⁸⁰ BOA, MD, 6/562; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, s. 389

düŖeceđini fakat iŖ bu kadar ilerledikten sonra kuŖatma yapılmadan bir genel saldırı yapılması gerektiğini tavsiye etmiŖ, kendisi de San Elmo hisarına saldırıyı üstlenmiŖti. Salih ve Turgut PaŖa'nın gelmesiyle donanma mevcudu üç yüz gemiye ulaŖmıŖtı.⁸¹ 18 Haziranda San Elmo hisarına yapılan bu hücum esnasında bir San Juan Ŗövalyesinin hem Turgut, hem de Mustafa PaŖa'yı hedef gözeterek kaleden ateŖlediđi bir top güllésinin kayaya çarpması neticesinde kopan taŖ parçasının kafasına isabet etmesiyle ağır yaralanan Turgut PaŖa hayatını kaybetti. Osmanlılar tarafından ilk ateŖin 24 Mayıs'ta açıldığı San Elmo 23 Haziran'da düŖtü. KuŖatma sırasında Osmanlılar İstanbul'dan çıkan donanma askerinin dörtte birine tekabül eden 8,000 asker kaybederken, Kale'yi savunanların kayıpları ise 1,500 idi.⁸²

Asıl hedef Malta kuŖatılsa da deniz mevsimi geçmekte, erzak ve mühimmat azalmaktaydı. Malta'nın Osmanlılar tarafından fethi neticesinde Hıristiyanların Akdeniz'deki faaliyetleri kısıtlanacak, güney Hıristiyan Avrupası'nın savunması tehlikeye girecekti. On dört yıl önce kaybettikleri Trablusgarp'ın utanç veren kaybına rağmen Kudüs'ün San Juan tarikatının büyük üstadı La Valette'nin güvendiği Ŗövalyeler bu sefer büyük direnç gösterdiler. San Elmo kalesi ele geçirilerek kısmi bir başarı elde edilse de kayıplar çok yüksekti. Bir de askerler arasında yayılan tifüs hastalığı eklenince, bu bulaŖıcı hastalık savaŖın kendisinden daha öldürücü oldu. Adanın 20,000 askerden az olmayan böyle büyük kuvvetteki bir orduyu beslemek için yetersiz olan yiyecek kaynakları yüzünden açlık kaçınılmazdı. Zamannın Osmanlı kuvvetlerinin aleyhine iŖlemesinden faydalanan Sicilya kral naibi García de Toledo,

⁸¹ UzunçarŖılı, *Osmanlı Tarihi II*, s. 389-390.

⁸² Bradford, *Malta*, s. 128-130, 141.

bu sırada gerekli yardım kuvvetlerini hazırlamayı başardı.⁸³ 7 Eylülde İspanyollar büyük bir mukavemetle karşılaşmadan adaya 9600 asker çıkardılar. Bu durum karşısında Mustafa Paşa, zaten yukarıda saydığımız büyük kayıplar nedeniyle zayıf düşen Osmanlı kuvvetlerini 12 Eylülde nihayet adadan çekmeye karar verdi. Birinci Viyana kuşatmasında Osmanlı Kara Kuvvetleri'nin karada yaşadığı başarısızlığı, bu kez Osmanlı Deniz Kuvvetleri denizde Malta'da yaşadı. 16. Yüzyılın ortalarına özgü lojistik sorunlar, Malta'ya ulaşan deniz yollarının tamamının kapatılmaması ve adanın fethi için eşgüdümlü bir harekât planına sahip olunmaması başarısızlıkta büyük rol oynamıştı. Fakat asıl, yeni mimari tasarımlarla kalelerin ikmal ediliyor olması, ordu ve donanma mevcutlarında görülen keskin artış ve topların etkin gücü, 16. Yüzyılın ikinci yarısındaki askeri girişimleri çok daha masraflı ve zaman alıcı hale getirdi. Ayrıca yıldız biçimli istihkâmlar kaleleri top güllerine karşı daha dayanıklı hale getirip müdafilere zaman kazandırdığından kuşatanlar nihai darbeyi indiremeden seferi yarıda kesip geri çekilmek zorunda kalıyordu. Aksi takdirde yaklaşan kış mevsimine yakalanıp çıkan fırtınalar sebebiyle sağ salim ana üsse dönülemeyebilirdi.⁸⁴

Kuşatmadan bir yıl sonra 1566'da hala adaya yeni bir Türk saldırısından korkan II. Felipe, on on iki bin alman paralı asker toplanması emrederken, 1566'nın Haziranında Sicilya kral naibi Don García de Toledo donanmanın Mesina'da ikmal edip Malta'ya yelken açmasını emreliyordu. Fakat alarm asılsız çıktı. Çok geçmeden

⁸³ Manuel Fernández Álvarez, *FelipeII y Su Tiempo*, Espasa Calpe, S. A., Madrid 2006, s. 452-454.

⁸⁴ Hess, *a.g.e.*, s. 119-122.

İspanyol monarşisi iki türkütücü sorunla karşı karşıya kaldı. Bunlar, Aşağı Ülkeler'deki Kalvinistlerin ve Las Alpujarras'daki Granada'lı Mağribilerin [Morisco] isyanlarıydı.⁸⁵

3. Granada İsyanı

Tahta cülusunun ikinci yılında, 1568 Haziranında II. Selim, şöhretini Barbaros Hayrettin Paşa'nın maiyetinde kazanmış Calabria'lı bir mühtedi olan Uluç Ali Paşa'yı Cezayir beylerbeyliğine atamıştı. Uluç Ali Paşa'nın bu görevi sınır boyundaki çatışmaların hız kesmeden kaldığı yerden devam edeceğinin kanıtıydı. Fakat aynı sıralar Endülüs kaynamaktaydı.⁸⁶

Engizisyonun çalıştırılmasından beri Müslümanların peşini rahat bırakmayan ve her seferinde çıkardıkları yeni kanun hükümleriyle yaşadıkları mekânı kendilerine zindan eden monarşi, V. Carlos döneminde 7 Aralık 1526 tarihli Granada Fermanını yayınlamıştı. Bu fermanla kendilerine göre onların sapkınlıklarını eğiterek Moriskoların içten ve samimi Hıristiyanlar olarak eğitilmeleri tasarlanıyordu. Bu bağlamda, Arapça kullanılması yasaklanacak, Mağribi kıyafetlerin giyilmesi men edilecek, terzilerin bu şekilde giysi dikmesi, gümüşçülerin onların adetlerine uygun mücevher üretmesi yasaklanacaktı. Hamamlar kapatılıp bütün doğumlar herhangi bir Mağribi merasiminin yapılmasını engellemek için Hıristiyan ebeler tarafından izlenecekti. Ruhsatların sıkı denetimiyle silahsızlandırma yürürlüğe konacak, Mağribi terk edilip Hıristiyan ayinlerinin ikame edildiğini gözlemleyebilmek için bayram, Cuma, Cumartesi ve düğün günleri boyunca evlerin kapıları açık tutulacaktı. Kastilya'dakine benzer okullar Endülüs'te de açılacak, hiçbir Mağribi ismi

⁸⁵ Álvarez, *a.g.e.*, s. 455.

⁸⁶ Hess, *a.g.e.*, s. 126-127.

kullanılmayacaktı. Fakat bu mesele özel *Farda* olarak bilinen özel bir vergi ruhsatının ikame edilmesiyle ötelendi. 1563 yılında İspanyol hazinesine 20.000 duka gelir getirmekteydi.⁸⁷

1565 yılında sumen altı edilen bu fermanın aniden uygulanmaya konmasına karar verildi. Bunun üzerine barışsever birçok insan dağlara çıkıp *monfiderin* (kanun kaçaklarının) yanında yer alıp saldırılar tertipleyen silahlı çeteler oluşturdular. Bu başıbozukluğun bastırılmasını için çeşitli faydasız ve tecrübesiz memurlar tayin edilip herkes en vahşi şiddet uygulamalarına göz yumdu. Bu durum karşısında pek çok Morisko Afrika'ya ya da dağlara sürüklendiğinden *monfiderin* sayısı artarken, Moriskolarla Berberistan arasındaki münasebetler kuvvetlendi. 1526 fermanının en keskin taraflarını tekrar tecessüm ettiren bir tamim oluşturularak bu heyetin ve yüksek mahkemenin bir üyesi olan Pedro de Deza, Granada şansölyesinin başkanlığına getirilip 1566'da bu tamimi duyurup icra etmek üzere Granada'ya gönderildi. 25 Mayıs'ta Granada'ya ulaşan Deza, 1 Ocak 1567'de İslamiyet'in son izlerini Endülüs'ten silmek için Kanun metnini bastırıp ilan etti. Baskılar karşısında bir yol ayrımına gelen Moriskolar, ya isyan edecekler ya da boyun eğeceklerdi.⁸⁸

Askeri talimleri, mühimmatları, kaleleri ve paraları olmayan Moriskolar için isyan, medeni dünyada en güçlü olarak kabul gören ve her denizde donanması, neredeyse her ülkede ordusu olan büyük İspanyol monarşisi karşısında ilk bakışta umutsuz bir tercih gibi gözüküyordu. Fakat İspanyol monarşisi dıştan görünenin aksine İspanya'da askeri kaynakların yokluğu ve asker çıkarmada düştüğü zorluklarla

⁸⁷ Henry Charles Lea, *İspanya Müslümanları: Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, Çev: Abdullah Davudoğlu, İnkılâb Yayınları, İstanbul 2006, s. 210-214.

⁸⁸ Lea, *a.g.e.*, s. 220, 223-228.

karşı karşıyaydı. V. Carlos'un II. Felipe'ye bıraktığı korkunç mali borç yükü sebebiyle isyanın bastırılması için gereken mütevazı rakamlar en acil durum şartıyla güçlükle toplanabiliyordu. Bu şartlar altında silah ve mühimmat tedariki yetersizdi. Bütün bunların farkında olan Albaycin'li zeki Moriskoların arkalarını yaslayabilecekleri tabii bir istihkâm olan sıradağlar vardı ve Türkler ve Mağribilerden ciddi bir yardım geleceğini bekliyorlardı. Bu beklentiler içinde isyanın kutsal Perşembe günü 15 Nisan 1568'de çıkarılmasına karar verildi. Fakat yapılan planın açığa çıkması üzerine İspanyollar önlem alınca, eylem tasarısı aynı yılın Noel'ine ertelendi. 23 Aralıkta ayaklanmalar sıradağlar bölgesinde baş gösterdi. Birkaç gün içinde 182 yerde isyan bayrağı açılıp kiliseler tarumar edildi. Papazlar ve ele geçirilen Hıristiyanlar işkenceyle öldürülüp kadınlar ve çocuklar, silah ve mühimmat takası için Berberistan'a gönderilmek üzere sağ bırakıldı. Eski Cordoba (Kurtuba) krallarından Abdurrahman'ın ahfadından Don Hernando de Cordoba y de Valor isyanın kralı olarak kabul gördü. 29 Aralıkta Andarax'da hemen kral ilan edilip İbn Ümeyye (Aben Humeya) adını aldı.⁸⁹

Artık iyiden iyiye kendisini gösteren ayaklanma karşısında İspanyol monarşisi çok ciddi önlemler alıp bütün bunları sert bir şekilde eyleme geçirdi. Şubat ortalarında isyan fiilen bastırılmış, İbn Ümeyye gündüzleri mağaralarda saklanan geceleri de emniyetli evlerde sığınma arayan başıboş bir gezgine dönüşmüştü. Ayaklanan 182 yerin nüfusu tamamen tahliye edilmiş, Valor el alto hariç her yer boyun eğmişti. Teslim bayrağını çekmelerine rağmen işkence ve katliama maruz kalan itaate hazır Moriskoların barış hayalleri askıda kaldı. Ya zorla köleleştirilmek için götürülmekteydiler ya da toplu katliama maruz kalıyorlardı. Teslim olmakla hiçbir şey

⁸⁹ Lea, *a.g.e.*, s. 228-232.

kazanmadıklarını gören Moriskolar, güvenliklerini dağlara çıkıp kendilerini savunarak sağlayabileceklerini anladılar. İbn Ümeyye de gizlenmek yerine büyük bir hızla 4.000 kişilik bir ordu oluşturdu. Yapılan siyasi hatalar sonucunda isyan bastırılmayınca, 17 Mart 1569'da kralın üvey kardeşi Avusturyalı Don Juan'ın komutayı almak üzere Granada'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. İtibar peşinde olan yirmi dört yaşındaki toy delikanlı Don Juan, 12 Nisan'da Granada'ya ulaştı. Kendisine on bin askerin katıldığı muhteşem bir törenle karşılanmasından sonra 22 Nisan'da ilk konseyini topladı. Fakat ileri gelenlerin arasında patlak veren anlaşmazlık neticesinde konsey bölündü. Bu istikrarsız görünüm karşısında askeri operasyonlar ganimet maksatlı yağma akınlarına dönüşünce, birkaç defa bu başıbozuk grup isyancılar tarafından darmadağın edildiler. Bütün ülke alev alev yanmaktaydı. Sierra Nevada ile Alpujarras'da sıkışan isyan bir yandan Meriye dağlarına diğer taraftan Malaga dağlarına kadar yayılarak İspanyol monarşisini olaylar karşısında yetersiz bıraktı.⁹⁰

Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa, İspanya'da başkaldıran Müslüman halkın yaşadığı zulüm ile ilgili Osmanlı Divanı'nı bilgilendirmişti. Lakin Osmanlı Devleti'nin gündeminde Venedik'in elindeki Kıbrıs adası vardı. Önceliğini Kıbrıs adasının fetih hazırlıklarına ayıran Osmanlı'nın, Büyük bir donanma hazırlayıp İberya yarımadasındaki Müslümanlara yardımına koşmayı şimdilik ertelemekten başka elinden bir şey gelmemekteydi. Diğer taraftan Uluç Ali Paşa'nın elindeki kuvvetlerle herhangi bir gâflet göstermeksizin muhtaç durumdaki Müslümanların yardımına koşmaya devam etmesi buyruluyordu.⁹¹

⁹⁰ Lea, *a.g.e.*, s. 237-244.

⁹¹ BOA, MD, 9 Nr., Hk. 204.

Kalbi isyancılar için atan Uluç Ali Paşa, bir yandan Cezayir'deki bir camide İspanya'ya yollamak üzere alenen silah ve mühimmat toplarken, diğer yandan Moriskoların İspanya'da savaşmak üzere Osmanlı unsurlarını askere almalarına müsaade ediyordu. 1570'in ilk iki ayında, İlk etapta 200 Osmanlı piyadesi İspanyol sahiline çıkmış, ikinci etapta Hüseyin Ağa komutasında İspanya'ya ulaşan 400 tüfekçi birliği Granada'da büyük askeri ustalık göstermişlerdi. Fakat muharebe Müslümanların aleyhine gelişti ve 1570'de Galera'nın teslim olmasıyla Moriskoların nihai yenilgisinin gelip çatması artık kaçınılmaz oldu. Bu tarihten sonra Mağrib'den İsyancılar akan asker ve mühimmatın da arkası kesildi.⁹²

19 Ocak 1570'te 12.000 adamla Galera önünde beliren Don Juan, erkeklerin hiçbirinin canını bağışlamamakla kalmayıp askerlerin esir almak istemesi üzerine birliğin düzeni bozulmasın diye dört yüz kadın ve çocuğu da doğrattı. Geri kalan kadın ve çocuk esir olarak alı kondu. 21 Şubat'ta Sesa dükü 8.000 piyade ve 350 atıyla Alpujaras'a harekete geçti. Genel vali olarak Deza da 4.000 adamla şehri korumak için Granada'da kaldı. Tamahkârlık ve vahşet içinde savaş büyük bir gayretle sürdürülmekteydi. Bu arada ileri görüşlü Moriskolar teslim olmak için pazarlık ede dursun, Endülüs'ten uzak ülke içlerine taşan acımasız sürgün siyaseti başlatıldı. Bu tehcir işlemi pek çok yerde soygun ve cinayete yol açan saldırılara dönüşünce isyana katılmamış olan sulh yanlısı batı ucundaki Ronda, Sierra Bermeja ve Malaga'daki yakınlarındaki Torox Moriskoları bile isyan bayrağını açtılar. Sierra Bermeja isyanının 1571'in ilk aylarına kadar mukavemeti kırlamadı. Sonuçta 1571 yılı baharında savaş bitti. İspanyol Monarşisinin uyguladığı anlamsız taassup siyaseti neticesinde altmış bin insan hayatını kaybederken, hazineye maliyeti üç milyon duka oldu. Venedik elçisi

⁹² Hess, *a.g.e.*, s. 127-128.

Leonardo Donato'ya göre eğer Türkler güçlerini Venedik'le uğraşmaya harcamaktansa Morisko isyanına ciddi bir yardım gönderebilselerdi, söndürülmesi neredeyse imkânsız bir isyan ateşini yakmış olacak, Mürsiye, Belensiye, Katalonya ve Aragon'a yayarak Fransız Protestanlarının Pirenelere akın etmesinin önü açılacaktı.⁹³

B. II. Selim'in Tahta Çıkışından İnebahtı Deniz Savaşı'na Kadar Osmanlı'daki Siyasi Gelişmeler

1. II. Selim'in Tahta Çıkışı

1559 yılında imzalanan Cateau-Cambrésis Barışı, Avrupa'da İspanyol üstünlüğünü getirmiş, üstelik bu esnada Fransa iç savaşta olduğundan Avrupa'da Osmanlı'nın başlıca müttefiki olmaktan çıkmıştı. 1565'te Malta adasının ele geçirilememesi ve 1566'da Sultan Süleyman'ın son Macaristan seferi sonunda ölümü, Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa ve Akdeniz'de ilerlemesinin artık bir duraklama dönemine girdiğinin başlangıç işaretleridir. II. Selim saltanatında 1570-1571'deki Kıbrıs'ın fethiyle, Osmanlıların son büyük askeri başarısı olarak hafızalara kazınacaktır.⁹⁴

Kanuni'nin Hürrem Sultan'dan olma ikinci oğlu olan Sarı Selim tahta çıkmadan önce Osmanlı payitahtı alabildiğine saray entrikaları ile dolu bir süreç yaşadı. Kanuni'nin çok sevdiği ve tahta vâris gösterdiği oğlu Mehmet'in ölümü üzerine, ordu mensupları ve ulema tarafından da tutulan Gülbahar Hatun'dan

⁹³ Lea, *a.g.e.*, s. 248-256.

⁹⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 46.

doğma büyük oğlu Mustafa'nın tahtın gelecekteki vârisi olduğuna kesin gözüyle bakılıyordu. Fakat saray entrikalarına kurban giden Şehzade Mustafa'nın katli, bir müddet sonra şehzade Cihangir'in ölümü, Osmanlı tahtına veraset hususunda Hürrem'den doğma iki şehzade Selim ve Beyazıt'ı iki rakip olarak karşı karşıya getirdi. İstanbul'a daha uzak olan Amasya'ya tayini ve kardeşi Selim'in her geçen gün daha çok babasının memnuniyetini kazandığını görmesi Beyazıt'ı daha da hırçınlaştırdı. Artık iki kardeş arasında bir çatışmanın patlak vermesi kaçınılmazdı. Amasya'dan tahtı ele geçirmek için yola çıkan Beyazıt Ankara'dan hareketle 29 Mayıs 1559'da Keykuş mevkiine vardı. Ertesi gün iki kardeş arasında patlak veren muharebede galip gelemeyen Beyazıt, dört oğlu ile birlikte Şah Tahmasp'ın hâkimiyetindeki İran'a iltica etti. Çoktan beridir Selim'in tarafında olan Kanuni ve Şah Tahmasp arasında Beyazıt ve oğullarının teslimi hususunda uzun muhabere ve müzakereler yaşandı. Daha sonra Selim de Şah'a nâmeler ve elçiler göndermek suretiyle olaya müdahil oldu. Osmanlı tahtına cülus ettikten sonra İranlılara daima dost kalacağına dair Tahmasp'a yazılı bir ahitname göndererek Beyazıt ve 4 oğlunun katlinde rol oynadı. Şehzade Selim bunu temin etmek için babasının gönderdiği 400.000 altına ilaveten, kendi namına 100.000 altın daha Şah'a gönderdi. Bu arada Konya'dan Kütahya'ya nakledilen Selim, Osmanlı tahtının yegâne vârisi olarak cülus edeceği günü beklemekteydi.⁹⁵

Osmanlı himayesindeki Erdel beyi Sigismund'un Avusturya toprağı olan Nemçe'ye tecavüz ederek Çatmar ve Zatmar'ı ele geçirmesi üzerine İmparator Maximilian da Erdel hududundaki Tokay ve Serenç'i zapt edince, Habsburg Avusturyası'nın Osmanlı ile yenilediğı sulh bozuldu. İşgal edilen toprakları geri almak

⁹⁵ Şerafettin Turan, "Selim II.", *İslam Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1993, C. 10, s. 434-435.

isteyen yeni vezir-i azam Sokullu Mehmet Paşa'nın arzusu üzerine Avusturya'ya karşı bir harp düzenlenmesine karar kılındı. Sokullu Mehmet Paşa Malta seferinin Osmanlı ordusu üzerindeki fena tesirini örtmek istiyordu. Bu yüzden ihtiyarlığı sebebiyle on üç senedir sefere çıkmayan padişahın Avusturya'ya karşı açılacak harbe iştirak etmesini orduda yaratacağı moral açısından gerekli görüyordu. Sefer dört buçuk ay kadar sürdü. Sigetvar kalesi hücumları devam ederken yetmiş üç yaşında olan Sultan Süleyman, hasta halde bulunduğu çadırında, 7 Eylül cumartesi günü sabaha karşı saat dörtte vefat etti. Aynı gün Sigetvar kalesi ele geçirildi.⁹⁶

Böylece, imparatorluğa Macaristan'ı, Erdel'i, Trablusgarp'ı, Cezayir'i, Irak'ı, Rodos'u, Van'dan Ardahan'a kadar Anadolu'yu, Gürcistan'ın bir bölümünü ve en önemlisi Batı'da Ege Adalarını, Belgrad'ı ve Cerbe'yi katan, Akdeniz'de Habsburglarla, doğu denizlerinde Portekizlilerle başarıyla dövüşen, devleti büyük bir deniz gücü haline getiren, saltanatı sırasında devletinin kurumlarını doruk noktasına ulaştıran, yine onun saltanatında devşirmelerin zafer kazandığı, padişahın hükümet yönetimi ile uğraşmaktan çekildiği, haremın iktidarı ele geçirdiği, büyük huzursuzluk kaynağı olan ekonomik ve toplumsal sorunlarla başarılı bir mücadele yapılamadığı Kanuni dönemi sona erdi. Bütün bunlar Kanuni'nin kendinden sonrakilere bıraktığı miraslardı.⁹⁷

Şehzade Selim, babasının öldüğünü bildiren Sokullu Mehmet Paşa'nın mektubunu aldığı üçüncü günü Kütahya'dan hareket ederek 24 Eylül 1566 yılında

⁹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, TTK, Ankara 1983, C. II, s. 409-413.

⁹⁷ Standford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 2004, s. 148.

İstanbul'a ulaştı. Derhal tahta oturan Selim, her ne kadar cülus bahşisi olarak altı bölük efradına 1.000'er, yeniçerilere de 2.000'er akçe verdiyse de muhataplarını memnun edemedi. En az üçer bin akçe isteyen yeniçerileri vezir-i azamın hazinenin şimdiki vaziyetinin bunu vermeye müsait olamadığını söyleyerek uygun bir zamanda bunun çaresine bakılacağını taahhüt etmesine rağmen isyan ateşi söndürülemedi. Hatta yolları kesip padişahı at üzerinde bekletmekten ve kendilerine nasihat etmek isteyen vezirlere hakaret etmekten çekinmediler. Nihayetinde II. Selim yeniçerilerin istedikleri bütün bahşiş ve terakkileri kabul etmek zorunda kaldı ve gereği yapıldı. Beyazıt'a karşı Selim'i desteklemiş olan 8.000 kadar diğer kapıkulu askerleri, sadrazama saldırmaya varıncasına bazı isyanlara sebebiyet verdiyse de bunların elebaşlarının idam ettirilmesi ve geri kalanlarına da mecburen ifraz olunan tımarlar verilmesiyle isyan yatıştırılmaya çalışıldı.⁹⁸ Böylece Osmanlı Devletinde askerlerin taht kavgalarında doğrudan doğruya taraf olma dönemi başlamış oldu. İşte bu sebepten ötürü bunlar elde ettikleri büyük paralarla siyasal yapıda başlıca unsurlar haline gelerek hazinenin boşalmasında etken oldular.⁹⁹ Devlet hazinesini tüketircesine dağıttıktan sonra nispi bir sükûn temin eden ve tahtını emniyete alan Selim, devletin idaresini başta vezir-i azam Sokullu olmak üzere babasından kalan ricale emanet edip nedimleri arasında zevk ve sefa âlemine daldı.¹⁰⁰

2. Yemen Meselesi

⁹⁸ J. V. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, MMP Baskı Tesisleri, İstanbul 2010, C. 4, s. 926-929; Turan, *Selim II.*, s. 435.

⁹⁹ Shaw, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁰⁰ Turan, *Selim II.*, s. 436

Yarım yüzyıl önce fethedilen Yemen'deki olaylar II. Selim'in hükümdarlığının ilk yıllarındaki sıkıntıları açıkça ortaya koymaktaydı. İktisadi sıkıntıların her geçen gün arttığı ve şehzadeler arasındaki mücadelede meydana gelen karışıklıklarla asayişin iyice bozulduğu Anadolu'da bir takım olaylar meydana geldiği gibi, Arabistan yarımadasında da isyan hareketleri görüldü. Beylerbeyliği üzerindeki vergileri bahane edip Basra taraflarında isyan eden Alayyan-oğlu (1567) tekrar itaate alındıysa da Yemen'de sular durulmak bilmedi ve devlet bir müddet daha bu meselelerle meşgul oldu. Yavuz Sultan Selim zamanında fethedilen Yemen'de yerli Zeydiyye ailesinin Osmanlı'ya karşı düşmanca faaliyetleri dolayısıyla istikrar sağlanamamış, işte bu sebeple Özdemir Paşa Yemen'e gönderilmiş ve uzun savaşlardan sonra 22 Ekim 1550'de bu aileden İmam Mutahhar'a Sancakbeyliği unvanı gibi bazı imtiyazlar verilmek zorunda kalınmıştı. Kanuni'nin son yıllarında ise Yemen (Zübeyd) ve San'a olmak üzere Yemen iki beylerbeyliğine ayrıldı. O sıralar San'a Beylerbeyi tayin edilmiş olan Rıdvan Paşa'nın Zeydi İmamlardan olan Mutahhar'ın imtiyazlarını geri almaya teşebbüs etmesi üzerine 1566'da Mutahhar isyan edip civardaki şehir ve kasabaları istilaya başladı. Mahmut Paşa ile başlayıp Rıdvan Paşa idaresinde devam eden zulüm ve yasa tanımazlık yerli halkı Osmanlı idaresinden soğutmuştu. Bu nefretten beslenen isyan ateşini söndüremeyeceğini anlayan Rıdvan Paşa, San'a ve Teaz hariç Cibal mıntikasının büyük bir kısmını İmam Mutahhar'a bırakan bir antlaşma yaptı. Fakat Osmanlı hükümeti bu antlaşmayı kabul etmeyip Rıdvan Paşa'yı beylerbeyliğinden azletti ve yerine Rus Hasan Paşa'yı tayin etti.¹⁰¹

¹⁰¹ Turan, *Selim II.*, s. 436; Şerafettin Turan, *Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar*, Belleten, TTK, C. 22, Ankara 1958, s. 558-562.

Bu arada İmam Mutahhar San'a ve Teaz'da bulunan Zübeyd beylerbeyi Murat Paşa'yı mağlup edip öldürdükten sonra San'a ile Teaz, Aden ve Muha'yı ele geçirdi. Daha sonra Zübeyd üzerine yürüyen İmam Mutahhar, Rus Hasan Paşa'nın şiddetli müdafaası üzerine amacına ulaşamadı. Bu hadiselerin hükümetçe haber alınmasından sonra Şam beylerbeyi Lala Mustafa Paşa vezirlikle Yemen serdarlığına tayin oldu. San'a ve Zübeyd olarak ikiye ayrılmış bulunan Beylerbeylik birleştirilerek Haziran 1568'de sabık Habeş beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa'ya verildi. Osman Paşa'nın varıp Aden'i ele geçirmesine kadar geçen süre zarfında Rus Hasan Paşa Zübeyd muhafazasında kaldı. Yemen Serdarı Lala Mustafa Paşa'ya seferi için gereken para ve kuvvetin Mısır'dan alması bildirildi fakat Mısır beylerbeyi Sinan Paşa ile arası eskiden beri iyi olmadığından gerekli yardımı alamayınca birbirlerinden şikâyet etmeye başladılar. Bu esnada dokuz ay süren bir gecikme yaşanınca Lala Mustafa Paşa görevinden azlolundu. Bu sıralar Sokullu'nun himaye ettiği Sinan Paşa Lala Mustafa Paşa'nın yerine Yemen serdarlığına tayin oldu. Fakat Yemen Beylerbeyliğine tayin olan Özdemiroğlu Osman Paşa kendisinden evvel Yemen'e gidip Mutahhar'la çarpışıp Teaz'ı aldı. Mekke yoluyla Yemen'e gelen Mısır beylerbeyi Sinan Paşa ise arasının açık olduğu Lala Mustafa Paşa'nın adamı Özdemiroğlu Osman Paşa'yı bu yüzden azledip yerine Rus Hasan Paşa'yı tayin etti. Bölgenin en önemli limanına sahip Aden Şehri, 1569'da Süveyş donanması kumandanı Kurdoğlu Hızır Reis tarafından alınırken, Sinan Paşa da San'a, Kevkeban ve diğer yerleri ele geçirerek Mutahhar'ı itaate mecbur etti. Gerekli ıslahatları yaparak Yemen işini tamamen bitiren Sinan Paşa, Yemen Beylerbeyliğini Behram Paşa'ya verdi. Daha sonra Mısır'dayken 1571'de İstanbul'a çağrılıp divan-ı hümayuna yedinci vezir oldu.¹⁰²

¹⁰² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699*

3. Karadeniz'in Kuzeyindeki Siyaset, Don-Volga Kanalı Teşebbüsü Ve Süveş Kanalı İşİ

1565 yılındaki Malta başarısızlığından sonra Osmanlı divanı hümayununda iki önemli fikir devletin ileri gelenleri arasında ciddi tartışmalara sebebiyet vermiş olmalıydı. Bunlardan ilki Kıbrıs'ın fethi projesiydi ve bu projeyi II. Selim'in yakın adamı Lala Mustafa Paşa savunuyordu. Yaşlı veziriazam Sokullu Mehmet Paşa ise daha 1563'te Kanuni döneminde düşünülen, Safeviler ile mücadelede ordunun ikmalini kolaylıkla yapmak, doğu sınırlarında ele geçirilen yerleri korumak ve Orta Asya devletleri ile doğrudan temasa geçmek hususlarına imkân sağlayacak bir proje tasarlamaktaydı. Bu şekilde bir taraftan İran bir çember içine alınırken diğer taraftan da 1552 ve 1556'da Kazan ve Astrahan (Ejderhan)'ın Rus Çarlığı'nın eline düşmesiyle kuzeyde Osmanlı Devleti aleyhine bozulan dengeleri yeniden sağlamak mümkün olacaktı. Böylece Rusların Karadeniz'e ve Kafkaslara inmelerine mani olmak maksadıyla Astrahan'a bir ordu sevk etmeye ve Don ile Volga nehirleri arasında açılacak bir kanal vasıtasıyla Karadeniz'i Hazar denizi ile birleştirme kararı öteden beri Sokullu tarafından şiddetle savunulmaktaydı.¹⁰³

Karlofça Andlaşmasına Kadar, TTK, C. 3, 2. Kısım, Ankara 2009, s. 27-28; Turan, *Lala Mustafa Paşa*, s. 562-569.

¹⁰³ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Alîyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 164-165; Halil İnalçık, *Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü*, Belleten, C. 12, TTK, Ankara 1948, s. 368-372; Turan, *Selim II.*, s. 436-437; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: III. Cilt, I. Kısım*, s. 34-35.

Osmanlı Devleti 1565'te Malta ve Nemçe ile meşgulken bunu fırsat bilen Ruslar Tuna nehrine dökülen Sunaja ırmağı üzerinde bir kale inşaatına başlayıp bunu 1567'de bitirmişlerdi. Kuzey Kafkaslarda Moskova hükümetinin dayanak noktası halini alan bu Terek kalesi sayesinde Ruslar Kabartay Çerkezlerini, Derbend (Demirkapı) yolu ve diğer Kafkas kavimlerini kontrol altına almış oldular. Bununla birlikte Türkistanlı ve Kafkas tüccar ve Hacıları Astarhan ve Derbend yolu kapanmış oldu. Hive Hanı Hacı Muhammed'in Haydar Bahadır adındaki elçisiyle II. Selim'e gönderdiği namsesinde: Vaktiyle Hive ile Osmanlı arasındaki dostluğu hatırlattıktan sonra, Acem Şahının Türkistan'dan hacıları kendi memleketine girer girmez tutuklattığı ve Astrahan'ı alan Rusların da hacılara ve tüccarlar yol vermeyip güçlük çıkardığını, Astrahan'ın fethedilip bu yolun açılmasını rica etmesi gibi gerekçelerle Astarhan'a doğru bir sefer açılması gündeme alındı.¹⁰⁴

II. Felipe'nin kuzeni olan Maximilian'la sekiz senelik bir barış antlaşması yapılmış, Lehistan'la mevcut olan barış antlaşması yenilenmiş, İstanbul'a gelen İran elçisiyle de evvelki esaslar üzerine yeni bir barış ahitnamesi imzalandığından devletin dışarıda bir ihtilafı kalmamış, her tarafta barış emniyet altına alınmıştı. Bu doğrultuda hareket eden Sokullu Mehmet Paşa işleri her zamankinden daha kuvvetli bir otoriteyle ele almıştı. Osmanlıların Astrahan'a kadar gelmeleri Rusların Asya içlerine ve Kafkasya'ya nüfuz etmelerine engel olacaktı. Aynı zamanda, böylelikle ticaret açısından çok önemli olan Orta Asya-Astrahan-Kırım yolu da Osmanlılar lehine canlanacaktı. Don-Volga nehirlerinin birbirlerine en yakın yerinde bir kanal açılması durumunda, Karadeniz'den Hazar denizine gemilerle doğrudan doğruya erzak ve

¹⁰⁴ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1966, s. 98-100; İnalçık, *Don-Volga*, s. 369.

mühimmat sevk olunarak doğu seferleri kolaylaşacak ve Devlet İran'ın en iç bölgelerine sarmak imkânı bulacağından 1568'de Sokullu Mehmet Paşa faaliyete geçip bu işle ilgili incelemelerde bulunsun diye Şikk-ı Sani Defterdarı Kasım Bey'i Kefe sancak beyliğine tayin etti. Gerekli incelemelerde bulunan Kasım Bey durum hakkındaki raporunu verdi. Bu rapor üzerine kanal açılmasında çalışacak geri hizmet erbabı ve Rusların muhtemel saldırılarına karşı asker tedariki başlanıp durum Kırım Hanı Devlet Giray'a bildirildi. Devlet Giray Han Osmanlı teşebbüsünün başarıya ulaşması doğrultusunda yarı bağımsızlığının da biteceğinden korkup kanal açılmasına ve Astrahan'ın fethine muhalefet etti. 1569 Ağustosundan başlayarak kanal işinden sorumlu olan Kasım Bey, Kırım Hanının itirazlarını dinlemeyip iki nehir arasındaki mesafenin üçte birini kazdırdı. Kışın yaklaşması, yiyecek sıkıntısının baş göstermesi ve kışı burada geçirmek istemeyen Kırım kuvvetlerinin muhalefeti nedeniyle hafriyattan vazgeçilerek Astrahan üzerine hareket edilse de orduda baş gösteren huzursuzluk nedeniyle padişah fermanına rağmen geri dönüldü. Böylece kuzeyde Osmanlı hâkimiyetini sağlayacak olan bu mühim teşebbüs Sokullu'nun kendisine muhalif olanların entrikaları sonucunda başarısızlıkla sonuçlandı. Kanal hadisesi ve Ejderhan muhasarası Ruslarla aramızı açtıysa da 1570 yılında IV. İvan'ın gönderdiği elçiliğin İstanbul'a varması ile aradaki soğukluk sona erdi. Bununla birlikte Osmanlılar, Eflak ve Boğdan voyvodaları üzerindeki egemenliğini güçlendirmek ve Lehistan'ın buralara müdahale etmesine engel olmak politikasından asla vazgeçmediği gibi, kuzeydeki dengelerin bozulmamasını sağlamaya ve Rusların güneye inmelerine mani olmaya çalıştılar.¹⁰⁵

¹⁰⁵ İnalçık, *Don-Volga*, s. 370-373; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: III. Cilt, I. Kısım*, s. 36-37; Turan, *Selim II.*, s. 437.

Kuzeyde bunlar olurken güneyde de Hindistan taraflarından gelen hacı ve tüccarları Portekiz saldırılarından korumak, Yemen, Hicaz ve Habeş vilayetlerini muhafaza etmek için güçlü bir donanmaya lüzum olduğundan ve Akdeniz Donanması'nın doğrudan doğruya Kızıldeniz ve Hint denizine geçerek faaliyette bulunması gerekli görüldüğünden Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan bir kanal açılmasına karar verildi. İleride Süveyş kanalı adıyla dünya ekonomisinde önemli değişiklikler yaratacak olan bu büyük teşebbüs de akim kalmış, büyük ihtimalle Don ve Volga teşebbüsü gibi aynı akibete uğramaması için bu fikirden vazgeçilmiş olmalıdır.¹⁰⁶

4. Fransız Kapitülasyon Anlaşması

II. Selim'in tahta çıkmasıyla birlikte Avusturya ile başlayan barışı yenileme teşebbüsü uzun müzakerelerden sonra neticelendi. Buna göre, Maximilian'a senede 30.000 dukalık vergi konması karşılığında, 17 Şubat 1568 yılında sekiz yıllık bir muahede imzalanarak iki devlet arasındaki harp haline son verildi. Bu sıralar İstanbul'a gelen Fransız elçisi barışa engel olmaya veya Fransa'yı da barışa dâhil etmeye çalıştı. Esther Kira, Dona Garcia ve Yusuf Nasi gibi zengin Musevi bankerlerin sağladığı para ile hükümeti genel olarak etkisi altında tutan Sokullu'nun karşısında padişahın Venedik asıllı karısı Safiye Sultan'ın başında bulunduğu güçlü bir Venedik hizbi vardı. Bu sebeple Osmanlı sarayı siyasi entrika merkezine dönmüştü. Vezir-i azam ve müttefikleri, durumlarını Fransa ile daha güçlü bağlar kurarak sağlamlaştırmaya çalıştılar. Çünkü Habsburg tehlikesine karşı I. François döneminde Fransa, Avrupa'da Osmanlı'nın göz ardı edemeyeceği kadar mühim bir müttefik

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: III. Cilt, I. Kısım*, s. 32-33.

olmuştur. Şimdi Sokullu'nun başta karşı çıktığı doğu Akdeniz'deki son Venedik toprağı Kıbrıs'a karşı sefer öneri ortaya atıldığından Fransa ile ittifak yararlı sonuçlar doğurabilirdi. Bu bağlamda 18 Ekim 1569'da Fransa'ya tüm imparatorluk ölçüsünde kapsamlı bir kapitülasyon bağışlanarak I. François'den sonra ortadan kalkan Osmanlı-Fransız dostluğu perçinlendi. Ayrıca Fransızlar bu sırada sultandan iki milyon altın borç alma girişimindeydi. Bu anlaşmayla Fransız gemileri Osmanlı sularına ve limanlarına serbestçe girip çıkabilecek, Fransız bayrağı taşıyan diğer Avrupa gemileri de bu haktan yararlanacağından Venedik, Levant'ta elinde tuttuğu ticaret tekeli böylece kaybetmiş oluyordu. İmparatorlukta Fransız temsilcilerinin durumu böylelikle diğer Avrupalı temsilcilerin arasında güçlenmiş oluyordu.¹⁰⁷

5. Kıbrıs'ın Fethi

Bir fetih imparatorluğu olan Osmanlı'da tahta çıkan her padişah, kendine meşruiyet sağlamak için yeni bir toprak kazanımıyla başlangıç yapardı. II. Mehmet Konstantinopolis'i, Yavuz Sultan Selim Suriye ve Mısır'ı, Kanuni de Belgrat'la Rodos'u almıştı. Bunun tek istisnası, aktif fetih siyasetinin temsilcisi Fatih Sultan Mehmet devrinde seferden bıkan bir kamuoyu baskısı altında olan ve kardeşi Cem ile giriştiği taht mücadelesi sebebiyle pasif bir politika izlemek zorunda kalan II. Beyazıt'tı. II. Selim de bu geleneğe göre bir hamle yapmalıydı.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti'nde rekabette olan vezirler güçlü projelerle bir birlerine üstün gelme gayretindeydiler. Sokullu'nun Astarhan seferine karşılık, II. Selim'in itimadını

¹⁰⁷İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, s. 165; Turan, *Selim II.*, s. 437; Shaw, *a.g.e.*, s. 222.

¹⁰⁸ Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, Çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s. 185.

temin etmiş olan Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'ın fethiyle ilgili projesi bilinen bir gerçektir. Lala Mustafa Paşa Yemen Serdarlığının kötü hatırasını yeni bir fetihle silmek istiyordu. Buna haliyle rakibi veziriazam Sokullu Mehmet Paşa karşı çıkıyordu.¹⁰⁹

Osmanlı ile ticareti sürdürmek için Venedikliler her daim istekli olmuşlardı. Osmanlı hazinesi neredeyse iflas noktasındaydı. Sokullu'ya göre Venedik'e karşı açılacak herhangi bir savaş hazinenin yıllık yapılan önemli bir Venedik ödeneğinden yoksun kalması anlamına geliyordu. Bir de buna geniş harcamalar eklenmeli ve aynı zamanda Venedik donanmasının potansiyel gücü göz önüne alınmalıydı.¹¹⁰ Sefer gerekçesi payitahtın güvenliğini tehdit eden Takım Adaları denetim altına almak ve Doğu Akdeniz'den bakiye kalan son Hıristiyan rakipleri, casusları ve korsan gemilerini def etmek olan bu deniz savaşını Lala Mustafa Paşa yönetse de bu konuda güçlü

¹⁰⁹ Turan, *Lala Mustafa Paşa*, s. 574.

¹¹⁰ Bernaby Rogerson, *The Last Crusaders*, Abacus, London 2009, s. 375.

destekçileri vardı.¹¹¹ Gerçekte ise Kıbrıs'ın fethiyle elde edilmek istenen, İspanya'ya karşı girişilecek daha büyük kapsamlı bir savaşın ilk aşamasını tamamlamaktı.¹¹²

¹¹¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, Yeditepe Yayınevi, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s. 126-127; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: III. Cilt, I. Kısım*, s. 11; Tarihçi Gelibolulu Mustafa Ali "Künhül Ahbar'ında sefer gerekçesini şu şekilde anlatmaktadır: *Cezîre-i Kıbrıs fethidir ki sevâhil-i bahr-ı ebyâzda vâkî olan memalîk-i mahsûradan Trablus Şam'a ve bir taraftan Silifke nâm kasabaya ki Vilâyet-i Karaman musâfâtundan iç-il Sancağına tâbîdir. Karîb oldıktan gayrı her sene Mısır-ı Kâhire'ye müteveccih olan sefâyin-i azîme ve sagîre elbette ol semte karîb olan mââbirden geçirüb sûret-ı itâ-atde geçninüb mütâbéat lafin urırlar ki fırsat düşürdükçe gemileri çıkub Mısır'a müteveccih olan ehl-i İslâm gemilerini gâret u hasât idüb niçün böyle tугyân idersin dinildikde bu fesâdâtı iden Misine ve Malta Cezîreleriniñ gemileridir biz değıliz deyû táallul idüb hâlâ ki bi'd-deféat hiyânetleri bâhirü'l- isbât olmagla'ale'l-husûs Cezîre-i Kıbrıs'ın Hazret-i Ömer Radiya'llâhü'anhü hilâfeti zamânında dahî bir cânibi feth olunub ol zamânda binâ olınan Câmî-i Ömer'in ile'l-ân mihrâbı âsârı nûmâyân iken zümre-i melâin ihânet-i li'dîn hâşa sümme hâşâ sel-hâne-i hanâzîr itdikleri süyû bulmagla ol târîhdeki vüzeradan Lalâ Mustafâ Paşa Şam Vilâyetinde melikü'l-ümerâ ve bu hakir-i kesîrü'l ümelâ anların kâtib-i divâni nâmına bir münşi-i bâhirü'l-inşâ olub her zamân ve her ân mezbûr Paşa-yı celâdet-nişân Kıbrıs ve Şîrvân anıldıkça derûn-ı dilden âh u figân ve mezkûrânın fethi bu bendeye emr olınmak vukû bula mı deyû Cenâb-ı Hakka tazarrû-künân şâm u seher kendüye ve vird-i zabân veli îman ve âhır-ı feth-i Kıbrıs ve Şîrvân deyû şûr u şagbi beyân ider tururdu. Künhü'l-Ahbâr'dan transkripsiyon için bk. Feris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murad**

O sıralar Kuzey Afrika'nın en bayındır kısmına sahip olan Osmanlı devleti için yol üzerindeki korsan gemilerine sığınak olan Girit adasıyla Suriye ve Anadolu sahillerine yakın olup gelip geçen tüccar gemilerine rahat vermeyen Venediklilerin elindeki Kıbrıs adasının fethi artık zaruriydi. Osmanlı Sarayında büyük nüfuza sahip olan bulunan Portekizli Yahudi Yusuf Nassi'nin ve Lala Mustafa Paşanın teşviki ile Müftü Ebüssuud Efendinin fetvası üzerine şarapları ile ünlü Kıbrıs'ın alınmasına karar verildi. 150'nin üzerinde büyük gemi Kıbrıs'a yelken açmak için emir bekliyor, Sokullu Mehmet Paşa da 1570 yılının başlarında Venedik Balyosuna, verginin üç bin altından dört bin altına yükseltilmesi ile Venedik'in Kıbrıs üzerindeki haklarını koruyabileceğini söyleyerek yapılan hazırlıklara dikilen gözlerin dikkatini dağıtıyordu. Böylece eski muahede Venedik'le yenilenmiş olmasına rağmen cumhuriyet kısa zamanda çevrilen işin farkına vardı. Fakat İstanbul'da bulunan Venedik balyosu Barbaro adaya karşı yapılacak bir seferin önüne geçmek için her çareye başvurursa da başarılı olamadı. Buna mukabil Papa'ya başvurarak onun delaletiyle Avrupa'nın büyük devletlerine müracaat eden Venedik, ne Habsburg Avusturya'sından, ne Burbon Fransa'sından ve ne de bu tür durumlarda Osmanlı'ya karşı Batı'nın doğal müttefiki olan İran'dan çeşitli sebeplerden ötürü destek bulamadı. Fakat II. Felipe, Papa ve Malta şövalyeleri ile Venedik arasında bir ittifak oluştu. 1570 Mayısında

ve III. Mehmet Devirleri (I. Cilt), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000, s. 116; ayrıca bk. Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, Dördüncü Rükün, C. I, TTK, Ankara 2009, s. 444a-444b.

¹¹² Bülent Arı, "Las Ultimas Fases de la Lucha por el Dominio del Mediterraneo entre Dos Superpotencias: El Imperio Otomano y La Monarquía Hispana", *Cervantes y el Mediterráneo Hispano-Otomano*, Editorial Isis Estambul, İstanbul 2006, s. 111.

Venedik donanması Girit'in Suda Limanına geldiyse de diğerleri yardıma ulaşmada geç kaldılar. Ancak 21 Ağustos'ta birleşebilmelerine rağmen Osmanlılar, Kıbrıs adasına çoktan taarruz etmişlerdi.¹¹³

Sefer hazırlıklarının tamamlanmasıyla birlikte Osmanlı donanması üç grup halinde İstanbul'dan ayrılmıştı. 1570 Martında Murad Reis, Nisan'da Piyale Paşa filolarıyla denize açılmışlardı. Serdar Lala Mustafa Paşa ise Kaptan-ı Derya Müezzinzâde Ali Paşa'yla birlikte 16 Mayıs'ta demir aldı. Üç gruba ayrılmış olan donanma 5 Haziran'da Rodos adasında birleştiler. Donanma 2 Temmuz Pazar günü Lefkoşe önlerine vardı. Serdar Lala Mustafa Paşa'nın elli bir gün süren muhasarasından sonra 9 Eylül 1570'de adanın bu eski başkenti ve ardından Çerne ele geçirildi. Denizdeki donanma faaliyetlerine memur tayin edilen III. vezir Piyale Paşa ise bu sırada düşmanın ani baskınına engel olmak için Rodos açıklarında bulunuyordu. İyi tahkim edilmiş Magosa'yı almak için mevsim çok ilerlediğinden Piyale Paşa, Rodos beyi Arap Ahmet Bey kumandasında kırk kadar kadırğa bıraktıktan sonra Magosa Limanından ayrıldı. Yalnız Serdar Lala Mustafa Paşa adada kaldı. Fırtınadan etkilenen Müttefik donanması ise Meyis adası önüne kadar gelmiş olmasına rağmen Lefkoşe'nin alındığı haberi üzerine geri dönmüştü. Ertesi yıl geri dönen Osmanlı donanması Kıbrıs'ın bu en iyi limanını, 11 ay süren zorlu bir savunmadan sonra 1 Ağustos 1571'de ele geçirdi. Derhal tahrir olunup beylerbeyliğine Avlonya sancakbeyi Muzaffer Paşa'nın tayin edilirken, bir eyalet vasfıyla Tarsus, Alaiye ve İçel sancaklarının ilhak edildiği Kıbrıs'a, Anadolu'dan Konya, Karaman, Niğde, Kayseri sancaklarından göçmen nakledildi. Tüm feodal

¹¹³ Jorga, *a.g.e.*, s. 126-127, 130; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: III. Cilt, I. Kısım*, s. 10-12.

mülklere el konmuş olmasına rağmen Osmanlı, gelirleri ancak 200 bin altını bulan Kıbrıs'ın fethiyle maddi açıdan pek bir şey kazanmamıştı ve savunma harcamaları için her yıl 70-80 bin altın gönderiyordu. Bununla birlikte Takımadaları Yusuf Nassi'ye verilirken, Kıbrıs'ın fethiyle Doğu Akdeniz sularındaki hâkimiyet güvence altına alınmış oldu. Artık Doğu Akdeniz'in tek hâkimi Osmanlı Devletiydi.¹¹⁴

¹¹⁴ Turan, *Lala Mustafa Paşa*, s. 575-577; Jorga, *a.g.e.*, s. 130-133; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: III. Cilt, I. Kısım*, s. 12-15.

II. BÖLÜM: İSPANYA-OSMANLI İLİŞKİLERİNDE SAVAŞ HALİ

A. İnebahtı Öncesi İspanyol-Osmanlı Barış Arayışları

Daha önce bahsettiğimiz gibi, Habsburg ailesinden nefret eden Papa IV. Paulo, İspanya karşısında Fransa lehine politikalar izlemişti.¹¹⁵ Bunun neticesinde İspanya, Eylül 1556'da Papalık devletlerinin üzerine yürümüştü. Durumdan fırsat çıkaran II. Henri, Şubat 1556'da İspanya ile beş yıllığına imzaladığı Vaucelles ateşkes antlaşmasını çığnemiş ve ezeli düşmanı Habsburg karşısında Papa ile ittifak kurmuştu. Bu iki cephede savaş anlamına geliyordu. Alba Dükü tarafından kendi devletlerinin içinde kuşatılan Papa, Eylül 1557'de savaştan çekilmek zorunda kalıp İspanya ile barış yapmak zorunda kalmıştı. Diğer taraftan Fransa ile savaş sürmekteydi. Fakat her defasında, her iki taraf da daha fazla ekonomik iflasa sürüklenmekteydiler. Bu doğrultuda, çok geçmeden barış müzakerelerine başladılar.¹¹⁶

Nisan 1559 yılında imzalanan barış antlaşması ile Batı'da savaş sona erdi. Fakat Akdeniz'de savaş Osmanlı ile devam etmekteydi. 50'li yıllarda büyük kısmı İspanya'dan gelen gelirlerle beslenen İspanyol İmparatorluk hazinesinin kaynakları çoğunlukla Fransa ile sürdürülen oldukça masraflı mücadeleye aktarılmış, ayrıca İspanya ve hâkimiyetindeki devletler için Batı Akdeniz'deki Türk baskısı Osmanlıların Fransız işbirliği ile birlikte katlanılmaz bir hal almıştı. 1552'de Osmanlı ve Fransızlardan meydana gelen donanma Mallorca'ya saldırmış, 1554'de aynı müttefikler kısa bir süre Korsika'ya sahip olmuşlardı. İspanya için daha feci olan olay ise 1555'de Salih Reis'in Cezayir şehri Bujja'yı İspanyollardan almasıydı. Ardından Ağustos 1558'de İspanyol hâkimiyetindeki Oran şehrinden başlayan Mostaganem

¹¹⁵ Williams, *a.g.e.*, s. 27.

¹¹⁶ Woodward, *a.g.e.*, s. 73-74; Lynch, *a.g.e.*, s. 251-252; Williams, *a.g.e.*, s. 27.

seferinde 10.000 kayıp verdiler. Bütün bunlar meydana gelirken Osmanlı gâzileri Cebelitarık boğazı kıyısını yerle bir ettiler ve Menorca'daki hisara saldırmaktan beis görmediler.¹¹⁷

50'li yıllarda yaşanan tüm bu süreç, Osmanlıların Kuzey Afrika'daki varlığını her geçen gün daha sağlam temeller üzerinde inşa ettiğinin göstergesiydi. Bitmek bilmez Türk tehdidi karşısında II. Felipe, farklı cephelerde mücadelenin ekonomik anlamda sürdürülemez olduğunu biliyordu. II. Felipe'nin amcası Fernando'nun barış teklifiyle padişaha temsilciler gönderdiğinden haberdardı. 1559'un başlarında Cateau-Cambrésis barış anlaşması imzalanmadan evvel Ceneviz casusu Francesco Franchis, Sultan Süleyman'dan oldukça sağlam temellere dayanan barış önerilerini II. Felipe'ye götürmüştü. 10, 12 yıllık ya da daha uzun süreliğine 15, 20 yıllık bir ateşkes antlaşması söz konusuydu. Bahsedilen ateşkesi iki devletin müttefiklerinden her biri dâhil edilecekti. Her iki devlet ve müttefikleri arasında ticaret serbestisi getirilirken, Hıristiyan ve Müslüman korsanlık faaliyetleri durdurulacaktı. Hıristiyan ve Müslüman tutsaklar karşılıklı olarak serbest bırakılacaktı. Üçüncü taraflardan herhangi birinin ateşkesi bozması durumunda iki imparatorluk bu ülkeyi düşman ilan edecekti. Sultan Süleyman barışın aleni, resmi ve karşılıklı elçilerin geliş gidişi esasına göre yapılmasını talep ediyordu. II. Felipe'nin itibar kaygısı baskın geldiğinden bu teklif reddedildi. Halka açık olarak barış talep edip onursuzluk gömleğini üzerine giymiş gözükmek istemiyordu ve talep edilen ateşkesin Türkler tarafından küçüklük gösterilmiş olarak diğer devletlere lanse edileceğini biliyordu. Aynı benzer şöhret

¹¹⁷ Javier Marcos Rivas-Carlos Carnicer García, *Espionaje y Traición en el Reinado de Felipe II: Historia del Vallisoletano de Felipe II*, Diputación Provincial de Valladolid, Valladolid 2001, s. 17-18.

meselelerinden ötürü Süleyman da üstü kapalı bir barış yapma fikrini reddediyordu. Zaman darlığı yüzünden II. Felipe, temel engellere rağmen bu görüşmelerde acele etti. Osmanlı donanmasının denize açılmadan müzakerelerin sonuçlandırılması İspanya'nın lehineydi. Müzakereler için Franchis'in yerine Nicoló Secco'yu atadı. Çünkü Franchis'in kim olduğu yeteri kadar bilinmiyordu ve Osmanlı Devletinin istekli olup olmadığı bilinmeden böyle bir girişimde bulunulması II. Felipe'nin itibarını azaltırdı. Milano eski adalet bakanı, edebiyatçı ve Osmanlı'yı yakından tanıyan Secco, vezir-i azam'ın daha önce Franchis'le müzakere ettiği öneriyi Rüstem Paşa ile tekrar ele aldı. Buna göre 15.000 duka karşılığında Türk Donanmasının İstanbul'dan Batı'ya karşı demir alması bir yıllığına ertelenecekti. Vezir-i azam Rüstem Paşa'nın huzuruna kabul edilebilmek için Paşa'ya sunduğu hediyelerin karşılığında 4.000 duka harcadı. Bu arada kendi müzakerelerini gizlemek maksadıyla Fernando'nun teşebbüsünden faydalanmak istedi. Amcasının sürdürdüğü görüşmelere dâhil olarak bu şekilde herhangi bir itibar kaybına uğramayacaktı. Fakat halka açık bir şekilde müzakereleri yürütmediği için Padişah, II. Felipe ile herhangi bir ateşkes antlaşması yapmayı reddetti. Sadece İmparator Fernando ile barış ifa etti.¹¹⁸

Osmanlı Devletinin talepleri karşısında barış görüşmelerinde daha fazla ileri gitmeyen II. Felipe, Haziran 1559'da daha önce Turgut Paşa tarafından ele geçirilen Trablus'u geri almak için gerekli askeri hazırlıkların yapılmasını onayladı. Trablus üzerine düzenlemesi düşünülen bu sefer Sicilya kral naibi Medinaceli dükünün fikriydi. Mart 1560'da Amiral Gian Andrea Doria komutasında yola çıkan 12.000 adamdan teşekkül bu kuvvet Cerbe adasını işgal etti. Fakat Mayıs ayında ulaşan Turgut Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından önemli bir yenilgi aldılar.

¹¹⁸ Rivas-Garcia, *a.g.e.*, s. 23-24; Parker, *a.g.e.*, s. 355; Imizcoz, *a.g.e.*, s. 209-213.

10.000 üzerinde Hristiyan askeri teslim olurken, Doria ve Medinaceli kaçarak canlarını zor kurtardılar. Cerbe yenilgisi, ardından 1561’de yedi Sicilya kadirgasının Turgut Paşa tarafından ele geçirilmesi ve Malaga kıyılarında 25 kadirgasının şiddetli bir fırtına sonrasında batması II. Felipe’yi Akdeniz politikasında reform niteliğinde değişiklikler yapması gerektiği hususunda ikna etti.¹¹⁹

Son dört yılda yaşanan tüm bu felaketler neticesinde İspanyol donanması büyük zarar görmüştü. Bu durum Yarımadanın kendisiyle birlikte İtalyan mülkiyetlerini de tehlike ile baş başa bırakıyordu. Türk Deniz Kuvvetlerinin Akdeniz’de devam eden saldırı tehdidinden ötürü II. Felipe için zor yıllardı. Bu yüzden İtalyan ve İspanyol casuslar Sultanın donanmasının niyetlerini belirten İstanbul’daki en küçük deniz hazırlığına karşı pür dikkattiler. Fakat Türkler İspanyol donanmasının Malaga kıyıları karşısındaki La Herradura’da çıkan fırtınada yaşadığı ciddi kayıplardan haberdar olmalarına rağmen, Akdeniz’de hiçbir büyük sefer gerçekleştirmediler. Belki de düşmanın savunmasız oluşuna güvenmekteydiler. Bu durum İspanyol donanmasının yeniden inşa edilmesine fırsat verdi.¹²⁰

Bununla birlikte, 16 Mart 1563 tarihinde Ceneviz’li casus Juan Agustín Gilli tarafından II. Felipe’ye gönderilen bir mektup ateşkes fikrinin yeniden ele alınması olasılığının devam ettiğini göstermektedir. Özetle: La Herradura hezimetinin Osmanlı tarafından bilindiğini fakat Sultan Süleyman’ın eli ayağı tutmayacak kadar yaşlı olması sebebiyle imparatorluğun kudreti ve kalesi olan donanmasını İspanya kralına karşı göndererek tehlikeye atmayacağını, özünde ise dünyanın tüm prensleri ile barış

¹¹⁹ Kamen, *a.g.e.*, s. 88-89; Henry Kamen, *Spain’s Road to Empire: The Making of a World Power 1492-1763*, Penguin Books, London 2003, s. 155-156.

¹²⁰ Rivas-Garcia, *a.g.e.*, s. 18, 24.

içinde olmak istediğini, kralın ateşkes ya da barış niyetinde olması durumunda, Süleyman'ın seve seve bunu yapacağını bildiriyordu.¹²¹

Sultan Süleyman'ın Akdeniz'e donanmasını göndermeyeceğini anlayan II. Felipe'nin gözü Afrika'nın üzerindeydi. Yeniden inşa ettiği donanmayla Ağustos 1564'te İspanyol kıyılarına oldukça yakın olan Kuzey Afrika kıyısındaki Peñon de Vélez de la Gomera'yı yeni atadığı donanma amirali García de Toledo komutasında fethetti. Bir yıl sonra Osmanlı Donanması tarafından kuşatılan Malta adasının yardımına gönderilen aynı kumandan García de Toledo sayesinde Osmanlılar geri çekilmek zorunda kaldılar.¹²²

7 Eylül 1566'da Macaristan seferinde yaşlılığın getirdiği hastalıklar neticesinde ebediyete intikal eden Sultan Süleyman'ın¹²³ yerine geçen II. Selim'in saltanatının ilk yıllarında İmparatorlukta ciddi sıkıntılar baş göstermişti. 1566'daki büyük kayıplar neticesinde 1567 yazına kadar uzayan Macaristan seferi, İran cephesinde yaşanan güçlükler, 1566 ve 1567'de Doğu Akdeniz havzasında elde edilen hasadın çok kötü olması sebebiyle yaşanan kıtlık, ardından gelen veba illeti, büyük olasılıkla Mısır ve Kızıldeniz'de bundan ötürü karşılaşılan sıkıntılar, başta arpa olmak üzere yiyecek maddelerindeki pahalılıktan dolayı Araplar arasında ortaya çıkan kıpırdanmalar tüm bu sıkıntıların başlıca nedenleriydi. Diğer taraftan 1567'de Kıbrıs'ın karşısında, Karaman eyaletinde bir kale ve ülkenin içleriyle bağlantılı yollar inşa ediliyordu.

¹²¹ AGS, E, Legajo 1392, Folio 74. Juan Agustín Gilli a Felipe II. Constantinopla, 16 de Marzo de 1563.

¹²² Kamen, *Spain's Road to Empire*, s. 156-157.

¹²³ M. Tayyip Gökbilgin, *Süleyman I*, İslam Ansiklopedisi, C. 11, MEB, İstanbul 1993, s. 148.

Böylece Venedik'in kontrolündeki Kıbrıs'a bir saldırı hazırlığı yapılmaktaydı. Yaşanan tüm sıkıntıları bir nebze olsun hafifletebilmek ve Venedik'e karşı serbestçe hareket edebilmek için İmparatorla bir ateşkes antlaşması imzalamak söz konusuydu.¹²⁴

20 Kasım 1567'de II. Felipe'ye İstanbul'dan gönderilen bir mektupta, devam eden kıtlık sebebiyle büyük ıstırap çekildiği fakat şehirde görülen veba illetinin etkilerinin çok daha vahim olduğu yazıyordu. Veba yüzünden günde 700-800 insan hayatını kaybediyordu. Bu sebepten ötürü Tersanede herhangi bir hazırlık görülmediği gibi suya indirilen kadirgalar, tekrar karaya çekilmişti. Bu ilkbaharda Türk Donanmasının Akdeniz'e çıkması zor görünüyordu. Sadece Ege'deki Takımadalarının güvenliğini sağlamak için birkaç kadirga denize açılacaktı. Sultan II. Selim o sıralar Edirne'de bulunmakta, av ve eğlence ile gün geçirmekteydi. Kıtlık ve veba gibi meselelerle ilgili hiçbir şey duymak istemiyordu. İmparatorluk elçisi ateşkes müzakerelerini sonuca ulaştırmak için Türkiye'deki ikâmetine devam ediyordu. Fakat sunduğu önerilerin zorluğu sebebiyle ateşkesin sonuca ulaştırılması sıkıntılı görünüyordu. Çünkü devletin itibarı söz konusuydu.¹²⁵

II. Felipe ise Osmanlı Donanmasının Akdeniz'de herhangi bir faaliyete girişmediği bu süre zarfında- özellikle 1567-1568'de- 1566 yazında patlak veren Aşağı Ülkeler'deki isyanına yönelmişti. Fakat diğer taraftan Osmanlı donanmasının Akdeniz'e bir sefer düzenleme hazırlığı içinde olduğu söylentilerine karşı her deniz

¹²⁴ Fernand Braudel, *El Mediterráneo y ek Mundo Mediterráneo en la Época de Felipe II*, Tomo Segundo, Traducción: Mario Monteforte Toledo, Wenceslao Roces y Vicente Simón, Fondo de Cultura Económica, Mexico 2010, s. 525-527.

¹²⁵ AGS, E, Legajo 1056, folio 104. De Constantinopla a Felipe II de 20 Noviembre de 1567.

mevsiminde olduğu gibi teyakkuzdaydı. Örneğin, Osmanlı Donanması savunma amaçlı olarak 1568'de Akdeniz'e çıkmıştı. 100 kadar kadirganın Valona'ya kadar ulaştıktan sonra geri dönmesi İtalya'nın doğu kıyılarındaki güvenlik mekanizmasını harekete geçirmişti. II. Felipe'nin Aşağı Ülkeler'de güçlü ve silahlı olması gerektiği bir sırada Akdeniz'de pahalı bir tedbir niteliğinde ordu ve donanma muhafaza etmeyi fazlaca lüks bulup bulmadığı bilinmese de İspanya'da Osmanlılarla yeniden ateşkese yanaşma eğilimi görüldü.¹²⁶

1567'de İspanyol diplomatik çevreleri için bu fırsat, İmparator II. Maximilian'ın temsilcilerinin bir ateşkes yapmak üzere Osmanlı Devleti ile İstanbul'da müzakereler sürdürdüğu bir sırada doğdu. Aynı yılın Aralık ayında İmparatorluk elçilerinin kendilerine verilen talimatlar ışığında, bir an önce ateşkesi sonuca bağlamak için gizli olsun diye Sokullu Mehmet Paşa ile Hırvatça görüştükleri sırada, ateşkes müzakerelerine II. Felipe'nin de dâhil olmasını vezir-i azama önerdiler. Fakat Sokullu Mehmet Paşa, kralın bu müzakerelere dâhil olabilmesi için kendi elçilerini göndermesi gerektiğini imparatorluk elçilerine söylemişti. II. Felipe ise daha önceki görüşmelerde olduğu gibi, itibarına zarar vermemesi maksadıyla ne ayrı ve halka açık bir müzakere gerçekleştirmek, ne de vezir-i azam Sokullu Mehmet Paşa'nın ateşkesi ifa etmesi için bir elçi gönderilmesi şartını kabul etmek niyetindeydi. Bunu kabul ederek önemli bir vergi kaynağından vazgeçmesi düşünülemezdi. Bu arada Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında süren müzakerelerde sona gelindi. 17 şubat 1568'de sekiz yıllık bir barış imzalandı. Fakat İspanya Osmanlı barış denemeleri yine sonuçsuz kaldı.¹²⁷

¹²⁶ Braudel, *a.g.e.*, s. 528-529.

¹²⁷ Braudel, *a.g.e.*, 526, 530-531; Rivas-Garcia, *a.g.e.*, s. 26

B. Kopuş Sürecinin Baş İnebahtı Deniz Muharebesi

1565'deki Malta kuşatması sırasında Hıristiyanlığın dini ve ruhani önderliğini üstlenen Papa IV. Pius, kuşatmanın sona ermesinden birkaç ay sonra 9. Aralık 1565'de öldü ve yerine 8 Ocak 1566'da papa olarak V. Pius adıyla Michele Ghisleri seçildi. Müslüman ve Protestan düşmanları karşında Katolik dinini yüceltmek ve muhafaza etmek arzusuyla yanıp tutuşan V. Pius, içinde taşıdığı dini gayretkeşlikle orta çağ Haçlı ruhunu geri çağırdı. Böylelikle yeni bir kutsal ittifak teşebbüsü ve haçlı seferi fikri V. Pius'la tekrar canlandı.¹²⁸

Son yarım yüzyıldır dünyayı yöneten güç İstanbul ve Madrid'te toplanmış, sağlam bürokratlar farklı ülkelerde, olağanüstü şartlar altında yürütülen savaşların lojistiğini olağanüstü bir kabiliyetle yönetmişlerdi. İşte bu yüzden Akdeniz'de son bulan İstanbul ve Madrid eksenli bu iki süper gücün çatışması küçük oyuncuları da aynı çarkın içine sürüklemekteydi. Venedik bunların en kuvvetlisi ve zengini olan bir deniz gücüydü. Venedik'in Papa V. Pius'un çığırkanlığını yaptığı bu kutsal ittifak karşısında iki seçeneği vardı; ya Katolik bağlarından dolayı Hıristiyanlığın cephe hattı olarak Papa'ya uyacak ya da dostu ve ticari ortağı olarak sultana sadakate devam edecekti. Geçmişindeki deniz imparatorluğu ihtişamından çok şey yitirmiş olan Venedik, devletin bekası karşılığında iki seçeneği birden kullanmaya, yani ikili oynamaya ve buna göre hareket etmeye karar verdi. Hatta II. Felipe, 1568'de babasının gayrimeşru ilişkisinden olan kardeşi Avusturyalı Don Juan'ı tekemmül ettirdiği donanmasının kumandanı tayin ettiğinde, Venedik bir yandan ona hoş tebrik

¹²⁸ Roger Crowley, *Empires of the Sea: The final Battle for the Mediterranean 1521-1580*, Faber and Faber, London 2009, s. 202.

mesajları gönderirken diğer yandan da donanmasının seyriyle ilgili İstanbul'u da bilgilendirmekten geri durmuyordu.¹²⁹

1540 yılında yapılan Osmanlı-Venedik antlaşmasından sonra iki devlet arasında belirli bir sulh dönemi başlamış olmasına rağmen, özellikle deniz korsanlarının sebep olduğu olayların devam etmesi Venedik ile olan ilişkilerin sarsılması için yeterli olmaktaydı. Zaten Doğu Akdeniz'deki tansiyonun düşmesini istemeyerek durumdan çıkar sağlamaya çalışan Osmanlı paşaları mevcuttu ve padişah üzerinde baskı kurmaktan çekinmeyip Venedik Cumhuriyeti'nin Levant'da sahip olduğu yerleri fethederek kolay ve zengin bir ganimet elde etmeyi umuyorlardı. Venedik ise tansiyonu düşürmek adına Osmanlı divanını ziyaret ederek her zaman bir anlaşma zemini aramaktaydı.¹³⁰

Venedik'e güvenilmemesi gerektiği İspanyolların çok önceden bildiği bir gerçektir. Öyleki, 1557'de II. Felipe'ye sunulan Viaje de Turquía (Türkiye Seyahati) adlı el yazması bir metinde, Katolik oldukları halde Venediklilerin hain olduğu şu satırlarla belirtmekteydi:

Bu elçiler (Venedik Elçileri), her ay Venedik'ten aldıkları raporları Ulu Türk'e gönderirler. Ulu Türk seferdeyse, rapor vekiline ulaştırılır. Raporlarda şunlar yazar: 'İspanya kralı, bu veya şu sebeple, şu kadar kişiyle filan yerdedir; Fransa kralı, şu kadar kişiyle falan yerdedir, çarpışma sonunda şu taraf galip gelmiştir; Papa şu işle meşguldür; filan

¹²⁹ Crowley, *a.g.e.*, s. 207-208.

¹³⁰ Tommaso Bertelè, *Venedik ve Kostantiniyye: Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, Çev. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 116.

*prens ayaklanmıştır. ' Bu sayede Ulu Türk, bizimle ilgili gizli saklı ne varsa haberdar olur.*¹³¹

1567'de Osmanlı ve Venedik arasında yapılan yeni barış antlaşmasına ve Haçlı donanmasının Akdeniz'deki seyri ile ilgili Venediklilerden istihbarat alınmasına rağmen yine de ters giden bir şeyler vardı. Osmanlı'nın bu kadar sükûnet içinde oluşu bir şeyleri gizlediğinin göstergesiydi. 1568 baharında Akdeniz'in sessiz suları Venedik'in kaygılanması için gerekli işaretleri sunuyordu. Gelen istihbarat raporları da bu kaygıları destekliyordu. Bu raporlara göre, İstanbul tersanesinde büyük hareketlilik gözlenmekteydi ve Kıbrıs'ın karşısındaki anakarada Osmanlı sessizce bir kale inşasına girişmişti. Bütün bu girişimler, denizaşırı kolonilere sahip olan Venedik Cumhuriyetinin korkması için yeterliydi. Bütün bu istihbarat raporları, deneyimli ve kuşkucu Venedik senatosunu gerekli tedbirleri almaya itti. Girit ve Kıbrıs adalarında top döküm haneleri inşa ederken birliklerinin sayısını da mütevazı bir şekilde artırdı. Fakat Osmanlı'ya karşı V. Pius'un, İspanya, Venedik ve Papalığın içinde bulunduğu kutsal ittifakla bir savaş tertiplenmesi arzusuna da iktisadi sebeplerden ötürü gönülsüz ve mesafeliydi. Çünkü olası bir savaş oldukça maliyetliydi.¹³²

Papa V. Pius, Venedik ve İspanya'yı ikna etme koşullarının zorluğu karşısında çabalaya dursun, Hollanda'da Patlak veren Protestan isyanları sebebiyle II. Felipe hâlâ Aşağı Ülkelerle meşguldü. Üstelik Venedik, hem Cerbe'de İspanya'ya yardım etmediği gibi St Elmo'nun düşüşüne de göz yummuş, hem de Osmanlıyla arasını bozmadan yürüttüğü kârlı Levant ticaretine devam ettiğinden II. Felipe'nin

¹³¹ Cristóbal de Villalón, *Türkiye Seyahati (Viaje de Turquía)*, Çev. Yeliz Demirören, Erko Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 319.

¹³² Crowley, *a.g.e.*, s. 208.

Venedik'in de içinde bulunduğu böyle bir ittifaka girişmesi için yeterli bir sebep görünmüyordu. Fakat İspanya'nın güneyinde birden patlak veren Morisko isyanı, II. Felipe'nin bütün dikkatini Akdeniz'e çevirmesine neden oldu. Moriskolar yetmiş yıldır Osmanlı'dan yardım talep ediyorlardı. 1570'in başlarında II. Selim, Cezayir'den Moriskolara asker ve silah yardımı yapılması emrini vermişti. Çok öteden beri İspanya'yı fethetme arzusu içindeki Osmanlı bürokrasisinin zirvesinde bulunan Sokullu Mehmet Paşa, Tolon'u üst olarak kullanmayı Fransız kralından açıkça talep etmişti. Ancak Moriskolara söz verilen -belki gönderilmesi de hiç düşünülmeyen- Osmanlı donanması yardımı,¹³³ Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa'nın kısmi yardımından öteye geçmedi. İspanya güneyinde patlak veren ve kısa zamanda daha geniş alanlara yayılan Morisko isyanı sayesinde Kalabriya'lı bir devşirme olan Uluç Ali Paşa stratejik öneme sahip Tunus'un İspanya'ya tabi kralını Ocak 1570'de devirmeyi başardı.¹³⁴

Girit ve Korfu adaları ile Dalmaçya kıyıları devamlı bir hedef teşkil ederken, şimdi ise asıl hedef Kıbrıs adasıydı. Venedik ise her zaman olduğu gibi bir antlaşma zemini aramaktaydı.¹³⁵ Fakat Osmanlı Devleti artık hazırlıklarını tamamlanmıştı. Artık Venedik'in elindeki Kıbrıs'a karşı sefer vaktiydi. Bu sefer, On altıncı yüzyılda Osmanlı Devleti'nin bozacağı tek anlaşmaya rağmen yapılacaktı. Tam bu noktada, Kıbrıs krizi Papa V. Pius'un oluşturmak istediği Kutsal İttifakı oluşturabilmek için beklediği fırsatı

¹³³ Crowley, *a.g.e.*, s. 208-210.

¹³⁴ H. G. Koenigsberger, "Western Europe and The Power Spain", *The Cambridge Modern History*, V. 3, Ed. R. B. Wernham, Cambridge University Press, London 1971, s. 252.

¹³⁵ Bertelè, *a.g.e.*, s. 116.

doğurdu. Çünkü Hollanda'da patlak veren Protestan ayaklanması, güneydeki Morisko İsyanı, Tunus'un kaybedilmesiyle Osmanlı'nın artık Cebelitarık boğazına kadar rahatça ulaşması ve bir de buna Kıbrıs kuşatması eklenince Katolik din düşmanları tarafından tüm yönlerden kısıkaç altına alınmıştı.¹³⁶

Osmanlı tehdidi karşısında Mart ortalarında yardım talebiyle İspanya ve Roma'yı ziyaret eden olağanüstü yetkilerle donatılmış Venedik elçisi, ne bildik bahanelerle ne de karşı taleplerle karşılanmıştı. II. Felipe'yi ziyaret eden bir papalık elçisi ise Osmanlı'nın ihtilafta bulunduğu Venedik'in yardıma varacak bir ittifakın, Katolik kral Granada'da Morisko sorunu ile uğraşırken kurulabileceğine inanmadığını açıklıyordu. Tüm bu karşılıklı görüşmeler ışığında Kutsal İttifakı meydana getirebilecek hususlar konusunda şifahen anlaşıldı.¹³⁷

1570 yılının Temmuz ayında tahkim edilmemiş Lefkoşe önlerine varan, 9 Eylülde adanın bu eski başkentini ve ardından Çerne'yi ele geçiren Osmanlı Donanması, Magosa'yı almak için mevsim geçtiğinden baharda geri dönmek üzere İstanbul'a yelken açtı. Şehrin surları önünde karargâh kurmak üzere birkaç bin yeniçeri ve sipahi bırakılarak Venediklilerden gelecek yardımcı birliklerin önü kesilmek istendi. 1570 yılının yaz ayları Venediklilere hiçbir yerden yardım gelmeden geçmiş, bu arada Kıbrıs'ın en önemli kenti olan Magusa abluka altına alınmıştı. Türk düşmanlığını amca Andrea'dan almış olan yeğen Gian Anrea Doria'nın, Hristiyanlık menfaatlerini savunmak adına kadırgalarını Papa'nın kadırgaları ile birleştirme emrini

¹³⁶ Crowley, *a.g.e.*, s. 214.

¹³⁷ Rogerson, *a.g.e.*, s. 388.

yerine getirmiş olsa da sene sonu olmasına rağmen söz konusu Hıristiyan birliği hala kurulamamıştı.¹³⁸

Sekiz aydır herhangi bir neticeye ulaşmayan ittifakın sonuçlanması Papa'nın üzerinde iyiden iyiye ağırlığını hissettirmeye başlamıştı. Bunun üzerine sarayında kardinaller Granvela, Pacheco'yu ve İspanya adına Don Juan de Zúñiga'yı, Venedik adına da Miguel Soriano'yu bir araya getiren Papa ile heyet arasında Kutsal İttifak için görüşmeler sürüp gitmişti. Nihayet Roma'daki ünlü San Pedro'da gerçekleştirilen bu toplantıda kuvvetlerin 200 kadirga, 100 gemi, elli bin piyade, dört bin beş yüz süvari olması konusunda görüş birliğine varılabiliyordu. Oluşturulacak bu gücün maliyeti ise ayda altı yüz bin escudo'ya tekabül ettiğinden ödemenin bölüşülmesi ile ilgili anlaşmazlık hala sürüyordu. Venedikliler dörtte bir oranından fazla ödemek istemezken, kral da yarısından fazlasını ödemeyi kabul etmiyordu. İttifakın mali sorumluluğu konusunda aynı çabayı göstermeyen Papa ise daha azını ödeme niyetinde idi. Kara ve Deniz kuvvetleri komutanı olarak Don Juan tayin edilirken, Papa otoritesini kullanarak Marco Antonio Colona'yı da ikinci komutan tayin ettirdi. İşe ciddiyetle eğilen II. Felipe, hemen büyük sayıda kadirga, gemi ve tekne inşa ettirip on bini Alman, sekiz bini İspanyol ve sekiz bini de İtalyan olmak üzere toplam 26 bin ücretli asker temin etti. Ayrıca kaptanlarına, kral naipleri ve bakanlarıyla bir araya gelmelerini, Sicilya, Napoli ve Ceneviz'den savaş için gerekli makine, alet, cephane, erzak ne varsa tedarik etmelerini emretti. Böylece tüm hazırlıklar bir an önce

¹³⁸ Jorga, *a.g.e.*, s. 131-134.

tamamlanacak, ittifakın gerçekleşmemesi durumunda bile eldeki tüm bu kaynak ve kuvvet Cezayir'in geri alınmasında kullanılacaktı.¹³⁹

Kıbrıs üzerinde umudunu yitirmek istemeyen ittifakın diğer ortağı Venedik, İstanbul'a yollanan Sekreter Jacobo Ragazzano aracılığıyla 1571'in Mart ayında hâlâ bir umutla Osmanlı'yla gizli görüşmeler yapıyordu. İstanbul'da serbestçe dolaşabilen Balyos Barbaro'yla görüşmesi istenen Ragazzono'nun Magosa karşılığında Adriyatik'teki Avlonya, Kastelnova ve Draç'ı verme yetkisi vardı. Bunun üzerine Papa, Marco Antonio Colona'yı Venedik'e gönderip Cumhuriyetin ittifakı bozabilecek bütün bu kaygılarını gidermeye çalıştı. Papa'nın çabası sonuç vermiş, Venedik ikircikli siyasetinden kendince erdemli bir tercihe ulaşmıştı. Her şey tam yoluna girmişken ve müzakerelerin sona gelmişken, müttefiklere sırt çevirerek düşmanla bir barış antlaşması yapılamazdı. Nisan ayında Venedikliler kesin kararlarını vererek kutsal ittifakın sadık bir üyesi oldular.¹⁴⁰

Papa'nın İslam'a karşı bir haçlı seferi projesine İspanya, Venedik ve Papalık Devletlerinin yanında, başından beri Fransa'yı da dâhil etmek arzusu II. Felipe engeline takılmıştı. Fransa'nın V. Carlos'tan beri skandal niteliğindeki Osmanlılarla ittifakı hatırlandığında, böylesi kutsal bir savaşta başrol oynaması düşünülemezdi. Felipe, Roma'daki elçisi Juan de Zúñiga'ya Papa'nın bu fikrini değiştirmesi ve bu projeye Fransa'nın hiçbir şekilde dâhil edilmemesi için gereğinin yapılması hususunda emirler yolladı. Babası V. Carlos'un 'Büyük Türk'e karşı gösterdiği büyük mücadelenin takipçisi II. Felipe'nin temel arzusu, bu haçlı seferinde benzer duygu ve

¹³⁹ Luis Cabrera de Córdoba, *Felipe Segundo, Rey de España*, Madrid 1876, Tomo Segundo, s. 86-87.

¹⁴⁰ Córdoba, *a.g.e.*, s. 87-88; Jorga, *a.g.e.*, s. 131-135.

gururla Hristiyanlık bayrağını dalgalandırmak ve zafere ulaştırmaktı. İnebahtı'da vuku bulacak kutsal savaşın lideri II. Felipe olmalıydı. Papa, II. Felipe'nin arzusuna boyun eğerek haçlı seferi projesinde değişikliğe gitmeye razı oldu ve Fransa bu İttifakın dışında tutuldu.¹⁴¹

Bu seferle amaçlanan sadece Osmanlı'ya karşı Doğu Akdeniz'de bir saldırı değildi, aynı zamanda mevcut durumu muhafaza ederek Müslüman Berberi korsanların elinde bulunan Kuzey Afrika mıntıklarına da temizlemektir. Çünkü bu bölgeler İspanya'ya karşı büyük tehdit oluşturuyordu. Berberilerin akınları Tunus'tan Cezayir'e kadar, aynı zamanda İspanya ile koalisyon içinde olan İtalyan sahillerini dahi tehdit etmekteydi. Bu son antlaşmanın metni 1538'de V. Carlos'un yönetiminde yapılanları anımsatıyordu. Monarşi savaşın maliyetinin yarısını, Cumhuriyet üçte birini, Papa ise altıda birini karşılayacaktı. Venedik Cumhuriyeti, ittifaka Katolik Monarşisinden çok daha fazla sayıda kadirga ile katkıda bulunuyordu. Oluşturulacak olan bu güçlü donanma, müttefiklerce kara gücüyle de desteklenecekti. İttifak antlaşmasının süresi on iki yıl olacak, Osmanlı ve müttefikleri Trablus, Tunus ve Cezayir'e karşı askeri anlamda saldırı ve savunma amaçlı birbirlerine her halükarda destek olacaklardı. Komuta Katolik Monarşisinde bulunacak fakat hastalık durumunda yerini alacak taraf Roma tarafından belirlenecekti. Müttefikler arasında doğabilecek ayrılıklarda Papa yargıç olacak, diğer müttefiklerin rızası olmaksızın hiç kimse Türklerle barış yapamayacaktı.¹⁴²

¹⁴¹ Álvarez, *a.g.e.*, s. 468. Ayrıca Zuñiga'nın nosyonu ile ilgili bk. Luciano Serrano, *La Liga de Lepanto Entre España, Venecia y la Santa Sede, 1570-1573*, Olózaga, Madrid 1918, s. 68-70.

¹⁴² Álvarez, *a.g.e.*, s. 469; Córdoba, *a.g.e.*, s. 90-91.

Yukarıdaki hükümleri ihtiva eden Kutsal ittifak, İspanya, Venedik ve Papalığın katılımıyla 25 Mayıs 1571 yılında imzalandı.¹⁴³ II. Felipe, 1567'den beri kendi donanma Amiralliğini yürüten üvey kardeşi Avusturyalı Don Juan'ı, Morisko isyanındaki Las Alpujarras savaşındaki başarısından ötürü yapılacak seferde ittifakın başkumandanlığına getirdi. Üstlendiği sorumluluğun büyük olması nedeniyle Avusturyalı Don Juan, İnebahtı Savaşı'nda II. Felipe'yi gölgede bırakmıştır denebilir. İttifakın imzalandığı haberi II. Felipe'ye 6 Haziran'da gecikmeli olarak ulaştığı için kral hareket geçmekte yavaş kalmıştı. II. Felipe bununla birlikte çok güvendiği adamı Don Luis de Requesens'i ihtiyat kuvveti olarak görevlendirdi. Aynı zamanda II. Felipe'nin vekili de olan Requesens, Don Juan için hazırlıkları tamamlamak göreviyle çok önceden Barselona'ya varmıştı. O sıralar Don Juan ve II. Felipe'nin kuzenleri olan Avusturya Arşidükleri Rudolfo ve Ernesto Barcelona'da bulunuyordu ve onları Ceneviz yoluyla Viena'ya güvenli bir şekilde dönmelerinin sağlanması gerekiyordu. Bu görevi de Requesens üstlenmişti. Fakat Ernesto'nun aniden hastalanması, iyileşene kadar onunla kalmaya karar veren Don Juan'ın Barcelona'dan demir almasını birkaç gün daha uzattı ve nihayet 20 Temmuz'da geç de olsa limandan ayrıldı. Bu gecikme Osmanlı'nın Kıbrıs üzerine daha rahat nüfuz etmesinde kolaylık sağladı.¹⁴⁴

Donanmanın toplanacağı yer Mesina limanıydı. Don Juan, daha önce babası V. Carlos'un yaptığı gibi Balear adaları yoluyla ve Tunus'un hücum için ideal bir limanı olan Cargliari'den Mesina'ya doğrudan ilerlemek yerine, Genova yoluyla tüm

¹⁴³ Geoffrey Parker-I. A. A. Thompson, "The Battle of Lepanto, 1571 The Costs of Victory", *War and Society in Habsburg Spain*, Ed. I. A. A. Thompson, Wariorum, Aldershot 1992, s. 13.

¹⁴⁴ Álvarez, *a.g.e.*, s. 469-470; Córdoba, *a.g.e.*, s. 94, 96.

Kuzey Akdeniz boyunca seyrederek alacağı mesafeyi ikiye katladı. Sonra Tirreno'nun İtalyan kıyısından seyredip 8 Ağustos'ta bir hafta kalacağı Napoli limanına demir attı. Aniden bastıran bir fırtına Don Juan'ın Napoli'den ayrılışını geciktirdi.¹⁴⁵

Berberindeki 35 kadirgayla birlikte Mesina boğazından ancak 24 Ağustos'ta geçip limana yanaştı. Venedik ve Papalık generalleri tarafından büyük coşkuyla karşılanan Don Juan, Sicilya toprağına ayak basmadan önce bir konsey topladı. Burada böylesi önemli mevkide bulunmaktan dolayı memnuniyetini ve kendisi gibi genç yaştaki birine gösterdikleri itaatten dolayı minnettarlığını sunmakla birlikte, tam anlamıyla birbirinden ayrı noktalardan erzak, mühimmat ve insan tedarik etmedeki zorlukların gecikmesinde etken olduğunu heyete izah etti. Sonradan katılacaklarla birlikte, İspanya Kralı adına 80 kadirga, 22 gemi, üç farklı ulustan oluşan 21.000 piyade, büyük miktarda top, kumanya ve savaş mühimmatı getirdiğini bildirdi. Bu arada Don Juan İspanyol şövalye Gil de Anrade ve Venedikli Chico Pisano'yu Türk donanmasının faaliyetlerini gözetlemeleri ve casusluk yapmak üzere görevlendirdi. Daha sonra Candía'dan Canaleto 64 kadirgayla çıkıp beraberinde 54 kadirga ve 6 *galeaza*¹⁴⁶ bulunan Venedikli komutanı Sebastian Veniero'yla Mesina'da birleşti. Papalık'tan Colona 12, Juan Andrea Doria 11, Santa Cruz Markisi Álvaro de Bazán 30 kadirgayla şimdi Mesina limanındaydılar. Topladığı filo komutanlardan oluşan ilk mecliste, 280 kadirga, 6 *galeaza*, 25 gemi, 40 fırğata olması gerekirken bu sayıya ulaşamaması tartışma konusu oldu.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Álvarez, *a.g.e.*, s. 471-472.

¹⁴⁶ Osmanlı denizciliğinde "mauna" olarak da bilinir.

¹⁴⁷ Córdoba, *a.g.e.*, s. 100, 102-103.

Geoffrey Parker ve I. A. A. Thompson'ın İspanyol, Papalık ve Venedik arşivlerine dayanarak hazırlamış olduğu makaleye istinaden: altı aylık sefer için uygun topçu ve öncülerle birlikte 200 kadirga, 100 yük gemisi, 50.000 piyade ve 4.500 süvari talep edilmiş, İspanya'nın en önemli deniz komutanlarından biri olan Sesa Dükü savaşın toplam maliyetinin 2.700.000 *escudo* gerektirdiğini ve ittifakta öngörüldüğü gibi 3/2 oranında bölündüğünde İspanya'nın payına 1.600.000, Venedik'e de 1.100.000 *escudo* düştüğünü ortaya koymuştu. Fakat bu para asla ödenmediği gibi seferin harcamaları küçültüldü ve zaman ve sayıda da azaltmaya gidildi. Büyük Donanma 1 Haziran'dan 15 Kasım'a kadar beş buçuk aylık bir süreliğine seferber edilip 211 kadirga ve 6 *galeaza*, 100 yerine 26 yük gemisi ve 54.600 yerine 40.000 asker savaşta yerini aldı. İlaveten on iki kadirga ve 3.000 adamlık destek kuvveti Floransa'dan bazı yardımlarla papa tarafından karşılandı.¹⁴⁸

Parker ve Thompson'un ortaya koyduğu verilere göre aşağıda gösterilen tabloda Venedik'in gelirlerine karşılık savaşa sağladığı katkı, İspanya ve İspanya'nın İtalyan Devletlerinin gelirlerine nazaran sağladığı katkının oldukça üzerindedir.¹⁴⁹

Devlet	Devletin Yıllık Geliri (<i>escudo</i> cinsinden)	Yüzde Oranı	İnebahtı'ya Sağlanan Katkı (<i>escudo</i> cinsinden)	Yüzde Oranı
İspanya	5,600,000	63	783,191	63,8
Napoli	1,950,000	22	275,800	22.5

¹⁴⁸ Parker and Thompson, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁴⁹ Parker and Thompson, *a.g.e.*, s. 14-16.

Sicilya	690,000	7.7	122,250	10
Milan	650,000	7.3	45,000	3.7
Toplam	8,890,000	100	1,226,241	100
Venedik	1,750,000		800,000	

Niccoló Capponi'nin verilerine göre Müttefik ve Osmanlı donanmalarının dağılımları ise şöyleydi¹⁵⁰:

Kutsal İttifak Donanması				
Devlet	Galeaza (Mauna)	Kadırga	Kapudâne ve Patrona Kadırgası¹⁵¹	Top
İspanya		12	4	44
Ceneviz		28	14	88
Malta		3	1	15
Napoli		31	2	95
Savoy		3	1	5
Sicilya		7	2	25

¹⁵⁰ Niccoló Capponi, *Victory of the West: The Story of the Battle of Lepanto*, Macmillan, Great Britain 2006, s. 325-331.

¹⁵¹ Osmanlı donanmasında kaptan paşa'dan sonra gelen büyük amirallarına sırasıyla *kapudâne*(*Oramiral*), *patrona* (*Koramiral*) ve *riyâle* (*Tuğamiral*) denirdi. Kadırgaları ise sırasıyla, *kapudâne-i hümâyun*, *patrona-i hümâyun* ve *riyâle-i hümâyun* olarak adlandırılırdı. Bk. Uzunçarşılı, *Bahriye Teşkilatı*, s. 432-434.

Toskana (Papalık)		12	2	60
Venedik	6	108	4	699
Toplam	6	204	30	1031
Osmanlı Donanması				
	Kadırga	Kalyata	Kapudâne ve Patrona Kadırgası	Top
Toplam	220	39	43	643

Şimdi Müttelikler için çözümlenmesi gereken iki temel mesele bulunuyordu: İlki değişik unsurlardan meydana gelen bu büyük donanmayı bir araya getirmek ve muhafaza etmek, ikincisi ise Kıbrıs'ı geri alıp Tunus ya da Trablus'a yönelmek. Otuz yıl kadar evvel Cezayir'de yaşadığı yenilginin hezimetini unutamayan İspanya ve Katolik dünyası için Osmanlı donanmasının yenilmezliğini hafızalardan silmek gerekiyordu. Bu doğrultuda yapılacak en mantıklı fakat aynı zamanda riskli olan Osmanlı Donanmasını arayıp bulmak ve onunla savaşmaktı. Don Juan'ın kaptanlığında toplanan savaş konseyinde deneyimli denizci Don Álvaro de Bazán'ın planı kabul edildi. Buna göre önce Türk filosu yerle bir edilecek ardından sağlam zemin üzerinden kara harekâtı gerçekleştirilecekti.¹⁵²

15 Eylül'de Don Juan komutasındaki ittifak donanması Mesina'dan Levant'a doğru demir aldı. Otranto'da dinlenip 26'sında Korfu'ya vardı. 1 Ekimde donanmanın bugün Yunanistan sınırları içinde kalan Arnavut limanı Gumenizza

¹⁵² Álvarez, *a.g.e.*, s. 472.

(İgoumenista)'ya demirledikleri sırada Venedikli komutan Sabastian Veniero, orduda çıkabilecek en küçük bir asayişsizliğe karşı tahammülsüz olduğunu gösterme fırsatı buldu. Piyade kaptanı Curcio Antiocio ve iki asker arasında çıkan münakaşa karşısında tarafları gemi direğini asıp idam etmek suretiyle sert bir şekilde cezalandırdı. Böyle bir emrin sadece Don Juan tarafından verilebileceğini savunan İspanyol generalleri, bu tutum karşısında savaşta Venediklileri Osmanlı Donanmasıyla yalnız dahi bırakmayı düşündüler. Fakat Álvaro de Bazán, gereken cezanın Türk'e karşı kazanılması arzulanan zaferden sonra verilmesi konusunda Don Juan'a yalvardı. Komutanlar arasında yapılan müzakerede bir oy farkla Bazán'ın önerisi kabul edildi. Bu arada Kıbrıs fethini tamamlayan Türk donanmasının İnebahtı'nın güvenli körfezinde demirlediği istihbaratı üzerine harekete geçen müttefik donanması, İnebahtı görüş alanı içinde bulunan Kefalonya'ya 5 Ekimde ulaştı.¹⁵³

Avrupa'da Osmanlıları hedef alan bu on ikinci ittifak¹⁵⁴ karşısında Osmanlı Devleti daha Şubat ayında Korfu yakınlarında Venediklilerin güçlerini birleştirdikleri ve İspanyol donanmasını bekledikleri istihbaratını Kilis, Delvina Beyleri ve çeşitli kaynaklar vasıtasıyla öğrenmiş bulunuyordu. Osmanlı'nın Mora beyinin istihbaratına göre Girit'teki Venedik filosuna ait otuz güçlü gemi acil olarak erzak ihtiyacı duymakta, Mısır ve Suriye'den İstanbul'a erzak taşıyan ticaret gemilerine saldırılmayı planlamaktaydı. Bu esnada Magosa kuşatması devam etmekteydi ve herhangi bir Hristiyan tehlikesi karşısında Osmanlılar gerekli önlemleri almış ve savunma stratejilerini hazırlamışlardı. Buna göre önce kuşatma altındaki Magusa'nın yardımına ulaşabilecek müttefik yardımını önlemek amacıyla kuşatma güçlerine takviye

¹⁵³ Álvarez, *a.g.e.*, s. 473; Córdoba, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁵⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 14.

yollanacak ve sonra tüm deniz kuvvetleri tek bir komutada birleştirilerek müttefik filosu bozguna uğratılacaktı.¹⁵⁵

Böylece, 14 Şubat 1571'de Çorum, Ankara, Canik ve Karahisar-ı Sarkî beylerinin sancakları ve sipahileriyle birlikte nevruzdan (21 Mart) önce yola çıkıp belirtilen yere gelerek Donanma-i Hümâyûn'a katılmaları emredildi.¹⁵⁶ 19 Mart 1571'de ise Anadolu ve Rumeli Kadılarından Donanma-i Hümâyûn için kürekçi ihraç edilip Nevruzdan önce gönderilmesi emredildiği halde henüz kürekçi göndermeyen kadıların, rûz-ı hızır (6 Mayıs)'dan önce İstanbul'da olacak şekilde istenen miktardaki kürekçiyi göndermeleri emredildi.¹⁵⁷ Ayrıca 11 Nisan'da seferde kullanılacak gemi inşa etmek isteyen Levent reislerine de izin verildi ve bu konuda kendilerine herhangi bir zorluk çıkarılmaması bey, kadı ve emirlere bildirildi. Avlonya azaplar ağası Kara Hoca ise bu reislere başbuğ tayin edildi.¹⁵⁸

Magosa kalesi, denizden tam anlamıyla baskı altında tutulamamasından dolayı Venediklilerden yardım görmeye devam ediyordu. Kıbrıs Serdarı Vezir Lala Mustafa Paşa'nın yardım talep etmesi üzerine, 16 Mart'ta İstanbul'dan Kaptan-ı derya Müezzinzâde Ali Paşa kumandasında acele olarak yollanan 103 kadırgalık bir deniz kuvveti, Nisan sonlarında 18.000 kadar askeriyle birlikte Magosa (Famagusa)'ya ulaştı. Tüm kuvvetleri gelen düşman donanmasına karşı Ege'de birleştirmesi emrini alan Müezzinzâde Ali Paşa, kuşatmayı yürüten Serdar Lala Mustafa Paşa'ya

¹⁵⁵ Halil İncılık, *Lepanto in the Ottoman Documents*, Firenze: Leo S. Olschki Editore 1974, s. 185-186.

¹⁵⁶ BOA, MD, 12 Nr., Hk. 786.

¹⁵⁷ BOA, MD, 12/208.

¹⁵⁸ BOA, MD, 12/375; BOA, MD, 12/787.

mühimmatı teslim edip adadan ayrıldı. Kıbrıs savaşının Katolik coğrafyasında yoğun bir kutsal ittifak ruhu yarattığını ve bu durumun daha da ciddiyet kazandığını gören Osmanlılar, tüm kaynaklarını bu mücadeleye akıtmaya karar verdiler. Yanya asileri cizyelerini ödemedikleri gibi İspanya ve Venedik'le işbirliği içindeydi. Buna müdahale etmek maksadıyla Arnavutluk ve Dalmaçya kıyılarına bir ordu göndermek için üçüncü vezir Ahmet Paşa serdar olarak tayin edildi. Emrine 2000 yeniçeri ve Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa yönetimindeki tımarlı sipahi ile birlikte 1500 süvari verildi. 27 Nisan'da İstanbul'dan ayrılan Ahmet Paşa, birliklerini toplamak için zaman kaybetmeden Üsküp (Skoplje)'e ulaşmıştı. Bu arada daha mühim bir donanma yukarıda bahsedilen tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra ikinci vezir Pertev Paşa komutasında 4 Mayıs'ta Akdeniz'e çıkarıldı. Pertev Paşa, Mart'ta sefer için serdar tayin edilmişti. Donanmasının mevcudu 124 gemiyi buluyordu. Kendisine verilen emre göre tüm güçleri komutasında toplayacak ve karşılaştığı yerde müttefik donanmasına saldıracaktı. Kürekçi eksikliğini geçeceği daha önce kürekçi alınmayan adaların her birinden üçer-dörder yüz kürekçi temin ederek karşılayacaktı. Bu arada Kaptan-ı Derya Müezzinzâde Ali Paşa Paşa, kolcu olarak 20 gemi bıraktıktan sonra Pertev Paşa'yla birleşmek üzere 10 Mayıs'ta adadan ayrıldı. Geri kalan kuvvetler haziran başında İstanbul'dan Barboros'un oğlu Hasan Paşa ile yola çıktı. Kuvvetleri 20 kadirgayı buluyordu. Pertev Paşa, Eğriboz'da gemileri yağmalayıp erzak aldığı sırada Garp Ocağı Cezayir beylerbeyi Uluç Ali Paşa da altı başarda, bir kadirga ve on bir kalite ile donanmaya katıldı. Ancak bu gemilerden ikisini Hacı Murat Reis ile İstanbul'a gönderdi. Trablusgarp Beylerbeyi Cafer Paşa da bir kadirga ve bir kaliteyle

donanmaya katıldı. Çektirilerin (Kürekli gemi) toplam sayısı 227 idi. Bu çektirilerin 35'inde köle kürekçiler, geriye kalanında ise Müslüman kürekçiler kullanılmaktaydı.¹⁵⁹

Müezzinzâde Ali Paşa'nın kuvvetleri Pertev Paşa'nınkiler ile Haziran'da birleşti. Bu esnada donanma Ege denizinde dolaşmakta iken Venedik filosunun Girit'te salgın hastalıklardan ve ada halkının direnci nedeniyle kayıplar verdiği hakkında sevindiren bir haber alındı. İstanbul'dan alınan emir üzerine, 18 Haziran'da Girit adası altı gün boyunca yağmalandı.¹⁶⁰

O tarihte Venedik donanmasının bir kısmı Korfu'da, bir kısmı da Girit'te bulunuyordu. Serdar Pertev Paşa, kuşatma altındaki Magusa'ya bir Venedik yardımını önlemek maksadıyla Venedik donanmasını ve ona lojistik destek sağlayan adaları, Dalmaçya ve Arnavutluk sahillerini vurmak hususunda sıkı talimat almıştı. Pertev Paşa bu doğrultuda Suda civarına asker çıkarıp Hanya'ya taarruz etti. Sonra Mora sularına girip Çuha (Cerigo), Zanta ve Kefalonya adalarını vurdu. Osmanlı Donanmasının Adriyatik'te geniş faaliyetlere başladığını gören Venediklilerin Korfu'daki kumandanı Sebastiano Veniero, burada kalmalarının kendileri için tehlikeli sonuçlar doğuracağını sezerek 23 Temmuz'da 60 kadar gemisiyle müttefik gemilerinin toplanacağı Messina'ya doğru kaçtı. Tam bir hareket serbesti içinde kalan Osmanlı Donanması, Dalmaçya Sahillerinde bulunan Lesina, Antivari, Ülkün (Dulcino) ve Sopoto kalelerini karadan Ahmet Paşa kuvvetlerinin desteği ile vurup ele geçirdiler. Uluç Ali Paşa Zara'ya kadar uzanırken, Kara Hoca da Venedik körfezine

¹⁵⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 14-16; İnalçık, *Lepanto*, s. 186-187; İdris Bostan, *İnebahtı Deniz Savaşı*, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, C. 22, s. 287; BOA, MD, 12/316; BOA, MD, 12/317.

¹⁶⁰ İnalçık, *Lepanto*, s. 187; Bostan, *a.g.e.*, s. 287.

doğru ilerledi. Büyük bir tehlike ve tehdit içinde olduğunu gören Venedik donanması, dehşet içinde eski gemileri silahlandırıp sahilleri bataryalarla tahkim ederek Őhrin mdafaasına girişti. Diğer tarafta ise Kaptan-ı Derya Kotor (Cattaro)'u kuŐatıyordu.¹⁶¹

Osmanlı Donanmasına, düŐman faaliyetlerine dair Arnavutluk sahillerindeki sancaklardan ve Ragusa'lılardan istihbarat sağlanıyordu.¹⁶² Ahmet ve Pertev PaŐalar Kotor'a doğru ilerlerken, müttefik donanmasının nihayet Adriyatik Denizinde göründüğü fakat geri çekilmeye karar verdiği öğrenildi. Bunun zerine Osmanlı Divanında müttefik donanmasının Osmanlı hâkimiyet alanlarını vuracağı ve acil önlem alınması gerektiği konusunda tartıŐmalar yapıldı. Buna bağlı olarak Ađustos'ta Rumeli'deki kadı ve beylere bir düŐman saldırısı konusunda hazırlıklı olmaları konusunda uyarın çeŐitli emirler yollandı. Köstendil (Velbužd) beyi Arnavutluk'ta Alessio (Lesh)'dan Durazzo'ya kadar uzayan alanı koruyacaktı ve Rumeli kadısı kıŐlaklardan donanma için ihtiyaç halinde erzak ve malzeme yardımı yapacaktı.¹⁶³

Ragusa'dayken Müttefiklerin İtalya'da büyük kuvvetler topladığı istihbaratını edinen Uluç Ali Paşa, donanmanın bu kadar geniş bir faaliyet sahasına yayılmasını tehlikeli buldu. Kaptan Paşa da bu görüŐe uyararak Kotor kuşatmasını kaldırmayı gerekli görüp Castel-Novo'ya çekildi. 16 Ağustos'ta oradan hareketle Korfu'yu kuşattı. Ancak, kuşatma sonucunda adaya büyük tahribat verilmesine rağmen, kendi kuvvetleri de büyük kayıp verdiğinden muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı. Bu süre zarfında nihayet, 1 Ağustos'taki Magosa'nın fethedildiği haberinin donanmaya

¹⁶¹ M. Cavid Baysun, *Lepanto*, İslam Ansiklopedisi, MEB, İstanbul 1993, C. 7, s. 40.

¹⁶² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁶³ İnalçık, *Lepanto*, s. 188.

ulaşmasından sonra, bu süreçte yorulan kuvvetlerine çekidüzen vermek için İnebahtı'ya gitti. Eğriboz beyi Salih Paşazade Mehmet Bey, cenkçi ve kürekçi toplamak üzere görevlendirildiği Mora yarımadasından gerekli ihtiyacı karşılayıp dönünceye kadar donanmanın burada yatması kararlaştırıldı.¹⁶⁴

Özetlemek gerekirse; müttefik taarruzu ihtimaline karşı Osmanlı donanması, 29 Haziran - 29 Temmuz tarihleri arasında sırasıyla Manya, Avarin, Ballı Kilise, Zaklise, Kefalonya, Bahşılar, Sobot kaleleri ve Sazana adasını yağmalayıp ardından Arnavutluk kıyılarına ulaşmıştır. 1 Ağustos- 21 Eylül tarihleri arasında ise Ülgün, Bar, Nova, Budva, Draç, Korfu, Balıkağ, Gomanıçe, Preveze ve Balyabadra'dan geçip 22 Eylül'de İnebahtı'ya varmıştır. Nihayet burada on gün kaldıktan sonra, 3 Ekim'de İnebahtı'nın karşısındaki Balyabadra yakınlarına geçip demirlemiştir.¹⁶⁵

Mora'dan kuvvet toplamak üzere görevlendirilen Salih Paşazade Mehmet Bey'in 60 kadırgayla dönmesinin ardından İnebahtı'da 8 Ekim 1571'de Serdar Pertev Paşa, Kaptan-ı derya Ali Paşa, Hayrettin Paşaoğlu Hasan Paşa, Cezayir-i Garp Beylerbeyi Uluç Ali Paşa, Trablus Beylerbeyi Cafer Paşa ile sancak beyleri ve bütün ileri gelenlerden oluşan bir harp meclisi toplandı.¹⁶⁶ Düşman donanmasının hazırlandığı ve İnebahtı üzerine gelmekte olduğu istihbaratı gündemiyle toplanan bu

¹⁶⁴ Baysun, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁶⁵ İnalçık, *Lepanto*, s. 187; İdris Bostan, *a.g.e.*, s. 287.

¹⁶⁶ Zarif Orgun, "Selim II.'nin Kapudan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya Emirleri", *Tarih Vesikaları*, II, Sayı 2, Ankara Şubat 1943, s. 325. Baysun, *a.g.e.*, s. 41; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 1999, C. 1, s. 82; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar Fî Esfari'l Bihar*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman, İstanbul 1980, s. 142.

harp meclisinde ilk söz alan Pertev Paşa idi. Savaşçı ve kürekçilerin eksikliğinden dem vurup bu kıyı boylarındaki sancakların tımarlı askerlerinin birer bahane ile izin alarak gittiklerini, her bakımdan donanmanın noksanlarının olduğunu, bu durumda İnebahtı limanında kalmanın ve şayet düşman donanması üzerlerine gelirse savaşmanın daha yerinde olacağını söyledi. Düşmanın gücünü küçümseyen Kaptan Paşa ise cihan padişahının namus ve şerefine mevzu bahis olduğunu, her gemide beşer onar adam noksanlığı aşikâr olsa bile, Müslümanlık gayreti ile savaşıldığı takdirde yüce yaratan isterse kendilerine bir zarar gelmeyeceğini, düşmana karşı çıkmamanın daha doğru olacağı görüşünü savundu. Serdar Pertev Paşa gibi düşünen Uluç Ali Paşa da savaşa atılmanın uygun olmadığını savunup düşmanın üzerine yürümeyi uygun bulmadı. Fakat İstanbul'dan üst üste gelen buyruklarda pek çok tehditle karşılaştığını ve mevkiinden, başından korktuğunu söyleyince diğer komutanlar daha fazla karşı çıkamadılar.¹⁶⁷

Karardan sonra Uluç Ali Paşa deniz yanının tutulmasını savunurken, Kaptan Paşa kıyı yanının tutulmasının daha doğru olacağı görüşünde direndi. Uzun uzadıya çetin ve inatçı tartışmalar yaşandı. Bunun üzerine sakalını tutup yolan Uluç Ali, Hayrettin Paşa ve Turgut Reis ile savaş görenlerin top yarası alan bir geminin batma ihtimali yüzünden karaya doğru gitmesi gerektiğini bildiğini, aksi takdirde bunun askeri bozguna uğratıp dağılmasına yol açacağını söyleyip feryat etse de dinlemedi.

¹⁶⁷ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, C. 1, s. 350; *Tuhfetü'l Kibar*, s. 142.; *Selânikî*, s. 82; Orgun, *a.g.e.*, s. 325-326.

Bunun üzerine Osmanlı donanması kıyıdan, müttefik donanması ise denizden olmak üzere karşı karşıya geldiler.¹⁶⁸

Donanma merkezinde Kaptan-ı Derya Müezzinzâde Ali Paşa ve Serdar Pertev Paşa bulunuyordu. Sol tarafta Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa, Sağ tarafta ise İskenderiye Beyi Mehmet Bey bulunuyordu. Batılılar kendisine güney rüzgârı manasına gelen Sirocco - Türk kaynaklarında ise aynı manaya gelen Şuluk tabiriyle adlandırılmaktadır - lakabını vermişlerdi.¹⁶⁹ Tam o sırada Uluç Ali Paşa Kaptan Paşa'ya haber gönderip düşman gemilerinin önünden önce savulup sonra dönüp ya arkadan ya da böğründen vurma önerisini sundu. Padişahın donanmasını kaçtı dedirtmem diyerek Müezzinzâde öneriyi kabul etmedi.¹⁷⁰

Müttefikler bütün hazırlıklarını tamamlamışlardı. Hatta Donanma komutanı Don Juan, Işık yansıması yaratmasını diye gemilerin mahmuzlarını kestirmişti. Böylece düşman için daha az hedef teşkil etmiş olacaktı. Papalık kumandanı Colonna ve Venedik kumandanı Veniero'yla birlikte Don Juan kadırgalarıyla merkezdeydi. Sağında Juan Andrea Doria, solunda Venediklilere komuta eden Agustin Barbarigo savaş düzeni almıştı. Marco Querini ve Antonio Canale, Barbarigo'nun filosu ile kalacaktı. Gian Andrea Doria sağ kanada komuta etmekteydi. Öncü kuvvet olarak iki Venedik kadırgası, artçı kuvvet olarak da 21'i İspanyol olan 35 kadırgayla en çok ihtiyaç duyulan taraflara yardıma varmaya hazır durumdaki ihtiyat gücünün başında Don Álvaro de Bazán bulunuyordu. 6 Venedik *galeazası* öncü konumdaydı ve

¹⁶⁸ *Peçevi*, s. 351; *Tuhfetü'l Kibar*, s. 142; *Selânikî*, s. 82.

¹⁶⁹ Baysun, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁷⁰ *Tuhfetü'l Kibar*, s. 143.

bunlardan ikisi çeyrek deniz mili civarında açılmıştı ya da donanmanın üç ana tümeninden her birinin ilerisindeydi.¹⁷¹

Yüzen kaleleri andıran bu *galeazalar* otuzar top ile donatılmıştı. 4 millik bir uzunlukta olduğu tahmin edilen muharebe hattında müsait esen rüzgar saat 11:00'da durduğundan Osmanlı donanması kürek kullanarak ilerlemeye başladı. Osmanlı donanmasının sağ kolu, Hristiyan donanmasının sol ucu ile kara arasından Osmanlı gemilerinin bir tür çevirme hareketine mani olmak için tetikte duran Müttefiklerin sağ koluna saldırdı. Hatta önce bazı küçük Osmanlı gemileri sahil boyunca düşmanın gerisini çevirmeyi başarmışlardı fakat bu durumu kurtarmak için Venedik komutanı Barbarigo olanca gücüyle mücadele vermiş ve ağır yaralanmıştı. Tam bu sırada Barbarigo'nun gemisi Osmanlıların eline geçecekken müttefik yardımı kendisine ulaştı. Sonuçta büyük zayıt verildi fakat muharebenin talihi müttefiklerin tarafına döndü. Sağ cenahı kollayan Şuluk Mehmet Bey şehit düştü. Deniz muharebelerine alışık olmayan Türk kara askerleri ya boğularak ya da ateşe tutularak şehit oldular. Karaya ulaşmayı başaranlar da müttefiklerin karaya çıkardığı askerler tarafından acımaksızın şehit edildiler. Sağ cenahta başlayan temas merkeze yayıldı ve Müezzinzâde Ali Paşa doğrudan Don Juan'ın kadirgasına hücum etti. Bu arada Pertev Paşa da Veniero ile çarpışıyordu. Müezzinzâde Ali Paşa'nın başardasını iki defa istila ettikleri halde İspanyollar püskürtülmüştü. Eğriboz beyi Mehmet Bey'in gemisine galip geldikten sonra Colonna yardıma yetişerek iki taraftan Kaptan-ı Derya'nın başardasını tazyike maruz bırakıp zor duruma düşmüş İspanyolları kurtardı.¹⁷²

¹⁷¹ Álvarez, *a.g.e.*, s. 473-474; Kennot M. Setton, *The Papacy and Levant (1204-1571)*, V. 4, American Philosophical Society, Philadelphia 1984, s. 1047.

¹⁷² Baysun, *a.g.e.*, s. 43.

Bu sırada Müezzinzâde Ali Paşa bir arkebüz ateşiyle şehit düştü. Bunun üzerine Kapdan-ı Deryanın kadirğine çıkan müttefik askerleri birçok yeniçeriye öldürdükten sonra, zaferlerinin simgesi olarak Sancak'ı yerinden söküp yerine çarınha gerilmiş İsa figürünü astılar. Şehit düşen Müezzinzâde'nin kafasını bir mızrağa takıp diğer müttefik filolarına gösterdiler. Böylece, Hıristiyan askerlerini yüreklendirmeyi ve hâlâ büyük bir direniş gösteren Osmanlı askerlerinin dirençlerini kırıp onlara büyük ıstırap yaşatmayı amaçladılar. Hıristiyan askerlerinin zafer çığlıklarını duyan Uluç Ali Paşa Andrea Doria'nın filosu ile Malta ve Sicilya kadirgaları arasında bırakılan gedikten kaçmak için otuzdan fazla gemisiyle hücumu geçti. Top ve tüfekte pupa tarafından Malta kadirgasına saldırdı. Birçok şövalye ve asker, ölü ve yaralı ele geçirdikten sonra, generalleri Pedro Justiniano'yu yaralı olarak esir aldı. Fakat bir Napoli kadirgası sayesinde Pedro Justiniano kurtulmayı başardı. Bu arada Uluç Ali, sağ cenahtan giden Doria'yı doğru takip etmeyen himayesiz dört müttefik kadirgasını harap edip kaçtı. Pertev Paşa ise dört kadirgasıyla birlikte iki saat dövüştü fakat büyük kayıp vererek mürettebatının büyük kısmını dalgalara teslim etti. Oğluyla birlikte bir firkata'ya binip savaştan çıktı. Türklere büyük zayıat verdiren *el comendador mayor* (Orgeneral) ise Müezzinzâde Ali Paşa'nın oğullarının bulunduğu kadirgaya çıkıp onları esir aldı. Uluç Ali Paşa'nın kaçtığını gören Gian Andrea Doria ise uzun uzadıya bir ipi takip eder gibi onu izledi. Fakat havanın kararması üzerine onunla gece karanlığında savaşmanın doğru olmayacağını düşünüp geri döndü. Uluç Ali, yedi kadirga ile birlikte Santa Maura'ya vardı fakat yakalanmaktan korktuğundan Modon'a geçti.¹⁷³

¹⁷³ Cordoba, *a.g.e.*, s. 114-118.

Setton'un Gianpietro Contarini'nin "Historia" kitabına dayanarak verdiği bilgilere göre; Hristiyanlardan aralarında Venedik donanmasından Agostino Barbarigo, 17 kadirga komutanı, sekiz soylu, beş rahip, altı kont, (Tophane'den) beş gemi kaptanı, altı kâtip, yedi dümenci, 113 topçu astsubayı, 32 deneyimli işçi, 124 gemi subayı, 925 denizci, 2274 kürek mahkûmu, 1,333 asker, II. Felipe'nin donanmasından 2,000 adam ve Papa'nın kadirgalarından 800 adam olmak üzere toplam 7,656 kişi hayatını kaybetti. Türklerden ise aralarında 34 sancak gemisi kaptanı, 120 kadirga kumandanı, 25,000 yeniçeri, sipahi, maceracı ve kürek mahkûmu hayatını kaybetti ve 3,846'ı esir edildi. Böylece Türklerin toplam kaybı 29,990'dı. Aynı zamanda Hristiyanlar tarafından cephane ve erzaklarıyla birlikte 117 kadirga, 13 kalyata ele geçirildi. 80 gemi imha edildi ya da batırıldı. Aynı zamanda Setton 20,000 Hristiyan esirin kurtarıldığı bilgisini veriyor.¹⁷⁴ Braudel'in en son en iyi İnebahtı yazarı olarak övdüğü Luciano Serrano'nun verdiği rakamlara göre ise: Osmanlıların 300 gemisinden ellisi kaçmayı başarırken, 450 top ve 117 kadirga Hristiyanlarca ele geçirildi. 3,000 Osmanlı askeri esir alınırken 15,000 Hristiyan kurtarıldı. Yedi saat içinde 30,000'den fazla Osmanlı askeri hayatını kaybetti. 16 kadar kadirgası batırılan müttefik devletler ise 8.000 kayıp verirken 15,000 asker yaralandı.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Setton, *a.g.e.*, s. 1059, 1060;

¹⁷⁵ Serrano, *a.g.e.*, s. 137-138; Tarihçi Gelibolulu Mustafa Ali, 190 pare Osmanlı gemisinin kaybedildiğini şu şekilde anlatmaktadır: *Kapudan'Ali Paşa maktûl ve oğulları ve nice beyler esîr ü mahzûl ve yüztoksan pâre ehl-i İslâm gemileri küffârîñ ahz u tasarrufina makrûn ve nihâyetsiz âlât-ı ceng ve edevât-ı tob u tüfeng-âdâ-i dîn ü devlet kabzalarında mahzun husûsâ nice biñ guzât ve mücâhidin esîr almub kayd u*

O sıralar II. Selim Edirne’de bulunuyordu. Donanmanın İnebahtı’da yaşadığı hezimet, 23 Ekim 1571’de Uluç Ali Paşa’nın bir adamının getirdiği bir mektupla aldı.¹⁷⁶ 17 Ekim’de Pertev Paşa hala İnebahtı’da bulunuyordu. Savaşta hayatını kaybedenlerin yerlerine yeni tayinler yapıyor ve yeni terakkiler veriyordu. Fakat İnebahtı savaşına katılanların durumlarından hiç memnun olmayan II. Selim ve Sokullu Mehmet Paşa, İnebahtı’da yapılan tayinlerin ve verilen terakkilerin geçersiz olduğunu ilgili makamlara bildirdiler.¹⁷⁷

1571 Ekim-Kasım gibi kara ordusu serdarı Ahmet Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa’nın Ülgün ve Bar kalelerini fethettikleri haberi İstanbul’a ulaşmış, Ahmet Paşa emrindeki kara ordusunun tedbir olarak Selanik’te kışlaması buyrulmuştu. Savaşta gösterdiği gayretlerinden dolayı Uluç Ali Paşa ise derhal Kaptan-ı Derya ilan edilip Uluç olan lakabı Kılıç olarak değiştirildi. Şehit Kaptan-ı Derya Müezzinzâde’nin müttefik ordusu elinde esir düşen oğullarının fidyelerinin kendi mallarıyla ödenip kurtarılması kararlaştırıldı. Çatışmadan kurtulmayı başaran Pertev Paşa ise başarısızlığından dolayı görevinden azledildi. Bütün bunlardan sonra donanmanın yeniden inşasına girişildi. Böyle bir hezimetten sağ çıkmayı başaran Uluç

bend-ile magmûn ü mahzun husûsâ nice bin müslimîn u müsellemin maktûl ü mecrûh ve gark-ı hûn bir hasâret-i kıyâmet-eser vâkî oldı. Bk. Künhü'l-Ahbâr'dan transkripsiyon için Çerçi, a.g.e., s. 117; ayrıca Osmanlıca tıpkı yazımı için bk. Âli, a.g.e., s. 445b.

¹⁷⁶ *Tuhfetü'l Kibar*, s. 145.

¹⁷⁷ *Bostan*, a.g.e., s. 288.

Ali Paşa muharebeni kurtardığı ve yolda rastlayıp beraberinde götürdüğü 42 kadirge, başlarda ve kalite ile birlikte yıl sonunda İstanbul'a vardı.¹⁷⁸

C. İnebahtı Sonrası

Don Juan komutasındaki güçlerin İnebahtı'nda hezimetle uğrattığı muhteşem Osmanlı donanması, büyük bir gayretle yeniden inşa edilerek eskisinin ihtişamını aratmayacak nitelikte 1572'de tekrar denize açılrsa da Akdeniz suları bir daha asla İmparatorluklar arasında vuku bulacak böyle kanlı bir mücadeleye tanıklık etmeyecekti. İnebahtı deniz muharebesi, Katolik dünyası ve Sünni İslam coğrafyası arasında devam eden bu eski mücadelede yeni bir devrin açıcısı oldu. Birçok tarihçiye göre, Avrupa'nın geleceğini şekillendirecek olaylar açısından Akdeniz, artık merkezi bir yer teşkil etmeyecekti. Bu tarihten sonra Osmanlılar kendi devlet işleri ve Avrupa ile ilgili işler arasındaki yakın ilişkiyi bitirecek olan uzun bir gerileme dönemine girerken, Kilise ve koruyucusu İspanya imparatorluğu ise Akdeniz merkezinden uzaklaşarak yönünü kuzeyindeki iç çatışmalarına ve sömürgelerine döndü.¹⁷⁹

Her ne kadar İspanya önderliğindeki Batı için İnebahtı zaferi Türklerin Akdeniz'de ilerlemelerine ket vurduysa da Osmanlı Devleti Avrupa ve Asya'da yerinden kıpırdatılmadığından bu zaferin Kutsal İttifak için büyük bir stratejik kazanımı olmamıştır. Fakat Akdeniz'de daha ileriye doğru bir Türk yayılmacılığının önüne geçmeye çalışmış, bu şekilde yenilmez Türk imajının yarattığı korkuya ve Türklerle kurdukları ilişkilerdeki aşağılık duygusuna Avrupa genelinde bir son vermiş

¹⁷⁸ *Selânikî*, s. 84.

¹⁷⁹ Andrew C. Hess, "The Battle of Lepanto and Its Place in Mediterranean History", *Past and Present*, No. 57., Oxford University Press, London 1972 s. 53-54.

ve doğrudan etkisi olmasa da Osmanlı deniz gücünün gerileyişinin başlangıcına işaret etmiştir.¹⁸⁰

İnebahtı deniz muharebesinin, zaferi kazanan ve kaybeden taraflara etkisi farklı oldu. 14 Kasım 1571'de İspanyol memurların beyannamesine göre, II. Felipe'nin tahsis edilen savaş bütçesi toplamda 1.226.241 eskudo'yu buluyordu. Bunun hâkimiyetindeki ülkelere göre dağılımı ise şu şekilde idi: İspanya (783.191), Napoli (275.800), Sicilya (122.250) ve Milan (45.000) eskudo'ydu. Müttefiki Venedik ise 800.000 eskudo civarında bir katkı sağlamıştı. Bütün bu bütçenin yaratılmasında Papalığın dini otoritesini kullanarak konulan vergiler ve yardımların payı büyüktü. Savaşın sonunda savaş harcamaları savaş tahsisatının altında kalmıştı. Buna göre Venedik 300.000 duka kadar net bir harcama yaparken, bunun 50.000'i Papa'nın hibesi idi. İnebahtı'nın II. Felipe'ye bedeli ise 660.000 eskudo'yu buldu. Karşılığında İspanya da bir milyonun üzerinde ödenebilirliği bulunan papalık vergi imtiyazını elde etmişti. Bu giderlere ilaveten, zaferden yarısı İspanya'ya diğer yarısı da Venedik ve Papalığa giden 400.000 escudoluk bir ganimet elde edildi. Hristiyanlar 130 gemi, 390 top, 3486 Türk esir ele geçirirken, Venedik ve Papalık donanmaları birçok kürekçiyle beraber 17 kadirga kaybettiler.¹⁸¹

Yine Contarini'ye göre; Papalık 19 kadirga, iki kalyata aldı. İspanya'ya 58 kadirga ve 6 kalyata verildi. Venedik'in payına ise 39 kadirga ve 4 kalyata düştü. Bununla birlikte Osmanlı topları ve esirleri müttefikler arasında bölüştürüldü. El geçirilen esirlerden 881'i Papalığa, 1713'ü İspanyollara ve 1162'si Venedik'e gitti.¹⁸²

¹⁸⁰ Hess, *Lepanto*, s. 55.

¹⁸¹ Parker and Thompson, *a.g.e.*, s. 14-15,18-19.

¹⁸² Setton, *a.g.e.*, s. 1059.

İnebahtı sadece bir deniz zaferiydi. Uzun ve geniş kıtalararası kökleri olan Türk kudretini yok etmek için yeterli olamazdı. Görünen o ki, İspanya Akdeniz'e gerektiği kadar kararlı bir şekilde yoğunlaşabilseydi, İnebahtı'nın sonuçları çok daha farklı olabilirdi. 1570-1571'in şartları tamamen II. Felipe'nin lehine gelişmişti. Savaşın doğuracağı zafiyetlere karşı Aşağı ülkeler Alba dükü tarafından kuvvetli bir şekilde tutulurken, denizlerdeki potansiyel düşmanı İngiltere ise kuzey baronlarının 1569'daki ayaklanması gibi sebeplerden ötürü iç güçlüklerle boğuşmaktaydı.¹⁸³

Fransa'da da benzer bir durum söz konusuydu. İspanyol karşıtı siyaset bir duraklama dönemine girmişti. Granada'da baş gösteren Müslüman ayaklanmasını da bastıran II. Felipe için bu şekilde iç ve dış sorunların ağırlığı ortadan kalkmıştı. Böylece II. Felipe, Batıdaki rakiplerinin ona tanıdığı ateşkesi Akdeniz'deki harekâtı için bir fırsat olarak değerlendirecekti. Fakat aslında her şey bir moladan ibaretti. Felipe, bir sağa bir de sola vurmaktan daha iyisini asla yapamadığı gibi, güçlerinin tümünü asla tek noktada toplayamadı. Bu doğrultuda İnebahtı beklenenden azını veren bir zafer olarak II. Felipe'nin hanesine kazındı.¹⁸⁴

Sonuçta İnebahtı sadece denizde elde edilen bir zaferdi. Sokullu Mehmet Paşa'nın dediği gibi; sadece sakallarını kesmişlerdi, kollarını değil. Kesilen sakal bir dahaki sene çok daha gür bir şekilde çıkacaktı. Fakat Kıbrıs bundan sonra Osmanlı'nın olacaktı. Herhangi bir kara parçası kazanılmadan elde edilen zafer, sonuçsuz bir zaferdi. Büyük kutlamalarla Avrupa'daki yansımaları farklı olsa da II. Felipe ve müttefikleri bunun sonuçsuz bir zafer olduğunun farkındaydılar.

¹⁸³ Braudel, *a.g.e.*, s. 606-607.

¹⁸⁴ Braudel, *a.g.e.*, s. 607-608.

Şimdi asıl mesele, düşmanı bu kadar zayıf yakalamışken son darbeyi indirmektir. II. Felipe ve müttefiklerine göre, kuzeni İmparator II. Maximilian için büyük bir fırsat doğmuştu. II. Selim'in üzerine Avusturya'dan gelecek bir kara saldırısı İmparatorun şimdiye kadar Osmanlılara kaybettiği toprakları geri kazandıracak ve başka yerlerin ele geçirilmesine de olanak sağlayacaktı. Osmanlı'ya karşı alınacak böyle bir zafer II. Maximilian'ı şimdiye kadarki en ünlü ve şanlı imparator yapacaktı. İşte o zaman İnebahtı sonuçsuz bir zafer olmaktan çıkardı.¹⁸⁵

Venedikliler, Don Juan'a kışı Sicilya'da geçirmesi emrini verdiği için II. Felipe'ye minnettarlardı. Kuzeni II. Maximilian'ı ittifaka katılması için ikna etmesini istiyorlardı. Böylece örnek teşkil edeceği için Osmanlıya karşı mücadele vermek diğer Hıristiyan prenslerin de görevi olacaktı. Diğer taraftan Papa V. Pio da II. Maximilian'a İmparatorun ittifaka müdahil olmasını salık veren bir mektup yolladı. Tanrı tarafından bahşedilen bir fırsat ele geçmişken, Papa V. Pio'nun amacı ittifakın sınırlarını genişletmektir. 15 Aralık 1571'de Maximilian, Papa'ya Hıristiyan zaferinde büyük sevinç duyduğunu ve bütün samimiyetiyle Hıristiyanlığa gereken yardımı verme arzusu içinde olduğunu beyan eden bir mektupla yanıt verdi. Papa, Osmanlılara karşı harekete geçmesi halinde İmparatora, 20,000 piyade ve 2,000 süvari gücü sağlayacağına garantisini veriyordu. Fakat 15 Ocak 1572 tarihli Papa'ya verdiği yanıtında II. Maximilian, öyle mühim bir mesele hakkında hemen karar veremeyeceğini, düşünmek için zamana ihtiyacı olduğunu bildirdi.¹⁸⁶

İnebahtı'nın rövanşını almak için II. Selim'in harekete geçeceği kesindi. Özellikle Avrupa merkezine yapılacak bir akın bütün Hıristiyanların korkusuydu.

¹⁸⁵ Setton, *a.g.e.*, s. 1061.

¹⁸⁶ Setton, *a.g.e.*, s. 1062, 1064, 1066-1067.

Fakat II. Maximilian 1571'de Osmanlı'ya haracını ödemişti. 1572'de de herhangi bir Osmanlı istilası gerçekleşmemesi için tekrar ödeyecekti. Bu yüzden İttifaka dâhil olma önerisine hemen karar vermesi gerekmiyordu.¹⁸⁷

Mart 1572'de IX. Charles'ın elçisi olarak İstanbul'a gelen ve vezir-i azam Sokullu Mehmet Paşa ve II. Selim ile görüşen Dax piskoposu François de Noailles'in IX. Charles'a yolladığı mektupları son derece önemlidir. Fransa kralına verdiği raporlarda; Osmanlı tersanesinde büyük bir hazırlık yaşandığını, altı ay içinde ihtiyaç duyulan tüm ağır silahlar ve teçhizatla birlikte 200 yeni kadirga inşa etmiş olduklarını, tüm bu kadirgalara 20,000 silahlı asker teçhiz ettiklerini, baharda Donanmanın Akdeniz'e açılacağını, bütün bu faaliyetlerde II. Selim'in kasasından tek kuruş çıkmadığını, bütün bunların Osmanlı Devletinin ne kadar da büyük bir devlet olduğunu gösterdiğini bildiriyordu. Böylece, IX. Charles'tan edindikleri istihbarat ışığında II. Maximilian ve Alman prensleri, Osmanlı'ya karşı herhangi bir ittifaka dâhil olmaya cesaret edemediler.¹⁸⁸

1. Osmanlı'ya Karşı İran'la İttifak Arayışları

1550'lerin sonunda Türk tehdidini artık ensesinde hisseden imparator II. Maximilian, ortak düşman Osmanlı'ya karşı ittifak oluşturmak maksadıyla İran Şahı Tahmasp'a bir elçi göndermeye karar vermiş ve bu projesiyle ilgili kuzeni II. Felipe'yi bilgilendirmişti. Kuzenin planıyla aynı doğrultuda hareket etmeye karar veren II. Felipe, Şah'a benzer bir mesaj iletmeye karar verdi. Her iki tarafın elçileri birlikte Portekiz'e hareket edecekler ve İran'da serbest dolaşım iznini sağlayacak belge için

¹⁸⁷ Setton, *a.g.e.*, s. 1071.

¹⁸⁸ Setton, *a.g.e.*, s. 1075-1076.

orada bir müddet bekleyeceklerdi. Hem İmparatorun, hem de İspanya kralının kuzeni olan Portekiz kralı don Sebastián önceden durumla ilgili haberdar edilmişti. İran'a gidebilmek için elçiler Portekiz ticaret gemilerinin izlediği güzergâhı kullanacaklarından projenin başarıya ulaşmasında Portekiz kralının işbirliği son derece önemliydi. Kurulması arzulanan ittifakla Şah'ın Osmanlı Devleti'ni doğu sınırlarında bir savaşa teşvik etmesi ya da olası bir isyanın fitilini ateşleyerek düşmanın Avrupa sınırlarındaki askeri faaliyetlerinin yönünü değiştirtmesi tasarlanıyordu. Fakat II. Maximilian, çok geçmeden gücünün doruğunda bulunan ve farklı cephelerde savaş yürütebilme kabiliyetinde olan bir kuvvete karşı harekete geçme fikrinden pişmanlık duydu. En azından Osmanlı tarafından önerilen barış şartları tanınana kadar böyle bir elçiliğin İran'a gönderilmesinin ertelenmesini talep etti.¹⁸⁹

II. Maximilian'dan farklı düşünen II. Felipe, projeyi eyleme koymakta kararlıydı. Bu yüzden 22 Aralık 1566 yılında Lizbon'daki büyükelçisi Don Alonso de Tovar'la temasa geçerek gerekli adımları başlattı. Portekiz kralı, Hürmüz kaptanı ve Hindistan kral naibi vasıtasıyla Şah'la temas kuruyordu. Seyahat gemileri 15 Mart itibariyle Nisanın ilk haftası olmak üzere Lizbon'dan Goa için yılda bir kere demir alıyorlardı. Goa'dan Hürmüz'e ise 10 Kasım itibariyle Aralık sonu ve Mart'ın sonu olmak üzere yılda iki kere demir alıyorlardı. Kışın seyahat Hürmüz boğazına kadar Hindistan kıyı şeridini izleyerek yapılıyordu. İlkbaharda Rassa'al-Haad (Rosalgate) burnuna ulaşıyordu. Gidiş otuz-kırk gün sürüyordu. Hürmüz'den İran Sarayına yolculuk ise 30 gün sürmekteydi.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Luis Gil Fernandez, *El Imperio Luso-Español y la Persia Safávida*, Tomo I (1582-1605), Fundación Universitaria Española, Madrid 2006, s. 57-58.

¹⁹⁰ Fernandez, *a.g.e.*, s. 59.

Portekiz kralının Hürmüz kaptanıyla belli bir resmi haberleşme sistemi vardı: Mektup taşıyan ulaklar kara yoluyla İskenderiye (Alexandreta)'ye gidiyor, oradan Venedik'e geçip sonrasında Lizbon'a ulaşıyorlardı. Ulaklar Hintliydi. Çocuklarını ve karılarını Hürmüz Kaptanına rehin olarak bırakıyordu. Portekiz kralının gönderdiği elçiler erdemli ve müzakerelerde ağzı laf yapan kişilerdi. Kendilerine hazırlık için iki ya da üç bin duka veriliyordu. Hürmüz'e ulaştıklarında ise ihtiyaç duydukları krediyi kralın sarayına gelen giden tüccarlar sağlıyorlardı. Portekiz kralının Şah'a hitaben kullandığı dil Farsça idi. Goa mühürdarlığındaki gibi Hürmüz'de de bu işi yapan çok iyi tercümanlar mevcuttu. Sunulacak olan hediyelerin toplam gideri on bin duka olmalıydı.¹⁹¹

Tovar'dan alınan rapor doğrultusunda hareket eden II. Felipe, 12 Mart 1567 tarihinde Portekiz kralı don Sebastián'a Şah'a gidecek olan hem kendi elçisinin, hem de imparatorun elçisinin ihtiyaçlarında gerekli yardımın sağlanmasını talep eden bir mektup yolladı. Fakat talep Lizbon'a ulaştığında Hindistan'a giden deniz filosu çoktan demir almıştı.¹⁹²

İran şahına bir elçi gönderme teşebbüsünün tekrar eyleme geçirilebilmesi için İnebahtı deniz zaferi sonrası beklemek gerekti. Bu kez Portekiz kralı don Sebastián, İnebahtı zaferi neticesinde Osmanlı donanmasının büyük yıkım yaşadığı, Asya ve Avrupa'dan karşılıklı bir şekilde ölümcül yara almış Osmanlıya saldırıp son darbeyi indirebilecekleri konusunda Şah'ı bilgilendirmek gerektiğine inanıyordu. Kutsal İttifak üyeleri Venedik, Papalık ve II. Felipe de Portekiz kralının öngörüsünü desteklediler ve Sebastián'ın göndereceği heyette kendi taleplerinin yazılı olduğu mektupları da

¹⁹¹ Fernandez, *a.g.e.*, s. 59-60.

¹⁹² Fernández, *a.g.e.*, s. 61.

taşımalarını istediler. Don Sebastián, Şah ve Kutsal İttifak arasında aracılık yapmaktan büyük memnuniyet duydu. Portekiz kralı mektubunda: İnebahtı zaferi sonrası Şah'ı Kutsal İttifaka davet edip Kızıl Deniz ve İran Körfezinde ortak düşmana savaş açmaya çağırıyordu. Fırsattan istifade zayıf düşen Osmanlıya son darbe indirilerek neticede tam bir yıkım yaratılabilirdi. Böylelikle Şah, önceden Osmanlıya karşı kaybettiği topraklarını geri alabilirdi.¹⁹³

Papa ve II. Felipe de Türklerin ölümcül bir yara aldığını ve zayıf düştüğünü, Şah'ın doğudan acil saldırıya geçip deniz zaferinin meyvelerini paylaşması gerektiğini tavsiye eden mektuplar yolladılar.¹⁹⁴

O yıl İran'ı ziyaret eden Vincentio d'Alessandri tarafından sunulan rapora göre, Tahmasp'tan hiçbir şey beklenmemeliydi. Şah on bir yıldır sarayından çıkmıyor, sadece kadınlar ve para ile zevki sefa sürüyor ve savaşa herhangi bir eğilimi göstermiyordu. Ülke kötü durumda, adaletsizlik hüküm sürmekte ve yollar güvensizdi.¹⁹⁵

Anlaşıldığı üzere İnebahtı sonrası öngörülen iyimser teşebbüslerin hiçbiri gerçekleştirilememişti. Çok geçmeden Venedik İttifaktan ayrılacak Osmanlı ile barış akdini ifa edecekti.

2. Osmanlı-Fransa İttifak Arayışı

¹⁹³ Fernández, *a.g.e.*, s. 61-64.

¹⁹⁴ Fernandez, *a.g.e.*, s. 65-66.; Laurence Lockhart, "European Contacts with Persia, 1350-1736", *The Cambridge History of Iran*, V. 6, Cambridge University Press, London 1986, s. 384.

¹⁹⁵ Lockhart, *a.g.e.*, s. 384.

Müttefiklerin İran ile ittifak kurma düşünceleri akim kalırken, Osmanlılar kuvvetli bir müttefike her an sahip bulunuyorlardı. Bu Fransa idi. Osmanlı ve İspanyol İmparatorlukları arasında Akdeniz için sürdürülen hâkimiyet mücadelesinde ibre, İnebahtı deniz muharebesi sonrasında İspanya lehine dönmüş gözükiyordu. Bu durumun Osmanlıların müttefikleri Fransa'da rahatsızlık yaratması kaçınılmazdı. Fransa kralı IX. Charles, Mart 1572'de İstanbul'da bulunan elçisi François de Noailles vasıtasıyla ortak düşmanları II. Felipe'ye saldırmaya hazır olduğunu ve Türk Donanmasının Batı Akdeniz'deki Toulon limanını askeri operasyonları için üs olarak kullanabileceğini bildirdi. İnebahtı'da yaşanan hezimetin öcünü muzaffer devletlerden almak isteyen II. Selim, gerekli hazırlıkları yerine getirebilmek maksadıyla Fransa'dan saldırı tarihini kendisine önceden bildirmesini talep eden olumlu yanıtını 1572 Eylülünde IX Charles'a ilettiler.¹⁹⁶

Fakat görüşmeler 24 Ağustos'ta Paris'te binlerce Protestan'ın hayatına mal olan Aziz Bartolomeus Yortusu kıyımının gölgesinde kalmıştı. Bu olayın arka planında Fransız Protestanlarının yani *Huguenot*'ların Fransız meclisindeki etkin siyasi varlığı yatmaktaydı. Büyük çoğunluğu soylular sınıfının önemli bir parçasından ve eski lonca zanaatları yerine önem kazanan yeni zanaat ve sanayii kollarından olan *Huguenot*'lar, bir ticaret burjuvazisinden çok yeni bir manifaktür sanayi burjuvazisini temsil eden ilk kişilerdi.¹⁹⁷

¹⁹⁶ José M. Floristan Imizcoz, "Vacilaciones de la Política Española Frente a Turquía en Época de Felipe II: Entre el Sopotaje y la tregua Encubierta", *España-Turquía*, Isis, İstanbul 2002, s. 218.

¹⁹⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 46.

Hıristiyan hümanist Lefèvre d'Étaples gibi Fransa'daki din reformcuları, 1520'ler gibi eski bir tarihten beri Lutherci fikirleri tartışıyorlardı. Fakat Calvin'in fikirleri, Fransız olması ve Fransızca yazması sebebiyle özellikle şehirliler ve soylular arasında çok daha geniş kabul görmüştü. Fransız soyluları Kalvinizmi kabul etmeyi monarşi ile savaşmanın bir yolu olarak görmekteydi. Kalvinizm halka verdiği rol, çalışma ve düzeni vurgulaması şehirli zanaatkârları etkiliyordu. Kalvinizm güçlenip ülke içindeki geniş kitlelere yayılması birinin diğerine olan üstünlüğünde dengeleri eşitledi. Katolik-Protestan kutuplaşmasının korkunç neticeler doğurması artık kaçınılmazdı. Bu hâkimiyet mücadelesinde her iki taraftan insanlar, karşı taraftan insanları çoğunluk çok korkunç şekillerde öldürmeye başladılar. Bu cinayetler 1560'larda açık bir savaşa dönüştü. Bu savaşta genellikle Katolikleri destekleyen Fransız monarşisi, zaman zaman ateşkesler sağlayarak ılımlı politikalar da benimsemekteydi.¹⁹⁸

1572 yılında Fransa kralının kız kardeşi Margaret ile Huguenot Navarra Prensi ve Guise Dükü olan Henry'nin evliliği vasıtasıyla ateşkesin daha kalıcı yapılması planlandı. Bu doğrultuda her iki tarafın liderleri, bu çiftin 18 Ağustos'ta Notre-Dame'daki muhteşem düğününe katılmak üzere Fransa'nın Paris şehrinde toplanmışlardı. Aralarında Huguenot lideri General Coligny de bulunuyordu.¹⁹⁹

Fakat Fransız kralı IX. Charles'ın annesi -kızı Isabel'den dolayı II. Felipe'nin kayınvalidesi- Catalina de Médicis ve kralın genç kardeşi Anjou, Huguenot General Coligny'in kralın üzerindeki nüfuzundan hoşnutsuzlardı. Çünkü Parlak bir zekâyâ ve etkileyici bir kişiliğe sahip olan General Coligny, başından beri krallığın sıkıntlarına

¹⁹⁸ Hanks, *a.g.e.*, s. 268-269.

¹⁹⁹ Knecht, *The French Wars os Religion*, s. 42, 47.

tek çözümün sağlam anti-İspanyol bir siyaset yürütmekle mümkün olduğunu, bunun içinse düşmana karşı bütün Fransızların birleşmesi gerektiğini savunuyordu. IX Charles'ın Coligny'nin İspanya'ya karşı savaş açma niyetini desteklemesi, Catalina ve Anjou dışında İspanyol ve Papalık büyükelçilerini de ürkütmüştü. Fransız meclisinin Katolik ileri gelenlerinin ve Catalina'nın kendisine karşı olan muhalefetini sindirmek isteyen Coligny, Huguenot'larla birlikte kralın meclisini değiştirip Fransız Hükümetini ele geçirmeyi planlamaktaydı. Bunun üzerine kendisine yakın deneyimli siyasetçilerle bir araya gelen Catalina, Coligny'yi öldürme planını ortaya koydu. Suikastın başarıya ulaşması neticesinde Coligny'in kralın üzerindeki nüfuzu sona erecek, siyasi güç dengesi yeniden inşa edilecek ve Fransa, İnebahtı muzaffer, gücünün doruğundaki İspanya'ya karşı tehlikeli maceralara atılmaktan vazgeçecekti.²⁰⁰

22 Ağustos 1572'de Coligny'e suikast hayata geçirilmesine karşın onu öldürmeyi başaramadılar. Henry ve Catalina'nın kızı Margaret'in düğünü için o sıralar kent merkezine gelen binlerce Huguenot erkeği, liderlerinin bir suikastta yaralandığı haberini alır almaz, suçluların bulunup cezalandırılmalarını talep ettiler. IV. Charles aynı gün Coligny'yi ziyaret edip gereğinin yerine getirileceği konusunda söz verdi. 23 Ağustos Cumartesi günü kralla bir toplantı yapan Catalina ve meclisin Katolik ileri gelenleri, tüm Huguenot liderlerinin öldürülmesi konusunda kralı ikna ettiler. Aynı gün 23 Ağustos 24'e bağlayan Aziz Bartalomeus Yortusu gecesini, Anjou, Guise dükü Henry ve Paris'li Tüccarlar başkanının harekete geçirdiği plan neticesinde Catalina'nın bile ön görmediği bir kıyım gerçekleşti. Şiddet diğer şehirlere de sıçradı ve buralarda da binlerce insan katledildi. Binlerce Huguenot ve Coligny'nin ölümü Hollanda, İspanya ve Roma'da coşkuyla karşılandı. Hatta Venedik Senatosu bile 2'ye

²⁰⁰ Koenigsberger, *a.g.e.*, s. 288-289.

karşı 162 oyla bu hadiseyle ilgili Fransa'ya bir kutlama mesajı göndermeyi kabul etti.²⁰¹

1562'den 1598 yılında çıkarılan Nantes Fermanı ile Protestanlık resmen tanınıp Huguenotlara bir çeşit azınlık hakları verilene kadar süren Katolik-Protestan çatışması bir içsavaş aşamasına gelirken, La Rochelle ile Rochefort Huguenotların önemli savunma bölgeleri oluyordu.²⁰² Bu çatışmanın en şiddetlisi olarak kabul edilen Aziz Bartolomeus kıyımı trajedisi, Fransa'ya ne bir dini barış getirdi, ne de dış siyasetinde bir değişime yol açtı. Bu kıyımı İstanbul'dayken haber alan de Noailles dehşete kapılmış, yaşanan kıyımın külleri soğumadan Fransa'ya dönmek arzusuyla Eylül sonuna doğru İstanbul'u terk etmişti. De Noailles, 28 Kasım'da Ragusa'dan IX. Charles'a yazdığı mektupta, müzakereler neticesinde Osmanlı'dan en avantajlı ve kapsamlı antlaşmayı sağladığını yazıyordu. Bu, İspanya'ya karşı Fransız-Türk askeri ittifakıydı. II. Selim'in IX. Charles'a gönderdiği mektupta anlatılan bu ittifaka göre; zaman ve mevsim şartları müsait olduğunda, II. Felipe'nin topraklarına müttefik bir saldırı düzenlenecekti. Haziran başında İspanya Kralına karşı savaşa katılmak için iki yüz Osmanlı kadırgası Toulon limanına yollanacaktı. IX. Charles, II. Felipe'ye karşı mücadeleyi sürdürdüğü sürece her yıl iki yüz kadırga gönderilecekti. İspanya ya da İtalya'da II. Felipe'den alınacak topraklar Fransa'ya ait olacak ve Osmanlı Devleti bunlar üzerinde herhangi bir hak iddia etmeyecekti.²⁰³

Uluslararası siyasetin diğer sahnesinde ise Polonya tahtı başıboş kalmıştı. Roma kilisesinin baskısına rağmen ülkesindeki Protestan ve Katoliklikleri yıllarca bir arada

²⁰¹ Koenigsberger, *a.g.e.*, s. 289-290.

²⁰² Berkes, *Çağdaşlaşma*, s. 46.

²⁰³ Setton, *a.g.e.*, s. 1088.

tutmayı başaran Polonya'nın Katolik kralı II. Segismundo, Haziran 1572'de hiçbir vâris bırakmadan dünyadan göçmüştü. Polonya tacı son iki yüz yıldır Jagellón hanedanlığının bir üyesinden diğerine geçerek hiçbir sorunla karşılaşmaksızın seçimle yönetiliyordu. Fakat bu kez hanedanlığın erkek nesli tükendiğinden diğer devletlerin soyluları arsından bir kral ithal etmekten başka çare kalmamıştı. IX. Charles'ın kardeşi Anjou dükü Henry, en küçük kardeşi Alençon dükü Francis, Don Juan de Austria ve İmparatorun oğlu arşidük Ernesto adaylar arasındaydı.²⁰⁴

Boş kalan Polonya tahtı Osmanlı Devleti'ni kaygılandırmaktaydı. Roski Voyvodasını kral intihap etmeleri konusunda emir gönderilmesine rağmen bu öneri kabul görmemişti. Neticede, çıkarlarıyla uyuşmayan bir kral seçilmesi ihtimaline karşı Osmanlı Devleti, Polonya toprağına saldırmak üzere her an teyakkuzdaydı ve bu doğrultuda Polonya Beylerine gereken ikazlarını yapmıştı.²⁰⁵

Bu arada Fransa büyükelçisi Dax piskoposu François de Noailles, Fransa Kralının kardeşi Anjou dükü Henry ile Polonya kraliçesinin evlenmeleri konusundaki önerisini Sokullu Mehmet Paşa'ya sunmuştu.²⁰⁶ Neticede Francisco de Noailles'in çabalarıyla kurulan Fransız-Osmanlı yakınlaşması meyvelerini bu mesele karşısında nihayet verdi. Polonyalı ve Litvanyalı prensler üzerinde baskı kuran Osmanlı Devleti, Fransa kralının kardeşi Anjou Dükü'nün Mayıs 1573'te Polonya tahtına çıkmasını sağladı.²⁰⁷ Osmanlı tarafında Fransa kralının kardeşi Henry'nin Polonya tahtına

²⁰⁴ Elliott, *a.g.e.*, s. 100, 224.

²⁰⁵ BOA, MD, 21 Nr., Hk. 405; BOA, MD, 21 Nr., Hk.406; BOA, MD, 21 Nr., Hk. 407.

²⁰⁶ AGS, E, Legajo 488, Folio 61.

²⁰⁷ Imizcoz, *a.g.e.*, s. 218.

çıkması memnuniyetle karşılanırken, ayrıca Moskova tarafından gelmesi muhtemel bir saldırıya karşı koymaları hususunda Tatar Hanı'na ve Serhad beylerine gereken emirler gönderildi.²⁰⁸

3. Haçlı İttifakının Dağılması ve Venedik'le Sulh

Zafer sarhoşu ittifak üyelerinin her birinin İnebahtı sonrası beklentileri faklıydı. Venedik Osmanlı Donanmasını takip edip ona karşı son darbeyi indirmek istiyordu. II. Felipe ise Venedik'in önerilerini reddedip Cumhuriyeti Osmanlı karşısında sadece bir müttefik olarak görüyordu. Aksi takdirde, Osmanlı deniz gücünün tamamen yok edilmesi Akdeniz'deki güçler dengesi açısından Venedik'in İspanya karşısında güçlenmesi anlamına geliyordu.²⁰⁹

Papa V. Pius İnebahtı zaferi sonrasında birçok tasarımı düzene sokmak amacıyla İspanyol ve Venedik temsilcileriyle iki ay arayla iki oturum yapmıştı. Birincisi 11 Aralık 1571'de, İkincisi ise 10 Şubat 1572'de Vatikan sarayında gerçekleşmişti. Venedik'in lehine olmak üzere bir antlaşmaya varılmıştı. Bu antlaşma müttefiklerin Doğu'da eylem yapacaklarını hükme bağlamaktaydı. Fakat bu antlaşma Osmanlıların beklenmedik karşı saldırılarına istinaden sınır boylarını savunması gerektiğinin bilincinde olan İspanya'nın Kuzey Afrika tasarılarını devre dışı bırakıyordu. Tunus'a bir sefer girişimi planlayan ve gerekli emri II. Felipe'den alan Don Juan, bu tasarımı daha ileri bir tarihe ertelemek zorunda kaldı. Böylece İspanya Doğu Akdeniz'de Venedik'in Hayati çıkarlarını savunacak, 1570 ve 1571'de olduğu

²⁰⁸ BOA, MD, 22 Nr., Hk. 220; BOA, MD, 22 Nr., Hk. 245; BOA, MD, 22 Nr., Hk. 247.

²⁰⁹ Arı, *a.g.e.*, s. 117.

gibi kendisini onun için kurban edecekti. Fakat Papa V. Pius'un 1 Mayıs 1572'de ölmesi Liganın sürdürülebilirliğini tartışma konusunu haline getirdi. Bu ölüm neticesinde II. Felipe, kardeşi Don Juan'a birincisi 20 Mayıs, ardından 2 ve 25 Haziran tarihli kadırgaların Doğu'ya hareketini erteleyen emirler gönderdi.²¹⁰

Huguenotlar, IX. Charles'a İspanya ile ipleri koparması ve Aşağı Ülkeler'deki dindaşlarına yardım etmesi için baskı yapıyorlardı. Fransızların Aşağı Ülkeler'e akınlar gerçekleştirmesinden kaygı duyan II. Felipe, Don Juan'ın donanmasıyla Mesina'da kalmasını buyurmuştu. Venedikliler, II. Felipe ve IX. Charles arasında her an bir savaş patlak verebileceğinin farkındaydılar. Bu durum karşısında yeni papa XIII. Gregorio, iki kral arasında sükûneti ve barışı muhafaza etmeleri sağlamak adına biri Fransa'ya diğeri de İspanya'ya iki elçi gönderdi. Fakat Charles, Aşağı Ülkeler'deki İsyanı kıskırtmak ya da İsyanlılara yardım etmek gibi bir niyeti olmadığını bildirdi.²¹¹

II. Felipe, Aşağı Ülkeler isyanının yayılmasından ve buraya Fransa ve İngiltere müdahalesinden endişe ettiğini ileri sürüyor, aynı zamanda Papa'nın ölümünü bahane ediyordu. Fakat II. Felipe'nin asıl amacı yığıldığı güçleri İslamiyet'in esas karakolu ve batı menzili olan Cezayir'e bir darbe indirmektir. Çünkü insan, tekne ve korsanlık malzemesi sağlayan Cezayir, İspanyol devletleri için büyük tehlike yaratan bir hareket noktasıydı. Ancak II. Felipe, İtalya'nın, Venedik'in, yeni Papa XIII. Gregorio'nun, İspanyol bakanların ve tabii ki Don Juan'ın şiddetli tepkileri karşısında çark etmek zorunda kaldı. Aksi takdirde Venedik'in Osmanlılarla masaya oturması kaçınılmaz

²¹⁰ Braudel, *a.g.e.*, s. 619-621.

²¹¹ Setton, *a.g.e.*, s. 1079.

olacak, büyük bir itibar ve güç kaybına sebebiyet verecekti. Bunun üzerine Don Juan, 12 Temmuz'da Korfu'da müttefiklerle buluşma emri aldı.²¹²

Diğer tarafta ise Osmanlı Deniz Kuvvetinin içine girdiği bunalımın üstesinden gelmek amacıyla ve İnebahtı hezimetinin intikamıyla hareket eden II. Selim, ilk hedefi batıdaki Hıristiyan mevzilerini fethetmek olacaktı.²¹³ Bu hedefi gerçekleştirebilmek için II. Selim, derhal yeni savaş gemilerinin yapılması emrini verdi. Bunun üzerine Vezir-i Azam Sokullu Mehmet Paşa ile yeni Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa durum değerlendirmesi yaptı. Bu görüşme sırasında Kılıç Paşa, tekne yapmak imkânının bulunduğunu fakat iki yüz gemi inşa etmek için beş, altı yüz demir ve buna göre eshab-ı sefine denen aletler, yani halat, ip ve her gemiye yelken gibi donatım takımlarının tamamlamak imkânı olmadığını söyledi. Bunun üzerine Sokullu Mehmet Paşa, bu devlet isterse bütün donanmanın demirlerini gümüşten, halatlarını ibrişimden ve yelkenlerini atlastan yapmakta güçlük çekmeyeceğini söyleyip devletin her türlü imkânını Kaptan-ı Derya'ya sundu.²¹⁴

Başta İstanbul, Gelibolu, İzmit ve Sinop tersaneleri olmak üzere, Varna, Silistre, Semendire, Burgaz, İğneada, Vize, Ahyolu, Süzebolu, Midye, Kefken, Bartın, Samsun, Biga, Gemlik, Rodos, Alanya, Antalya ve Sakarya üzerinde gemi inşasına başlandı. Elli Rumeli, ellisi Anadolu'da olmak üzere İstanbul tersanesi ile birlikte toplam 134 gemi beş altı ay içinde inşa edildi. Bu süre zarfında Levant reislerinin de gemilerini inşa ve tamir etmesinden sonra 250 kadirga tersanede toplandı. Batıların değimiyle bu kadar kısa zamanda inşa edilerek imkânsızın

²¹² Braudel, *a.g.e.*, s. 622-625.

²¹³ Hess, *Lepanto*, s. 62.

²¹⁴ *Peçevi*, s. 352.

başarıldığı Osmanlı donanması, 13 Haziran 1572'de, Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa komutasında denize açıldı.²¹⁵

Fransız elçisi De Noailles; 8 Mayıs ve 10 Haziran 1572'de IX. Charles'a gönderdiği mektuplarda Türklerin bir mucizeyi gerçekleştirdiğini yazıyordu. Fakat donanmanın İstanbul'dan ayrıldığı sırada fikrini değiştirmişti. Yeni gemiler ham keresteden inşa edilmiş ve şimdiye kadar hiç kürek tutmamış mürettebat tarafından çekiliyordu. Acele ile dökülen toplar yerleştirilmişti. Bazı parçalar asitli ve çürük malzemedен yapılmıştı. Kutsal İttifakın komutanları Kılıç Ali Paşanın donanmasının zayıflığının farkındaydılar. Akdeniz'de İspanya lehine bozulan dengelerin yarattığı tehlikenin farkındaki IX Charles de Noailles'e Venedik ve Osmanlı arasındaki barışı sağlaması için emir verdi.²¹⁶

Yaralarını sarmaya çalışan yeni Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa komutasındaki Türk donanması, Akdeniz sularındayken Seriko (Cerigo-Çuka) adası ve Mataban (Matapan) burnu civarında rastladığı bir Venedik filosunun peşine takılıp onu kaçırdıktan sonra Navarin limanına ulaşmıştı. Ertesi Akşam bütün filolarını toplayan Venedikliler Navarin önüne geldiler. Fakat büyük çoğunluğu deniz muharebesi görmemiş deneyimsiz tayfalardan oluşan donanma mürettebatını tehlikeye atmak istemeyen Kılıç Ali Paşa, uzaktan top atışıyla yetindi. Türklerin kuvvet ve miktarı karşısında tedirgin olan Venedik donanması Korfu'ya çekildi. Kılıç Ali Paşa da açık ve gayrı müstahkem olduğunu düşündüğü Navarin'den kale ve istihkâmlarıyla daha güvenli olduğunu düşündüğü Modon limanına çekildi.²¹⁷

²¹⁵ Bostan, *a.g.e.*, s. 288.

²¹⁶ Setton, *a.g.e.*, s. 1091.

²¹⁷ Fevzi Kurtoğlu, *Kılıç Ali Paşa*, Sebat Matbaası, İstanbul 1935, s. 581.

II. Felipe'den aldığı emirle 9 Ağustos'ta Korfu'ya ulaşan Don Juan, Venedik amirali Foscarini ve Papalık kumandanı Marc' Antonio Colonna'nın kendisini beklemeden Osmanlı donanmasının peşinden gitmelerine öfkelenmişti. Peşlerinden iki kadirga gönderip derhal Korfu'ya gelmelerini emretti. Donanma 31 Ağustos öğle vakti karşılıklı top atışları eşliğinde birbirlerini selamlayarak Korfu'da buluştu. Bu, memnuniyetsiz bir selamlamaydı. Venedikliler, Don Juan'ın otoritesini içlerine sindiremiyorlardı. Bu durum aralarındaki çatışmayı alevlendirmişti. Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın donanmasının Mora yarım adasındaki Navarin limanında olduğu istihbaratını edinen Don Juan, 10 Eylül'de Gomenizza'dan 195 kadirga, 25 kalyata, sekiz başarda ve 25 gemi eşliğinde hareket etti.²¹⁸

Navarin limanına gelen müttefik donanması Osmanlı Donanmasını bulamadı. Türk donanması Navarin'den bir kaç mil uzaklıkta ve daha güvenli olan Modon limanına demirlemişti. Müttefikler, Modon limanını abluka altına almak istediler fakat başarılı olamadılar ve Navarin limanına çekildiler. Navarin ve Modon limanları arasındaki deniz ve karadaki dar sınırlarda karşılıklı olarak süren mücadelede hiçbir sonuca ulaşamadı. 2 Ekimde Navarin kalesini kuşatan Don Juan, Rumeli beylerbeyi 20,000 adamla yardıma yetişince, 5 Ekimde kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Kuşatma 750 askerinin hayatına mal oldu. 7 Ekim İnebahtı zaferinin yıldönümünde Don Juan seferin sona erdiğini bildirdi. Karada güçlü olan Osmanlılara karşı denizde güçlü olan Don Juan'ın Navarin'e kara harekâtı, Modon limanında bulunan Osmanlı donanmasına arkadan saldırmak amacına matûf bir teşebbüstü.²¹⁹

²¹⁸ Setton, *a.g.e.*, s. 1083-1084.

²¹⁹ Setton, *a.g.e.*, s. 1084-1085.

Don Juan, Modon civarında birkaç gün bekledikten sonra Misina'ya çekildi. Türklere karşı yalnız başına bırakılan Venedik donanması Korfu'ya çekilerek müdafaa vaziyeti aldı. Kılıç Ali Paşa, bir müddet Mora sularında kalıp deneyimsiz donanma mürettebatının denize alışması için talim ve terbiyesiyle uğraştı. Kış mevsimi yaklaşınca İstanbul'a döndü.²²⁰

Müttefikler kendi aralarında ihtilafa düşerek Kılıç Ali Paşa yönetimindeki Osmanlı donanmasına saldıramamış ve böylece ellerine geçen büyük fırsatı kaçırmışlardı. İspanyollardan fayda gelmeyeceği açıktı.

Foscarini, Venedik'e yazdığı mektupta İspanyolları suçluyordu. Ona göre İspanyollar, ittifakın hedeflerini yerine getirmektense onu zayıflatmak ve Venedik'i başarısızlığa uğratmakla meşgul oldular. Don Juan'ın gelişinde yaşanan gecikme ve tüm sefer boyunca yaşadığı tereddüt Cumhuriyetin gücünü kırmaktan başka şeye yaramadı. Don Juan, Aşağı Ülkeler'deki isyancılara karşı İspanyolların izleyeceği politikayla ilgiliydi. Bu da liganın çıkarlarına umursamamasına, hatta zarar vermesine neden oldu. Gerçekte İspanyollar, Venedik'in lehine gelişecek her şeye karşıydılar.²²¹

Yitirilen Kıbrıs'a bir daha asla sahip olamayacağını anlayan Venedik, diğer sömürgelerinde de benzer bir kaderi yaşamak istemediğinden barış için Sultanla müzakere masasına oturdu. Aksi halde Kutsal ittifakın kendisini koruyamayacağını bilincindeydi.²²² Bu ittifak kendisini sürekli zayıflatmıştı. Öte yandan savaş İstria ve Dalmaçya gibi kendi sınırlarına daha yakın sürmekteydi. Mücadele devam ettiği takdirde Dalmaçya sınırını muhafaza edemeyeceği ve Sebernico'nun kaybedileceği

²²⁰ Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 581-582.

²²¹ Setton, *a.g.e.*, s. 1086.

²²² Koenigsberger, *a.g.e.*, s. 253.

aşikârdı. Üç yıldır devam eden savaş kayda değer hiçbir şey kazandırmamıştı. Üç yılın sonunda her şey tam bir hayal kırıklığıydı. Bundan sonra arzuladığı tek şey Kıbrıs'ı değil de Kıbrıs ticaretini tekrar ele geçirmekti. Bunun da tahkimatları yıkarak ada üzerinde Türkiye'nin bağımlısı haline gelmekten geçtiğini biliyordu.²²³

İnebahtı Venedik için sonuçsuz bir zaferdi. Sürecin en zararlı çıkan devleti Venedik olmuştu. Artık Cumhuriyetin duygu ve çıkar ortaklıkları Batı Avrupa'dakiyle aynı tarafta değildi. Yoksa Asıl düşman Osmanlı değil de Batı mıydı? Venedik taşımacılığı Hristiyan korsanların saldırıları yüzünden bitme noktasına gelmiş ve Hristiyan kâşiflerin yeni ticaret yolları keşfetmesiyle Cumhuriyetin uluslararası baharat ve kumaş ticareti çökmüştü. Hollanda ve İngiltere'nin Akdeniz'de devlet eliyle yaptırdığı korsan yağmacılığı ve Portekizli gezgin deniz satıcılarının Hint Okyanusundaki girişimleri kendilerine olduğu kadar Osmanlı Devletine de -başta ticari ve iktisadi olmak üzere- zarar veriyordu. Bu yüzden Osmanlıların her başarısızlığı Venedik'in ticaret kapasitesine zarar verdiği gibi, her Osmanlı zaferi ise Doğu Akdeniz dünyasındaki Venedik taşımacılığını koruyordu.²²⁴

Küçük deniz araçları hariç Akdeniz'in her tarafında üç binden fazla ticaret ve korsan gemisi ile faaliyette bulunan Venedik için Osmanlı İmparatorluğunun egemen olduğu topraklar, Cumhuriyet'in ticari ve iktisadi geleceği hususunda hayati önem taşımaktaydı. Birbirlerinin ticari faaliyetleri iç içe geçmiş bulunan bu iki devlet için süreç, Fatih sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonra 18 Nisan 1454'de Venedik'le anlaşma imzalayıp topraklarının tamamında ticaret serbesti tanınmasıyla başlamıştı. Venedik'in ticari varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan ve daha sonraları

²²³ Braudel, *a.g.e.*, s. 634-635.

²²⁴ Goffman, *a.g.e.*, s. 192-193.

kapitülasyon olarak adlandırılacak ticari serbesti ile Osmanlı topraklarında iktisadi / ticari mekanizmanın devamı sağlanmıştı. Anlaşıldığı üzere birbirlerine ticari bağımlılığı bulunan her iki devletin çıkarları açısından barışçı bir siyaset izleme stratejisi gerekiyordu.²²⁵

İtalyan siyaset kuramcısı Francesco Guicciardini Türklerle barış halinde kalınmasını şu sözlerle ifade etmekteydi:

*Türklere karşı savaşı çok büyük zorluklara göğüs gererek, sonsuz harcamalara girerek destekledikten ve artık bu girişimden herhangi bir kâr beklentisi kalmadığını gördükten sonra başka Hıristiyan beylerin saldırısına uğramaktan çok daha fazla korkan Venedikliler, Türklerle bir barış anlaşmasına varmayı her zaman istediler.*²²⁶

Osmanlı açısından bakıldığında ise başta İstanbul'u geri almak için Papa'nın güdümünde oluşturulması her daim muhtemel olan Haçlı Seferini etkisiz bırakmak için Venedik ile barış içinde kalmak çok akılcıydı.²²⁷

Osmanlı ile sürekli ihtilaf içinde olmak, son yüzyıldır devamlı düşüşe geçen Venedik ticareti için sürdürülemezdi. Adriyatik'teki Venedik adaları için ticaret çok önemliydi. Bu adalar Osmanlı topraklarına çok yakınlardı. Başta Korfu olmak üzere Adriyatik'in kuzeyine doğru diğer Venedik adalarında yaşayan halklar bu bölgede

²²⁵ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 23.

²²⁶ Goffman, *a.g.e.*, s. 193.

²²⁷ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 23

ticaret yapabilmek istiyorlardı. Bunun için Osmanlı'nın iznine ihtiyaçları vardı. Bu izne sahip olabilmek için Cumhuriyet önce Osmanlı ile barış ifa etmeliydi.²²⁸

San Barthélemy olayı IX. Charles'ın siyasetini sarsmış fakat yerinden oynatamamıştı. Fransız hükümeti Katolik bir koalisyon içinde İspanya'ya bağlanmayı ve onun denetimine girmeyi reddediyordu.²²⁹ II. Felipe tehdidi karşısında Osmanlı'ya elini uzatan Fransa'nın İstanbul'daki büyükelçisi D'Acqs piskoposu Francisco de Noailles, Venedik'teki Fransız elçisi Ferrier ile işbirliği kurarak Osmanlı-Venedik müzakerelerine arabuluculuk etti. Venedik için çok zahmetli olan müzakereler sonunda barış antlaşması 7 Mart 1573'de ilan edildi. Nisan'da İtalya ve İspanya'da biliniyordu.²³⁰

Eşkinaz Yahudisi Doktor Rabi Salomon'un arabuluculuğunda beş ay süren müzakerelerden sonra Venedik adına sulh akdini ifa eden Balyoz Marcantonio Barbaro'ydu. Doktor Salomon'un Divân-ı Hümâyün Tercümanı Ali Bey ile birlikte kaleme aldığı ahidnâmenin 7 Mart'ta İmzalanmasıyla birlikte Venedik, Kıbrıs'ın Türk hâkimiyetine geçişini, henüz elinde bulunan Sopoto kalesini iadeyi, Kanuni döneminde Osmanlı'ya verilen borca denk olarak 30.000 duka tazminat ödemeyi ve

²²⁸ İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 32.

²²⁹ Braudel. *a.g.e.*, s. 636.

²³⁰ Emilio Sola-José F. De la Peña, *Cervantes y la Berbería*, Fondo de Cultura Económica, Madrid 1996, s. 86-88.

Zante adası senelik vergisinin 500 dukadan 1500 dukaya çıkarılmasını kabul ediyordu.²³¹

Andrea Badoer, Venedik'in İstanbul elçisi olarak atandı. 6 Mayıs 1573'te Venedik Senatosu, Padişaha ve ileri gelenlere dağıtılmak üzere hediye ve paranın miktarını saptaması için bir hesap uzmanı tayin etti. Balyoz Barbaro'ya göre özel değerdeki hediyeler Nikosia ve Famagusta'da tutsak edilenlerin kurtarılmasına yardım edebilirdi.²³² Andrea Badoer ve beraberindekiler, 7 Ağustosta İstanbul'a vardılar. Sultana altın ve gümüşten oluşan 100,000 *cequ*²³³ altın ve 60 giysi kumaş hediye ettiler. Sokullu Mehmet Paşa'ya ise el altından 50,000 *cequí* altın verdiler.²³⁴

²³¹ Maria Pia Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına: İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, Çev. Elis Yıldırım, TTK, Ankara 2011, s. 140; Turan, *Selim II*, s. 439.

²³² Setton, *a.g.e.*, s. 1094.

²³³ İtalyanca *zecchino* diye yazılan 3,5 gramlık Venedik Cumhuriyeti'nin kullandığı altın para.

²³⁴ AGS., E., 488/61.

III. BÖLÜM: İNEBAHTI SONRASI İSPANYA-OSMANLI BARIŞ ARAYIŞLARI

A. Tunus'un Don Juan Tarafından Zaptı ve Kılıç Ali Paşa Tarafından Geri Alınışı

Akdeniz'de ise sular durulmuş benzemiyordu. İnebahtı'da yaşadığı hezimetle rağmen kısa sürede toparlanan Osmanlı Devleti, 250 kadirga oluşan yeni donanmasıyla 13 Haziran 1572'de Akdeniz'e çıkmış, Koron yakınlarında ve Anavarin Limanı'nda başarılar kazanmıştı. Bir yıl sonra Osmanlı donanmasında 264 kadirga, 50 kalyata mevcuttu. Bu sefer, 1 Haziran 1573'de Kılıç Ali Paşa'nın emrinde 200 kadar kadirgadan oluşan ve Piyale Paşa serdarlığında bir araya gelen donanma, İnebahtı'ya rövanş arayışı içinde yeniden Akdeniz'e çıkmış, Adriyatik'in İtalya kıyılarını yağmalamıştı.²³⁵ Bu durum karşısında II. Felipe, beklenmedik bir Osmanlı saldırısı karşısında sınır boylarını savunmak zorunda olduğunun farkındaydı.²³⁶ Tekrar diplomasi öne çıkmış, İstanbul diplomatik ilgilerin odağı haline gelmişti. II. Felipe, Venedik'in kendi ticari menfaatlerini gözeterek kutsal ittifaktan ayrılması üzerine diplomatik atağa geçti. Avusturyalı Don Juan vasıtasıyla Osmanlılarla temas kurdu. Fransa elçisi De Noailles, Don Juan'ın II. Selim ve Osmanlı Sarayı ile temasa geçtiğini, İstanbul'a Ali Paşa'nın İnebahtı'da esir düşen oğullarının başındaki kişiyle birlikte

²³⁵ İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25., Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, s. 411-412; İdris Bostan, "Esaretten Vezarete bir Osmanlı Kaptanıderyası: Piyale Paşa", *Piyale Paşa Camii 2005-2007 Restorasyonu*, Ed. M. Baha Tanman – İdris Bostan, Euromat Entegre Matbağcılık A.Ş., İstanbul 2011, s. 25-28.

²³⁶ Braudel, *a.g.e.*, s. 634;

Scolot Scelte adında Yunanlı bir temsilci gönderdiğini, her iki tarafın esirlerinin fidyesi için görüşmelerin yapıldığını IX. Charles'a yazıyordu.²³⁷

İnebahtı sonrası Akdeniz'de İspanya lehine bozulan dengeler, François de Noailles çabalarıyla kurulan Osmanlı-Fransız yakınlaşmasıyla tekrar sağlanmış görünüyordu. Fakat olası bir İspanyol-Osmanlı yakınlaşması her şeyi tekrar Fransa aleyhine çevirebilirdi. Fransa'nın endişe ettiği gibi Haziran 1573'de Müezzinzade Ali Paşa'nın esir oğlu ile birlikte, Don Juan de Austria'nın maiyetinde Antón Avellán ve Sesa Dükü'nün maiyetinde ise Floransalı Virgilio Polidori'nin bulunduğu diplomatik bir heyet, pahalı hediyeler ve yüz bin duka altın para dolu iki sandıkla İstanbul'a doğru yola çıktı. Olası bir Osmanlı-İspanyol barışının Fransa'nın çıkarlarını tehdit edeceğini iyi bilen ve bu süreci yakından gözlemleyen Fransa elçisi De Noailles, İspanyolların beş yıllık bir ateşkes önerisiyle Sultan'a teklifte bulduklarını kralına yazıyordu. Hem imparatoru hem de II. Felipe'yi temsilen Habsburg ailesinden sadece imparatorun elçisinin İstanbul'da bulunması İspanyollar için yeterliydi. Fransa için iyi haber İspanyolların bu teklifinin II. Selim tarafından kabul edilemez görülmesiydi.²³⁸ Bu şartlar karşısında Avellán ve Polidori yeni gelecek İmparatorluk elçisini beklemek zorundaydılar. Yeni gelen elçi, 12 Ağustos 1573'de Sokullu Mehmed Paşa tarafından kabul edildi. Beraberinde getirdiği hediyelerle birlikte II. Felipe'nin bir mektubunu vezir-i azama sundu. De Noailles, İmparatorluk elçisinin Flaman bir Hıristiyan'dan daha çok bir İspanyol gibi hareket ettiğini yazıyordu. II. Felipe mektubunda, gelen imparatorluk elçisinin barış görüşmelerinde tam yetkili olarak tanınmasını istiyordu. İstanbul'da bu meseleyle ilgili sadece II. Felipe'yi temsilen bir elçi gönderilmesi

²³⁷ Sola – Peña, *a.g.e.*, s. 86-87.

²³⁸ Sola - Peña, *a.g.e.*, s. 88-89.

gerektiği hatırlatıldı. Osmanlılara göre müzakereler halka açık bir resmiyet kazanmalıydı.²³⁹ İmparatorluk elçisi David Ungnad'ın İstanbul'a geliş sebebi ise 1568'de İmparator Avusturya ve Osmanlı arasında imzalan sekiz yıllık mevcut ateşkes antlaşmasının on yıllığına tekrar uzatılması hususunda idi.²⁴⁰ Nihayetinde Ocak 1576'da sona erecek olan sulh muahedesi, Ekim 1574'te İmparator II. Maximilian'ın elçisiyle yine sekiz sene müddetle uzatıldı.²⁴¹

Görüşmelerden sonuç çıkmayacağı açıktı. Birinin halka açık, diğerrinin ise gizli yapmakta ısrar ettiği müzakerelerde her iki hükümdarın itibarını muhafaza etme ısrarı barışın sonuca bağlanmasını engelliyordu.²⁴²

Bu arada Piyale Paşa serdarlığında Akdeniz'e çıkan Donanmayı Hümâyun, hazırlıklarını tamamlayan ve yüz kadarı Mesina limanında, elli kadarı ise Anabolu'da demir atmış olan Don Juan komutasındaki donanmanın her an Tunus'a saldırmak üzere olduğundan haberdar olarak yeni bir kale inşasının Osmanlılarca başlatıldığı Navarin limanı civarında bulunmaktaydı. Kalenin inşası için Mora Beyi'ne 200 bin akçe verilmişti. Gelişmeleri Dubrovnikliler sayesinde öğrenen Osmanlı Divanı ise Cezayir Beylerbeyi Ahmed Paşa ve Tunus Beylerbeyi Haydar Paşa'ya karada askerle hazır olunması hususunda ahkâm-ı şerîfe (hükümler) yollamıştı. Ayrıca Piyale Paşa'ya Tunus'a olası bir saldırı durumunda deniz mevsimi geçtiği için şehri korumakta geç kalındığı bildirmekle birlikte, müdahalede bulunulması durumunda ise mevsim

²³⁹ Sola – Peña, *a.g.e.* s. 89-90.

²⁴⁰ Beç Kralına Name-i Hümâyun. Bk. BOA, MD, 24 Nr., Hk. 214.

²⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, III. C. 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 189.

²⁴² Rivas – García, *a.g.e.*, s. 26.

şartlarının tehlike yaratacağını ve donanmanın İstanbul'a dönüşünü riskli kılacağını, bu sebeple Donanmayı Hümâyun'un Tunus'a hareketi hususunda ihtiyatlı davranılması gerektiğini serdara bildiriyordu.²⁴³

²⁴³ *Vezir Piyale Paşa hazretlerine Hükm ki ...İspânya'nın Mesina'da yüz mikdarı kadirğası olub donadub varub Doncuvani Anaboli'den elli pâre kadirğa ile alub yüz elli pâre kadirğa ile niyetleri Tunus üzerine varmakdır diyu haber virüb ve Anavarini limânında bina olunacak kal'a yeri ehl-i vukûfla görölüb mahalli ta'yin olunub ve masraf için Mora beğine donânma akçesinden ikiyüz bün akçe teslîm olunub bil-fi'il ol hizmetde olduğun ve inşa Allah te'ala Reb'ül-evvel'in yirmi altıncı günü Anavari'nden donânma-i hümâyunla kalkub mahalli me'mura müteveccih olacağınızı ve inşa Allah donânma-i hümâyunla 'avdet-i müyesser oldukda kal'a-i mezbure binasına donânma-i hümâyun halkı ile dikkat ve ihtimâm olunmak mukarrer olduğun bildirmişsiz bu bâbda dahi her ne denilmiş ise mufassalen ma'lûm-ı şerîfim olmuştur ve Dubvornik beğleri dahi südde-i sa'adete mektûb gönderüb İspanya kapûdanı yüz elli pâre gemüden ziyâde donatmağa kâdir olmadığın bildürdükleri mukaddemen size i'lâm olunmuşdu imdi küffâr-ı hakisârın meger ve cilesinden gaflet câiz olmamağın Tunus ve Cezâyir beğlerbeğlerine müekkid ahkâm-ı şerîfe yazılıb anun gibi melâini hâsreten 'iyâzen billah-i te'ala ol cânibe müstevli olursa karada 'asker ile hazır olub binayeti'llahi te'ala a'dâ-yı bedrayı def ü ref eyleyüb memleket ve vilâyete gafletle bir zarâr u gezend irişdirmekden hazer üzere olalar diyu tenbih olunmuşdur buyurdum ki zikr olunan ahkâm-ı şerîfeye müşârun-ileyhümâyâ isâl eyleyüb siz dahi vech ve münâsib gördüğünüz üzere muhkem tenbih ve te'kîd eyleyesiz ki bab-ı muhâfazada taksîrat itmeyüb kemâl-i ba'sîret üzere olub gafletle küffârdan bir mahale zarâr u gezend irişdirmekden ihtiyâd üzere olalar ve siz dahi me'mûr olduğunuz kal'a üzerine*

Görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine Don Juan, İnebahtı'nın yıl dönümüne denk gelen 7 Ekim 1573'te yüzden fazla gemi ile Sicilya'dan Tunus'a hareket etti. 8 Ekim'de gün batarken Halkulvâd²⁴⁴ önlerine ulaşarak ertesi gün geceye kadar 13.000 İtalyan, 9.000 İspanyol ve 5.000 Alman'dan oluşan 27 bin kişilik ordusunu karaya çıkarttı. 10 Ekim'de kente yaklaştı ve herhangi bir güçlükle karşılaşmaksızın 11 Ekim'de şehri işgal etti.²⁴⁵

Padişahın casusları vasıtasıyla Hıristiyan kuvvetlerin gelişinden çok önceden haberdar olan Osmanlı garnizonu, bu derece kalabalık bir ordu karşısında direnmenin fayda sağlamayacağını bildiğinden kenti çoktan boşaltmıştı. II. Felipe, kentin derhal yıkılması emri vermiş olmasına rağmen, Don Juan kenti İspanyol kralının lehine

varmağa geç kalmışsızdır bu zamandan sonra ağır donânma ile engini geçilüb gerü 'avdet müşküldür bu bâbda kapûdânım dâme ikbâlehu ile ve sâir ümerâ ve korsânlar ile müşâvere idüb din ü devlete enfa' olan ne ise mücebiyle 'amel idüb 'ırz ve nâmus-ı saltanata mugâyir vaz' sudurundan ihrâz üzere olasız emirdir ki hakk subhânehu ve te'âla 'asakir-i islâma nusret ve a'da-yı eyyâm-ı hezîmet müyesser eylemiş evvelâ donânma-i hümâyun madâm ki taşradadır eğer Tunus câniblerine ve eğer gayrı yirde a'dâ dahl ve taarruz eylemek kahsım olunmaz ama donânma-i hümâyun bi-avnillahi te'âla muzaffer ve mansûr 'avdet eyledikde kefare-i kahire hareketden hâli olmayub bir mahale zarar kasd eylemek muhtemeldir ol zamanda ne tedârik görülmek münâsib ise hüsn-ü müşâvere ile mukaddemce muhavvif olan cânibler mümkün olduğu üzere tedâriki görüleb hıfz etdirile... 14 Rabiulevvel 981. Bk. BOA, MD, 22 Nr., Hk. 416; BOA, MD, 22 Nr., Hk. 308;. BOA, MD, 22 Nr., Hk. 419.

²⁴⁴ La Goleta

²⁴⁵ Braudel, *a.g.e.*, s. 644.

korumayı daha uygun gördü. Kadim siyasi geleneği takip eden Don Juan, yerel Hafzî saltanatını ihya etmeye ve şehir limanını tahkim etmeye çalıştı. Hem Akdeniz’de, hem de Aşağı Ülkeler’de girişilen askeri faaliyetler neticesinde imparatorluk maliyesi darboğazda olduğundan Tunus kalesinin ikmal edilmesi için ne kadar harcama yapılması konusunda II. Felipe ve Don Juan arasında anlaşmazlık çıktı. Fakat neticede kentte yeni bir kale inşası başlatan ve kentte 8.000 kişilik bir muhafız alayı bırakan Don Juan,²⁴⁶ kolay bir gezintiden ibaret olan bu fetihten sonra Tunus’ta 8 günden fazla kalmadı. 24 Ekim’de gemisine binip Porto Farina, Bizerte ve Favignana adasına uğradıktan sonra 2 Kasım’da Palermo’ya gitti.²⁴⁷

II. Felipe’den farklı olarak Don Juan’ın Akdeniz’e olan eğilimi çok daha farklıydı. Üvey kardeşi II. Felipe gibi Tunus seferiyle Osmanlı’nın Batı Akdeniz ile olan bağlantısını koparmak istemekle birlikte, asıl arzusu Tunus tahtının ele geçirilmesiyle Avrupa soylu sınıfından mürekkep bir krallık kurmaktı. Tunus şehri ve ona yakın göl arasında, çevresi Halkulvâd’dakinden iki kez daha büyük olan bir kalenin inşaatını başlatarak İspanya Kralı’ndan gelen talimatları dikkate almaması Don Juan’ın asıl niyetini açığa çıkarıyordu. Milanlı Gabrio Serbelloni’nin mühendisliğinde 11 Kasım’da inşaatına başlanan *Nova Arx* isimli kale, her birinde bir burç bulunan altı uçlu bir yıldız şeklinde olacaktı.²⁴⁸

²⁴⁶ Hess, *a.g.e.*, s. 132-133.

²⁴⁷ Braudel, *a.g.e.*, s. 645.

²⁴⁸ Ricardo Gonzáles Castrillo, “La Perdida de la Goleta y Túnes 1574 y Otros Sucesos de Historia Otomana, Narrados por un Testigo Presencial: Alonso de Salamanca”, *Anaquel de Estudios Árabes*, V. 3, Madrid 1992, s. 253.

İstanbul'da görüşmeler sürerken Osmanlı Donanması, karşısına İspanyolların çıkması arzusuyla Mora sularında ve İyonya Adaları ile Güney Arnavutluk önlerinde belirmişti. Osmanlı kuvvetlerinin her zamanki tarihte yola çıkacağını bilen Don Juan'ın, Osmanlı kuvvetleriyle çatışmaya girmek yerine 7 Ekim'de Halkulvâd'a yönelmesi üzerine Osmanlı Donanması, İspanyollara karşı tek bir top bile ateşleyememişti. Osmanlı Donanması, İspanyolların eline geçen Tunus'u geri almak için deniz mevsimi geçtiğinden o yıl kayda değer bir şey yapamadan İstanbul'a doğru yola çıktı.²⁴⁹

İspanyol casusu Diego Squiva'nın II. Felipe'ye sunduğu 1574 tarihli rapora göre; Osmanlı donanmasından 152 kadirga 7 mavna ile İstanbul'a ilk giren Piyale Paşa idi. Gemileri neredeyse silahsız ve telef olmuş vaziyette görünüyordu. Savunma amacıyla Navarin Limanı ağzında yapılan kalenin inşasını tamamlamak üzere kalan Kılıç Ali Paşa ise donanmanın kalaniyla 28 Kasım'da İstanbul'a giriş yaptı. 1573 deniz seferinde kazanılan ganimetten 9.000 altın, Kılıç Ali Paşa'nın beraberindeki yeniçeriler arasında dağıtıldı.²⁵⁰

Yine Diego de Squiva'ya göre; Osmanlı'nın beş Paşası arasında çatışma ve ihtilaf yaşanmaktaydı. Tüm bu çatışmaların merkezinde Sokullu Mehmet Paşa bulunuyordu. Kibri yüzünden diğer Paşalarla arası açıktı ve onları Sultan karşısında gözden düşürmenin yollarını arıyordu. Anlaşıldığı üzere, Osmanlı donanmasının o yıl kayda değer bir şey yapmaması ve Tunus'un İspanyolların eline geçmesi Sokullu Mehmet Paşa'nın konumunu güçlendirmişti. İspanyollar, Osmanlı Sarayında etkinlik kazanan hiziple ilgili istihbaratı büyük bir olasılıkla Sultanın baş tercümanı Hürrem

²⁴⁹ Jorga, *a.g.e.*, s. 141.

²⁵⁰ AGS, 488/61.

Bey (Orembey)'den ediniyordu. Çünkü Squiva'nın güvenilir bir kişi olarak adlandırdığı Hürrem Bey, daha önce her ay toplanan divanda alınan kararlarla ilgili olarak II. Felipe'yi bilgilendirmeyi teklif etmişti.²⁵¹

1574 deniz seferinde Osmanlı Donanmasının İtalya'nın güneyinde Adriyatik Denizi kıyısında bulunan Puglia'ya gitmesi kararlaştırılmıştı. Ancak o sıralar harap durumda bulunan topraklar yüzünden kürekçi sıkıntısı yaşanmaktaydı. Kürekçi ihtiyacının karşılanması halinde bu sefer için 300 kadırğa, 16 mavnadan müteşekkil büyük bir donanma tasarlanıyordu. Squiva'ya göre; kadirgaların nizam içinde olmaması ve Osmanlı donanmasındaki zafiyet Sokullu Mehmet Paşa'da haz uyandırmıyordu. Çünkü bu tür olumsuzluklar yüzünden Osmanlı donanmasının düşman donanmasıyla karşılaşması durumunda, fazla bir şey yapamayacağı açıktı. Piyale ve Kılıç Ali Paşaların kaybetmesini arzulayan Sokullu böyle bir durum karşısında yine de hislerini gizlemeyi başarabiliyordu.²⁵² Squiva'nın paşalar arasında yaşadığını iddia ettiği ihtilafı ilgi yorumlarının doğruluğu kanıtlanamasa da Osmanlı Donanması'nın eksikliklerinin ciddi boyutlarda olduğu açıktı.

Tunus'un elden çıktığı haberi Osmanlı Devleti tarafından alınır alınmaz, İspanyol donanmasını imha edip İnebahtı hezimetinin intikamını almak ve Akdeniz'deki hâkimiyetini yeniden tesis etmek arzusunda II. Selim, Tunus'un kurtarılması hususunda donanmanın eksikliklerinin tamamlanıp gerekenlerin yapılması için Kılıç Ali Paşa'ya sert emirler verdi.²⁵³ Bu sefer için üç yüz adet kadırğa tahsis edilip serdar olarak vezir Sinan Paşa tayin edilirken, Cezâyir-i Garb Beylerbeyi

²⁵¹ AGS, 488/61.

²⁵² AGS, 488/61.

²⁵³ Orgun, *a.g.m.*, s. 327.

olan Ramazan Paşa ve Trablus Beylerbeyi Mustafa Paşa ve sâbıkân Cezâyir beylerbeyi olan Ahmet Paşa ile Tunus Beylerbeyine hükümler gönderilerek önce Tunus'a mı yoksa Bingazi'ye mi çıkarma yapılmasının uygun olacağı konusunda fikir birliğine varmaları emir buyruldu.²⁵⁴ Böylece 15 Mayıs 1574'te Donanmayı

²⁵⁴ *Tunus Beğlerbeğisine hüküm ki ...vusûl buldukda asla tehîr ve tevakkûf itmeyüb müşarunileyhim beğlerbeğiler ile müşâvere idüb dahi kangı kal'a üzerine varmak evla ise hüsn-ü ittihad ve ittifâk üzere yekdil ve yek cihet olub üzerine varub muhâsara idüb murahas el verdüğüne göre feth ve teshîri husûslarına evlâ'-i ikdâm ve ihtimâm vucuda getirüb donânma-i hümâyunum varınca bi-inâyeti'l-llahi te'ala envâ' yüz aklığı tahsiline say' eylesiz... Fî 15 Zilhicce sene 981. Bk. BOA, MD, 24 Nr., Hk. 166; Cezâyir Beğlerbeğisi Ramazan Paşa'ya hüküm yazıla ki ...vusûl buldukda Cezâyir'in atlu ve piyade 'askeri ve Cezâyir'e tabi olan a'râb tâifesiyle müretteb ve mükemmel semîn yarâğı ile Tunus ve Trablus beğlerbeğleriyle dahi mülaki olub vech ve münasib gördüğün üzere Tunus üzerine düşmek mi evladur Bingazi muhâsara itmek mi münasibdir...15 Zilhicce sene 981. Bk. BOA, MD, 24 Nr., Hk. 168; Tunus Beğlerbeğisine hüküm ki ...halen İspanyalunun taht-ı hükümetinde olub ol vilâyetde alâka ve fesâdlarına sebep olan kal'a-i Halkulvad'ın bi-inâyeti'l-llahi te'ala feth ve teshîri için üç yüz aded merâkib-i kevâkib şümâr ile kapûm kullarından vesâir zuama ve erbâb-ı timârdan vafir ve müstevfî asker tedârik olunub iş bu sene 981 Muharremü'l-haramının evâlinde teveccüh itmek üzere olub donanma-i nusret şiarım vâsıl olunca Cezâyir-i Garb beğlerbeğisi olan Ramazan Paşa ve Trablus beğlerbeğisi Mustafa Paşa ve sâbıkân Cezâyir beğlerbeğisi olan Ahmet Paşa ile cümlenüz yek dil ve yek cihet olub Tunus üzerine varub muhasara itmek mi evlâdır yohsa Bingazi muhâsara itmek mi münâsibdir her ne vech ile münâsib ise varub*

Hümâyün, vezir Sinan Paşa serdarlığında ve Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa ile birlikte Tunus'a hareket etti.²⁵⁵

Şartlar Osmanlılar için uygundu. Osmanlılar, İstanbul'daki Fransız elçisi vasıtasıyla II. Felipe'nin Aşağı Ülkeler sorunuyla meşgul olduğunu ve ekonomik sıkıntı yaşadığını biliyordu. Hem Guillermo de Orange'ın başını çektiği Aşağı Ülkeler'deki isyanlarla hem de Tunus'a doğru harekete geçen Türklerle her iki cephede mücadele vermesi imkânsızdı. İnebahtı sonrası yaşanan hezimetin tekrarlanmayacağı ortadaydı. Bu yüzden Tunus seferi, Osmanlı donanması için herhangi bir risk teşkil etmiyordu.²⁵⁶

Haziran'da Klavurya ve Mesina kıyılarını yakıp yağmalayan Osmanlı donanmasının Arap kıyılarına varması on beş günü bulmuştu.²⁵⁷ İnebahtı sonrası zedelenen Osmanlı itibarını geri kazanmak için bu sefer son derece önemliydi. Castrillo'nun, zamanın tanığı Alonso de Salamanca'dan aktardığı verilere göre; 280 kadirga, 15 büyük kalyata, 15 mauna, 13 gemi, 4 karamusaldan mevcut toplamda 327 olan,²⁵⁸ Hess'e göre ise; 70.000 asker taşıyan 250 ilâ 300 gemiden müteşekkil Osmanlı donanması 13 Haziranda Tunus açıklarındaydı. Bir süre sonra Cezayir, Tunus ve Trablusgarp beylerbeylerinin yönetimi altındaki birliklerle birleşti. Yeni katılanlarla birlikte 100.000 kişilik devasa bir ordu meydana geldi. Serdar Sinan Paşa 24 Ağustosta Halkulvâd'ı ele geçirdi. Tunus kentinin hemen önünde inşa edilen yeni

muhâsara idüb feth ve teshiri husûsuna ihtimâm itmenüz emr idüb... Bk. BOA, MD, 24 Nr., Hk. 206.

²⁵⁵ Selânikî, *a.g.e.*, s. 91.

²⁵⁶ Arı, *a.g.m.*, s. 128-129.

²⁵⁷ Orgun, *a.g.m.*, s. 330.

²⁵⁸ Castrillo, *a.g.e.*, s. 257.

kale ise çok daha fazla mukavemet gösterdiğinden ancak 13 Eylülde ele geçirilebildi.²⁵⁹ Vali Mulay Muhammed esir alınıp Tunus kalesi tamir edildi. Beylerbeyi olarak Ramazan Paşa tayin edildi.²⁶⁰

33,000'den fazla Osmanlı askerinin hayatına mal olan²⁶¹ Tunus zaferinin sonuçları Osmanlı Devleti için çok önemliydi. Her ne kadar İspanyol Donanması imha edilemese de düşmanın karadaki kuvvet ve malzemesi imha edildi. İspanyolların zapt edilen kalelerinden beş yüz musanna top, otuz üç bayrak ele geçirildi. Elde edilen ve tahkim edilen yeni üsler ile Akdeniz suları Osmanlılar için çok daha güvenli hale geldi.²⁶² Çünkü Büyük stratejik öneme sahip Tunus'u ele geçirerek Sicilya boğazının bir ucunu kontrol altına almış olan Osmanlı Devleti, artık Doğu ve Batı Akdeniz arasında gemilerini çok daha rahat ve güvenli bir şekilde yüzdürebilirdi. Ayrıca en batıdaki topraklar bir kenara bırakıldığında, Kuzey Afrika'nın tamamı hâkimiyet altına alınmış oldu. Fakat 16. Yüzyılın en masraflı Osmanlı girişimi olarak hafızalara kazındı. Bununla birlikte Osmanlıların zaferi, borç batağına saplanan İspanya ekonomisi yüzünden hem Aşağı Ülkeler meselesi, hem de Akdeniz mücadelesinin aynı anda sürdürülemeyeceğini II. Felipe'nin anlamasını sağladı.²⁶³

B. Osmanlı Sarayındaki Gayri Resmi Müzakereciler

²⁵⁹ Hess, *Unutulmuş Sınırlar*, s. 134-136.

²⁶⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 30.

²⁶¹ Castrillo, *a.g.e.*, s. 278.

²⁶² Orgun, *a.g.m.*, s. 330.

²⁶³ Hess, *Unutulmuş Sınırlar*, s. 107, 136.

Yine Castrillo'nun Salamanca'dan aktardığına göre; kış yaklaşmadan İstanbul'a doğru demir alan Osmanlı donanması, ilk olarak Malta'nın Gozo limanında duraklarken İspanyol donanmasının la Spezia'da demirlediği istihbaratını edinmişti. Fakat Lombardia meseleleri yüzünden yerinden hareket edemeyeceği bilindiğinden 3 Ekim'de İstanbul'a doğru adayı terk etti.²⁶⁴ Osmanlıların da sınırlarının ötesine geçmek istemediği, doğal sınırların denizde Malta olduğu bu şekilde ortaya çıkmaktaydı.

Donanmayı Hümâyun Kasım ayında İstanbul'daydı. Bir müddet sonra harem hamamında ayağı mermere takılan Sultan II. Selim, feci şekilde düşüp yaralandı. Bu düşme neticesinde yakı tedavisine tâbî tutulduysa da yüksek ateş ve ardından mide ağrıları baş gösterdi. Sonuçta Osmanlı Devletinin İnebahtı sonrası sarsılan itibarını tekrar sağlayan II. Selim, Tunus zaferinin mutluluğunu yeterince yaşayamadan 13 Aralık 1574'te vefat etti.²⁶⁵ II. Selim'in hasekisi Nur-Banu Sultandan olan ve Sokullu Mehmet Paşa tarafından büyük oğul sıfatıyla saltanata davet edilen III. Murat, 22 Aralık 1574'de tahta oturdu. Aynı günün sabahı ise II. Selim'in ve boğdurulan beş şehzadesinin cenaze namazı kılındı.²⁶⁶

Fransa'da ise IX. Charles, kısa süren fakat ıstırap veren bir hastalık neticesinde Mayıs 1574'de öldü.²⁶⁷ Yerine Fransa kralı olarak Mayıs 1573'de Polonya kralı seçilen

²⁶⁴ Castrillo, *a.g.e.*, s. 279.

²⁶⁵ Turan, *Selim II*, s. 439.

²⁶⁶ Bekir Kütükoğlu, "III. Murat", *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, MEB, İstanbul 1993, s. 615.

²⁶⁷ David Potter, *The French Wars of Religion: Selected Documents*, Macmillan Press Ltd, New York 1997, s. 151.

kardeşi Anjou Dükü III. Henry geçti.²⁶⁸ Böylece Polonya tahtı tekrar boş kalıyordu. Bu durum ikinci kez Avrupa devletleri için sorun teşkil ediyordu. Daha önce olduğu gibi Sultan Selim Polonyalı ve Litvanyalı baronlar üzerinde kendi çıkarlarına uygun bir kral seçmeleri konusunda baskı yapıyordu. II. Selim, Haziran 1573’de IX. Charles’tan, 1574 yılı için İtalya üzerine yürüyeceğini, Fransa’nın da İspanya sınırından II. Felipe’ye saldırmasını istemişti. Tarafların ani ölümü, din kavgaları ve XI. Charles’ın ölüp yerine III. Henry’nin geçmesi sürecinde yaşanan iç istikrarsızlık, öngörülen Fransız yardımının gelmesini engelledi.²⁶⁹

Fransız elçisi De Noailles, IX. Charles’ın ölümünden ancak Eylül ayında haberdar oldu. Diğer taraftan Kıbrıs seferinin mimarı olan Yahudi Yusuf Nasi, III. Murat’ın annesi Nur-Banu sultan aracılığıyla saraydaki nüfusunu daha da artırmıştı. Bu yeni durum, Fransız diplomasisi için en dramatik andı. Dax piskoposunun yerine gelen yeni Fransız elçisi, henüz yeni sultanla görüşme fırsatı elde edememişti. Fransa’da süren din savaşları nedeniyle II. Felipe’nin bir müdahalesinden şüpheleniliyordu. Fransa kralına yapılacak herhangi bir İspanyol yardımı Osmanlı-Fransız ittifakının bozulmasına neden olabilirdi.²⁷⁰ Yeni Sultan III. Murat, II Selim gibi Fransız tesirine pek açık değildi. Sultan Murat ve Sokullu açıkça Fransız elçisini hor gördüler. Fransız elçisinin Osmanlı meclisindeki konumu savunulmaz bir hal aldı.²⁷¹ İşte bu ortamda, İspanyol-Türk müzakereleri yaşanıyordu. Söz konusu Fransız yardımının gerçekleşmemesi, Fransız elçisinin İspanyol-Osmanlı görüşmelerini bozma

²⁶⁸ Knecht, *The French Wars of Religion*, s. 61.

²⁶⁹ Imizcoz, *a.g.m.*, s. 219.

²⁷⁰ Sola – Peña, *a.g.e.*, s. 91-92.

²⁷¹ Rivas – García, *a.g.e.*, s. 28.

girişimlerini engelledi.²⁷² 1575'de Sicilya Kral Naibi Terranova dükü, Osmanlının Tunus seferi sırasında Kılıç Ali Paşa'ya esir düşen Jaime de Losada'yı esirlerin kurtarılması için görevlendirdi.²⁷³

İnebahtı (1571) ve Tunus (1574) muharebelerinden sonra Osmanlılara esir düşen Hıristiyanların kurtarılması için 27 Mayıs 1575'de İstanbul'a gelen Jaime de Losada tarafından İspanya'nın Sicilya Kral Naibi Terranova Düküne sunulmak üzere kaleme alınan²⁷⁴ İspanya'daki Simancas Arşivlerinden çıkardığımız 10 Aralık 1575 tarihli rapora göre:

Jaime Losada, 27 Mart 1575'de Misina'dan ayrılarak İskenderiye'den gelen iki kadirge vasıtasıyla 27 Mayıs'da Kios [Sakız Adası] üzerinden İstanbul'a ulaştı. Gemiden iner inmez tersanede Kılıç Ali Paşa'yı buldu. Kaptan Paşa, Sokullu Mehmet Paşa'nın yaptırdığı bir caminin²⁷⁵ inşasıyla meşguldü. Kılıç Ali Paşa tarafından iyi karşılanan Losada, Galata'ya yerleştirildi. Beraberinde getirdiği hediyeleri ertesi gün Kaptan Paşa'ya gönderdi. Peynir, reçel ve başka şeylerden oluşan bu hediyelerin bir kısmı Sokullu ve diğer ileri gelenlere yollandı. Sonraki gün Losada, Kılıç Ali Paşa'yı

²⁷² Imizcoz, *a.g.m.*, s. 219.

²⁷³ Sola – Peña, *a.g.e.*, 92.

²⁷⁴ Emilio Sola Castaño, *Uchalí*, Edicions Bellaterra, Barcelona 2010, s. 219-231.

²⁷⁵ İnşaatı 1577 yılında tamamlanan Sokullu Mehmet Paşa Camii (Azapkapı Camii) olma ihtimali yüksektir. Mimar Sinan'ın eseridir. Bk. Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan: architectural culture in the Ottoman Empire*, Reaktion Books, Hong Kong 2005, s. 362-368; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, TTK, Ankara 1997, s. 7-8.

evinde ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında Kaptan Paşa, Sokullu Mehmet Paşanın onunla görüşeceğini bildirdi.²⁷⁶

Sokullu Mehmet Paşa'nın evinde gerçekleşen görüşme sırasında vezir-i azam, Trablus'tan İskenderiye'ye giden zeytinyağı ve *barragár*²⁷⁷ yüklü bir Fransız gemisinin isyan eden denizciler tarafından Malta'ya götürülüp alıkonduğunu, gemiyi serbest bırakmadıkları takdirde, evvelki yıl İspanyollara La Goletta'da yaptıklarını bu kez Malta'da yaşatacakları konusunda Losada'yı ikaz etti. II. Felipe'nin kadirgaları Palermo limanında yatmaktaydı ve kaybedilen La Goletta'yı tekrar ele geçirmek için İspanyolların silahlandığı istihbaratına Sokullu Mehmet Paşa sahipti. Akdeniz'de Osmanlı kuvvetlerine saldırmak gibi bir niyetleri varsa, bu durumun İspanya için iyi olmayacağını, II. Felipe'nin barış içinde kalmasının en akıllıca olacağı konusun da Losada'yı ikaz etti. Aşağı Ülkeler'de yaşanan sorunların geçmiş yıllardan da daha kötü olduğunun Osmanlı zümresi tarafından bilindiğini yazan Losada ise kralının herhangi bir savaş hazırlığı içinde olmadığını, her yıl olduğu gibi sadece savunma amaçlı rutin bir hazırlık olduğunu, Osmanlı ile bir ateşkes yapılması ihtimaline karşı İspanya Kralı'nın buna kulak vereceğini, bunun yıllarca sürecektir bir dostluğun temellerini atacağını Sokullu'ya söyleyerek ağız aramaktaydı. Sokullu Mehmet Paşa ise Sultan III. Murat'ın böyle bir ateşkese her zaman açık olduğunu, barış için gelen tarafın memnun olarak ayrılacağını fakat karşılığında II. Felipe'nin İmparator Maximilian'ın ödediği gibi bir haraç vermesi gerektiğini ifade etti. Buna karşılık Losada, İmparatorun Transilvanya'daki bazı topraklara sahip olması sebebiyle Padişahın sınır komşusu olduğunu fakat İspanya Kralı'nın, İmparator gibi Padişahla yakın sınırlarının

²⁷⁶ AGS, E, Legajo 1072, Folio 14.

²⁷⁷ Su geçirmez yün kumaş.

bulunmadığını, kendisine sadık vasalları bulunan ve birçok devletin kralı olan II. Felipe'nin bu sebepten ötürü herhangi bir haraç ödemeye ne ihtiyacı ne de korkusu olduğunu ifade etti. Konuşurken her zaman yüzünde bir gülümseme takınan Sokullu, İspanya Kralı'nın ateşkes istemesi halinde Sultanın kapısının her zaman açık olduğunu tekrarladı. Losada, Sokullu Mehmet Paşa'yı 60 yaşlarında, uzun boylu, ince vücutlu ve oldukça sağlıklı bir insan olarak tasvir ediyordu. Müzakerelerde büyük sanatkârlık gösteriyordu. Türkler onu barış yanlısı olarak tanımlıyordu.²⁷⁸

Çoğu namerde yazdığı üzere Türklerin söyle bir ilkeleri vardı: *İmdi bab-ı saadet-meabımız ale'd-devam meftuh ve mekşûf olup eğer dosluk ve eğer düşmanlıkla gelenlere asla men'ü red yoktur.*²⁷⁹ Bu ifadeler Sokullu'nun barış yanlısı bir siyasetten yana olduğunu göstermekteydi.

Ertesi gün Losada, Kılıç Ali Paşa'yı ziyarete gitti. Kaptan Paşa Losada'ya vezir-i azam ile aralarında vuku bulan görüşmenin detaylarından haberdar olduğunu, İspanya Kralı istediği takdirde bir ateşkes anlaşması yapacaklarını, yakında Cezayir'e gideceğini, orada bu meseleyle ilgili Fas Kralı [Abdülmelik]²⁸⁰ ile de konuşacağını

²⁷⁸ AGS., E., 1072/14.

²⁷⁹ Ahmet Refik Altınay, *Sokullu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s 196.

²⁸⁰ Fas'taki Sa'dî krallı Muhammed el-Mehdî eş-Şeyh'in 1557'de ölümü üzerine yerine geçen oğlu Abdullah el-Gâlib'in baskısı üzerine kardeşleri Abdülmü'min, Abdülmelik ve Ahmed el-Mansûr 1558'de Cezayir'e giderek Osmanlılara sığındılar. Bk. İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2012, s. 464; Kardeşlerden Abdülmelik'in Fas'ta daha büyük bir taraftar kitlesine sahip olduğu Osmanlı Devletince biliniyordu. İspanyolları arkasına alan kral Abdullah'ın karşısında Abdülmelik'in desteklenmesi ve Fas'a olası bir Osmanlı müdahalesinde bu bölgenin

söyledi. Losada'ya göre Osmanlı Devleti, geçmiş yıllarda İspanya'ya ciddi zararlar yaşatan Fas Kralına büyük değer vermekteydi. Osmanlılar Fas Krallığını ele geçirdikleri takdirde, zamanla Batı Akdeniz'de İspanyol güvenliğiyle ilgili kaygı verici durumlar yaşanabilirdi.²⁸¹

Yalnızca Granada'lı bir dragomanın bulunduğu ortamda Sokullu Mehmet Paşa'nın evinde ikinci kez vezir-i azamla görüşme fırsatı elde eden Losada, Kaptan Paşa'nın Mehmet Paşa'yı kendisi hakkında bilgilendirdiğini öğreniyordu. Kadırğa kaptanı olduğundan ve kadirğasıyla birlikte daha önce Kaptan Paşa tarafından esir alındığını Sokullu biliyordu. Neticede İspanya Kralı'nın donanmasının ne yaptığı konusunda önceki gün kendisiyle konuşmaya fırsat bulamadığını söyleyen vezir-i azam, Losada'dan Palermo'da olduğunu bilgini alınca, evvelsi gün ki yaptığı konuşmayı ona tekrarladı. II. Felipe'nin donanmasının Palermo'daki hazırlıklarından haberdar olduğunu, bu donanmanın Osmanlı Devletine karşı Akdeniz'e açılması halinde, İspanya Kralı için sonuçlarının ağır olacağını, İmparatorun yaptığı gibi barış yapmanın İspanya'nın çıkarına olacağını önceki konuşmada olduğu gibi kendisine tekrarlamıştı.²⁸²

Müslümanların eline geçmesi demek, başta Lizbon'un Asya ticareti, Afrika köle pazarları ve Brezilya'nın şeker plantasyonlarıyla olan deniz bağlantılarının her an çökmesi anlamına geliyordu. Ayrıca, İberya'nın Atlantik ticaretini baltalayarak Levant ticaretini de yeniden canlandıracağından bu durumun Venedik'in de çıkarına olduğu ortadaydı. Bk. Hess, *Unutulmuş Sınırlar*, s. 138.

²⁸¹ AGS, E, 1072/14.

²⁸² AGS, E, 1072/14.

Bu görüşmeden sonra Kılıç Ali Paşa'nın yanına giden Losada, Sokullu Mehmet Paşa ile arasında geçen konuşmanın Divan toplantısında tartışıldığını Kaptan Paşa'dan öğreniyordu. Kılıç Ali Paşa'nın, II. Felipe'nin barış önerisi teklifiyle gelip gelmeyeceğiyle ilgili sorusuna Losada, diplomatik bir yanıt vererek; böyle bir öneriye Osmanlı tarafının olumlu baktığı konusunda kralı haberdar edeceğini, bunu seve seve yapacağını fakat resmi anlamda İspanya Kralı'nı temsil etme yetkisine sahip olmadığını söylüyordu. Buna karşılık Kılıç Ali Paşa, kralın temsilcilerinin barış görüşmeleri adına gelmesi durumunda bu meseleyle yakından ilgileneceğini, Losada'yı her konuda destekleyeceğini, bu işten kazançlı çıkacağını ve kendisine her türlü itibarın bahşedileceğini Losada'ya söylemişti.²⁸³

Kaptan Paşa ve Sokullu ile yaptığı görüşmeler sırasında Fransa ve Venedik elçilerinin yaptıkları gibi olup biteni gözlemek ve bilgi toplamak için Osmanlı tersanede gezindiği bir sırada, İstanbul'daki ikeameti sırasında Fransa, Venedik ve İmparator Maximiliano'nun elçileriyle tanışıp dostluk kurdu. Yeni tahta cülus eden Sultan III. Murat'ın elini öpmek için II. Maximilian'ın Juan Prasano adındaki elçisinin, beraberinde 5,000 duka değerinde on iki gümüş sandık ve ayrıca 26,000 duka değerinde hediye getirdiğini, 4,000 dukanın ise çeşitli yerlere verildiğini yazıyordu. İmparator'un elçisi belli başlı memnuniyetsizlik verici meselelerden ötürü tutuklandı ve başında nöbetçiler beklemekteydi. Venedik elçisi de III. Murat'ın elini öpmek için benzer değerdeki hediyeleri sultana sunmuştu. Fransız elçisine gelince, kralı III. Henry adına sultanın elini öpebilmesi için diğer devletlerin temsilcileri gibi

²⁸³ AGS, E, 1072/14.

hediye vermesi gerektiği kendisine bildirilmişti. Fakat Fransız elçisi Clademo Aylas²⁸⁴, Fransa kralının sultanın müttefiki olduğunu, haraç vereni olmadığını, bu yüzden hiçbir şey vermeyeceğini, kendisine ruhsat verilmediği takdirde gideceğini söylemiş, fakat dinletememişti. Önce kralına yazmasını diğer meselenin sonra ele alınacağını Aylas'a söylemişlerdi. Losada'nın İstanbul'dan ayrıldığı güne kadar vaziyet bu şekilde devam etmişti. Elçi hediye verilmediği takdirde izin vermeyecekleri hakkında Fransa kralına yazdığını bildiriyordu.²⁸⁵

Ayrıca, Venediklilerin evvelki yıl imzası atılan Osmanlı-Venedik barışına rağmen, Osmanlı Devletinin söz verdiği gibi Kotor (Cattaro) sınırlarında işgal ettiği bazı kaleleri, toprakları geri iade etmediğinden şikâyet ettiklerini, eski ve yeni balyozları ve elçisinin henüz müzakerelerde sonuca ulaşamadıklarını, bu kalelerde ve topraklarda bulunan kiliselerde ve camilerde ibadetlerini yerine getirdikleri için bunun mümkün olamayacağı, Padişahın ateşkesi imzalamasını istiyorlarsa şayet, yeni padişaha bazı topraklar vermeleri gerektiği konusunda kendilerine yanıt verildiğini yazıyordu. Losada, Sokullu Mehmet Paşa'nın Venediklilerin kanlarını emmek istediğini, bunun karşılığında Venedik elçilerinin paşaya 80.000 duka ödeme sözü

²⁸⁴İlk kez Mart 1572'de İstanbul'a gelen ve 1574 yılının sonlarına kadar Fransız elçisi olarak görev yapan Dax piskoposu François de Noailles'in yerine gelen elçi. "Represants Permanent de la France en Turquie et de la Turquie en France" adlı çalışmada, Bordo parlamentosu danışmanı, L'Isle y Saint-Amand başrahibi Gilles de Noailles olarak adı verilmektedir. Bk. Jean Juis Baque-Grammont - Sinan Kunalalp – Frédéric Hitzel, *Représants Permanent de la France en Turquie et de la Turquie en France*, Isis Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 13.

²⁸⁵ AGS, E, 1072/14.

verdiklerini, Mehmet Paşa'nın ise diğer paşalara para verilmesin diye tezkereyi kendisine göndermelerini istediğini, uzun zamandır Osmanlı divanını ziyaret etmelerine rağmen hiçbir sonuç elde edemediklerini, bunun yerine sadece nasihat aldıklarını bildiriyordu. Losada'ya göre söz verdikleri parayı Sokullu'ya ödeyeceklerdi fakat geri verilmesi vaat edilen toprakları ve kaleleri alamayacaklardı. Çünkü bu mesele hakkında paşalar toplanıp Kataro'nun o hududunun ona sınır olan beylerbeyliğine katılması ve bunun nasıl gerçekleşeceğinin bildirilmesini karara bağlamışlardı. Belli bir para karşılığı bu tür bilgiler sarayın önde gelen tercümanlarından elde edilebiliyordu. Yine bu tercümanlardan aldığı bilgiye göre; ateşkes görüşmeleri sırasında bu Venedik Cumhuriyetinin elçisi, Mehmet Paşa'ya, görüşülen meselelerin onun sorumluluğunda olduğundan dolayı artık onu uğurlamasını, Padişah'ın Venedik Cumhuriyeti'nden endişe etmemesi gerektiğini, Sicilya hususunda İspanya Kralı ile sürdürülen savaşın asıl gerçek savaş olduğunu söyleyerek çeşitli şeyler kanıtlamaya çalışmıştı. Losada'ya göre tüm bu konuşmalar iyi müzakere etmek maksadıyla fakat yine de çok can sıkıcı bir konuşma olduğu ortadaydı.²⁸⁶

İran Şahı Tahmasp'ın kesinlikle öldüğü, Osmanlı Hanedanlığına savaş açmak istediği için hapiste olan büyük oğlu İsmail'in babasının yerini aldığı söylentisinin

²⁸⁶ AGS, E, 1072/14.

İstanbul'da dolaştığını da raporunda bildiriyordu.²⁸⁷ Osmanlıların İşgal ettiği çeşitli İran topraklarını 1555 Amasya Barış antlaşmasında iade etmeye söz vermelerine rağmen bunu yerine getirmedikleri iddia edilmekteydi. Camilerinde ibadetlerini yapabildikleri için İran Şah'ının savaşmak istemediği ve bu yüzden oğlunu hapse attığı söyleniyordu.²⁸⁸ Türkler bu yeni İran Şah'ının yeni Padişah'a karşı silaha sarılacağından kesinlikle emindiler. Fakat Losada'ya göre, Türkler bu İran silahlarından çok korkmamakta, cisminden çok ismi olan silahlar olduğunu söylemekteydiler. Ekmek ve suyun az bulunduğu topraklardan geçmeleri gerektiğinden biri diğerine zarar veremezdi. Losada, İranlıları silahlanıp Osmanlı Topraklarını işgal etmesi için Allah'a yalvarmaktaydı. Böylelikle ne II. Felipe'ye ne de diğer Hıristiyan devletlerine saldırmaya fırsat bulamazlardı.²⁸⁹

Osmanlı İmparatorluğu ve etrafındaki dünya ile ilgili raporunda bilgiler vermeye devam eden Losada, İspanyolların Balaquia olarak adlandırdığı Boğdan'daki

²⁸⁷ İskender Bey Münşî Türkmen'in eseri Tarih-i Âlem Ârâ-i Abbâsî'ye göre Şah Tahmasp 14 Mayıs 1576 günü Kazvin'de ölmüştür. Ölmeden iki yıl evvel tutulduğu pek tehlikeli hastalık sırasında iki kere ölüm haline gelmesi sebebiyle İstanbul'da Şah Tahmasp'ın öldüğü ile ilgili haberlerin yayılması doğaldır. Bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993, s. 14; Ayrıca Bk. İskender Bey Münşî Türkmen, *Tarih-i Âlem Ârâ-i Abbâsî* (Birinci Şah Tahmasp'ın Vefatından İkinci İsmail Mirza'nın vefatına Kadar) Kısım II, Çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınlanmamış Eser, İstanbul 1945, s. 229.

²⁸⁸ Sünni-Şii faktörü ele alınarak bakıldığında, Şii camilerinin özgürlüğünden bahsedildiği ortadadır.

²⁸⁹ AGS, E, 1072/14.

kral isyanı²⁹⁰ sebebiyle Cigala-zâde [Sinan]'yi, devletin başına geçirmesi için mirastan mahrum bırakılmış bulunan o kralların soyundan bir aday ile birlikte üzerlerine yollandığını, Boğdanlılar müdafaadayken, Türklerin 40.000 atlı Tatarla birlikte saldırıp Boğdan'ı yerle bir ettiklerini yazmaktaydı. Boğdan İstanbul'a bol miktarda et ve başka ürünler sağlamaktaydı ve o sıralar her tür yiyeceğe ihtiyaç olduğundan şimdiden eksikliği fazlasıyla görülmekteydi. Osmanlı sınırları içindeki Yunanistan, Akdeniz ve Asya'da dört ay yetecek kadar bile ekmek toplanamamıştı. Bayat ekmek bile yoktu. Büyük gereksinim duyulmaktaydı. Losada İstanbul'dan ayrıldığında, nerdeyse açlıktan ölüyorlardı. Osmanlı Devleti, Asya'daki çeşitli yerlere gemiler yollamış olmasına rağmen sadece on sekiz tanesi geri dönmüştü. Tahıl deposu olan Karaman'a da yollanmıştı fakat orada da bulunmadığı ortadaydı. İhtiyaç geneldi. Mısır'dan çok miktarda pirinç ve mercimek gelmekteydi. Bakla ve nohut da hiçbir yerde bulunmadığından her kes tedarik edebilme beklentisi içindeydi. İhtiyacın her yerde olduğu bilincindeki Losada, Osmanlı Donanması'nın önümüzdeki yıl İspanyol krallıklarını tedirgin edemeyeceğini ve durum böyleyken Berberistan'da Osmanlılara saldırmak için büyük fırsat doğduğunu Terranova Düküne yazıyordu.²⁹¹

Losada sıklıkla Kılıç Ali Paşa ile sohbet etme fırsatı bulmuştu. Bu sohbetlerden birinde Kaptan Paşa, Sant Angel burnunda Venedik donanmasıyla karşılaştığı sırada, o kadirgalarda, kadirga başına iki çapa ve iki direktan fazlasının olmadığını, topçu birliğinde topu olmayan çok topçu bulunduğunu, topu olanlarınsa güllesi olmadığını

²⁹⁰ İsyân eden İvan(Joan cel-Cumplit) yerine Eflak beyinin oğlu Petro(Petru Schiopul)'yu geçirdi. Bk. M. Tayyib Gökbilgin, "Ciğala-zâde", *İslam Ansiklopedisi*, C. III, MEB, İstanbul 1993, s. 161.

²⁹¹ AGS, E, 1072/14.

fakat her kadırgada 100 tüfekli asker bulunduğunu, şimdiden Türklerin tüfeğe alıştıklarını söylemişti. Fakat Losada, herşeyin tam tersi durumda olduğunu biliyordu. Orada bulunduğu sırada bir Napoli casusu gelmişti ve İspanyol Donanmasının Berberistan'a donanma hazırlığı içinde olduğu istihbaratını getirmişti. Kılıç Ali Paşa'nın gelişmelerden haberi vardı ve Hristiyan topraklarında yeni yerler fethedilebilmesi için tersanenin mühim olduğunu Mehmet Paşa'ya iletliğini, Osmanlı donanmasının çok eksiki bulunduğundan istese bile denize açılmalarının mümkün olmadığını Losada'ya söylemişti. Losada, Türk donanmasının her zaman denize açılmak isteyeceğini fakat birçok eksikinin tamamlanması gerektiğinden bunun iki yıldan önce mümkün gözükmediğini, kraliyet donanmasının nerede olduğunun herkesçe bilindiğini, İspanyol krallıklarında sanılan aksine ihtiyaç duyulan iase ve teçhisatın Osmanlıların ellerinde mevcut olmadığını yazıyordu. Fakat gözler önünde yaşanan tüm sıkıntılara rağmen 14 Temmuz tarihindeki divan toplantısında, 1576 yılı için hedeflenenler Kaptan Paşa'nın açıkça muhalefetine rağmen karara bağlanmıştı. Önce İspanyolların Mallorca adasına karşı sefer kararı verilirken, 20 gün sonraki toplantıda karar değiştirilerek Oran hedef seçilmişti.²⁹²

Fakat yaşanan kıtlık sebebiyle Osmanlı Devleti hiçbir yere kıpırdayamıyordu. Yeni Sultan Murat'ın sekiz yıl hüküm süremeyip ölmesi halinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük bölünme ve çöküş yaşanacağını söyleyen İspanyol âlimlerinin söyledikleri gerçekleşmesi temennisinde bulunuyordu. Losada, sultan Murat'ın 31 yaşında fakat 25 yaşında gösterdiğini, küçük cüsseli, zarif, al yüzlü, hırçından ziyade ağırkanlı görünen bir adam olduğunu, devlet işlerine pek karışmadığını, her işi Mehmet Paşa'nın ellerine bıraktığını, en büyüğü on bir yaşında

²⁹² AGS, E, 1072/14.

olan iki oğlu olduğunu raporuna ekliyordu. Osmanlı padişahlarının sahip olduğu hazineyle ilgili çok hususi kaynaklardan edindiği bilgilere göre, Avrupa topraklarında sanılanın aksine, hazinesinde artan tek bir real²⁹³ bile yoktu ve duvarlarla çevrili hazine deposunda bir buçuk testi altından fazla bir şey bulunmaktaydı. Fakat Sokullu Mehmet Paşa ise padişahın aksine imparatorluğun yönetimini uzun yıllardır elinde bulundurduğundan ve tamahkr olmasından dolayı büyük bir hazineye sahipti. İstanbul'da para akışı azdı, Yunanistan [Rumeli]'daki yokluğu sebebiyle Asya [Anadolu]'ya yollayamama üzüntüsü derinden yaşanmaktaydı diye ilave ediyordu.²⁹⁴

Osmanlıların, İspanyolların düşmanlarını II. Felipe'ye karşı savaş için kışkırtmaktan geri kalmadıklarını, bunun için üç kez Aşağı lkelere Orange Prensine adam gönderdiklerini yazıyordu.²⁹⁵ Sultan III. Murat, III. Henri'nin Fransa kralı seçilmesi neticesinde boş kalan Polonya tahtı için İmparatorun ya da Moskova'nın [İvan Grozni] adaylarına karşı muhalefet göstermişlerdi. Son olarak Polonyalılara o krallığın beylerinin kral olarak seçmeleri için birini yollamışlardı. Kurultayı erteledikleri ve bu hususta en iyi kararı alacakları ilgili Osmanlı Devletine yanıt verildi. Bu arada Kılıç Ali Paşa ile tekrar görüşme fırsatı yakalayan Losada'ya Kaptan-ı Derya, Sultanın kendisine tüm imknları sunduğunu, buna rağmen Malta'ya herhangi bir saldırı planlamayı düşünmediklerini, çünkü adanın çok iyi tahkim edilmiş

²⁹³ İspanyol parası.

²⁹⁴ AGS, E, 1072/14.

²⁹⁵ Feridun Bey'in *Mnşeat*-ndaki Filandra ve İspanya Vilâyetlerindeki Luteran Mezheb Ashâbına İsdâr Buyurulan Nâme-i Hümâyun'un Sureti bu olayı destekler niteliktedir. Bk. Feridun Bey, *Mecmua-i Mnşeats-Selatin*, cilt: 1, Takvimhane-yi mire, İstanbul 1848, s. 450-452.

olduğunu, yine de onu zapt edebileceklerini fakat bunun sonucunda elde edilecek tek şeyin kemik gevelemek olacağını söylüyordu.²⁹⁶

Terranova dükü 21 Ekim'de yazdığı mektupta, Jaime de Losada'nın İstanbul'a gerçekleştirdiği vazifeyle ilgili II. Felipe'yi bilgilendirmişti. Daha ayrıntılı bir rapor sunabilmesi için Losada'nın dönüşünü bekliyordu.²⁹⁷ Jaime de Losada, dört buçuk ay süren İstanbul izlenimlerini tamamlayıp 17 Eylül'de Osmanlı payitahtından ayrıldı. 15 Kasım'da Otranto'daydı.²⁹⁸

1575'de Osmanlıların elindeki esirlerin kurtarılması için aynı amaçla İstanbul'a gönderilecek olan diğer bir temsilci Antón Avellán'dı. Yukarıda da bahsedildiği gibi Avellán daha önce Haziran 1573'de Don Juan de Austria tarafından İstanbul'a gönderilmişti. İstanbul'a gerçekleştirdiği bu ziyaretle ilgili Avellán'ın II. Felipe'ye sunduğu rapora göre; Kılıç Ali Paşa'nın elinde 2,500 Hıristiyan esir bulunuyordu. 150 dönme İtalyan ve İspanyol da buna eklenebilirdi. Esirler arasında 15-16'sı kadırga kaptanlarıydı. Osmanlı Donanmasının denize açılacağı sırada tüm bu Hıristiyan esirler kürek mahkûmu olarak kadırgalara yerleştirilecekti. Murat Ağa isimli bir Lucca (Luka)'lı eski bir Hıristiyan dönmesi Kılıç Ali Paşa'nın itimat ettiği bir hizmetkârıydı. Bu Lucca'lı Katolik dinine geri dönmek ve II. Felipe'nin hizmetine girmek istiyordu. Murat Ağa'dan faydalanılabilir, hatta bu kişi vasıtasıyla yine eski bir Hıristiyan dönmesi olan Kılıç Ali Paşa Katolikliğe geri dönmesi konusunda ikna edilebilirdi.

²⁹⁶ AGS, E, 1072/14.

²⁹⁷ AGS, E, Legajo 1144, Folio 122.

²⁹⁸ AGS, E, 1072/14.

Böylece Cezayir kuvvetleri ve Osmanlı donanmasının önemli bir kısmı İspanyol tarafına geçebilirdi.²⁹⁹

Bunun için Murat Ağa'nın hemşerisi ve dostu olan Sultanın baş tercümanı Hürrem Bey'den yardım alınmalıydı. Hürrem Bey, II. Felipe'nin hizmetinde çalışan gizli bir İspanyol casusuydu.³⁰⁰ Yine Murat Ağa'nın bir hemşerisi olan Lucca'lı Carlo Seminate, II. Felipe'nin hizmetindeydi. Geçen yıl Levent'te Lucca'lılar adına Osmanlılardan serbest ticaret imtiyazı elde etmişti. Murat Ağa'nın yakın bir arkadaşıydı ve İstanbul'da ikamet ediyordu. II. Felipe Carlo Seminate'yle de bu mesele hakkında temasa geçmeliydi. Seminate bu konuyu Murat Ağa'yla yakından görüşüp onu ikna edebilirdi. Bu hususta Murat Ağa ile kendisinin görüşmesi yerinde olmazdı. Çünkü bütün çevrelerce tanınıyordu ve her hangi bir şüpheyeye mahal verilmemeliydi.³⁰¹

Tüm bu yarı gizlilik içinde yürütülen İspanyol casuslarının işlerini koordine eden tüccar Aurelio Santa Cruz'du. Aurelio Santa Cruz,³⁰² Carlo Seminate'nin yakın dostuydu. Antón Avellán kendisini yakından tanımaktaydı.³⁰³ Bu yüzden Aurelio Santa Cruz'un tüm bu meselelerle ilgili bilgilendirilmesinde fayda vardı.³⁰⁴

²⁹⁹ AGS, E, Legajo 1144, Folio 281.

³⁰⁰ Eski bir esir olan Diego de Squiva da baş tercüman Hürrem Bey'in II. Felipe adına çalıştığını doğruluyor. Bk. AGS, E, 488/61.

³⁰¹ AGS, E, 1144/281.

³⁰² "Baptista Ferraro" adıyla yazdıklarını imzaladığı için bu isimle de tanınır. Bk. AGS, E, 488/61.

³⁰³ Sola-Peña, *a.g.e.*, s. 93.

³⁰⁴ AGS, E, 1144/281.

Sokullu Mehmet Paşa, esirlerin mübadelesi ile ilgili Avellán'ı muhatap almak istediğini 1573'deki İstanbul ziyaretinde kendisine bildirmişti. Bu görev için II. Felipe'nin onayını alması şarttı. Bunun için Avellán'a serbest dolaşma izin belgesi bile vermişti. Böylece İstanbul'a geri döndüğünde beraberinde Türk esirler getirerek Hristiyan esirlerle mübadelesi sağlanabilirdi. Avellán ise II. Felipe'ye sunduğu raporda; böyle bir görevin kendisine verilmesinden dolayı mutluluk duyacağını fakat Napoli'den ayrıldığından beri, yani iki yıldır 300 dukadan başka bir ödeme alamadığını, fakir düştüğünü, gerekli seyahatleri yapabilmek için en az 800 duka kendisine ödenmesi gerektiğini yazıyordu. Bu para aynı zamanda hastalık halinde ya da gerekli durumlarda bazı Türklere rüşvet vermek için de şarttı.³⁰⁵

Jaime de Losada'nın İstanbul'a doğru yola çıkıp Kılıç Ali Paşa ve Sokullu Mehmet Paşa gibi devletin en önde gelen yöneticileriyle görüştüğü sırada yine bir eski esir olan Antón Avellán'a esirlerin kurtarılması ve seyahatini güvenli bir şekilde yapabilmesi için gereken izin belgesi Haziran başında II. Felipe tarafından verildi.³⁰⁶ II. Felipe, kendisine sunulan rapor neticesinde Avellán'ın tavsiye ettiği gibi Murat Ağa'ya³⁰⁷, Hürrem Bey'e³⁰⁸ ve Aurelio Santa Cruz'a³⁰⁹ gerekli mektupları yazdı. Aynı zamanda Don Juan de Austria'ya bir mektup yazıldı. Anton Avellán'ın önerisi üzerine

³⁰⁵ AGS, E, 1144/281.

³⁰⁶ AGS, E, Legajo 1144, Folio 282.

³⁰⁷ AGS, E, Legajo 1144, Folio 289.

³⁰⁸ AGS, E, Legajo 1144, Folio 284.

³⁰⁹ AGS, E, Legajo 1144, Folio 285.

kendisine bu görev için 600 escudo, ayrıca seyahati sırasındaki başka giderler için de 150 escudo verilecekti.³¹⁰

Kılıç Ali Paşa'yı Hıristiyanlığa geri döndürmek ve esirlerin kurtarılması için Antón Avellán görevlendirilirken, ayrıca tasarısının işlememesi durumunda Kaptan-ı Derya'yı öldürme planları da yapılıyordu. 9 Ağustos 1575'te aynı yıl Sicilya Kral Naibi olan Terranova Dükü, Levent'te yaşayan Francisco Peloso'nun Kılıç Ali Paşa ve önde gelen diğer Osmanlı kaptanlarını öldürme planı hakkında II. Felipe'yi bilgilendirmişti. Konserve halindeki reçel ve başka yiyeceklerin içine konulacak zehirle bu plan devreye sokulacaktı. Francisco Peloso, Kılıç Ali Paşa ve önde gelen diğer kaptanların evlerine girip zehri kolaylıkla yiyeceklerin içine yerleştirecekti.³¹¹ Fakat Peloso, Sicilya adasında planlanan görevde kullanmak üzere herhangi bir zehir bulamadı.³¹²

Bu tasarılar eyleme geçirilmeye çalışılırken, diğer taraftan İspanyol devletinin o sıralar yaşadığı büyük ekonomik krize rağmen Avellán'ın talebi üzerine seyahati için gereken şartlar yerine getirildi. Böylece beraberinde taşıdığı mektuplarla birlikte yola çıkan Avellán, Şubat 1576'da sekiz ay kalacağı İstanbul'a tekrar ulaştı.³¹³

1. II. Felipe'nin Casusluk Ağı ve Don Martín de Acuña Faktörü

Akdeniz hayatının donanma faaliyetlerine bağlı olduğu XVI. yüzyılda Osmanlı ve İspanyol İmparatorlukları, birbirlerinin seferleri hakkında ayrıntılı bilgi

³¹⁰ AGS, E, Legajo 1144, Folio 286.

³¹¹ AGS, E, Legajo 1144, Folio 96.

³¹² AGS, E, 1144/122.

³¹³ Sola-Peña, *a.g.e.*, 94.

alma yarışı içindeydiler. Gelibolu'dan çıkan Osmanlı Donanmasının gideceği yerin önceden tesbit edilmesi Haçlılar için önemli olduğu gibi, Haçlı donanmasının hedefinin neresi olduğu da Osmanlı Devleti için o kadar önemliydi. Her iki tarafın içindeki casuslar vasıtasıyla gerekli istihbarat sağlanıyordu.³¹⁴

Osmanlıların Akdeniz'deki egemenliğini etkisiz hale getirmek isteyen İspanyol İmparatorluğu, 1541'de Cezayir'de bozguna uğramasının ardından farklı yollar aramaya başladı. 1560'larda bu maksatla istihbarat ağını büyütme ve sabotaj planları yapma yöntemine başvuran İspanya Kralı,³¹⁵ hükümdarlığı sırasında dev bir casusluk ağı kurdu. Sahip olduğu bu casusluk ağı, II. Felipe'nin devlet politikasının, özellikle de proje ve tasarılarının şekillenmesinde, son derece önemli bir rol oynamaktaydı. Bu ağ, kralın ve danışmanlarının günlük haber ihtiyacını karşılayan çok önemli bilgiler sağlamaktaydı. Yeni Çağın pek az hükümdarı II. Felipe'nin sahip olduğu yaygın istihbarat ağıyla rekabet edebilmekteydi.³¹⁶

Bu casusluk ağı gizli haber alma işlerinin yanı sıra, rüşvet ve sabotajlara da karışmaktaydı. İspanyolların baş düşmanı Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul çeşitli ırklar, kültürler ve dinler mozaiği olduğundan özellikle de devşirmeler arasından II. Felipe'nin gizli servisi için gerekli casuslar kolaylıkla bulunabiliyordu.³¹⁷

Osmanlıların Tunus zaferi sonrasında İstanbul, casuslar ve gayri resmi müzakerecilerin merkezi oldu. Bu casuslar ve müzakerecilerin tarihi söylemde en fazla dikkat çeken Braudel'in garip bir başarı sahibi olarak tanıttığı Don Martín de Acuña

³¹⁴ Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 64.

³¹⁵ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 64-65.

³¹⁶ Rivas-García, *a.g.e.*, s. 11.

³¹⁷ Imizcoz, *a.g.e.*, s. 214.

idi. 1574 yılında La Goleta'ya gönderilen ikinci yardımda kaptan olarak yer alan Acuña, La Goleta'nın düştüğü sırada esir alınıp Kılıç Ali Paşa tarafından İstanbul'a götürüldü.³¹⁸ 23 Temmuz 1575'de esaretten kurtulan Acuña, kralı II. Felipe adına Osmanlı topraklarında İspanya'ya hizmet edebilmenin yollarını öğrenmek niyetindeydi ve bu yüzden bir buçuk ay daha İstanbul'da kaldı.³¹⁹

İstanbul'da İspanyol monarşisinin hizmetindeki dönmeler ve casuslar ağıyla temasa geçen Acuña, stajyer casus olarak II. Felipe'nin hizmetine başlamış oluyordu. Casusluk hizmeti sırasında edinmiş olduğu çok değerli istihbarat raporlarını kralına sunduğundan kısa zamanda Levent meseleleri ile ilgili saygı duyulan bir istihbarat elemanına dönüştü. Şüphesiz İspanya için en kayda değer bulunanı, İspanyol gizli servislerinin içine sızmış olan çift taraflı casusluk hizmeti gören şahıslarla ilgili sağladığı istihbarattı. Özellikle de Slav ve batı dillerini oldukça iyi konuşan ve çift taraflı çalışan bu dönme kökenli Osmanlı casuslarını verdiği bilgilerle deşifre ediyordu. Fakat Don Martín bu bilgileri, gizli casusların bir araya gelip dedikodu yaptıkları İstanbul'daki mekânlara gerçekleştirdiği ziyareti sırasında ikinci şahıslardan edindiğinden sağladığı istihbarat pek sağlıklı değildi.³²⁰

³¹⁸ Rivas-Garcia, *a.g.e.*, s. 15; Fernando Ruano Prieto, *Don Martín de Acuña: Capitán de Arcabuceros Caballero del Hábito de Santiago y Espía Mayor del Rey de Las Españas Don Felipe II (1544-1585)*, Imprenta de Los Hijos de M. G. Hernández, Madrid 1899, s. 21.

³¹⁹ 30 Ağustos 1575 tarihinde Napoli'den gönderilen mektup 24 Ekim'de kral tarafından alındı. Bk. AGS, E, Legajo 1072, Folio 282.

³²⁰ Rivas-Garcia, *a.g.e.*, s. 28-29.

II. Felipe'ye sunduğu raporlar arasında en dikkat çeken, Braudel'in doğunun *Fugger*'i olarak tanımladığı José Micas Nasi-Türkçe yazılışıyla Yusuf Nasi- ile ilgili olardı. Yusuf Nasi'nin kendi ağzından duyduğunu iddia ettiği bilgilere göre: Fransız elçisi vasıtasıyla Osmanlı divanı Ceneviz'de çıkan isyandan haberdardı. 1573'de imzalanan Osmanlı-Venedik barışından hoşnutsuz olan Yusuf Nasi, her fırsatta iki devlet arasında varılan mutabakatı bozmanın yollarını arıyordu. Geçmişte Sultan II. Selim döneminde olduğu gibi, şimdiki sultan III. Murat döneminde de Osmanlı sarayındaki çok değerli konumunu muhafaza ediyordu. Fakat Venedik Cumhuriyeti'ni koruyup himayesi altına aldığı için vezir-i azam Sokullu Mehmet Paşa'yla arası iyi değildi. Sultanın kendisine bahsettiği imtiyazlar sayesinde yıllık 80.000 duka irat geliri ve 500.000 dukadan fazla nakit parası vardı. Acuña, "Büyük Yahudi" dediği Yusuf Nasi'nin çok ketum ve sözüne güvenilir bir insan olduğunu iddia ediyordu. Fakat hayatını ve sahip olduğu mülkü hep kaybetme korkusu içinde yaşıyordu. Bu yüzden parası ve malını yanına alıp bir şekilde Osmanlı hâkimiyetindeki topraklardan kaçabilmenin yollarını arıyordu. Acuña, İstanbul'daki faaliyetlerle ilgili Yusuf Nasi'nin bilgi vermeyi teklif ettiğini, buradaki yazışmaları sağlayabilmek amacıyla kendisine parola ve nişanlar verdiğini iddia ediyordu.³²¹

Osmanlı Devleti'nde, özellikle de II. Selim döneminin en önemli şahsiyetlerinden biri ve bizzat Kıbrıs seferinin mimarı olan Yusuf Nasi, Portekizli bir ailenin oğluydu. Engizisyon tarafından zorla Hıristiyan yapılaması üzerine vatanını terk ederek sırasıyla Anvers ve Venedik'te kaldıktan bir süre sonra İstanbul'da karar kılmıştı. II. Selim'in sarayında nüfuz sahibi olan Nasi, Venedik'den Osmanlıya geçen

³²¹ AGS, E, Legajo 1072, Folio 232. Acuña'nın, İspanya Kralı II. Felipe'ye sunduğu raporun benzer nitelikteki özeti için bk. AGS, E, Legajo 1144, Folio 212.

Nakşa ve Kiklad adalarının düklüğüne tayin edildi. 1573'de İstanbul'a gelen fevkalade elçi Badoer'in de dikkatini çekmişti. Venedik Elçisi'nin raporuna göre:

Sultan [II. Selim], bu Musevi Michel'i [Micas] seviyor. Musevi asıllı bu adam kıymetli yiyeceklerin ve çok lezzetli içkilerin tedarikçisi olduğu için büyük bir nüfuz sahibidir; bundan dolayı, siz ekselanslarına büyük zarar verecektir. Hatta, bütün Hıristiyan alemini bile batırır; zira bütün cemaatin başkanı olan bu kişi, dünyanın her yerinde haber alma ağı kurmuştur ve bu sayede her yerden bilgi topladığı gibi, sultanına kralların eksik yönlerini haber verme yanında, devletlerde bile büyük ayaklanmaların çıkmasına neden olur.³²²

Badoer'in satırlarından II. Selim döneminin en güçlü şahsiyetlerinden biri olarak tanıdığımız Nasi'nin, sultan III. Murad döneminde güç kaybettiğini ve hatta hayatından bile şüphe ettiğini Acuña'nın raporlarından anlamaktayız. Acuña bir yandan İstanbul'daki faaliyetler hakkında İspanya'yı bilgilendirirken, diğer taraftan dış politika hakkında II. Felipe'ye öneriler sunmaktaydı. 1560 yılında Turgut Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması tarafından ele geçirilen Cerbe adasına ve o bölgedeki yerlere II. Felipe'nin, 1576 yılı deniz mevsiminde saldıracağı İstanbul'da konuşulmaktaydı. Gemilerinde çalıştıracak köleye ihtiyacı olan İspanyol donanması için bu seferin karlı ve yararlı olacağı ortadaydı. Fakat bütün casusların hem fikir olduğu üzere Acuña, Osmanlı Donanmasının o yıl Akdeniz'e çıkmayacağı bilgisine sahipti. Ekim 1573'deki Tunus seferinden beri herhangi bir eylem gerçekleştirmemiş olan Don Juan de Austria komutasındaki İspanyol Donanması ise şimdi cephane, erzak ve adam toplayarak büyük bir hazırlığa girişmişti. 1575 ekonomik iflasının

³²² Bertelè, *a.g.e.* s. 121-122.

bunalımı yaşanırken, yapılan donanma hazırlığının ülke hazinesi üzerinde yaratacağı külfet göz önüne alındığında, böyle bir seferin önemli bir ekonomik kazanç getirmeyeceği açıktı. Aksine bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun öfkesini çekerek gelecek yıl çok daha büyük bir donanmayla İspanya'nın karşısına çıkmasına neden olacaktı. Bunun yerine Don Juan de Austria komutasında çok daha kapsamlı bir teşebbüse girişilmeliydi. Bunun yanı sıra Acuña, 20 Haziran 1576 tarihli aynı raporunda; gördüğünü iddia ettiği Macaristan'dan III. Murat'a gönderilen ve Habsburg İmparatorunun Polonya tacı giymesinin önüne geçmek için Osmanlıların oradaki voyvodadan nasıl faydalandıklarını anlatan mektuplardaki bilgiyi kralıyla paylaşıyordu.³²³

Yusuf Nasi'den edindiğini bilgiye göre, Habsburg İmparatoru II. Maximilian ve Moskova arasında oluşabilecek bir ittifakın sultan III. Murat'ı korkuttuğunu söylüyordu.³²⁴ İspanya Kralı'nın bu olası ittifaka katılması, Osmanlı açısından işleri daha da çıkmaza sokacağı açıktı. Fakat Levant'taki ticari çıkarlarını gözeterек Osmanlı ile barış yapan Venedik'e tekrar güvenilemezdi. Bu konu ile ilgili 1576'da II. Felipe'ye gönderdiği başka bir raporda; Osmanlı'nın yıkımına yol açabilecek büyük çaptaki böyle bir ittifaka Venedik'in dâhil olması halinde bunu sürdüremeyeceğini düşünüyordu. Çünkü Kıbrıs Krallığını kaybetmiş olan ve savaş giderlerinin altında gün be gün ezilen Venedik, şimdi bütün harcamalarını dizginlemekte ve azaltmaktaydı. Diğer taraftan Cumhuriyet'in tek bir Monark tarafından yönetilmemesi alınan kararların icrasını güçleştirecekti. Acuña ayrıca, Türk kadirgaları karşısında İspanyol kadirgalarını daha hantal kılan gereksiz aşırı yükten kaçınılmasını

³²³ AGS, E, Legajo 1072, Folio 231.

³²⁴ AGS, E, 1072/232.

ve monarşinin İtalyan vilayetlerinde para toplamasını tavsiye ediyordu. Çünkü toplanan bu parayla Osmanlı'nın elindeki bu vilayetlerden olan esirler kurtarılacak, böylece köle olarak kaderlerine teslim olmamak için İslam dinine geçen bu insanların önü alınmış olacaktı. Aksi takdirde iyi bir denizci olan Sicilya, Kalabriya, Napoli kökenli bu esirler, İslam dinini seçerek Türk Donanmasının en önemli yapı taşı olmaya devam edeceklerdi. Bu dönemler fidyeleri ödenip kurtarıldıkları takdirde Osmanlılar, Hıristiyanların ironik bir şekilde kendilerine sunduğu bu işbirliğinden yoksun kalmış olacaktı.³²⁵

III. Murat'ın endişelerinin gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti'nin bir yüz yıl kadar daha beklemesi gerekecekti. Bilindiği üzere, 1683 yılında Viyana yanında büyük bir hezimetle uğrayan Osmanlı Devleti karşısında Papa'nın başını çektiği Lehistan-Alman Çarlığı ve Venedik Devletleri arasında akdedilen "Kutsal İttifak"a Moskova hükümeti, 1687 yılında dâhil olmaya ve Kırım üzerinden Osmanlı Devletine karşı savaş açmaya muvafakat edecekti.³²⁶

2. Ateşkese Giden Yolda Martín de Acuña'nın Sabotaj Tasarısı

1574'de İspanyollara çalışan Yunan kökenli bir casus, İstanbul'daki Osmanlı cephaneliğini ateşe vermiş ve büyük hasara yol açmıştı.³²⁷ Benzer bir eylem gerçekleştirmek isteyen başka bir casus Francisco Peloso idi. Kılıç Ali Paşa'yı ve diğer

³²⁵ Rivas-Garcia'nın aynı kitabınının 32 ve 34. sayfalardaki yorumlarıyla AGS, E, Legajo 158, Folio 29-35.

³²⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 237.

³²⁷ AGS, E, 1144/122.

önde gelen kaptanları zehirlenme planı olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Levent'te yaşayan bu casus aynı zamanda Osmanlı cephaneliğini patlatma önerisini Terranova Düküne sunmuştu. Bu görev karşılığında istediği ödül oldukça makul bir miktardı. Tasarı başarıya ulaştığı takdirde kendisine ödeme yapılacaktı. Kendisi hakkında herhangi bir olumsuz fikre mahal vermemek için oğlunu rehin olarak Sicilya'da bırakacaktı. Böylece kralın hizmetinde sadık ve arzulu bir görev adamı olduğunu kanıtlamış oluyordu.³²⁸

İstanbul'daki esaretten kurtulduktan sonra Napoli'ye geçen Martín de Acuña, 1576'da benzer bir öneriyi krala sunmak için İspanya'ya gitti. Önceki istihbarat raporlarından dolayı II. Felipe ve yardımcılarının güvenini kazanan Acuña, kralın sekreteri Antonio Perez tarafından karşılandı. Yukarıda bahsi geçen çeşitli meseleler hakkında krala yönelik yazdığı teskereyi Perez'e verdi. Sunduğu bütün öneriler arasında sarayda en fazla ilgi uyandıran İstanbul'daki Türk Donanmasını yok etme fikriydi. Tersane ve kadirgaları, ambarları ve cephaneleri ateşe verip yakarak büyük bir yıkım yaratılacaktı. Osmanlıları kalbinden vurmaya hedefleyen bu teşebbüs sırasında riski en aza indirecek gerekli güvenlik önlemleri alındığı takdirde, eylemin başarıya ulaşmaması için herhangi bir sebep yoktu. Üstelik kan dökülmeden kazanılacak bir zafer vadettiğinden getirisi İnebahtı zaferinden çok daha kârlı ve masrafsız olacaktı. Bu teşebbüsü eyleme geçirmek için seçilecek en uygun tarih Noel'di. Çünkü O tarihte bütün gemiler tek bir limanda toplanmakta, atmosferik şartlar sebebiyle günler daha kısa ve daha karanlık olmaktaydı. Bu iş için güvenilir adamlar ve işinin ehli mühendisler bulunması şarttı. 1560'dan itibaren II. Felipe'nin gizli servis elemanları Osmanlı donanmasını ortadan kaldırmak ve cephaneliğini

³²⁸ AGS, E, 1144/96.

havaya uçurmak için bu ve buna benzer teşebbüs denemeleri gerçekleştirmişti. Kendinden öncekilerden edindiği bilgiler ışığında tüm şartları yeteri kadar gözden geçiren Acuña, bu iş için işinin ehli adamları bulduktan sonra şahsen üslenmek istediği planının işleyeceğinden kesinlikle emindi. Sekreter Antonio Perez ile Acuña'nın planını müzakere eden II. Felipe, bu teşebbüsün başarıya ulaşması için ne gerekiyorsa yapılmasını emretti.³²⁹

Acuña'nın planı Devlet Konseyinde de ele alındı. Fakat konsey II. Felipe'ye bu görevin gizlilik içinde ve ustalıkla icra edilebilmesinin zorluğuna değinip bu planı uygulamak için başka bir yol izlenmesi gerektiğini krala bildirdi.³³⁰ Konseyin kendisine sunduğu bildiriye rağmen en büyük hasmı Osmanlı İmparatorluğuna karşı böyle bir planı eyleme geçirme fırsatını tepmek istemeyen II. Felipe, Napoli Kadırgaları Mareşali Sesa Düküne ve kuzeni Napoli Kral Naibi Mondejar Markisine 28 Ağustos 1576 tarihli birer müzekkire göndererek Acuña'nın planını onaylamış oluyordu.

Sesa Düküne gönderdiği müzekkerede: Don Martín de Acuña'nın esirlikten kurtulmasından sonra İstanbul'dan Napoli'ye geçtiğini, oradan Levent ve Osmanlı Donanmasının faaliyetleri hakkında Monarşiyi bilgilendirdiğini ve bazı ikazlarda bulunduğunu, sonrasında İspanya'ya geldiğini, Osmanlı donanmasını ve ambarlarını havaya uçurmayı öneren bir tezkere sunduğunu, böyle bir planın başarıya ulaşması neticesinde elde edilecek kazanımın göz ardı edilemeyecek kadar kıymetli olduğunu, planın icra edilmesi için ne gerekiyorsa yerine getirileceğini, bu yüzden Don Martín de Acuña'ya Napoli'ye gitmesi emrini verdiğini, Acuña'nın gizli görevi hakkında

³²⁹ Rivas-Garcia'nın aynı kitabının 34-38. sayfalarındaki yorumlarıyla AGS, E, Legajo 158, Folio 29-35.

³³⁰ AGS, E, Legajo 1072, Folio 230.

Mondejar Markisini de bilgilendirdiğini, bu konu hususunda Mondejar Markisi ile yazışmasını, emrettiği üzere adı geçen Acuña'nın vafına göre taltif edilip ihtiyaçlarının karşılanmasını istiyordu.³³¹

Aynı tarihli Mondejar Markisine gönderilen müzekkirelerde ise: bu görev için Don Martín de Acuña'ya İspanya'dan ayrılmadan önce 200 escudo altın verildiği, geri kalan 300 escudo altının ise Napoli'de verilmesini, böylece tek seferde toplamda 500 escudo altın eden bir ödeme yapılacağı,³³² ayrıca kendisine aylık 40 escudo altın maaş bağlanması emrediliyordu.³³³

II. Felipe'nin tavsiye mektuplarıyla birlikte İspanya'dan ayrılan Acuña, 1576 sonlarında Napoli'deydi. Planını uygulayabilmek maksadıyla Mondejar Markisinden öncelikle patlayıcı düzeneği yaptırmak için şehirdeki topçu ve barutçuların emrine verilmesini, Otranto'dan Korfu'ya geçmek için iki fırkata hazırlanmasını, kendisiyle birlikte seyahat edecek olanlara vermek ve at ve gerekli yanıcı maddeleri satın almak için 800 escudo talep ediyordu. Ayrıca İstanbul'daki faaliyetlerinde kullanmak için 4,000 escudo istiyordu, aksi takdirde her türlü eylemin para olarak görüldüğü bu şehirde adım bile atamazdı. 1576 yılı sona ermeden İstanbul'da olmayı planlayan Acuña, taleplerinde buyurgandı. Fakat 1 Aralıkta halen Napoli'de olmasına rağmen Mondejar Markisinden talep ettiği hiçbir şeyi elde edememişti ve zaman geçiyordu.³³⁴

Bunun üzerine krala, dokuz gündür Napoli'de olmasına rağmen talep ettiklerinin hâlâ kendisine verilmediğini, zamanında İstanbul'da olamadığı takdirde

³³¹ AGS, E, Legajo 1072, Folio 177.

³³² AGS, E, Legajo 1072, Folio 175.

³³³ AGS, E, Legajo 1072, Folio 176.

³³⁴ Rivas-Garcia, *a.g.e.*, s. 39-40.

tasarısını icra edemeyeceğini ve kaybedilen zamanın geri kazanılamayacağını bildiren bir şikâyet mektubu yazdı.³³⁵ Mondejar Markisinin Acuña'ya güvenmediği, bu yüzden buyurgan nitelikte olan taleplerini karşılamadığı ortadaydı. 19 Aralık 1576'da II. Felipe'ye gönderdiği mektupta, Acuña'nın düşük nitelikte bir adam ve para koparmak için bin yalan uyduran bir madrabaz olduğunu, Sesa Dükünün de bu şahıs hakkındaki fikirlerinin kendisinininkiyle aynı olduğunu yazıyordu.³³⁶ Devletin üst kademedekilerinin Acuña'yı sevmedikleri anlaşılıyordu. II. Felipe tarafından Roma'daki İspanyol büyükelçisi Juan de Zuñiga'ya Acuña hakkındaki görüşü sorulduğunda, bu görev için uygun olmayan alçak ve namussuz bir kişi olduğunu yazarak Mondejar Markisinin fikrini desteklemiş oluyordu.³³⁷

Acuña, 18 Aralıkta Napoli'de Levant meselelerinde çok deneyimli bir kişi olan Arnavut kökenli Bartolomé Bruti'ye rastladı. Kendisini İstanbul'daki esirlik yıllarından tanıyordu. Güvenilir, kabiliyetli ve zeki bir insan olduğunu krala yazıyordu. İstanbul'daki görevinde kendisine yardım etmesi için kendisiyle aylık 30 escudo altın karşılığında anlaştı. Bruti, Acuña'yı sağ sağlim İstanbul'a getirip götürecekti. Fakat tüm hazırlıklar tamamlanıp yola çıkma zamanı geldiğinde çeşitli mazeretler gösteren Bruti, bu görevde Acuña'ya eşlik etmekten vaz geçtiğini bildirdi. Tasarının başarıya ulaşması için mevsimin geçtiğini, Venedik ile Osmanlı arasındaki sulhun bozulduğunu, kadirgaların kaptanlarına teslim edildiğini ve çoğunun suya indirildiğini, nisan ayında Akdeniz'e açılması planlanan Osmanlı donanmasının

³³⁵ AGS, E, Legajo 1070, Folio 167.

³³⁶ AGS, E, Legajo 1070, Folio 171.

³³⁷ AGS, E, Legajo 1073, Folio 11.

büyük bir hazırlık içinde olduğunu, bu şartlar altında İstanbul'a gidip gelmek için üç ay kadar az bir zamanın kaldığını sıraladı.³³⁸

Gerçekten de o sıralar Venedik ve Osmanlı arasında bir sıkıntı olduğu Bostan'ın verdiği bilgiler ışığında anlaşılmaktadır: İspanya'nın İtalya topraklarındaki üstlerinden denize açılan korsanlara Venedik tarafından yardımcı olunmaktaydı. 1576'da Anabolu [Anapoli]'da üslenen ve Venedik idaresindeki Girit'te ikmal yaptıktan sonra Doğu Akdeniz'e açılan İspanya donanmasına ait dört korsan gemisi, Finike taraflarında rastladığı Mısır'dan gelen on altı Müslüman ticaret gemisine saldırdı. Bu gemilerden bazıları batılırken diğerleri de içindeki mal ve insanlarla birlikte esir edildi. Anabolu'ya doğru dönerken yedeğine aldığı bu gemilerle birlikte Girit'te duran İspanyol korsanları Venedik gemilerince karşılandılar. Üç korsan gemisine 120 Müslüman esirle birlikte yoluna devam etmesi için izin verilirken, Anabolu kaptanının gemisi Girit'e götürdüler. Gemide bulunan Mısır bezirgânlarından Mehmet Yasin ile oğlu ve kırk Müslümanı ise Girit'te alıkoyarak sakallarını kesip diğer forsaların arasına kattılar.³³⁹

Bunun üzerine Haziran 1576'da İstanbul'daki Venedik balyozuna bir hüküm gönderen Osmanlı hükümetinin tepkisi büyük oldu. Bu fermana göre; Anabolu'ya gönderilen ve Girit'te tutsak edilen Müslüman esirlerin derhal serbest bırakılması ve malların iadesi için Venedik dojunu mektup yazılması emredildi.³⁴⁰ 1576'da Venedik ve Osmanlı arasında yaşanan olaylar neticesinde İstanbul'daki Venedik elçisinin casusu olan Bruti'nin, Osmanlı Hükümeti tarafından ikaz niteliğinde gönderilen bu

³³⁸ AGS, E, Legajo 1074, Folio 104.

³³⁹ Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık*, s. 84.

³⁴⁰ Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık*, s. 84.

hükümden haberdar olduğu ve bu durumun İstanbul'daki casuslar tarafından Venedik-Osmanlı barışının bozulmakta olarak algılandığı düşünülebilir. Fakat Bruti'nin sunduğu tüm bu mazeretleri Acuña kabul etmediğine göre, böyle bir korsanlık faaliyetinin 1573 yılı barışı karşılığında Osmanlı'ya büyük tazminat ödeyen Venedik'in kontrolü dışında gelişen bir korsanlık eylemi olduğu açıktı. Daha öncede belirtildiği gibi Levant ticaretinde birbirlerine bağımlı olan bu iki devletin İnebahtı gibi tehlikeli ve zararlı bir maceraya tekrar girişmeye niyetleri yoktu.

Bu nedenle Acuña, son anda fikrini değiştirmesine gerektiren asıl meseleyi öğrenmek için Bruti'yi sıkıştırdı. Acuña'nın baskılarına daha fazla dayanamayan Bruti, İstanbul'daki Venedik balyozunun casusu olduğunu itiraf etti. II. Felipe için Naxos Dükü Yahudi Yusuf Micas Nasi'den çok önemli mektuplar taşımaktaydı. Arnavut'a göre Nasi, bu mektuplarda, sultana karşı ayaklanmayı ve bazı topraklarını ele geçirmeyi Katolik krala öneriyordu. Bu şekilde elde edeceği topraklara İspanya tarafından riayet gösterilmeli ve garantisi verilmeliydi. Başarısızlık halinde ise II. Felipe'nin hükümranlığı altındaki topraklara sığınabilmeliydi. Bu nedenle Arnavut, kendisine verilen görevi yerine getirmeden önce İstanbul'a dönemezdi.³⁴¹

³⁴¹ Rivas-Garcia, *a.g.e.*, s. 43-44; İspanya'dan kovulan Sefaradların bugün de aile içinde Ladino adı verilen İspanyolca'yı konuştukları düşünüldüğünde cevaplanması gereken sorulardan birisi, o dönemde Sefarad Yahudilerinin gerçekten İber yarım adası ve İspanyol toplumuyla bağlarını gerçekten koparıp koparmadıkları olmalıdır. Osmanlı topraklarına sığınmalı neredeyse seksen yıllık bir süre geçmiş olmasına rağmen, yerleştikleri bu yeni topraklarda kendilerine gerçekten güvende hissedip hissetmedikleri, ne gibi sıkıntılara maruz kaldıkları, kendilerini bu topraklara ne kadar ait gördükleri merak konusudur. Bruti'nin iddiasından İspanya'yla olan bağlarının

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Acuña, Napoli'deki ikameti sırasında seyahatinde kendisine eşlik edecek beş kişi topladı. Bunlardan ikisi İstanbul'a güven içinde kendisini götürecek rehberlerdi. Diğer üçü ise ateşli aletlerde uzman barutçulardı.³⁴² Böylece, kendisi hakkında olumsuz fikirler bildirip kralın emirlerine

kopmadığı anlaşılan Yusuf Nasi'nin, Büyük Yahudi tasarısı adı altında bir Yahudi Krallığı kurmayı isteyip istemediği gerçekten bilinemese de Osmanlı topraklarına yerleşen bilinç düzeyi yüksek okumuş Nasi gibi Yahudilerin, üzerinde yaşadıkları coğrafyanın tarihsel serüveni hakkında sahip oldukları bilgi birikimi, böyle bir tasarının hayata geçirilebilmesi için gereken alt yapıyı oluşturmaktadır. Kurat'ın "IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri" adlı, bu kültürel bilincin mevcut olduğunu bize kanıtlayan eserinden alıntı yapacak olursak, Isak Akriş adlı bir musevinin 1577 yılında "Kol-Mebasser" adını taşıyan bir eserde, "Hazar Kağanı Yasef ile Hasday İbni Şarput arasındaki yazışmayı" neşrederek Yahudilik tarihi ile ilgili araştırmaların ileri düzeyde olduğu kanıtlamaktadır. İddia edildiğine göre: *Kortuba emiri Abdurrahman'ın sarayında "Hariciye nâzırlığı" makamını işgal eden Hasday İbni Şarput, Yahudi dininde olan bir "Hazar Kağanlığı"nın mevcudiyetinden haber almış ve Hazar Kağanı'na 960 tarihlerinde bir mektupla müracaat ederek Hazar Kağanlığı ve oraya Museviliğin nasıl girdiği hakkında malûmat istemiş imiş.* İbranice olarak bir yanıt verildiği iddia edilmektedir. Bk. Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK, Ankara 1972, s. 38. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Osman Karatay-Muvaffak Duranlı, "Hazar Kağanı Yusuf'un Endülüs'e Mektubu", *Bilig*, Kış 2013/Sayı 64, s. 199-230.

³⁴² AGS, E, Legajo 1074, Folio 106.

itiraz eden Mondejar Markisinin hazinedarından görevini icra edebilmek için para koparmayı başardı. Noel'in ikinci günü talep ettiği paranın altında olmasına rağmen 3,000 escudo altın alan Acuña, 3 Ocak 1577'de bu görev için arayıp bulduğu adamlarla birlikte Napoliden ayrıldı.³⁴³

Uzun süren bir yolculuktan sonra beraberindekilerle birlikte 22 Şubat 1577'de Osmanlı payitahtına varır varmaz, İspanyol casuslarının işlerini koordine eden tüccar Aurelio Santa Cruz ile temasa geçti. II. Felipe'nin gönderdiği ve Acuña'nın görevini bildiren mektubu ona teslim ettikten sonra,³⁴⁴ Santa Cruz tarafından Galata'da bir hana yerleştirildi. Vakit kaybetmeden İstanbul'da II. Felipe adına çalışan casuslarla Aurelio Santa Cruz aracılığıyla bağlantı kurdu. Bu iş için gerekli barut ve diğer malzemeleri Süleyman adındaki bir dönmeden temin ettikten sonra³⁴⁵ Acuña'nın adamları, tahminen 3 Mart'ta gün doğmadan iki saat önce İskenderiye'den gelen bir kalyonu ateşe vermeyi başardılar. Bundan sonrası pek gerçeği yansıtmamakla birlikte yazılanlara göre anlatmamız gerekirse; yanan kalyondaki ateş önce üç karamusala sıçradı ve ardından alevler bitişiğindeki on altı kadirgaya yayıldı. İvedilikle alevlere müdahale edilse de yangın ancak saat 9'da tamamen söndürülebildi. 26 kadirga tamamen kullanılamaz hale gelirken, toplamda 50'den fazla kadirganın yanarak zarar gördüğünü iddia ediyordu. Osmanlı yetkilileri, yangının sabotaj sebebiyle değil de o sırada tersanede bulunan iki Alman'ın dikkatsizliği neticesinde çıktığına kanaat getirdiler.³⁴⁶

³⁴³ AGS, E, 1074/104; AGS, E, Legajo 1073, Folio 15.

³⁴⁴ AGS, E, Legajo 1071, Folio 191.

³⁴⁵ AGS, E, Legajo 1074, Folio 98.

³⁴⁶ AGS, E, 1074/102.

Braudel de Martín de Acuña'yı iyi tanıyan İspanyol devlet dairelerine dayanarak bir kalyonu yakmayı başardığından bahsetmektedir fakat bu ihtimalin doğru olduğunu kabul etsek dahi icra edilen tasarruğun sonuçsuz ve Acuña'nın b b rlendiği kadar önemli olmayan bir eylem olduğu açıktır.³⁴⁷

Acuña'nın icra edilen bu sabotajdan kolayca sıyrılamadığı anlaşılıyor. 3 Mart'ta,³⁴⁸ İstanbul'da iyi tanınan ve Napoli'den beri Acuña'ya eşlik eden II. Felipe'nin  c casusu, Yunan kökenli Estaban adında çift taraflı çalışan bir casus tarafından Osmanlı Makamlarına ihbar edildi. Estaban'ın göstermesi üzerine bunlardan birisi subaşılar tarafından yakalandı. Yapılan işkence sonucunda yakalanan kişi kendisiyle birlikte diğer iki kişi ve Acuña'yı ifřa etti. Çok geçmeden diğer iki casus da subaşılar tarafından yakalanıp hapsedildi. Bu durumun Acuña ve İspanya adına çalışan diğer casusların hayatını tehlikeye attığı ortadaydı.³⁴⁹

Casusların hapsedildiği haberini alan Aurelio Santa Cruz, daha çok şark'a özgü bir araç olarak kullanılan rüşvet yoluna başvurarak, tutsakları kurtarmaya çalıştı. Acuña'nın İstanbul'a asıl geliş sebebi gizlenmesi gerekiyordu. Aksi takdirde bu durumun İstanbul'daki tüm İspanyol casuslarının güvenliğini tehlikeye atacağı ortadaydı. Bu gelişmeler karşısında ivedilikle hareket eden Aurelio Santa Cruz, sorunu  ozmek için parlak bir fikir ortaya koydu.³⁵⁰

İki sene önce esirlerin kurtarılması için gayri resmi müzakereci sıfatıyla İstanbul'a gelen ve kendisi de bir zamanlar Kılıç Ali Paşa'nın bir esiri olan Jaime de

³⁴⁷ Braudel, *a.g.e.*, s. 662.

³⁴⁸ AGS, E, 1074/ 98

³⁴⁹ AGS, E, 1071/191.

³⁵⁰ AGS, E, 1071/191.

Losada'nın faaliyetleri hakkında daha önce bahsetmiştik. Yapılan görüşmede Sokullu Mehmet Paşa, II. Felipe'den gelecek bir barış ya da ateşkes teklifinin III. Murat tarafından hoş karşılanacağını Losada'ya bildirmişti. Böylece, Losada'ya serbest dolaşma izni veren Sokullu Mehmet Paşa, sonradan yapılacak barış görüşmelerinde II. Felipe adına sadece Losada'yı muhatap alacağını göstermiş oluyordu. Bu gizli görüşmenin ayrıntılarından haberdar olan Aurelio Santa Cruz, Losada'nın Otranto'da ölmesi üzerine yerine II. Felipe tarafından ateşkes görüşmelerini yapmak için Acuña'nın gönderildiğini Sokullu Mehmet Paşa'ya iletilmesini Sultanın baş tercümanı vasıtasıyla sağlayacaktı. Losada ve Sokullu arasında geçen gizli görüşmelerde çevirmenlik yapan bu tercüman, Santa Cruz'un yakın arkadaşıydı.³⁵¹

Durumdan haberdar edilen tercümana göre, bu üç İspanyol casusunun tutsak olduğu bir sırada Acuña'nın gerçekten barış görüşmeleri için geldiği hususunda vezir-i azamı ikna etmek pek de kolay olmayacaktı. Ayrıca tüm şüphelerin bertaraf edilebilmesi için daha önce vezir-i azam tarafından Losada'ya verilen serbest dolaşma izninin ve İspanya Kralı tarafından Acuña'ya verilen bir itimatnamenin Sokullu'ya gösterilmesi şarttı.³⁵²

Bunun üzerine II. Felipe tarafından Yusuf Nasi'ye gönderilen Acuña'nın taşıdığı bir itimatnamenin üzerinde oynanarak Sokullu için sahte bir belge düzenlendi. Sultanın baş tercümanı tarafından Türkçeye çevrilerek aynı gün Sokullu Mehmet Paşa'ya sunuldu. II. Felipe'nin mührünü taşıyan itimatnameden kuşkulanmayan vezir-i azam, Acuña'nın barış görüşmeleri için gönderildiğine kanaat getirerek onunla görüşmeyi kabul etti. Paşa'nın huzuruna çıkmadan önce baş tercümanın tavsiyesi

³⁵¹ AGS, E, 1071/191.

³⁵² AGS, E, 1071/191.

üzerine pahalı ve şık giysiler giyen Acuña, ertesin gün kaldığı handan aynı tercüman tarafından alınarak vezir-i azamla görüşme götürüldü. Gizli olarak yapılan görüşmede Sokullu Mehmet Paşa, Acuña'yı hoş bir tebessümle karşıladı. Yapılan görüşmede kendisine rehberlik ettiklerini söylediği tutsak durumdaki üç casusun serbest bırakılması hususunda Paşa'yı ikna etmeyi başardı.³⁵³ Yapılan bu gizli görüşmeden sonra, 12 Mart'ta vezir-i azamın emri üzerine saray tercümanı Hürrem Bey'in evine yerleşti. Braudel'in garip bir başarı sahibi³⁵⁴ olarak gösterdiği Don Martín de Acuña'nın bu çabaları kısa sürede sonuç verdi ve 18 Mart 1577'de Sokullu Mehmet Paşa'dan bir yıllık ateşkes elde etmeyi başardı.³⁵⁵

Mart 1577'de İstanbul'daki ikameti sırasında Sokullu ile gerçekleştirdiği görüşmelerin, beklenmedik bir şekilde Acuña'yı adi bir sabotajcıdan Osmanlı ve İspanya arasında son yirmi yıldır aralıksız süren düşmanlığı sonlandıracak olan bir ateşkesin müzakerecisine dönüştürdüğü kesindi. İstanbul'daki casusların, her sene yaygın olarak üstlerine bildirdikleri şekilde, Osmanlı donanmasının Akdeniz'de İspanyol topraklarına saldıracağı haberi olağan bir durum halini almıştı. Fakat o sıralar Osmanlı dış politikasından haberdar olan Acuña, sanılanın aksine Osmanlı İmparatorlu için böyle bir seferin o kadar da kolay olamayacağını düşünüyordu. Çünkü Kızılbaş dediği İran Şah'ı II. İsmail'in Osmanlıya karşı doğuda savaş hazırlıkları içinde olduğunu, bu durumun Osmanlı Hükümetini korkuttuğunu, İran'a karşı girişilecek bir savaşın en az iki yıl süreceğini, bu zaman zarfında oluşacak güvensiz ortamda bölgedeki nüfusun azalacağını ve ticaretin bitme noktasına

³⁵³ AGS, E, 1071/191.

³⁵⁴ Braudel, *a.g.e.*, s. 668.

³⁵⁵ AGS, E, 1071/191; AGS, E, 1074/98.

geleceğine inanıldığını kralı II. Felipe'ye bildiriyordu. Acuña, bu şartlar altında iki İmparatorluk arasında imzalanacak bir ateşkes antlaşmasının İspanya için olduğu kadar Osmanlı'nın da çıkarına olduğunu farkındaydı.³⁵⁶

Diğer taraftan, Kuzey Avrupa'daki dominyonlarında benzer nitelikteki meselelerle uğraşan ve 1575 ekonomik iflasını yaşamış II. Felipe'nin, Akdeniz sularında gerçekleşebilecek olası bir Osmanlı saldırısına karşı savunma harcamalarını haddinden fazla artırması durumunda kaynaklarını yersiz şekilde tüketeceği açıktı. Şimdiden Fransa, Aşağı Ülkeler ve İtalya'daki askeri harcamalar yüzünden devlet hazinesi boşalmış, kredi bulunamaz noktaya gelinmişti.³⁵⁷

İstanbul'da sürdürülen gayri resmi müzakereler sırasında Acuña'nın, 1577 yılı deniz mevsiminde Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki İspanyol dominyonlarına saldırmayacağı hususunda Sokullu Mehmet Paşa'dan elde ettiği imtiyaz, gayri resmi antlaşmanın ana temasıydı. Sonradan İspanya adına Acuña'nın yerine gönderilen Giovanni Margliani'nin yürüteceği müzakerelerin de temel konusu yine bu olacaktı. Ayrıca Cezayir ve Tunus beylerbeylerine ve Fas'ın Osmanlı himayesi altındaki kralına gönderilecek hükümlerde, o yıl İspanya'ya ait sahillere saldırılmaması öngütlenecekti.³⁵⁸ Bilindiği üzere, Fas'ın yeni kralı Abdülmelik, Osmanlı desteğini arkasına alarak tahta çıkmıştı. Şimdi ise elçilerinin gelip hediyelerini sunması bekleniyordu. Acuña, Osmanlılardan aldığı destekle İspanya'ya zarar verip yarım adanın güneyinde huzursuzluk yaratan bu krallıkla ilgili endişesini efendisine bildiriyordu.³⁵⁹

³⁵⁶ AGS, E, 1074/102.

³⁵⁷ AGS, E, Legajo 1074, Folio 101.

³⁵⁸ Rivas-Garcia, *a.g.e.*, s. 54-55.

³⁵⁹ AGS, E, 1074/102.

Artık yola çıkma zamanıydı. Böylece, 1577 deniz mevsiminde Akdeniz'e herhangi bir Osmanlı seferi gerçekleştirilmeyeceği sözünü veren gayri resmi nitelikteki ateşkes metni ve İspanya Kralı'na hitaben yazılan mektuplarla birlikte 27 Mart'ta İstanbul'dan ayrıldı. Kendisine eşlik etmesi için verilen bir çavuş eşliğinde Korfu'ya geçti.³⁶⁰

Osmanlı Payitahtı, Don Martín'in İspanya Kralı'ndan getireceği cevabı sabırsızlıkla beklemekteydi. Bu doğrultuda oluşabilecek aksaklıkları ortadan kaldırmak ve Don Martín'in güvenliğini sağlama almak amacıyla yol güzergâhındaki beylere ve kadırlara emir gönderdi:

Mustafa Çavuşa verile

Avlonya'dan asitâne-i saâdetime gelince yol üzerinde vâki olan beğlere ve kadırlara hükm ki hala İspânya kralından Asitâne-i saâdetime gelen Edra Covano Martin vesâir yoldaşlarına icâzet-i hümâyunum muâvin olub Avlonya'ya gönderilüb görülür ulaştırmak için Avlonya beğine hükm-ü hümâyunum yazılub irsâl olunmuşdur zikr olunan âdem İspanya Kralına varub cevab için bu cânibe tekrar âdem göndermelü olub Avlonya'dan veyâhûd Delvine iskelelerinden çıkub iradenle gelmelü ve andan gelen âdemlerin birer gün emn ü sâlimle ulaştırub yarar olan bârgirin tedârik eyleyüb ber vech-i isti'câl irsâl eylemen emr idüb buyurdum vusûl buldukda anun gibi İspanya Kralı tarafından Avlonya'ya veyâhûd Delvine iskelelerinden çıkub Asitane-i sa'âdetime gelürken her kangınızın taht-ı hükümetine dâhil olursa gelen âdemler kifâyet mikdârı olan bârgirin tedârik idüb bunda yolcu bârgiri

³⁶⁰ AGS, E, 1071/191; AGS, E, 1074/ 98.

*yüklerin yığdırmak üzere irsâl eyleyüb avk-u tehirden ziyade zarar
eylemeler.*³⁶¹

Haziranda Madrid'e ulaşan Acuña, Sokullu Mehmet Paşa'nın önerisini II. Felipe'ye sundu. Buna göre, Osmanlı-İspanya arasında olacak antlaşma iki türlü yapılabilirdi: Venedik hariç olmak üzere, İspanya'nın müttefikleri, Papalık, Malta, Floransa, Saboya, Ceneviz ve Portekiz'i de içine alan her altı yılda bir yenilenecek altı yıllık tam bir silah bırakma antlaşması ya da resmi olmayan, karşılıklı bir şekilde tarafların Akdeniz'deki kıyılarına herhangi bir saldırı gerçekleştirmemesi garantisi veren en az iki yıllık gizli bir ateşkes.³⁶²

Acuña'nın raporu Devlet Konseyinde ele alındığında, devlet hazinesinin yaşadığı ekonomik bunalıma dikkat çekilerek Osmanlı ile yapılabilecek olası bir ateşkesin İspanya adına kazanımları değerlendirildi. Türklerle yapılacak müzakerelerin başta Papa olmak üzere Hıristiyan dünyasının tepkisini çekeceği hesaba katılarak nasıl bir formül uygulanması gerektiği hususunda tartışmalar yaşandı. İmparatorun yaptığı gibi bir elçilik heyeti göndererek daha uzun soluklu halka açık ve resmi nitelikte bir antlaşma ya da daha kısa vadeli bir mola anlamına gelebilecek iki-üç yıllık bir ateşkesten sonra daha resmi bir ateşkes imzalanabilirdi. İkinci yol izlendiği takdirde yıllardır savaşmaktan bitap düşmüş Hıristiyan devletleri yaralarını sarabilir ve askeri harcamalar sebebiyle zor durumda olan devlet hazinesi de iflastan kurtulabilirdi. İki ya da üç yıllığına imzalanacak gayrı resmi ateşkes sırasında zaman kazanan tüm

³⁶¹ BOA, MD, 30 Nr., Hk. 78.

³⁶² AGS, E, Legajo 1074, Folio 99.

müttefik Hıristiyan devletler, sonradan çok daha kuvvetli bir şekilde sahneye tekrar çıkıp Osmanlı'ya büyük bir darbe indirebilirdi.³⁶³

Fakat Acuña'nın Sokullu ile yaptığı gizli müzakerelerden haberdar olan Napoli Kral Naibi Mondejar Markisi, 30 Nisan 1577'de II. Felipe'ye gönderdiği mektupta, Osmanlı ile yapılacak açık ya da kapalı herhangi bir antlaşmanın Hıristiyan dünyasında İspanya için utanç verici olacağını ve itibar kaybına yol açacağını bildiriyordu. Akdeniz'de silahların karşılıklı olarak bırakılmasıyla askeri harcamaların devlet hazinesinde yarattığı yükün azalacağı doğrudu fakat yapılacak ateşkes neticesinde ordunun terhis edilmesi ve ücret karşılığı kiralanan kadirgaların gönderilmesi geri dönülmez sorunlar yaratabilirdi. Dağıtılan Kadirgalar ve askerler ücret karşılığı hizmet sunduklarından diğer Hıristiyan prenslerin idaresine geçebilirlerdi. Bu durumda II. Felipe'nin, ihtiyaç halinde dağıttığı kuvvetlerini istenilen zamanda bir araya getirebilmesi ise mümkün olmayabilirdi. Osmanlıların, yapılacak ateşkesi çığnemeleri durumunda, ordusunu terhis etmiş, kadirga sayısını azaltmış bir İspanya karşısında, Akdeniz sularındaki savunmasız kalan Hıristiyan krallıklarının varlığı tehlike altına girebilirdi. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu, İnebahtı'da hezimet yaşamasına rağmen, kısa sürede donanmasını eskisinden de güçlü bir seviyeye getirmeyi başarmıştı. İsteddiği takdirde donanmasını kısa sürede kolaylıkla Akdeniz'e çıkartıp Hıristiyan topraklarına ciddi zararlar verebilirdi.³⁶⁴

Başından beri Acuña'ya karşı olan Mondejar Markisi, bu muhalefeti daha fazla uzatmak istemiyordu fakat Sokullu Mehmet Paşa'dan benzer tekliflerle 6 Ağustosta Napoli'ye gelen Aurelio Santa Cruz'u Acuña'nın yerine bir alternatif olarak

³⁶³ AGS, E, 1074/101.

³⁶⁴ AGS, E, Legajo 1074, Folio 20.

II. Felipe'ye sunmaktaydı. 13 Ağustos 1577'de İspanya Kralı'na yolladığı mektupta, Osmanlı vezir-i azamının emri üzerine Santa Cruz'un II. Felipe'ye gönderildiğini, İtalyanca çevirisiyle birlikte Sokullu'nun Türkçe bir mektubunu taşıdığını bildiriyordu. II. Felipe'nin, Don Martín de Acuña aracılığıyla vezir-i azama verdiği mektuba yanıt olarak gönderilen bu tebliğde, Osmanlı Padişahı ve İspanya Kralı arasında yapılması arzulanan bir ateşkes ya da silah bırakma önerisinden bahsedilmekteydi. Santa Cruz'un söylediklerine göre, *Büyük Türk* barış yanlısı olup her türlü savaşa karşıydı ve edebiyata düşkün sakin bir kişiliğe sahipti. Sokullu Mehmet Paşa ise çok yaşlanmıştı ve savaştan nefret etmekteydi. Yalnızca kıdem olarak diğer vezirlerden sonra gelen (Cigalazade) Sinan Paşa savaş taraftarıydı. Mondejar Markisi, Acuña hakkındaki düşüncelerinin aksine Santa Cruz'u çok güvenilir ve yetenekli bir insan olarak kralına sunmaktaydı. Bu yüzden söylediklerine itimat edilmeliydi. II. Felipe izin verdiği takdirde Aurelio Santa Cruz'u Sokullu Mehmet Paşa'nın mektubunu sunması için İspanya sarayına gönderecekti.³⁶⁵

Çok geçmeden İspanya'ya doğru yola çıkan Aurelio Santa Cruz, Madrid'e vardığında sekreter Antonio Pérez ve Kral ile bir görüşme ayarlamaya çalışarak Acuña'nın başlattığı ateşkes müzakerelerine dâhil olmak istedi. Her fırsatta Acuña'nın başarısındaki payının büyük olduğunu, bu göreve müdahil olmadığı takdirde bu işin başarmayacağını, İspanya adına ateşkes müzakerelerinde izlenecek siyasette rehberlik görevi üslenmesi gereken en uygun insanın kendisi olduğunu devletin en üst kademelerine bildirmesine rağmen, İspanyol bakanları tarafından ciddiye alınmadı. Önceki yıllarda II. Felipe'ye gönderilen raporlarda çift taraflı çalışan bir casus damgası

³⁶⁵ AGS, E, Legajo 1073, Folio 136.

yediğinden itibar ve güven kaybına uğramıştı. Bu yüzden Ateşkes müzakerelerinde görev alması mümkün değildi.³⁶⁶

Neticede Aurelio Santa Cruz'un beceri ve deneyimlerinin gölgesinde Martín de Acuña'nın gayri resmi müzakeresi İspanya için gıpta edilecek tesirde oldu. İnebahtı sonrası ilk kez Jaime de Losada tarafından ortaya konan Akdeniz sularında barış için elverişli şartlar, Osmanlıların doğu sınırlarında İran'a karşı büyük bir sefer hazırlıklarına girişmesi neticesinde belirdi. 1577'de Akdeniz'e Osmanlı filosunun açılmayacağı resmi sözü ile İspanya'ya dönen Acuña, İspanya adına büyük kazanımları olan bu gayri resmi antlaşmanın asıl kahramanıydı ve kendisi tarafından başlatılan bu adımların sonraki döneminde -İspanyol hükümetinden bizzat talep etmesine rağmen- resmi müzakerecisi olarak devam edemeyecekti. 1578'de Madrid'de yakınmaktaydı çünkü artık İspanya'dan çıkmasına izin verilmemekteydi. Resmi olarak, sağlık sebepleri gösteriliyordu. 6 Kasım 1586'da İstanbul macerasından aşağı yukarı 10 yıl geçmesinden sonra çeşitli kabahatler ve Türkiye'deki bir casusun ihbarı neticesinde suçlu bulunup Pinto kalesinde idam edildi. Belli ki krallık gizli antlaşmalar ve müzakereler konusunda geride bir şahit ve iz bırakmak istememişti.³⁶⁷

3. İspanyol-Osmanlı Barış Görüşmeleri: Giovanni Margliani'nin Elçiliği

Temmuz 1577'de Acuña, Osmanlı ile sürdürülecek müzakerelerde haklı olarak kral tarafından bizzat görevlendirilmeyi ümit etmekteydi. Bu bağlamda, Fransa'da yaşanan karışıklıklar sebebiyle deniz yolunu kullanmak zorunda kaldığından İspanya'ya umduğundan da geç ulaştığını özür dileyerek Sokullu Mehmet Paşa'ya bir

³⁶⁶ Rivas-Garcia, *a.g.e.*, s. 50-53.

³⁶⁷ Sola-Peña, *a.g.e.*, s. 99.

mektupla bildiren Acuña, İstanbul'da yapılan görüşmelerin İspanya hükümeti tarafından çok iyi karşılandığını, müzakereleri neticelendirmek için bizzat İstanbul'a geleceğini ifade ediyordu.³⁶⁸ Acuña'nın mektubunu kendi adamlarından olan Yunanlı Tomás ile gönderdiğini anlıyoruz.³⁶⁹ Fakat Acuña'nın adamının seyahatinin kolay geçmediği ve gidiş yolunda saldırıya uğradığını Osmanlı kaynakları göstermektedir:

*Yanya beğine ve kâdısına hüküm ki senki kâdısın mektûb
gönderüb Dovan Martini ve Tomazo nâm nasarilerin ellerinde emr-i
şerîf olub İspânya kralı tarafından südde-i sa'âdetime gelmek için
deryadan Delvine sancağına tâbi' Masina iskelesine çıkub gelürler iken
ifâ-i ehl-i fesâd mezkûrların yolların basub mezbûr Tomazo mecrûh
olmağın sâl ile mahkemeye getürdülüb su'âl olundukda mezbûr
iskeleden gelürken Delvine sancağında Pulos nâm karyede mütemekkîn
Deli Ömer nâm kimesnenin Mehmed ve İskender nâm âdemleri orman
içünden yolumuza gelüb bende ilerüde bulunmayub üzerime kılıç
havâle idüb iki elim ve başım kalub mecrûh eyledi deyu cevab virdükde
bildirdiğın eçilden zikr olunan isimler fesâr ele getirülmesi emr idüb
buyurdum ki vardukda te'hîr itmeyüb mezkûrların yollarına gelüb bu
makûle fesâd ve şenia eyleyen eğer mezkûrân Mehmed ve İskenderdir
zikr-i leff? yoldaşlarıdır ele getirüb bunlara teslîm etdirüb fesâd ve
şenia sabit ve zâhir olanları habs idüb ahvâllerin yazub 'arz eylesin*

³⁶⁸ 9 Temmuz 1577 tarihli Müslümanların İmparatorunun veziri diye hitap eden Martín de Acuña'nın Sokullu Mehmet Paşa'ya mektubu. Bk. AGS, E, Legajo 489, Folio 11.

³⁶⁹ AGS, E, Legajo 1074, Folio 50.

*sonra anlar hakkında lüzûm ne vechile sudûr iderse mûceb ile ‘amel idesin husûs-ı mezburu ihmâlden zarar idüb ehl-i fesâdı ele getürmeyünceye olmayasın.*³⁷⁰

Don Martín de Acuña, İstanbul’a elçi olarak dönmeyi bekleye dursun, İspanya Sarayında onun başlattığı işi neticelendirmesi için yerine Giovanni Margliani ya da Bartolomé Bruti’nin görevlendirilmesi önerisi tartışılmaktaydı. Osmanlı Devleti ile ateşkes görüşmelerine başlayarak başta Papa olmak üzere diğer Hıristiyan devletlerinin tepkisinde çekinilmekteyse de bu işin başarıya ulaşması neticesinde Hıristiyanlığın en büyük korkusu olan Osmanlı Donanması’nın Akdeniz’e çıkmayacak oluşu memnuniyetle karşılanacaktı. Bu mevzu ile ilgili sadece Sokullu Mehmet Paşa’ya 4 ya da 5 bin duka miktarında bir hediyeyle birlikte bir mektup gönderilmesi yeterliydi. Padişah’a ve diğer önde gelen şahıslara herhangi bir şey göndermeye gerek yoktu. Daha önce olduğu gibi vezir-i azama bu iş için yıllık 10 ya da 12,000 escudo miktarında bir ödeme yapma sözü verilmeliydi.³⁷¹

Madrid’den yola çıkan Giovanni Margliani ve Bartolomeo Bruti, 17 Eylül 1577’de Napoli’ye ulaştılar.³⁷² Bir müddet sonra Napoli’den yola çıkan Giovanni Margliani ve beraberindekiler, 8 Kasım 1577’de Avlona’ya vardılar. 11’inde tekrar

³⁷⁰ BOA, MD, 33 Nr., Hk 106.

³⁷¹ AGS, E, 1074/101.

³⁷² Emilio Sola, *Los Que Van y Vienen: Información y Fronteras en el Mediterráneo Clásico del Siglo XVI*, Universidad de Alcalá, España 2005, s. 240.

yola çıkarak 25 Kasım'da Manastır'a ulaştılar ve geldiklerini haber vermek için tercüman Hürrem Bey'e bir mektup³⁷³ gönderdiler.

12 Aralık'ta Tekirdağ'a, 14 Aralık'ta ise İstanbul yakınlarındaki Küçük Kapı'ya varan Margliani ve maiyeti, aynı gün Hürrem Bey tarafından gönderilen bir ulak tarafından karşılandılar. İstanbul'a varmaları geceyi buldu. Hürrem Bey ile evinde buluşan Margliani, görüşmeleri ertesi güne bırakarak konaklamak üzere kendisine seyahatinde eşlik eden Çavuş'un evine yerleşti ve konaklamasında kendisine büyük bir misafirperverlik gösterildi.³⁷⁴

Ertesi gün Hürrem Bey ile buluşan Margliani için işler hiç de sandığı kadar kolay gitmeyecekti. Yapılan görüşmede Hürrem Bey, Acuña'nın söz verdiği üzere Sokullu Mehmet Paşa'nın İspanya tarafından gönderilecek resmi bir elçi beklediğini söylemekteydi. Fakat Margliani'nin gayri resmi elçilik sıfatıyla İstanbul'a gelmiş olması vezir-i azam'ı oldukça kızdırmıştı ve daha önce gelenlerin önerdiği gibi, herkesten saklanan gizli bir ateşkes antlaşması önerisini Sokullu Mehmet Paşa kesinlikle reddetmekteydi. Acuña vezir-i azama, İspanya Kralı'nın arzuladığı üzere nesiller boyu devam edecek olan resmi nitelikte, herkese açık bir ateşkes ya da barış antlaşması önerisini sunarak İstanbul'dan ayrılmıştı. Fakat şimdi Margliani, Hürrem Bey'e, Acuña'nın önerisinden haberi olmadığını iddia etmekteydi.³⁷⁵ Belki de gizli

³⁷³ Acuña'nın girişimlerini sonuçlandırmak için II. Felipe tarafından yerine görevlendirildiğiyle ilgili bilgi veren Margliani'nin tercüman Hürrem Bey'e mektubudur. Bk. AGS, E, Legajo 489, Folio 15.

³⁷⁴ İtalyanca aslı için bk. AGS, E, Legajo 489, Folio 16.

³⁷⁵ AGS, E, 489/16 ve bu belgenin İspanyolca özeti için bk. AGS, E, Legajo 489, Folio 4.

antlaşmaların sorumluluğunu onun üzerine yıkarak olayı kapatma çabası Acuña'nın daha sonradan idam edilmesinde etkindi.

17 Ocak 1578'de Sokullu Mehmet Paşa'nın evinde gerçekleşen ilk görüşmede vezir-i azam, örtülü bir şekilde yapılacak herhangi bir müzakerenin mümkün olmadığını, resmi elçilik vasfıyla bir müzakere sürdürülebileceğini Margliani'ye tekrarladı. İlk görüşmenin çetin geçtiği ortadaydı. Sokullu Mehmet Paşa'nın katı tutumuna karşı Margliani, sanki gayri resmi bir müzakereci değil de gerçek bir elçi sıfatıyla paşanın iğnelemelerine diplomasi ustalığı göstererek karşılık vermekteydi. Vezir-i azam, İspanya'ya karşı 1577'de Osmanlı donanmasını Akdeniz'e çıkarmayarak verdiği sözü yerine getirmişti. Fakat İspanya Kralı da Kuzey Afrika'ya bir sefer gerçekleştirme arzusuyla Milan'daki Alman birlikleriyle aylarca talim yapan Portekiz Kralı'na yardım etmemişti. Ayrıca, II. Felipe, nizama sokmak ve eksiklerini gidermek için Akdeniz'e çıkarmadığı İspanyol donanmasına, Flandes'ten gelen çok deneyimli ve kaliteli İspanyol birliklerini dâhil etmişti. İhtiyaç halinde bu muhteşem donanma harekete geçmek için hazırды. Sokullu Mehmet Paşa, Margliani'nin göz boyama çabalarının farkındaydı. Aşağı Ülkeler'de işlerin İspanya lehine yolunda gitmediğinden Habsburg İmparatorunun kardeşi Mathias'ın yönetimi devralması için Orange Prensi tarafından çağırıldığından ve Sınıflar Meclisi'nin İspanya Kralı'nı dışladığından haberdar olduğunu Margliani'ye ifade ederken yüzünde gülümsemesi eksik olmuyordu.³⁷⁶

Sokullu Mehmet Paşa'nın amacı, İspanyol kralını Habsburg İmparatorunkiyle benzer şartlar altında bir antlaşmaya zorlamaktı. Daha önce Losada'ya söylediğini Margliani'ye tekrarladı. Eğer bir antlaşmaya varılmak isteniyorsa, Padişah'a ve diğer

³⁷⁶ AGS, E, 489/4, AGS, E, 489/16.

önde gelen vezirlere Habsburg İmparatoru'nun yaptığı gibi gerekli ödemeler yapılmalıydı. Çünkü payitahttan ayrılmadan önce Acuña vezir-i azama, II. Felipe'nin bu ödemeyi yapacağına söz vermişti. Fakat Margliani, böyle bir ödeme yapmaya yetkisi olmadığını, kendisinin ve heyetinin İspanya Kralı'nın mektubunu vezir-i azama teslim etmek ve kendilerine verilen görevi yerine getirmekle yükümlü olduklarını söyledi. Margliani ve maiyeti, Acuña tarafından İspanya Kralı'na sunulan ateşkes antlaşmasını Sokullu Mehmet Paşa ile sonuçlandırmak için İstanbul'daydı. Fakat II. Felipe'nin, Osmanlı Padişahı ile Papa, Venedik, Habsburg İmparatoru ve egemenliği altında bulunan topraklardaki tebaası karşısında kendisini zor durumda bırakacak açık bir antlaşma yapmaya taraftar olmaması ve yapılacak antlaşmanın gizliliğinin korunmasını istemesi, Margliani ve Paşa arasında gayri resmi yapılan müzakereleri bu noktada tıkamaktaydı.³⁷⁷

Bu bağlamda, Braudel'in Margliani müzakereleri konusunda mükemmel bir kaynak olarak gösterdiği Stephan Gerlach'ın "Türkiye Günlüğü"ne³⁷⁸ değinmekte fayda var. Alman elçisi David Ungnad'ın yanında Protestan vaizi olarak gelip 1573-1578 yılları zarfında İstanbul'da bulunan Alman dilbilimci ve kilise adamı Gerlach'a göre; ateşkes görüşmeleri için gizlice İstanbul'a gelen Margliani, İspanya ile kimseye duyurmadan gizli bir barış antlaşması yapmaya Sokullu Mehmet Paşa'yı razı etmeye çalışmıştı. Aldığı emirler doğrultusunda hareket eden Margliani, bundan böyle İspanya'dan özel bir elçi gönderilmemesi ve Türklerin de İspanya'ya elçi göndermemelerini karara bağlayarak ateşkes metni ile İspanya'ya dönmeyi amaçlamaktaydı. Karşılığında ise vezir-i azama beraberinde getirdiği 20.000 kronu

³⁷⁷ AGS, E, 489/4; AGS, E, 489/16.

³⁷⁸ Braudel, *a.g.e.*, s. 673.

armağan edecekti. Fakat Sokullu Mehmet Paşa, böyle bir şeyin söz konusu olamayacağını, bir daha bu konudan söz açarsa, kendisini kancaya astırmakla tehdit etmişti. Zaten Sokullu Mehmet Paşa, İspanya Kralı'nın Osmanlı'nın Tunus Seferinde Don Martín gibi Halkulvâd'da esir düşerek daha önce padişahın tutsağı olan birisini elçi olarak göndermesine çok kızmış bulunuyordu. Bu noktada tıpkı Alman İmparatoru'nun, Venediklilerin ve Lehistan kralının yaptığı gibi, barış müzakerelerini yapmak üzere daha itibarlı bir kişinin resmi bir elçi olarak gönderilmesini ve üstelik diğer ülkelerle ilişkilerde de âdet olduğu gibi padişaha saygılarını arz edip armağanlar sunmasını ona tembih etmişti. Ayrıca bir Osmanlı elçisini de İspanya Kralı'na yollayıp her iki ülke arasında barış yapıldığını herkese duyuracaktı. Oysa İspanyollar, Türklerin üstünlüğü karşısında eziklikten utanç duydukları için bu barış antlaşmasını gizli tutmak istiyorlar diye belirtmekteydi.³⁷⁹

23, 28 ve 31 Ocakta Margliani'yi tekrar kabul eden Sokullu Mehmet Paşa'nın, İspanya'ya yüklü bir tazminat ödetmeden öyle kolay bir şekilde barış yapmayacağı açıktı. Venedikliler, barış antlaşması karşılığında padişaha 300,000 escudo ödemişlerdi. Fransa kralı da yüklü bir miktar ödemek zorunda kalmıştı. Bunun karşılığında her iki devlet de belirli imtiyazlar elde etmişlerdi. Fakat İspanya Kralı herhangi bir ödeme yapmak istemediği gibi, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Oran'ın iade edilmesini istiyordu. Ayrıca, Akdeniz sularında kadırgalarıyla zaten varlık gösteremeyen Portekiz Kralı'nın da sürdürülen müzakerelere dâhil edilmek istenmesi kabul edilemezdi. Portekiz Kralı çok istiyorsa, II. Felipe'den bağımsız olarak barış teklifini Padişah'a sunabilirdi. Sokullu Mehmet Paşa, Margliani'nin bu

³⁷⁹ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, C. 2, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 741-742.

meseleleri Kaptan-ı Derya ile de görüşüp fikrini almasını buyurdu. Hürrem Bey'in de hazır bulunduğu Tersanede yapılan görüşmede, vuku bulması olası bir antlaşmaya karşı olduğunu hissettiren Kılıç Ali Paşa'nın Margliani'ye yönelik tavrı pek nazik değildi. II. Felipe'den gelecek herhangi bir teklifin samimiyetine inanmadığını, Aşağı Ülkeler sorununu çözdükten sonra İspanya Kralı'nın bu antlaşmaya zaten ihtiyaç duymayacağını sert bir dille ifade eden Kaptan-ı Derya, Margliani'den 200 kadırğa ile Akdeniz'e açılmamasını gerektirecek sebeple ilgili mantıklı bir açıklama yapmasını bekliyordu.³⁸⁰

İspanyollarla yapılan ateşkes görüşmeleri, Kılıç Ali Paşa'yı olduğu kadar ikinci vezir Piyale Paşa'nın da canı sıkıyordu. Fakat Piyale Paşa'nın 20 Ocak 1578'deki ölümü üzerine devam etmekte olan barış müzakerelerine karşı tek başına muhalefet etmeyi sürdüren Kaptan-ı Derya -Venedik Balyozu Barbarigo'nun verdiği bilgilere göre- III. Murat'a İspanya Kralı ile müzakerelere son verilmesini, ateşkes ya da barış imzalanması durumunda, İspanyolların bunu lehlerine çevireceğini, kendisi gibi genç bir cihan sultanına şan ve şöhrat kazandıracak olan Hıristiyanlara karşı askeri seferleri sürdürme fırsatını kaçırmaması gerektiğini bildirmişti. Çünkü üç bin köleye sahip olan Kılıç Ali Paşa için donanmanın denize açılması, kürek masraflarının ödenmesi anlamına geliyordu. Ateşkes ya da barış yapılması durumunda tüm bu kölelerin masrafları Kılıç Ali Paşa'nın üzerine kalacaktı. Bu durum, sürdürülen gayri resmi müzakerelerde Kaptan-ı Derya'nın Margliani'ye karşı tavrının neden nazik olmadığını açıklıyordu.³⁸¹

³⁸⁰ AGS, E, 489/4; AGS, E, 489/16.

³⁸¹ Castaño, *Uchalí*, s. 264-265.

Şartların Margliani'nin aleyhine geliştiği açıktı. Bu noktada devreye giren Hürrem Bey, Margliani ve Sokullu Mehmet Paşa arasındaki görüşmelerde arabulucu rolü üstlenmesi için vezir-i azamla arası iyi olan Doktor [Hekim] Candia Rabi Salomon faktörünü devreye sokmaya karar verdi.³⁸² Sokullu Mehmet Paşa'nın hususi doktoru olan Salomon, Kıbrıs'ın zaptı üzerine Venediklilerle yapılan barış müzakerelerinde Osmanlı murahhaslarından biriydi. Eşkinaz Yahudisi Doktor Rabi Salomon, İtalya, Avusturya ve Polonya'daki dindaşlarıyla münasebetleri güçlü olduğundan bu memleketlerin vaziyeti hakkında Osmanlı devlet erkânına danışmanlık yapmaktaydı. Öyle ki, oldukça büyük bir serveti ve siyasi temasları kuvvetli olan Doktor Salomon'un tavassutu olmadan önemli meseleler halledilememekteydi.³⁸³

Bu sebepten Doktor Salomon'un arabuluculuğunda gerçekleşen sonraki görüşmelerde Sokullu Mehmet Paşa, İspanya Kralı tarafından hediyelerle birlikte üç ay içinde Padişah'a bir elçi gönderilmesini ve bu süre zarfında Margliani'nin II. Felipe'den cevap gelene kadar İstanbul'da rehin olarak tutulmasını şart koştu. Yaklaşan deniz mevsimiyle birlikte Akdeniz'e açılacak olan Osmanlı donanmasının gerekli hazırlıklarını tamamlayabilmesi için bekleyebileceği kritik süre en fazla üç aydı. İspanya'dan beklenen cevap gelmediği takdirde, Osmanlı donanmasının Akdeniz'e açılacağı konusunda tehdit eden Sokullu Mehmet Paşa, diğer taraftan Osmanlı'nın İran seferinin donanmanın hazırlanması için engel teşkil etmediğini Margliani aracılığıyla dış dünyaya bildirmek istiyordu. Margliani'yi İstanbul'da rehin tutarak Akdeniz'de ateşkesi sağlayamamış olmasının II. Felipe'nin üzerinde baskı yaratacağını

³⁸² AGS, E, 489/4; AGS, E, 489/16.

³⁸³ Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s. 19.

ve tüm güçlerini Aşağı Ülkeler'e yönlendirme hususunda tereddüt edeceğini düşünüyordu. Margliani'ye göre üç ay gibi kısa bir sürede İspanya'dan bir cevap beklemek kabul edilemezdi. Dibine kadar Aşağı Ülkeler savaşına batmış İspanya için olduğu kadar, İran seferi hazırlıklarına girişmiş Osmanlı İmparatorluğu için de Akdeniz'deki mücadeleye mola verecek olan böyle bir ateşkes ihtiyacı. Bunun bilincindeki Sokullu Mehmet Paşa, işi daha fazla yokuşa sürmeyip sonunda Margliani'nin istediği mektubu yazmayı kabul etti.³⁸⁴

II. Felipe tarafından Osmanlı Payitahtına, kapitülasyon sözleşmesi imzalamak için resmi bir elçi gönderilmesi koşuluyla Sokullu Mehmet Paşa, Giovanni Marglini'ye gayri resmi ya da geçici olarak adlandırabileceğimiz ateşkes antlaşması niteliğindeki metni 7 Şubat 1578'de imzaladı. Buna göre; mütekabiliyet koşuluyla Osmanlı Donanması 1578 yılında sefere çıkmayacaktır. Ayrıca ateşkes bir dizi devleti de kapsadığından Venedik, Habsburg İmparatoru, Polonya kralı ve Fas Kralı Osmanlı Devleti tarafında, Portekiz hariç olmak üzere, Papa, Malta adası, bu adada ikeamet eden Santo Gio [Sean Jean] tarikatı, Ceneviz ve Luca Cumhuriyetleri, Savoia, Fiorenza, Ferrara, Mantua, Parma ve Urbino dukeleri ve Piombino Senyörlüğü ise İspanya tarafında yer alacaktır. Ateşkes sürdüğü müddetçe, Cebelitarık boğazı ve Kızıl Deniz'den Portekiz Krallığına saldırılmayacaktır.³⁸⁵

³⁸⁴ AGS, E, 489/4; AGS, E, 489/16.

³⁸⁵ AGS, E, Legajo 489, Folio 45 ve benzer metin için bk. AGS, E, Legajo 489, Folio 72; Ayrıca bk. Angel Fernandez Collado, *Gregorio XIII y Felipe II en la nunciatura de Felipe Segs (1577-1581)*, Estudio Teológico de San Idelfonso, Toledo 1991, s. 109. 109.

Gerlach bu noktada, vezir-i azamın Ege denizinin korunması için hazırda beklemesi gereken gemiler dışında, bu yıl hiçbir askeri gücün Akdeniz’de seferber edilmeyeceğine söz verdiğini, şayet İspanya Kralı kendi tebaası ile Türkler arasında bir ticaret faaliyetinin yürütülmesini istemiyorsa bunu da kabul ettiğini fakat payitahta dürüst ve düzgün nitelikli bir elçinin gönderilmesini talep ettiğini ve istenilen nitelikteki bir elçi gelene kadar ise Margliani İstanbul’da rehin olarak alkonulduğunu yazmaktadır. Fakat özellikle dikkat çektiği bir mesele vardı ki, o da Sokullu Mehmet Paşa’nın, ateşkes antlaşmasında Habsburg İmparatoru’nun tüm kardeşlerinin ve yeğenlerinin Türk padişahının tarafında yer almasını istemesidir. Ona göre şimdi Aşağı Ülkeler genel valisi olan İmparator’un kardeşi Matthias’ı Aşağı Ülkeler’deki isyanın lideri olan Orange Prensi’nin desteklediğini paşanın sandığını yazmasıdır. Ayrıca Fas’ı da metne dâhil ederek ateşkes anlaşmasının sağladığı fırsatı İspanya Kralı’nın, hem Fas’ı hem de Aşağı Ülkeler’i daha kolay egemenliği altına alabilmesi noktasında kullanmasını önlemeyi hedeflediğini belirtmektedir. İşte bu bağlamda, Osmanlı devlet adamlarının bir Aşağı Ülkeler politikası olduğunu anlamaktayız. Fakat Aşağı Ülkeler’deki gelişmeleri, Matthias meselesini tam anlamıyla bilmediklerinden iyi idrak edemedikleri ortadadır.³⁸⁶

Neticede Margliani’ye verilen yazılı metni İspanya’ya ulaştıracak olan adamların yolculuğunu güvence altına almak ve yine aynı cihetten İstanbul’a gelecek olan İspanyol temsilcilerin sağ salım İstanbul’a ulaştırılmasını sağlamaları için yol güzergâhındaki beyler ve kadılara emirler yollandı:

Südde-i Sa’âdetden Dubrovnik’e varınca yol üzerine vâki’ olan

beğler ve kadılara hükm ki hâla nâsâriya tâifesinden Covani Estafano

³⁸⁶ Gerlach, C. 2, s. 742-743.

ve *Çozab Vordosa nâm İspanyalu .. mühim ve müte'acil hukûk için olan temenni irsâl olunmuşdur buyurdum ki mezkûrlar her kangınızın taht-ı hükûmetine dahil olur ise tehîr etdirmeyüb yarar olan Bâgirin tedârik idiverüb ve sâir zâd ü zevâd ak akçe ile tedârik iden ber vech-i isti'câl birbirinin emn ü sâlim ulaştırub kendülerine ve esbâblarına hilkât-ı şer' iken kimesneye dahl ü ta'riz etdirmeyesiz ve siz ki Dubrovnik beğlerisiz mezkûrlar vardukda bir bahane ile eğlemeyüb İspanya'ya irsâl idüb selâmetle vusûllerin yazub dergâh-ı mu'âllama itâ ve i'lâm idesiz³⁸⁷*

ve

Dubrovnik beğlerine hüküm ki hala Covani Estafano ve Çovan Varse nâm İspanyalu ifâ-i husûs için dergâh-ı mu'âllama gelüb girü icâzet-i hümâyunum ile ol cânibe tevcih olunmuşdur buyurdum ki mezkûr hüküm eğlemeyi vusûl bulduklarında asla bir bahane ile eğlendirmeyüb firkate ile ol cânibe ire ve sâlimen varub ve mûmaileyh kral tarafından gelücek âdemlerin daha te'hir etdirmeyüb yed-i isti'câl Asitâne-i sa'âdetime irsâl ve isâl eyleyeler³⁸⁸

ve

Avlonya şer'âna hüküm ki İspanya Kralı canibinden gelücek âdemlerin muaccelen südde-i sa'âdetime buyurulmak emr idüb buyurdum ki vusûl buldukda anun gibi mumaileyh merâmın

³⁸⁷ BOA, MD, 33 Nr., Hk. 560.

³⁸⁸ BOA, MD, 33 Nr., Hk. 561.

*âdemlerin taht-ı hükûmetine vâsıl olduğu gibi eğlendirmeyüb ber vech-
i isticâl südde-i sa'âdete ire salim irsâl ve ifâ idesin*³⁸⁹

Geçici ateşkes antlaşmasıyla vakit kaybetmeden 11 Şubat'ta İstanbul'dan yola çıkan Margliani'nin adamı Juan Estefano de Ferrari, 16 Nisan'da zamanın şartlarına göre oldukça kısa bir sürede İspanya sarayına ulaştı. İspanya için kazanımlar sağlayacak olan Margliani'nin icraatı, II. Felipe'yi oldukça mutlu etti ve büyük bir başarı olarak görüldü. Sokullu Mehmet Paşa'nın ısrarı üzerine, ateşkes metninin 4. maddesine yazılan "resmi elçi" talebi olumlu karşılanıp İspanya Kralı'nın çok güvendiği ve takdirini kazanmış olan Don Juan de Rocaffull'un müzakerelerde resmi elçi olarak görevlendirilmesi karara bağlandı. Rocaffull'un elçi olarak atanması, Margliani'nin İstanbul'daki görevinin bittiği anlamına gelmemekteydi. Aksine, İspanya Kralı'nın takdirini kazandığından deneyimlerinden ve bilgisinden faydalanmak amacıyla sonraki görüşmelerde resmi elçi Rocaffull'a eşlik etmesi isteniyordu. Aslında görünmeyen gerçek elçi olarak görevinin başında kalması emredilmekteydi.³⁹⁰

Margliani, 11 Şubat'ta gönderdiği geçici ateşkes metni ile birlikte 10, 18 Mart, 7, 30 Nisan, 16 Mayıs, 14 Haziran ve 3, 20 Temmuz'da gönderdiği mektuplarla İspanya Kraliyetini bilgilendirmeye devam etmişti. Juan Estefano de Ferrari'nin beklenen cevapla İstanbul'a dönmesi için 1578 yazı boyunca İspanya'da kalması gerekti. İspanya Kralı'nın sekreti Antonio Perez 12 Ekim tarihli Margliani'ye gönderdiği mektubunda gecikmenin sebebi olarak yığılan işleri bahane etmekteydi. Margliani'nin Aurelio Santa Cruz hakkında yazdığı şikâyetler dikkate alınmıştı ve

³⁸⁹ BOA, MD, 33 Nr., Hk. 559.

³⁹⁰ AGS, E, Legajo 489, Folio 67.

müzakerelere zarar verme ihtimali göz önünde bulundurularak en azından Rocaffull Napoli'den ayrılana kadar Aurelio Santa Cruz'un İspanya'dan çıkmasına izin verilmeyecekti. Hürrem Bey'in kendisine bildirdiği üzere, Padişah'a hitaben Türklerin imparatoru yerine Müslümanların imparatoru sıfatının yazılması hususundaki Margliani'nin uyarısı dikkate alınarak İspanya Kralı tarafından birinde Türklerin, diğerinde ise Müslümanların imparatoru sıfatı geçen iki ayrı mektup hazırlanmıştı ve uygun görülenin teslim edilmesi Margliani'nin tasarrufuna bırakılmaktaydı. Bunun yanı sıra, Don Juan de Rocaffull'a tercüman olarak eşlik etmesi için daha önce köle olarak Osmanlı Sarayında bulunmuş olan, Osmanlı topraklarını tanıyan, deneyim sahibi ve Türkçe'yi çok iyi konuşan kadirga kaptanı Antonio de Echavarri görevlendirildi.³⁹¹

Resmi elçi olarak gönderilecek olan Rocaffull'un taşıyacağı mektupta Margliani'nin izleyeceği talimatlar belirtilecekti. Ayrıca bu talimatlarda, hiyerarşik yapıya göre dağıtılacak olan 30,000 duka değerindeki altın para Rocaffull'a Mondejar Markisi tarafından Napoli'de teslim edilecekti ve bu iş için Sokullu Mehmet Paşa'ya 10,000 duka verilip ateşkes sürdüğü müddetçe de her yıl 10,000 duka gönderilecekti. Diğer önde gelen paşalara ise 4 ya da 5,000 civarında bir kez olmak üzere ödeme yapılacaktı. Don Juan'ın taşıdığı mektupta belirtildiği üzere, yapılacak ateşkes antlaşması ne kadar uzun süreli olursa o kadar iyi olurdu. Mümkünse yirmi yıla kadar uzayacak bir antlaşmanın yapılmasına çalışılmalıydı. Osmanlı Devletinin ileri gelenlerine vermek için Don Juan'ın götüreceği hediyelerin yanı sıra, aynı şekilde ateşkes kapitülasyonu ile birlikte İspanya'ya gelecek olan Osmanlı elçisi de İspanya Kralı için benzer değerde hediyeler getirmeliydi. Sultan III. Murat'a verilmek üzere,

³⁹¹ AGS, E, Legajo 489, Folio 77.

üç ya da dört bin duka değerinde brokar kumaş, kristal vazo, yatak örtüsü, parfüm, deri eldiven, kehribar gibi hediyeler uygun görülmüştü. Bu yüzden daha önce Sokullu Mehmet Paşa'nın Acuña ile gönderdiği gibi, Osmanlı elçisinin getireceği hediye balsam ya da *terra sigillata*³⁹² olmamalıydı. Çünkü bu hediyeler kralın ün ve itibarına uygun olmadığından müzakerelerde eşitlik ölçüsü korunmalıydı. İlaveten mütekabiliyet koşuluyla herhangi bir geminin korsanlık faaliyetiyle denize açılmasının önüne geçilmeliydi. Son olarak Sokullu Mehmet Paşa'nın istediği üzere hükümdarlık düzeyindeki ilk resmi mektubu II. Felipe, III. Murat'a yazacaktı.³⁹³

Her iki taraf da müzakereleri olumlu etkileyebileceği düşünülen her adımı atmaya özen göstermekteydiler. Sokullu Mehmet Paşa'nın İspanyolların ellerinde olduğunu düşündüğü ve isimlerini vererek serbest bırakılmalarını istediği bir dizi Türk esir, İspanya'daki tüm kadirgalarda aranmasına rağmen hiçbir şekilde bulunamamıştı. Bu kadirgaları yakından tanıyan Kaptan Antonio de Echavarri de İstanbul'a geldiğinde söz konusu durumla ilgili daha ayrıntılı bilgi verecekti. Sokullu Mehmet Paşa'nın memnuniyetini sağlayacak bu meseleyle ilgili İtalya'ya yazılmıştı ve oradaki kadirgalarda bulunmaları halinde vezir-i azama götürmesi için Rocaffull'a teslim edileceklerdi.³⁹⁴

Osmanlı İspanyol ateşkes müzakerelerinin yapıldığı bir sırada Portekiz Kralı'nın Fas seferine çıkması İspanya Kralı'nı endişelendirmişti. II. Felipe'nin 40

³⁹² Roma seramiklerinde kullanılan, süzölmüş ince dokulu çamurun sır gibi uygulanıp 800 santigratta pişirilmesiyle elde edilen bir tür bezemenin adı ve bu teknikle bezenmiş ürünlerdir.

³⁹³ AGS, E, Legajo 489, Folio 3; AGS, E, 489/77.

³⁹⁴ AGS, E, Legajo 489, Folio 71; AGS, E, 489/77.

kadar kadırgayla Don Sebastião'ı destelediğinin Sokullu Mehmet Paşa tarafından ifade edildiğini ve söz konusu yardımın Osmanlı sarayında rahatsızlık yarattığını Margliani İspanya'ya bildirmekteydi.³⁹⁵ Gelişmeler karşısında müzakereler olumsuz etkilenebilirdi. Bu sebeple kraliyet sekreteri Antonio Perez tarafından Margliani'ye gönderilen 12 Ekim 1578 tarihli mektupta iddiaların asılsız olduğunu ifade edilmekteydi.³⁹⁶

İstanbul seyahati için gereken hazırlıkları tamamlamak üzere 11 Ekim'de Madrid'den ayrılan İspanya elçisi Don Juan de Rocaffull, Ceneviz üzerinden 10 Aralık 1578'de Napoli'ye vardı.³⁹⁷ 5 Ocak 1579'da Napoli'den Sekreter Antonio Perez'e yazdığı mektupta, dikilmesi için her biri 500 düka değerinde farklı renklerde altı tane nakış işlemeli yatak örtüsü³⁹⁸ siparişi vermişti. İlaveten Mondejar Markisi'nin önerisi üzerine en iyi kalitede brokar kumaşlar Milan'da aranacaktı.³⁹⁹ İstanbul'a gitmek üzere Ragusa'ya geçmeden önce Napoli Kral Naibi'nin isteği üzerine bir müddet daha Napoli'de oyalanmaktaydı. Ayrıca zaten siparişi verilen yatak örtüleriyle ilgili daha çok iş olduğundan 10 Şubat'tan önce yola çıkabilmesinin mümkün olmadığını Sekreter Antonio Perez'e yazmıştı.⁴⁰⁰ Tam bu sırada vezir-i azamın öldüğü söylentisi dolaşmaktaydı fakat Mondejar Markisi'nin en son edindiği istihbarata göre hala hayattaydı. Müzakerelerin baş aktörü olan Sokullu Mehmet Paşa'nın ölmesi

³⁹⁵ AGS, E, Legajo 489, Folio 96.

³⁹⁶ AGS, E, Legajo 489, Folio 70.

³⁹⁷ AGS, E, Legajo 1080, Folio 20. AGS, E, 1079/6.

³⁹⁸ Colcha bordada

³⁹⁹ AGS, E, Legajo 1079, Folio 5.

⁴⁰⁰ AGS, E, Legajo 1079, Folio 13.

durumunda dahi, Rocaffull'un İstanbul seyahati iptal edilmeyecekti. Ayrıca, bu seyahat için doğru ve uygun olan zamanın teyit edilmesi şarttı. Bununla ilgili onayını almak üzere Margliani'ye yazılmıştı ve bir cevap gelene kadar Don Juan'ın Napoli'de beklemesi kararlaştırılmıştı.⁴⁰¹

Napoli Kral Naibi'nden seyahati için 300 duka harcıarak alarak 26 Aralıkta'ta Barleta limanından gemiye binen Margliani'nin adamı Juan Estafano de Ferrari,⁴⁰² nihayet 13 Ocak 1579'da İspanya'dan beklenen mektuplarla İstanbul'a vardı. Beraberinde Napoli Kral Naibi ve Don Juan de Rocaffull'un Margliani'ye yazdıkları ve 'serbest dolaşım belgesi' gönderilmesini talep eden mektuplarını da getirmişti. Bunun üzerine 15 Ocak'ta Sokullu Mehmet Paşa ile bir görüşme ayarlayan Margliani, Rocaffull'un gelişi ve ihtiyacı olan serbest dolaşım belgesinin elçiye gönderilmesi hususunda vezir-i azamı bilgilendirdi. Sonunda II. Felipe tarafından resmi bir elçinin gönderildiği haberi karşısında memnuniyetini gizlemeyen Sokullu Mehmet Paşa, elçiye seyahatinde eşlik etmesi için bir çavuş ile birlikte gereken izin belgesinin gönderilmesi emrini verdi. Çavuş, Rocaffull'u Ragusa'da karşılayacaktı.⁴⁰³

Kararlaştırıldığı üzere İspanyol elçisi Don Juan de Rocaffull'a seyahatinde eşlik etmesi için Ali isminde bir çavuş⁴⁰⁴ İstanbul'dan yola çıkmıştı ve 30 Nisan'da Mondejar Markisi'nin krala yazdığı mektuba göre, beraberinde getirdiği on adamlı

⁴⁰¹ AGS, E, Legajo 1079, Folio 12.

⁴⁰² AGS, E, Legajo 1079, Folio 6.

⁴⁰³ AGS, E, Legajo 1080, Folio 21; AGS, E, Legajo 1079, Folio 51.

⁴⁰⁴ İsminin Ali olduğunu İspanyol elçisi Rocaffull'a yazdığı mektupta belirtiyor. Bk. AGS, E, Legajo 1079, Folio 166.

birlikte 60 günü geçkin bir süreden beri Ragusa'da beklemekteydiler.⁴⁰⁵ Mondejar Markisi'ne göre, Rocaffull'a eşlik etmesi için bir çavuşun gönderilmesi, ateşkesin neticelenmesi için Osmanlı Devleti'nin en az İspanya kadar istekli olduğunu göstermekteydi.⁴⁰⁶ Osmanlı'nın İran seferi ile ilgili gelen haberler Batı'da ilgiyle takip edildiğinden sefere çıkan Osmanlı ordusunun İran Şah'ın savunması karşısında büyük bataklığa saptığı izlenimi hâkimdi. Mondejar Markisi'nin II. Felipe'ye gönderdiği raporlarda; durum böyleyken, Osmanlı'ya karşı bir donanma hazırlığına girişerek ülke hazinesini zayıflatacak her hangi bir olağanüstü askeri harcama yapmanın gereği yoktu. Doğu seferinde şartlar böyle Osmanlı Devleti'nin aleyhine geliştiği sürece, III. Murat İspanyollarla barış için masaya oturmaya mecburdu. Bu şartlar altında sürdürülecek müzakerelerde eli güçlü olan taraf II. Felipe idi. Ateşkes gerçekleşmemesi durumunda dahi Büyük Osmanlı Donanması'nın 1579 yılı deniz mevsiminde Akdeniz'e çıkacak olmasından korkulmamalıydı. Zira İstanbul'daki tersaneyle ilgili alınan istihbarata göre, tüm inşaat faaliyetleri durdurulmuştu.⁴⁰⁷

Mondejar Markisi haklıydı. Kaptan-ı Derya Uluç Ali Paşa, 17 Mayıs'ta 32 Kadırga ve 3 Kaliteden mevcut donanmasıyla Akdeniz yerine Karadeniz'e gönderilmişti. Sonradan donanma mutemedinin getireceği kadırgalarla bu sayı 50'ye çıkacaktı. Doğuda sürmekte olan savaşta Karadeniz'in doğusunda kalan Faş Irmağı civarının güvenliği sağlamakla mükelleftiler.⁴⁰⁸ İran Şahı'nın Faş Irmağının azındaki

⁴⁰⁵ AGS, E, Legajo 1079, Folio 91.

⁴⁰⁶ AGS, E, Legajo 1079, Folio 54.

⁴⁰⁷ AGS, E, Legajo 1079, Folio 22; AGS, E, 1079/6.

⁴⁰⁸ AGS, E, Legajo 490, Folio 46; Emrah Naki, "İspanyol Casusu Juan De Briones'in İstihbarat Raporu ve 1578-1579 Osmanlı'nın İran Seferine İlişkin Verdiği Bilgiler",

kaleyi tahkim ederek Kuzeydoğu Karadeniz kıyısından Osmanların Megrel ile olan bağlantısını kesmek istediği biliniyordu. Bundan ötürü Kılıç Ali Paşa'nın Akdeniz yerine Karadeniz'e açılması gerekmişti. Fakat başından beri sürdürülen müzakerelere karşı olan Kılıç Ali Paşa, İspanya ile yapılacak barışın İspanya'nın Aşağı Ülkeler sorununu çözülene kadar süreceğini, daimi olmayacağını, bu doğrultuda yapılacak en doğru kararın Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa'nın önerdiği üzere, Kuzey Afrika'ya bir sefer düzenleyip Fas Krallığını ele geçirmek olduğunu ifade etse de Padişah tarafından dikkate alınmadı. Vâdilmehâzin savaşından sonra tahta geçen yeni Fas Kralı'nın İspanya ile yakınlaşmasından korkulmaktaydı.⁴⁰⁹ Dostluğunun kanıtı olarak yeni Fas Kralı, Vâdilmehâzin'de hayatını kaybeden Portekiz Kralı Don Sebastião'un cesedini İspanyol kralına göndermişti. Ayrıca İspanya Kralı, asker sayısını artırmakta ve hizmetinde kullanmak üzere mıntikasında yüzen tüm bağımsız gemilere el koymaktaydı. Bütün bu hazırlıkların Berberistan'a, hatta Fas Kralı'nın desteğiyle Cezayir'e bir sefer düzenlemek için yapıldığından şüphelenilmekteydi. Margliani'ye göre, Osmanlı tarafında hissedilen tüm bu kaygıları bitirecek tek şey, gelişi geciken Don Juan de Rocaffull'un payitahta bir an önce varmasıydı.⁴¹⁰ Zira Sokullu Mehmet Paşa gecikmeden dolayı büyük bir şüphe içindeydi. İstanbul'da tartışıldığı üzere, Rocaffull'un hala gelmemesinin nedeni olarak II. Felipe'nin Cezayir'e bir sefer düzenlemek istediği gösteriliyordu.⁴¹¹ Fakat 12 Haziran'da çok geçmeden Venedik'ten

Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygula Merkezi Dergisi (Otam),

Sayı: 32, Ankara 2013, s. 89-108.

⁴⁰⁹ AGS, E, Legajo 1080, Folio 26.

⁴¹⁰ AGS, E, Legajo 1080, Folio 29.

⁴¹¹ AGS, E, Legajo 1080, Folio 30.

ulaşan mektuplar sayesinde İspanya Kralı'nın tüm askeri hazırlığının, Don Sebastião'un ölümüyle boş kalan Portekiz tahtını ele geçirmek için olduğu anlaşıldı.⁴¹²

Kaptan-ı Derya'nın aksine İspanya ile barışı çok isteyen Büyük Yahudi [Yusuf Nasi], elinden gelen tüm çabayı göstermekteydi ve gönderilecek olan İspanyol elçisi üst sınıf bir insan olmasını Margliani'ye iletmişti.⁴¹³ Fakat kısa süre Naxos Dükü Yusuf Nasi'nin ölüm haberi Avrupa'ya ulaşacaktı.⁴¹⁴

Diğer taraftan, Osmanlı çavuşunun uzun bir müddet daha Ragusa'da beklemesi gerekecekti. Çünkü İspanyol elçisinin gecikmesinin sebebini öğrenmek için Ragusa'dan Napoli'ye giden Juan Estefano de Ferrari'ye, mazeret olarak Don Juan de Rocaffull'un sağlık sorunları gösterilmekteydi.⁴¹⁵ Fakat Sokullu Mehmet Paşa, Rocaffull'un hasta olduğuna inanmamaktaydı. Edindiği istihbarata göre, İspanyol elçisi Napoli sokaklarında gezinmekteydi. İran savaşının padişahı barış yapmak mecburiyetinde bırakmadığını Margliani'ye ifade ederken İspanya Kralı için ise aynı şeyi söyleyemezdi. Aşağı Ülkeler'de işlerin II. Felipe adına yolunda gitmediğini biliyordu, şimdi bir de Portekiz'in işgaline girişmekteydi. Kastilyalıların düşmanı olması sebebiyle Portekizliler, bir Kastilya kralının egemenliği altında yaşamak istemeyip tüm güçleriyle işgale direneceklerinden İspanya için savaş beklenenden çok daha uzun sürecekti. Vaziyet böyleyken Osmanlı ile barış yapmaya eli mahkûm olan II. Felipe idi.⁴¹⁶

⁴¹² AGS, E, Legajo 1080, Folio 33.

⁴¹³ AGS, E, 1080/26.

⁴¹⁴ AGS, E, Legajo 1079, Folio 182.

⁴¹⁵ AGS, E, Legajo 1079, Folio 112; AGS, E, Legajo 1079, Folio 131.

⁴¹⁶ AGS, E, 1080/33.

Ferrari tarafından durumdan haberdar edilen çavuş ise Ragusa'da herkesin dilinde dolaşan Rocaffull'un hiçbir şekilde gelmeyeceği söylentisine inanmış olacak ki, 20 Haziran 1579'da cevaben yazdığı mektubunda, İspanyol elçisinin ay sonuna kadar gelmemesi durumunda İstanbul'a döneceğini nazik bir dille bildiriyordu.⁴¹⁷ İspanyol elçisinin gecikmesinden dolayı sıkıntısı artan Margliani ise 27 Haziran tarihli mektubunda, sorun çözülüp Rocaffull Ragusa'ya gittiğinde, kendisini bekleyen Ali çavuşu orada bulamamasından endişe etmekteydi. Yolculuğa çavuş olmadan çıkılması çok tehlikeli olurdu.⁴¹⁸

Sokullu Mehmet Paşa, İspanyol elçinin gelişinin gecikmesiyle ilgili Margliani'yi sıkıştırmaya başlamıştı. Özür niteliğinde yazılacak herhangi bir mazeret sunarak daha fazla zaman kazanılamazdı.⁴¹⁹ Bu yüzden 31 Temmuz'da Napoli Kral Naibi'nin Margliani'ye gönderdiği mektupta; Rocaffull'un en geç üç gün içinde İstanbul'a doğru yola çıkacağı, hastalığının nüksetmesi durumunda ise beraberinde taşıdığı tüm mektup ve parayı Kaptan Echavarri'ye bırakacağını bildiriyordu.⁴²⁰

Üstünde durulması gereken asıl mesele, Rocaffull'un İstanbul elçiliği için Napoli'de sürdürdüğü tüm hazırlıklara rağmen, son anda hastalığı bahane edilerek Napoli'de kalmasıydı. Çünkü öncesinde Rocaffull'a 12 Ekim 1578'de ikinci bir talimat gönderilmiş, hastalık ya da başka engellerden dolayı yolculuğuna devam edememesi durumunda, ateşkesin Margliani aracılığıyla sonuçlandırılmasının istendiğini iletmek üzere refakatindeki kaptan Antonio de Echavarri'nin İstanbul'a

⁴¹⁷ AGS, E, Legajo 1079, Folio 137 ve 138.

⁴¹⁸ AGS, E, Legajo 1079, Folio 145 ve 146

⁴¹⁹ AGS, E, Legajo 1079, Folio 156.

⁴²⁰ AGS, E, Legajo 1079, Folio 167.

gececeği bildirilmişti. Braudel'in işte bu noktada altını çizdiği gibi, padişaha bir elçi gönderme kararı çok kesin değildi ve son anda göndermeme olasılığı saklı tutulmaktaydı.⁴²¹

II. Felipe'nin 8 Haziran 1579'da Napoli Kral Naibi'ne gönderdiği mektup Rocaffull'un gecikmesinin üzerindeki sır perdesini kaldırıyor. Habsburg İmparatoru ve Venedik Cumhuriyeti'nin yaptığı gibi, ateşkesi sonuçlandırmak için resmi bir İspanyol elçisinin İstanbul'a gönderilmesi, II. Felipe'nin itibarını ve şöhretini azaltacağından hastalık bahanesiyle Juan de Rocaffull'un İstanbul'a gitmesinden şimdilik vazgeçilmişti. Yerine müzakereleri sonuçlandırmak üzere Rocaffull'un taşıdığı para ve vekâletnameleri İstanbul'da Margliani'ye teslim edecek olan kaptan Antonio de Echavarri devam edecekti.⁴²²

28 Temmuz 1579'da Don Juan de Rocaffull'un Sekreter Antonio Perez'e yazdığı mektupta; II. Felipe'nin emrettiği gibi, Kaptan Antonio de Echevarri, İstanbul'a seyahat etmek üzere hazırlanmaktaydı. Alınan haberlere göre Osmanlı çavuşu Ali, 12 Temmuz'da hala Ragusa'daydı. Napoli Kral Naibi, Ali çavuşa İspanyol elçisinin geleceğini garanti eden bir mektup yollayarak bir müddet daha beklemesini sağlamıştı.⁴²³ 30 Temmuz'da Ali çavuşun, Ferrari'ye gönderdiği mektupta; İspanyol elçisi Rocaffull'un hastalığı sebebiyle gelemediğini, yerine yeni bir elçi atanması için İspanya Kralı'na yazıldığı konusunda kendisini bilgilendiren mektupları aldığını yazıyordu. Vaziyetle ilgili Sokullu Mehmet Paşa'yı haberdar

⁴²¹ AGS, E, Legajo 489, Folio 49. Braudel bu mektubu 12 Eylül 1578 olarak göstermektedir fakat doğru tarih 12 Ekim'dir. Bk. Braudel, *a.g.e.*, s. 676-677.

⁴²² AGS, E, Legajo 1080, Folio 118.

⁴²³ AGS, E, Legajo 1079, Folio 163.

etmişti ve bu durumda yeni bir elçi beklemeden İstanbul'a dönmesi emredilmişti. Şimdiye kadar kalmasının tek sebebi Margliani'nin gözyaşlarıyla çavuşun Ragusa'da bir müddet daha beklemesi için vezir-i azama yalvarmasıydı.⁴²⁴

Hastalığı bahane edilerek kendisine verilen görevi yerine getiremeyeceği artık kesinlik kazanan Rocaffull, emredildiği üzere ateşkes yapılması için gereken tüm para, vekâlet ve talimatları İstanbul'da Margliani'ye teslim etmesi için Kaptan Echavarri'ye bıraktı.⁴²⁵ Braudel'in deyimiyle bu durum Margliani'yi sıradan bir ajandan resmi bir elçi rolüne yükseltmekteydi.⁴²⁶ İspanya için eşitliği koruma kaygısı devam etmekteydi ya da başka şekilde ifade etmek gerekirse; diğer Avrupa devletleri gibi resmi bir elçi göndererek Padişah karşısında II. Felipe'yi diğer krallar seviyesine indirecek durumdan kaçınıldığından Rocaffull'un hastalığı bahane edilip gitmesi engellenerek II. Felipe'nin itibarı muhafaza etmeye çalışılmıştı. Margliani'ye verilen talimatlarda, tüm müzakereleri tek başına yürütmesi, karşılıklı bir şekilde imzalar atıldıktan sonra, hasta denilen Rocaffull'un İstanbul'a geçmesi ve diğer taraftan aynı sırada Osmanlı elçinin İspanya geçmesi uygundu. Fakat mümkünse, ne Rocaffull'un, ne de Osmanlı elçisinin gelmesi germeksizin Margliani'nin kendisinin bu işi neticelendirmesi daha uygun olurdu. Şayet Rocaffull'un hediyelerle birlikte İstanbul'a geçmesi konusunda ısrar edilirse, Osmanlı elçisi de benzer değerdeki hediyelerle birlikte İspanya'ya hareket etmeliydi. Rocaffull'un müdahalesi olmaksızın müzakerelerin sonuçlandırılması kabul edilmediği takdirde, o zaman hem Osmanlı elçisi hem de İspanyol elçisi Ragusa'da bir araya gelip ateşkesi imzalayabilirler ve karşılıklı şekilde hükümdarlara teslim edilmek

⁴²⁴ AGS, E, Legajo 1079, Folio 165.

⁴²⁵ AGS, E, Legajo 1079, Folio 183; AGS, E, Legajo 1079, Folio 185.

⁴²⁶ Braudel, *a.g.e.*, s. 678.

üzere hediyeleri değiş tokuş edebilirlerdi. Napoli Kral Naibi eşitliği korumak için başka bir yol göremediğini Margliani'ye ifade ederken, söz konusu hediyelerin bu yüzden Ragusa'da bırakılması emrini vermişti. Fakat Echavarri beraberinde getirdiği 26,000 escudoyu, ateşkes imzalama aşamasına gelindiğinde Osmanlı'nın önde gelenlerine dağıtması için Margliani'ye teslim edecekti.⁴²⁷

Kaptan Antonio de Echavarri, Barleta limanında kendisini Ragusa'ya götürmek için bekleyen İspanya Krallığına ait firkataya binmek üzere 13 Ağustos'ta Napoli'den ayrıldı.⁴²⁸ 17 Ağustos'ta Barleta'ya varan Echavarri, 20 Ağustos'ta kendisini Ragusa'ya götürecekt gemiye bindi. Yolculuk otuz saat sürmekteydi.⁴²⁹ 26,000 escudodan ayrı olarak beraberinde taşıdığı, ateşkes imzalandığı takdirde Osmanlı padişahına verilmek üzere hazırlanan üç sandık hediyeği daha önce kararlaştırıldığı gibi Ragusa'da bırakacaktı.⁴³⁰

Echavarri'nin İstanbul'a varması 1 Ekim'i bulmuştu. İspanyollar tarafında bu gelişmeler yaşanırken, 10 Eylül'de Jacques de Germigny adlı bir Fransız elçisi Ragusa üzerinden İstanbul'a ulaştı. Ragusa'da iken, İspanyol-Osmanlı görüşmelerinden ayrıntısıyla haberdar edilen Germigny, 15 Eylül'de arza kabul edildiğinde, eski Fransız-Osmanlı dostluğunu övmekle birlikte, II. Felipe'nin Portekiz'e değil de Cezayir'e donanma hazırlığı içinde olduğu konusunda Sokullu Mehmet Paşa'yı uyararak İspanyol-Osmanlı görüşmelerini olumsuz yönde etkilemek istedi.⁴³¹

⁴²⁷ AGS, E, 1079/183.

⁴²⁸ AGS, E, Legajo 1079, Folio 190; AGS, E, 1079/185.

⁴²⁹ AGS, E, Legajo 1079, Folio 202.

⁴³⁰ AGS, E, 1079/ 185; AGS, E, Legajo 1079, Folio 186.

⁴³¹ Castaño, *Uchalí*, s. 298-299.

Aziz Bartalomeus Yortusu kıyımından sonra Osmanlı İmparatorluğu nazarındaki eski itibarında gerçek bir düşüş yaşayan ve istikrarsızlığın baş gösterdiği bir Fransa'yı temsil eden Gremigny'nin, İspanyol-Osmanlı müzakerelerini engelleyebilmesi düşünülemezdi. Zaten Fransız siyaseti, Osmanlı'yı belki de yeniden Avrupa'ya yönlendirebilecek yegâne adam olan Anjou Dükü'nün adamı Claude Du Bourg'un Şubat 1579'da Venedik'te tutuklanmasıyla bu fırsatı kaçırmıştı. Du Bourg, Orange Prensi, İngilizler ve tüm Avrupa Protestanlarıyla ilişki içindeki Anjou Dükü'nün Aşağı Ülkeler'i fethine Osmanlı İmparatorluğu'nu da dâhil etmeyi planlamaktaydı. Fakat İran'la tüketici bir savaşa girişmiş bulunan Osmanlı'nın, doğudaki savaşı bitirmediği sürece yönünü batıya dönebilmesi zaten mümkün değildi.⁴³²

Bu arada beklenmedik bir gelişme yaşandı. 12 Ekim 1579'da Sokullu Mehmet Paşa, tımarının azaltılmasından dolayı öfkeye kapılan bir Boşnak tarafından kalbine aldığı bir bıçak darbesiyle öldürülünce,⁴³³ İspanyol-Osmanlı-Fransız görüşmeleri bıçak gibi kesildi. Yerine vezir-i azam olan Ahmet Paşa'yı Germigny yeteneksiz biri olarak addettiğinden Sokullu ile konuşulan meselelerin yeniden ele alınması uzak gözükmekteydi. Gelişmeler karşısında İstanbul'da kalmak için bir sebep görmeyen Antonio de Echavarri, 3 Aralık'ta Napoli'ye varır varmaz yeni Napoli Kral Naibi ve Kastilya *Comendador Mayor* (Orgeneral)'u Juan de Zúñiga tarafından kabul edildi. Oradan da İspanya sarayına dönüş hazırlığında olan eski Napoli Kral Naibi Mondejar Markisini görmek için Gaeta'ya geçti. Kılıç Ali Paşa'nın İnebahtı Muharebesi'nin kilit

⁴³² Baudel, *a.g.e.*, s. 678-679.

⁴³³ M. Tayyip Gökbilgin, "Mehmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. VII., MEB, İstanbul 1993, s. 604.

taşı rolündeki casusu olarak tanımladığı Echavarrı'nın İstanbul'dan kaçır gibi gitmesinin neticesinde Napoli'de hastalığı bahane edilerek tutulan Rocaffull'dan gönderilen mektuplar ve hediyelerle birlikte hakiki elçi statüsüne erişen Margliani, tek İspanyol diplomatik temsilci olarak Osmanlı payitahtında kalıyordu.⁴³⁴

Mondejar Markisi'nin yerine Napoli Kral Naibi olduktan sonra Margliani ile yazışmaları sürdüren Kastilya Comendador Mayor'u Juan de Zúñiga, 24 Mart 1580'de Margliani'ye gönderdiği mektupta, İspanya Kralı'nın sürdürülen müzakerelerdeki mevcut politikalarında hiçbir değişiklik olmadığını hatırlatmaktaydı. Daha önce konuşulduğu üzere, yapılacak antlaşmada eşitlik ilkesine dikkat edilmesi esastı. Portekiz tahtına çıkmak isteyen II. Felipe'ye karşı - merhum Sokullu Mehmet Paşa'nın tahmin ettiği gibi- Portekizliler büyük bir direnç göstermekteydiler. Fransa ve İngiltere, II. Felipe'nin Portekiz'i ele geçirmesine karşıydılar. Zúñiga'ya göre; İspanyol kralının Portekiz tahtına çıkmasını engellemek için güçlerini birleştirmeye karar veren Anjou ve Alançon Dükü Francis ve İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth arasında gelişen siyasi yakınlaşma bir evlilikle perçinlenmek isteniyordu. Fakat Fransa'daki iç meselelerden dolayı bu evliliğin gerçekleşmesi mümkün gözüküyordu. Bu yüzden Portekiz'le savaş sürerken arkasını güvende hissetmek isteyen İspanya Kralı için Osmanlı donanmasının İspanyol kıyılarına saldırmayacağını garanti eden ateşkes metninin bir an önce imzalanması gerektiğini Margliani'ye özellikle belirtiyordu.⁴³⁵

İspanyol donanmasının Cebelitarık boğazını geçtiğini, İspanyol ordusunun Portekiz'e doğru yürüdüğünü, İspanya Kralı Portekiz tahtı sorunuyla meşgulken, bu şartlar altında yönünü başka bir güzergâha döndürmesinin mümkün olmayacağını

⁴³⁴ Castaño, *Uchalí*, s. 300-301; AGS, E, Legajo 1079, Folio 234.

⁴³⁵ AGS, E, Legajo 1079, Folio 61.

İstanbul'a gelen mektuplardan öğrenen Margliani, aldığı emirler doğrultusunda hareket ederek Madrid'den Portekiz'e doğru yola çıkan II. Felipe'nin sırtını sağlama alacak olan ateşkes metnini vezir-i azamdan elde etmek için müzakereler sırasında büyük bir diplomasi başarısı gösterdi. Hazırlıklarını tamamlayan İspanyol donanmasının Portekiz'e değil de Cezayir'e saldırmasından endişe edilmesine rağmen, deniz mevsimi başlamadan Nisan'dan önce Margliani ve yeni vezir-i azam Ahmet Paşa arasında, 1580 yılında Osmanlı ve İspanyol Donanmalarının birbirlerinin egemenliği altındaki toprakları saldırmayacağı hususunda, 1578'de olduğu gibi bir ateşkes antlaşması imzalandı. 26 Mayıs'ta Juan Estefano de Ferrari, ateşkes antlaşmasının metniyle Madrid'de idi.⁴³⁶

21 Mart'ta imzalanarak on ay süreyle Ocak 1581'e kadar sürmesi planlanan ateşkes antlaşmasıyla her iki imparatorluk için yakın gelecek şimdilik sağlama alınmış gözüküyordu. Bu noktaya varılana kadar Kılıç Ali Paşa tarafından türlü tehdit ve aşağılanmalara maruz kalan Margliani, yaşadığı tehlike karşısında yaşadığı korkuyu ifade ederken, varılan antlaşmanın kendisi için o kadar da kolay olmadığını ifade etmekteydi. Hatta bir ara Kılıç Ali Paşa'nın onu, geriye kalan tek gözünü oydukmakla tehdit ettiği söylentisi bile çıkmıştı. İstanbul ikameti sırasında sürekli diken altında hisseden Margliani'yi, bir defasında Kılıç Ali Paşa vezir-i azamın önünde azarlayarak fiili olarak güçsüz hissetmesi sağlanmaya çalışılmıştı. Tersanedeki başka bir görüşmede ise barış görüşmeleri kesildiği için 200 kadirga ve 100 kadar mauna ile donanma emri aldığını söyleyerek tehditlerini sürdürmüştü. Fakat dayanıklı bir adam olan Margliani, İspanya Kralı adına hiçbir şey müzakere etmemeye, kapitülasyon sonuca erdirilmeden

⁴³⁶ AGS, E, Legajo 1081, Folio 92; AGS, E, Legajo 1082, Folio 199.

mektup veya armağan vermemeye kesin kararlı olduğunu riske girmeden yetkin bir şekilde ifade ederken bir diplomasi ustalığı göstermekteydi.⁴³⁷

Hükümdarlar arası yapılan bir kapitülasyon değil de vezir-i azam ile Margliani arasında yapılan ve Osmanlıların geçici olarak İspanya ile imzaladıkları ateşkesin altında yatan gerçek neden ise sürmekte olan Osmanlı-İran savaşının yakında sona ereceğine inanılmasıydı. Osmanlı donanmasının izleyeceği rotanın İran savaşının sona ermesiyle şekilleneceği düşünülüyordu.⁴³⁸ Hatta Osmanlı-İran ateşkesinin her an imzalanabileceği konusunda istihbarat raporları İspanya'ya ulaşsa da Sinan [Juan de Briones] ve Haydar [Robert Drever] adlı İspanyol casuslarından alınan bilgiye göre, gerçekte İran Şah'ı barış istememekteydi. Barış haberlerinin kaynağı, savaşmaktan usanan halkı canlandırmak için Erzurum Beylerbeyi tarafından zekice kurgulanmış bir uydurma haberdirdi.⁴³⁹

Daha önce Acuña'nın yanında gördüğümüz ve çift taraflı çalışan bir ajan olduğu şüphe götürmeyen Arnavut Bartolomé Bruti ile kısa sürede ihtilafa düşen Margliani, İstanbul'a beraber geldiği Arnavut'un kötü amaçları hakkında İspanya'ya bir dizi şikâyetle bulunarak müzakerelerden alınmasını istemişti.⁴⁴⁰ Gerçek bir hain olduğunu ve ateşkes görüşmelerini tehlikeye attığı İspanya tarafında kabul edilmekteydi. Kastilya Comendador Mayor'u, Kılıç Ali Paşa'nın yanında çalışan

⁴³⁷ Braudel, *a.g.e.*, s. 680-682.

⁴³⁸ AGS, E, Legajo 1081, Folio 107.

⁴³⁹ AGS, E, Legajo 1081, Folio 93.

⁴⁴⁰ Emrah Sefa Gürkan, *Espionage in The 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens And The Ottoman Habsburg Rivalry*, Georgetown Üniversitesi Tarih Doktora Tezi, Washington 2012, s. 309.

İspanyol casusları Haydar ve Sinan'a, Kaptan Paşa'nın yanına yemek yemek için gittiği bir sırada Bruti'yi öldürmelerini teklif etmişti. Hatta mümkünse onlardan müzakereleri zora sokan Kılıç Ali Paşa'yı öldürmelerini de istemekteydi. Fakat her şey tasarıdan öteye gitmeyecekti.⁴⁴¹

Portekiz, İngiltere, Fransa ve Aşağı Ülkeler olmak üzere İspanya'nın Avrupa'daki işleri ve ayrıca Osmanlıların İran ve Rusya ile ilgili sorunu sebebiyle İspanya-Osmanlı ilişkileri ateşkesin kısa aralıklarla sağlayacağı barıştan daha fazlasına ihtiyaç duyduğundan ateşkesten daha uzun süreli bir barış arayışı ve ihtiyacı gündemdeydi. Gerçek bir kapitülasyon antlaşması yapılana kadar İstanbul'daki ikameti sona ermeyecek gibi gözüken Margliani, tükenmek bilmeyen enerjisi ile İspanya'ya raporlarını göndermeye devam ediyordu. Haziran'da yazdığı mektuplarda, eldeki mevcut ateşkese rağmen İspanyol Donanması'nın Osmanlı topraklarına saldıracağı endişesinin hüküm sürdüğünden bahsediyordu. Venedik'den gelen mektuplar vasıtasıyla Portekiz'deki son durumla ilgili bilgi edinen Osmanlılar, işlerin II. Felipe lehine geliştiğinden haberdardı. Portekiz tahtına çıktktan sonra hazır vaziyetteki mevcut donanmasıyla yönünü Osmanlı'ya dönmesi şaşırtıcı olmazdı. Margliani gibi, Fransız elçisi Jacques de Germigny'nin de İstanbul ikameti devam etmekteydi. Aşağı Ülkeler'de İspanya adına işlerin yolunda gitmediği istihbaratını edinen Germigny, evinde büyük bir parti vermiş ve gelen havadisle ilgili vezir-i azam [Lala] Mustafa Paşa'dan görüşme talep etmişti.⁴⁴² Ölümü sebebiyle Ahmed Paşa'nın altı ay süren sadaretinden sonra vezir-i azamlık makamına terfi eden [Lala] Mustafa

⁴⁴¹ AGS, E, 1081/61; AGS, E, Legajo 1081, Folio 67.

⁴⁴² AGS, E, Legajo 1081, Folio 97.

Paşa'ya,⁴⁴³ Fransız elçisine itibar etmemesini söylemeleri için Doktor Salomon ve Hürrem Bey'le konuşulmuştu. Doktorun söylediğine göre, İstanbul'a gitmekte olan Orange Prensi'nin adamı İtalya'nın kuzeyindeki Fontigo bölgesinde beklenmedik bir şekilde vefat etmişti. Üzerinden oldukça fazla miktarda altın para çıkmıştı.⁴⁴⁴

Zuñiga'nın II. Felipe'ye Napoli'den yazdığı 19 Temmuz 1580 tarihli mektuba göre, artık İstanbul'dan ayrılmak için vezir-i azam [Lala] Mustafa Paşa'dan izin isteyen Margliani'ye ruhsat verilmesi halinde bu durum, müzakerelerin sürdürülmesi ya da sonlandırılması noktasında II. Felipe'ye açık kapı bıraktığı anlamına geldiğinden her şekilde İspanya'nın çıkarımaydı.⁴⁴⁵ Aksi takdirde, II. Felipe'nin eşitlik ilkesi esasına göre müzakerelerde hareket edilmesi ısrarı Margliani'yle şimdiye kadar sürdürülen görüşmeleri kilitlemekteydi.⁴⁴⁶ Bu kez, üç yıllığına bir ateşkes imzalama teklifiyle vezir-i azama çıkan Margliani, artık İstanbul'dan ayrılmak için izin istemişti. Her ne kadar bu teklifi olumlu karşılasa da Padişahla imzalanan bir kapitülasyon olmadığından uzlaşılacak ateşkesinin güvenliği için Margliani'nin gitmesine izin verilmemekteydi. Anlaşılan Osmanlılar için ateşkesin süresi İran'la savaş bitene kadardı. Ayrıca Margliani'nin bu kadar uzun zamandır İstanbul'da bulunuşu, diğer prensler ve Papa nezdinde II. Felipe'nin itibarına zarar vermekteydi. Bu yüzden

⁴⁴³ Turan, *Lala Mustafa Paşa*, s. 593; Bekir Kütükoğlu, "Mustafa Paşa" *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, MEB, İstanbul 1993, s. 735.

⁴⁴⁴ AGS, E, 1081/97.

⁴⁴⁵ AGS, E, 1081/107.

⁴⁴⁶ AGS, E, Legajo 1081, Folio 103.

Margliani, ısrarla geçici ateşkes metniyle İspanya'ya varan Juan Esteban de Ferrari'nin getireceği cevabı beklemekteydi.⁴⁴⁷

Bir adamın elçilik vasfıyla İran'dan Osmanlı payitahtına barış yapmak üzere geldiği konuşulmaktaydı. Margliani'ye göre, Osmanlılar ve Safevîler sürmekte olan savaşı sonlandıracak bir antlaşmaya varamadıkları takdirde, müzakerelerde eli güçlenen taraf kendisi olacaktı. İstanbul'a gelen elçiye, Safavî Şahı'nın şimdiye kadar sultana neden elçi göndermediği sorulmuş, yanıt olarak [Lala] Mustafa Paşa'nın buna fırsat vermediği söylenmişti. Böyle yaparak padişaha büyük zarar verdiği anlayan Mustafa Paşa, bu duruma çok üzölmüştü ve çok geçmeden geçirdiği bir kaza sonucu aniden ölüvermişti.⁴⁴⁸

İran elçisi ile ilgili haberler tartışılırken, İstanbul'dan Fransa'ya doğru yola çıkan Fransız elçilik sekreterinin taşıdığı mektuplardan şüphelenilmekteydi. İngilizler ve Osmanlı'nın desteğiyle Fransa'nın 1581 senesinde İspanya'ya karşı bir saldırı teşebbüsüne girişebileceği konuşuluyordu. Osmanlı donanmasının böyle bir işe girişmesinin önündeki tek engel sürmekte olan İran savaşıydı. Fakat Safevîlerle olası bir barış sağlanması durumunda, getirisi büyük olan bu fırsattan yararlanmak için Kılıç Ali Paşa'nın elinden geleni yapacağı şüphesizdi. Zuñiga'ya göre, olası bir Osmanlı Donanması tehlikesine karşı 1581 yılı Nisan ayı boyunca İspanya Krallığı, Sicilya ve Juan Andrea'nın kadirgalarının Mesina limanında bulunmaları kıyı güvenliği için gerekliydi.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ AGS, E, Legajo 1081, Folio 124.

⁴⁴⁸ AGS, E, Legajo 1081, Folio 130.

⁴⁴⁹ AGS, E, Legajo 1081, Folio 145.

İlaveten Zuñiga, müzakereci vazifesinin yanı sıra, bir İspanyol ajanı vasfıyla da çalışmaya devam eden Margliani'nin, Papalık emriyle Osmanlıların elindeki Hristiyan esirleri kurtarmak için İstanbul'a gönderilen İspanyol papaz Cristóbal Perez ile ilgili şikâyetini ele almaktaydı. Katolik dinini terk edip İslam'a ihtida eden papaz Perez'i evinde göz hapsinde tutan Margliani, kendisine istihbarat sağlayan ve Kılıç Ali Paşa'nın yanında çalışan mühtedi görünümlü iki İspanyol ajanı hakkındaki tüm gerçekleri bilmesi sebebiyle bu İspanyol papazın tehlike arz ettiğini iddia etmekteydi. Sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması için üstlerinden gelecek emirleri bekleyen Margliani, papazın kaçması durumunda müzakerelerdeki görevini tehlikeye atacağını düşünüyordu. Ayrıca ateşkes metniyle İspanya'ya giden ve İspanyol Kralı'ndan getireceği onay mektubuyla dönmesi beklenen Juan Esteban de Ferrari'nin gecikmesi, tüm Ekim ayı boyunca geleceğini garanti eden Margliani'yi zor durumda bıraktığından müzakerelerde hiçbir ilerleme kaydedilememişti.⁴⁵⁰

Osmanlı vezir-i azamı'nın vefatından henüz haberi olmayan II. Felipe, 1 Temmuz'da 1580'de merhum Ahmet Paşa'ya hitaben yazdığı mektupta, İspanyol elçisi Giovanni Margliani ile imzalanan ateşkes antlaşmasını onayladığını bildiriyordu.⁴⁵¹ 14 Kasım 1580 tarihli Zuñiga'nın yeni vezir-i azama gönderdiği başka bir mektupta ise İspanya Kralı'nın göndermesi gereken onay mektubunun gecikmesiyle ilgili II. Felipe'nin sağlık sorunlarını bahane etmekteydi. Fakat nihayetinde Zuñiga, yapılan antlaşmanın zamanında onaylandığını ifade ediyordu.⁴⁵² Gönderilen bu mektupta müzakerelerin yürütüleceği yeni vezir-i azamın ismi, Ahmet

⁴⁵⁰ AGS, E, Legajo 1081, Folio 154; AGS, E, Legajo 1082, Folio 172.

⁴⁵¹ AGS, E, Legajo 1082, Folio 195.

⁴⁵² AGS, E, Legajo 1081, Folio 165.

Paşa ve [Lala] Mustafa Paşa'nın art arda ölümlerinden dolayı henüz bilinmediğinden Margliani'nin doldurması için boş bırakılmıştı. Kendisi ve seleflerinin diğer prenslerle daha önceleri yürüttüğü üslupta herhangi bir değişiklik yapmak istemeyen İspanya Kralı, uygulamanın güçlüğüne göz önüne alıp eşitlik ilkesinde daha fazla ısrar etmeyerek kurallara uygun bir ateşkes yapmaktan vaz geçmekteydi. Antlaşma metninde ismi ilk olarak yazılsa bile, daha önceki ateşkesin padişah adına vezir-i azamla imzalanmasından dolayı eşitlik kuralının sağlanamadığını düşündüğünden aslında bu mukim bir elçiyle Habsburg İmparatoru'nun şimdiye kadar Osmanlılarla yürüttüğü türden bir antlaşma yapmayı reddettiği anlamına geliyordu. İspanya Krallığı'ndaki bakan değişikliklerinin müzakerelerle ilgili atılacak adımları olumsuz etkilediğini yazan Zuñiga, 15 Ağustos'ta II. Felipe tarafından gönderilen emirler doğrultusunda, mümkünse üç yıllık bir antlaşma teklifiyle mevcut ateşkesin benzer şekilde uzatılmasının uygun olacağını Margliani'ye bildiriyordu. İlâveten yapılacak yeni ateşkesteki maddelerin çok daha anlaşılır bir şekilde yazılmasını ve şimdi II. Felipe'nin egemenliğine geçtiğinden Portekiz Hindistan'ının da metne eklenmesini Margliani'ye emrediyordu. Hint kıyılarına Kanunî zamanındaki gibi bir Osmanlı seferi endişesi İspanyol tarafında mevcuttu. Ayrıca padişaha, İspanya Kralı adına ne mektup, ne de hediye verilmeliydi. Bu kapitülasyon yapılmayacağı, sadece ateşkesle yetinileceği anlamına gelmekte ve Margliani'nin İstanbul'daki işinin artık sona erdiğini göstermekteydi.⁴⁵³

10 Ekim tarihli İspanya Kralı tarafından Zuñiga'ya gönderilen başka bir mektupta, Juan Estefano de Ferrari'nin İspanya'dan demir alacak olan ilk kadırgalarla Napoli'ye geçeceğini bildiriyordu. Margliani'nin uzayan İstanbul ikametinin

⁴⁵³ AGS, E, Legajo 1081, Folio 166; AGS, E, Legajo 1082, Folio 204.

İspanya'nın Papa'yla olan ilişkilerine gün geçtikçe daha fazla zarar verdiği düşünüldüğünden bir an önce özgürlüğüne kavuşması şarttı.⁴⁵⁴ Tarihçi Braudel, Aralık ayı olmasına rağmen Juan Estefano'nun gelmediğini, Margliani'nin elçiliğinin son aylarını izleyebilmek için bazı mektupların eksik olduğunu yazmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz 14 Kasım tarihli Zuñiga'dan gönderilen -Juan Estafano'nun mu yoksa başkasının mı getirdiği anlaşılmayan- mektupları alan Margliani, verilen emirler karşısında kafa karışıklığı yaşadığını Zuñiga'ya bildirmesine rağmen emirleri yerine getirmek konusunda çabuk davranmış, nihayetinde istenildiği gibi üç yıllığına bir ateşkes antlaşması imzalamayı başarmıştı. 4 Şubat 1581'de İstanbul'dan çeşitli yönlere gönderilen birçok mektup ve haber, ateşkesin imzalandığını bildiriyordu. Braudel'in Fransız elçisi Germigny'den verdiği bilgilere göre, yapılan antlaşma eski ateşkeslerin hemen hemen tekrarı olup tek farkı bu kez üç yıllığına öngörülümüştü. İran savaşı sürdüğü müddetçe, 1584 ve 1587'de olmak üzere her üç yılda bir tekrarlanmaya devam edecekti.⁴⁵⁵ Lala Mustafa Paşa hayattayken tahrikleri sonucu kendisini serdarlıktan azlettiren ve Sokullu'nun ölümü münasebetiyle sadarete tayin olmasına rağmen vezirlik mührünün Lala Mustafa Paşa'ya verilmesine engel olup kendisine yollanmasına sağlayan asıl vezir-i azam Koca Sinan Paşa'nın, Şark Serdarı olarak İran seferinde bulunması sebebiyle⁴⁵⁶ vekâleten II. Selim'in en küçük kızı Fatma sultanla evli olan vezir Kanijeli Siyavuş'un Margliani ile imzaladığı antlaşma 31 Aralık 1583'de sona erecekti. Karadan ve denizden olmak üzere birbirlerine ve kendi ittifak grubunda bulunan ülke ve krallıkların topraklarına saldırmamayı taahhüt eden

⁴⁵⁴ AGS, E, Legajo 1082, Folio 224.

⁴⁵⁵ Braudel, *a.g.e.*, s. 684-685, 688; AGS, E, Legajo 1083, Folio 58.

⁴⁵⁶ Kütükoğlu, *Mustafa Paşa*, s. 735.

ateşkeste, Osmanlı ittifak grubunda bulunanlar: Fas Kralı, Habsburg İmparatoru, Fransa Kralı, Polonya Kralı, Arşidük Ferdinand, Carlo, Habsburg İmparatorluğu, Venedik Cumhuriyeti ve ona bağlı topraklar. İspanya Krallığı ittifak grubunda bulunanlar: Papa, Habsburg İmparatoru, Arşidük Ferdinand, Carlo, Habsburg İmparatorluğu, Venedik Cumhuriyeti ve ona bağlı topraklar, Malta adası ve Sean Jean Tarikatı, Ceneviz Cumhuriyeti, Lucca Cumhuriyeti, Savoya Düklüğü, Fiorenza Düklüğü, Ferrara Düklüğü, Mantoa Düklüğü, Parma Düklüğü, Piombino Senyörü ve İtalya'daki imparatorluğa tabi tüm şahsiyetlerdi. Madrid hapisanesinde bulunmasına rağmen İstanbul'dan istihbarat edinen Aurelio Santa Cruz, İspanya Kralına yazdığı 22 Mayıs 1581 tarihli mektupta II. Felipe'nin sadık bir hizmetçisi olduğunu kanıtlamaya çalışmaktaydı. Edindiği İstihbarata göre, savaş Akdeniz'in merkezinden uzaklaştığından yapılan ateşkes III. Murat'ı oldukça memnun etmişti. Artık İran'a karşı çok daha büyük bir askeri hazırlığa girişebilecekti.⁴⁵⁷

İki ülke arasındaki ateşkes antlaşması arayışları sırasında yaşananlar giderek bloklararası küresel bir barışı gündeme getirmekteydi. Başladığı günden itibaren üç tane vezir-i azam eskiten müzakerelerde izlenen politikada her hangi bir değişiklik yapılmaması, barışa ihtiyacın yüksek değerde olduğunu göstermişti.

İspanya elçisi Margliani 3 yıllığına imzalanan ateşkes antlaşması neticesinde nihayet istediği izin belgesini almayı nihayet başarmıştı. Artık özgürlüğüne kavuştuğundan İstanbul'da kalması için herhangi bir neden kalmamıştı.⁴⁵⁸ 12 Mayıs tarihli İspanya Kralı'na yazdığı mektubunda Zuñiga, Margliani'nin İtalya'ya ulaştığını bildiriyordu. Uzun zamandır vatanından uzak kalan Margliani, yıllardır

⁴⁵⁷ AGS, E, Legajo 1083, Folio 86.

⁴⁵⁸ AGS, E, Legajo 1084, Folio 7.

uğramadığı evini ziyaret etmek için gerekli izni kopardıktan sonra, yine Zuñiga'nın emri üzerine Roma'ya gidip Papa'ya Osmanlı ile yapılan antlaşmanın zorunluluğu hakkında bilgi verecekti.⁴⁵⁹ Ayrıca, İspanyol papaz Cristóbal Perez'i de beraberinde getiren Margliani, papazın işlediği günahlardan dolayı pişman olduğunu bildirmiş, suçlarından dolayı yargılanması için engizisyona teslim etmek üzere beraberinde Roma'ya götürmüştü.⁴⁶⁰

Margliani, İstanbul'dan ayrılmadan önce, Kılıç Ali Paşa'nın 60 kadar kadirgayla Fas seferine çıkacağı konuşuluyordu. Fakat sürmekte olan İran savaşı sebebiyle bu teşebbüsün imkânsız olduğuna kanaat getirilmişti. Çünkü savaşan ordunun ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla 40 kadar kadirga orduya mühimmat ve erzak götürmek için Karadeniz'e açılmıştı. Margliani İran savaşının tüketici şartları altında Kılıç Ali Paşa'nın ateşkesi çığneyip İspanya Krallığına ait topraklara saldırmaya cesaret edemeyeceğini düşünüyordu. Ayrıca, şimdiye kadar İspanyollarla sürdürülen müzakerelere kaşı çıkan Osmanlı Kaptan-ı Deryası'na, gerçekleşen ateşkestten oldukça memnun olan padişah ve vezirlerinin yapılan antlaşmanın korunması hususunda gerekli emirleri vereceğinden emindi.⁴⁶¹ 28 Nisan'da gelen mektuplar, Mayıs ayı ortalarında Kılıç Ali Paşa'nın şimdi dağlarda kendisine biat etmiş birçok Mağribliyle amcası Fas Kralı Ahmed el-Mansur'a karşı isyan ederek Fas dağlarına sığınmış olan Muley Davud'a yardım etmek amacıyla Fas'a gideceğini doğruluyordu. Fakat Kılıç Ali Paşa komutasındaki donanmanın önce Tunus'ta demir

⁴⁵⁹ AGS, E, Legajo 1084, Folio 29.

⁴⁶⁰ AGS, E, Legajo 1084, Folio 35.

⁴⁶¹ AGS, E, Legajo 1084, Folio 32.

atıp Osmanlı'ya karşı isyan eden grupları bastıracağı biliniyordu.⁴⁶² Sürmekte olan İran savaşına rağmen beklenildiği gibi Kılıç Ali Paşa, 26 Mayıs'ta 60 kadar kadırgayla Fas'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Osmanlı kadırgalarının Batı Akdeniz yönüne gelişiyle ilgili Sicilya Kral Naibi Marco Antonio Colona haberdar edilmişti. Her ihtimale karşı Sardinya Krallığına da tüm bölgelerinde teyakkuza geçmesi için haber verilecekti.⁴⁶³ 17 Temmuz'da Cezayir'e varan Kılıç Ali Paşa'ya karşı önlemlerini artıran II. Felipe, Juan Andrea Doria kadırgaları ile birleşmek üzere 20 kadar kadırga ve Don Hernando de Toledo komutasındaki birliklere emir vermişti.⁴⁶⁴

İmzalanan ateşkesin Akdeniz'e çıkan Kılıç Ali Paşa tarafından çiğnenmesinden endişe eden Zuñiga, 3 Ağustos 1581 tarihli II. Felipe'ye yazdığı mektupta, Papa'nın II. Felipe'ye yaptığı kutsal ittifak önerisini hatırlatıyor, Kılıç Ali Paşa'nın donanmasını yok edecek bir donanma meydana getirmenin sağlayacağı kazanımlardan bahsediyordu.⁴⁶⁵ Tunus'un 1574'de Osmanlılar tarafından alınmasından sonra yaşanan mağlubiyetin İspanya'da ya da belki de Venedik'te uyanma ve silkinme yaratacağını uman Papa XIII. Gregorio, bu maksatla uluslararası girişimlere başlamış, 1576'da Giovanni Morone'yi özel elçi sıfatıyla imparatorluğa göndererek Alman prenslerini Osmanlı'ya karşı kurulacak yeni ittifakta yer almaya teşvik etmişti. Fakat II. Felipe'nin III. Murad'la ateşkes imzalama kararı tüm planlarını boşa çıkarmasına rağmen fikrine sonuna dek sadık kalmıştı. Hatta II. Felipe'nin yanısıra İmparator

⁴⁶² AGS, E, Legajo 1084, Folio 36.

⁴⁶³ AGS, E, Legajo 1084, Folio 37.

⁴⁶⁴ AGS, E, Legajo 1084, Folio 208.

⁴⁶⁵ AGS, E, Legajo 1084, Folio 56.

Rudolph'la görüşmelere girişen Papa, bir yandan yeni Polonya Kralı Stefan Batory'ye yanaşırken diğer yandan Çar IV. Ivan'la temas kurmuştu.⁴⁶⁶

Bir taraftan Kılıç Ali Paşa'nın hareketleri, diğer taraftan ise Aşağı Ülkeler'de yaşananlar karşısında nasıl bir politika izleyeceği tam olarak kestirilemeyen II. Felipe'nin asıl sıkıntısı askerlerin maaşlarını ödeme ve kredi bulma konusunda sorun yaşamasıydı. Bu sebeple bazı kadırgalardaki mürettebatın terhis edilmeden ancak Eylül'ün sonuna kadar tutulabileceğini yazan Zuñiga, Kılıç Ali Paşa'nın şimdi Cezayir'de olduğu hususunda II. Felipe'yi haberdar ederken, İspanya donanmasının Osmanlı tehdidine yönelik ödeme sıkıntısı sebebiyle bu yaz bir şey yapamayacağını, bu yüzden gelecek yıl Mart, Nisan aylarında daha hazırlıklı bir şekilde Osmanlı Donanmasına karşı denize açılmak üzere tüm kadırgaların ait oldukları mıntıklara dönmeleri gerektiğini 7 Ağustos tarihli mektubunda krala yazıyordu.⁴⁶⁷

18 Ağustos tarihli başka bir mektubunda ise Napoli'den geçen Floransa kadırgaları kaptanının verdiği istihbarata göre, Cezayir'de bulunan Kılıç Ali Paşa'nın Fas'a devam etmeyip kışı geçirmek üzere beraberinde getirdiği donanma için gerekli tüm teçhizatla birlikte İstanbul'a döneceğini, Sicilya Kral Naibi Marco Antonio Colona'nın da onunla aynı fikirde olduğunu yazıyordu. Sürmekte olan İran savaşının yarattığı ehemmiyet sebebiyle İstanbul'a dönmek üzere padişah'tan emir alan Osmanlı Kaptan-ı Deryası'nın Eylül gibi Cezayir'den ayrılacağı düşünülüyordu.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Géraud Poumarède, *Haçlı Seferi'ne Son Çağrı: Yeniçağ Avrupası'nda Osmanlı İmgesi*, Çev. İsmet Birkan, İletişim, İstanbul 2010, s. 247.

⁴⁶⁷ AGS, E, Legajo 1084, Folio 60.

⁴⁶⁸ AGS, E, Legajo 1084, Folio 66.

Tahmin edildiği üzere Kılıç Ali Paşa, beraberindeki 28 kadırgayla birlikte Eylül'de İstanbul'a doğru demir aldı. Geriye kalan kadırgaları ertelemek zorunda kaldığı Fas seferini daha sonra gerçekleştirmek üzere Cezayir'de bıraktı. Edinilen istihbarata göre, Osmanlı-İran barışı ile ilgili beklentiler oldukça zayıftı. İran seferinden İstanbul'a dönen yeni vezir-i azam Koca Sinan Paşa'nın payitahtta kalıp yerine başka bir paşanın doğu seferini yönetmek üzere serdar tayin edileceğine inanlıyordu. Kılıç Ali Paşa, Zuñiga'nın beklediğinin aksine, İspanya ile imzalanan ateşkes antlaşmasını çiğneyecek hiçbir faaliyet bulunmamıştı. Fakat şartlar Osmanlı lehine olgunlaştığı takdirde daha büyük bir donanmayla Fas'ı Osmanlı Devleti adına eli geçirmek için Akdeniz'e açılacaktı. Şimdilik Fas Kralı Ahmed el Mansûr, Padişahı sadakati hususunda ikna etmiş benziyordu.⁴⁶⁹ Ekimde İstanbul'a varan Kılıç Ali Paşa,⁴⁷⁰Fas Kralı aleyhine muhalefetini sürdürürken, bu davranışın arkasında yatan asıl nedenin bakmakla yükümlü olduğu kölelerinin maaşlarını böylelikle ödeyebilecek olmasıydı. Zuñiga'ya göre İran savaşı sürerken Osmanlı Kaptan-ı Deryası, 1581 senesinde Cezayir'e giderek Akdeniz'e çıkmayı başarabilirdiyse 1582 senesinde de bunu gerçekleştirmemesi için hiçbir sebep yoktu. İşte bu yüzden mevcut ateşkese güvenmeyip gerekli önlem alınarak Mayıs ayında kraliyet kadırgaları Mesina'da toplanmalıydı.⁴⁷¹

Akdeniz'de İspanya ve Osmanlı Devleti'nin sınırlarını çizen bir kesişme noktasında hizmet veren ve bu stratejik konuma haiz bölgedeki askeri, siyasi ve ticari

⁴⁶⁹ AGS, E, Legajo 1084, Folio 80; AGS, E, Legajo 1084, Folio 86.

⁴⁷⁰ Fray Diego de Haedo, *Topografía y Historia General de Argel*, La Sociedad de Bibliófilos Españoles, Madrid 1927, vol. I, s. 395.

⁴⁷¹ AGS, E, Legajo 1084, Folio 146.

tüm faaliyetlerinden haberdar olmak mecburiyetinde olan, ayrıca ait olduğu İspanya Krallıkları'nın çıkarları doğrultusunda gerektiği zaman kraldan bağımsız karar verme zorunluluğu ve sorumluluğu bulunan bu oldukça önemli devlet adamı Juan de Zuñiga'nın, Osmanlı-İspanya ateşkesinin çiğnenmesi olasılığına karşı her daim teyakuzda olması gayet doğaldır. Fakat Avrupa ve Akdeniz sahnesinde uzun soluklu bir mücadeleye girişen bu iki başat güç için sürmekte olan rekabete bir mola verme zorunluluğu, başta her iki devletin o an için yaşadığı diğer iç ve dış siyasi ve iktisadi bunalım sebebiyle kaçınılmaz olardı. Bu yüzden Osmanlı Donanması'nın en üst rütbesinde bulunan Kılıç Ali Paşa gibi güçlü devlet adamlarının, kişisel çıkarlarını gözeterik köklü bir devlet geleneği olan bir imparatorluğun aldığı kararlara karşı gelmesi beklenemeyeceğinden İran savaşı sürdükçe ya da İspanya Portekiz ve Atlantik'teki sorunlarla boğuştuğu müddetçe Margliani'nin eseri olan ateşkes korunmaya devam edecekti.

İnebahtı muharebesi(1571) ve Tunus'un fethinden(1574) sonra karşılıklı üstünlük sağlama mücadelesinde birbirlerinin enerjisini yersiz biçimde tüketen bu iki eski dünya temsilcilerinden İspanya, Portekiz ve Aşağı Ülkeler krizinin ciddileşmesi neticesinde yönünü artık Atlantik'e çevirerek Braudel'in deyimiyle çok daha büyük bir denizcilik macerasına girişirken; Osmanlı ise doğuya dönüp İran'a karşı savaşına girerek Asya'nın derinlikleri, Kafkaslar, Hazar Denizi, Doğu Anadolu ve daha sonra da Hind Okyanusu'na doğru atılmaktaydı.⁴⁷²

F. Bir Kırılma Noktası Vâdilmehâzin [Alcazarquivir] Zaferi

⁴⁷² Braudel, *a.g.e.*, 688-689.

Yıllardır Cezayir’de sürgün olarak yaşayan Abdülmelik, kardeşi mevcut kral Abdullah’a karşı Fas Krallığını ele geçirmek amacıyla İstanbul’a gidip 1569’daki Uluç Ali Paşa’nın Tunus seferindeki hizmetlerinden dolayı III. Murat’tan yardım talep etmişti. Abdülmelik’in talebini olumlu karşılayan Osmanlı Sultanı, Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa’ya bu hususta gereken hazırlıkları yapması konusunda ferman gönderdi. Aralık 1575’de Kılıç Ali Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması, Abdülmelik adına Fas Krallığını ele geçirmek için Cezayir’den denize açıldı. Beraberinde 6000 Türk tüfekçi, Cuco Kralının tebaası olan 1000 Azuago kökenli Afrikalı, yerli halktan tüfekçi ve savaşı, 800 sipahi, bol miktarda cephaneye ile birlikte on iki parça top götürdü. Karadan ise Abdülmelik’e bağlı 6000 atlının katılımıyla 1576 yılının Ocak ayı ortalarında Fas’ın iki mil kadar uzağına ulaştılar. Abdullah’ın yerine yeni Fas Kralı olan siyahi Muhammed el-Mutevekkil ise 30.000 kadar atlı Magripli, bir o kadar sayıda piyade ve 3000 civarında Endülüslü Müslümanla birlikte, kendisini devirmek için gelen Osmanlı ordusuna karşı hazır vaziyette beklemekteydi. Fakat karşılıklı olarak savaş düzeni alan ordular arasında savaş patlak vermeden kısa bir süre önce tüm Endülüslü Müslümanlar saf değiştirerek Osmanlı tarafına geçtiler. Endülüslü Müslümanlarla kurulan geçmiş yıllardaki yakın ilişkilerin bu taraf değiştirmedeki payı büyüktü. Neticede sayıca az fakat ateşli silah gücü bakımından çok daha üstün olan Osmanlı ordusu tarafından kuşatılan Muhammed el-Mütevekkil, çareyi Fas dağlarına kaçmakta buldu. Ardından Tánger (Tanca)’e geçen devrik kral Muhammed, kaybettiği saltanatını tekrar ele geçirebilmek için Portekiz Kralı Sebastião’un yardımına başvurdu.⁴⁷³

⁴⁷³ Haedo, *Topografía*, s. 365-369.

Muhammed el-Mütevekkil'den tamamen kurtulmak isteyen Abdülmelik, Fas'tan Merakeş'e yürüyerek Mütevekil'i yenilgiye uğratsa da kaçmasını engelleyemedi. Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa'nın Merakeş'e kadar gidip Abdülmelik'e gereken yardımı göstermemesinin Muhammed'in kaçmasındaki rolü büyüktü. Neticede Osmanlı Payitahtına bu hususta Abdülmelik tarafından şikâyet edildi. Abdülmelik'in gösterdiği sadakat ve Fas halkının yeni kralın yönetiminden memnun olması Osmanlı Sultanını fazlasıyla mutlu etti. Fakat Halk Ramazan Paşa yönetiminden memnun değildi ve Osmanlı Sarayında kendisiyle ilgili artarda şikâyetler toplanmıştı. Abdülmelik'i tamamlayıcı nitelikteki şikâyetlerden ötürü III. Murat, 1578 yılında Ramazan Paşa'yı Cezayir Beylerbeyliğinden azledip yerine Selanik Sancağı Beyi Hasan Paşa'yı atadı.⁴⁷⁴

Batı Afrika, Hind ve Yeni Dünya'ya seyahat eden gemiler için derin limanları ve geniş sahil yoluyla oldukça uygun bir köprü vazifesi gören Batı Akdeniz'in en uç noktasındaki Fas'ın Osmanlı denetimine girmesi,⁴⁷⁵ başta Lizbon'un Asya ticareti, Afrika köle pazarları ve Brezilya'nın şeker plantasyonlarıyla olan deniz bağlantılarının her an çökmesi anlamına geliyordu. Ayrıca, İberyaya'nın Atlantik ticaretini baltalayarak Levant ticaretini de yeniden canlandıracağından bu durumun Venedik'in de çıkarına olduğu ortadaydı. Bölgenin kontrolünü Müslümanlara terk etmek istemeyen Portekiz

⁴⁷⁴ Ceran, *a.g.e.*, s. 481-483. Ceran'ın 24 ve 30 numaralı Mühimme defterlerine dayanarak Ramazan Paşa hakkında verdiği bilgilerin aksine Haedo; Cezayir'in Ramazan Paşa kadar adil ve dürüst bir yönetici o ana kadar görmediğini ve kendisi hakkında şikâyet edecek tek insan bile olmadığını yazmaktadır. Bk. Haedo, *Topografia*, s. 370.

⁴⁷⁵ Ceran, *a.g.e.*, s. 486.

Kralı Sebastião için Hint Okyanusunda zaten savaş halinde olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı şimdi ikinci bir cepheden mücadeleye girişmek kaçınılmazdı.⁴⁷⁶

Nihayetinde Ocak 1578'de kesin kararını veren Don Sebastião, 24 Şubat'ta devlet erkânıyla yaptığı toplantı sonrasında asillere Mağrib seferine bizzat kendisinin komuta edeceğini ilan etti. Portekiz gibi bir deniz gücü karşısında sahilde pek bir varlık gösteremeyeceğinin farkındaki Abdülmelik, Mağrib'i işgal etmek amacıyla Tanca'dan Kasrülkebir'e yönelen Kral Sebastião komutasında orduyu, kıyılardan nüfuz etmesi çok daha zor olan ülkenin iç kısımlarına kadar çekerek dönüş yolunu kesmeyi amaçlıyordu. Vâdilmehâzin'in sağ kıyısı boyunca ilerleyen Portekiz ordusu, 3 Ağustos 1578'de nehrin öbür tarafına geçerek kendisi için stratejik önemi bulunan pozisyonunu terk ederek Abdülmelik'in amacına hizmet etti. Muhamme el-Mütevekkil'inde de aralarında bulunduğu Portekiz Kralı'nın savaş danışmanları ise durumun ciddiyetini fark ettiklerinden 4 Ağustos sabahı geri dönüş planları yapmaktaydılar. İşlerin yolunda gitmemesi durumunda ordunun konumunu koruyup gece karanlığından yararlanarak el-Arayiş'e geri çekilmeliydi. Bu geri çekilmeyi yavaşlatmaması için de topların toprağa gömülü olarak bırakılması ve eşya taşıyan yük arabalarının terk edilmesi gerekiyordu. Fakat Don Sebastião tüm bu önerileri reddetti ve savaşmak için gerekli hazırlıkların tamamlanmasını emretti.⁴⁷⁷

Portekiz ordusunun, Magripli süvarilerin saldırılarına karşı direnebilmek için en uygun pozisyon olan kare, Osmanlı Devleti'nin asker, silah ve teçhizat yardımıyla bulunduğu Mağrip ordusunun ise Türk ordusu benzeri olan hilâl biçiminde savaş

⁴⁷⁶ Hess, *Unutulmuş Sınırlar*, s. 138.

⁴⁷⁷ Ceran, *a.g.e.*, s. 510, 517, 524-525.

düzeni aldıkları Vâdilmehâzin muharebesi, 4 Ağustos 1578'de⁴⁷⁸ vuku buldu. Mağrip ordusu tarafından bozguna uğratılan Portekizliler, kaçmak için Vâdilmehâzin nehrine yöneldiklerinde, Abdülmelik'in önceden önlem olarak yıktırdığı köprü yerine mecburen taşkın halde bulunan suya girip nehrin öteki tarafına geçmeye çalıştılar fakat çok sayıda asker boğularak hayatlarını kaybetti. Sadece 20,000 askerin gemilerine binip kaçmayı başardığı, büyük çoğunluğu nehirde boğularak olmak üzere 20,000 askerin hayatını kaybettiği ve yaklaşık 40,000 askerin de Magripliler tarafından esir alındığı Vâdilmehâzin'deki savaşta,⁴⁷⁹ Portekiz Kralı Don Sebastião, Muhammed el Mutevekkil ve göğsüne aldığı bir Portekizlinin misket tüfeğinden çıkan kurşunla Abdülmelik hayatlarını kaybettiler. Sonradan üç kralın öldüğü savaş olarak hafızalara kazındı.⁴⁸⁰

Vâdilmehâzin muharebesi tarihin bir kırılma noktasıydı. Osmanlı İmparatorluğu, hiçbir kazanımı olmayan İran seferine son vererek Portekiz tahtının boş kalmasına sebep olan Vâdilmehâzin zaferinden faydalanabilseydi, belki de Hint Okyanusu'na hâkim olabilirdi. III. Murat, hem Kılıç Ali Paşa'nın Süveyş kanalı projesine, hem de İngiliz Kraliçesi Elizabet'in II. Felipe'ye karşı beraber hareket etme teklifine cevap verebilseydi, Portekiz'den kalan okyanuslardaki boşluğu doldurması beklenebilirdi. Böylece, II. Felipe'ye karşı galip gelen önce Hollandalıların, ardından da İngilizler ve Fransızların okyanuslara açılmasıyla başlayan yeni dünya düzeninde

⁴⁷⁸ Haedo'ya göre 5 Ağustos 1578'de. Bk. Haedo, *Topografia*, s. 369.

⁴⁷⁹ Ceran, *a.g.e.*, s. 525-528.

⁴⁸⁰ Haedo, *Topografia*, s. 366, 369.

yerlerini alabilirlerdi.⁴⁸¹ Yine de Fas'ın Osmanlılarca Fethi ve Portekiz'in 1580'deki İspanyollarca ilhaki⁴⁸² sonrasında İspanya Avrupa'nın doğu sınırlarını yükseltirken, Osmanlı da Doğu'nun batı sınırlarını yükseltiyordu.

⁴⁸¹ Feyzi Kurtoğlu, "XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler", *İkinci Türk Tarihi Kongresi*, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 922-923.

⁴⁸² Rafael Valladares, *La Conquista de Lisboa: Violencia Militar y Comunidad en Portugal, 1578-1583*, Marcial Pons Historia, Madrid 2008, s. 23-153.

IV. BÖLÜM: STATÜKONUN SONU VE YENİ DÜNYA DÜZENİ: OSMANLI VE İSPANYA İMPARATORLUKLARINI ATEŞKESE ZORLAYAN FAKTÖRLER

A. İspanya'nın Aşağı Ülkeler Sorunu

1. Aşağı Ülkeler Sorunun Arka Planı

Günümüzdeki Belçika, Hollanda ve Lüksemburg topraklarını kapsayan bölge, rakımın deniz seviyesine yakınlığı nedeniyle Aşağı Ülkeler olarak bilinir.⁴⁸³ On altıncı yüzyılın ortalarında Felemenkçede Nederland ya da Nederlanden, Fransızcada Pais Bas ve Latince Belgique(s) olarak adlandırıldı.⁴⁸⁴

XV. Yüzyıl boyunca Burgonya düklerinin aşama aşama büyük bir kısmını idareleri altına almayı başardıkları Aşağı Ülkeler'in Habsburg Hanedanlığı

⁴⁸³ Hanks, *a.g.e.*, s. 25; *On altıncı yüzyıl Aşağı Ülkeleri' günümüz Lüksemburg, Hollanda krallığı, Belçika ve kuzeydoğu Fransa'nın bir kısmına kadar uzanmaktaydı. Aşağı Ülkeler o yüzyılda Fransızca konuşanlar (aynı zamanda Walloons olarak adlandırılan) ve Felemenkçe konuşanlar olmak üzere iki ana dilsel grubu kapsamaktaydı. Metinde Aşağı Ülkeler (Hollanda) on altıncı yüzyıl algısı içinde anlaşılmalıdır. Felemenk (Dutch) sadece Felemenkçe konuşanları ya da biçimsel olarak hemen hemen bütünüyle Felemenkçe konuşanlardan oluşan ve 1579'dan sonra Birleşik Vilayetlerin ayrılmış halini meydana getiren Aşağı Ülkeler kısmını ifade eder.* Bk. Martyn Rady, *From Revolt to Independence: The Netherlands 1550-1650*, Hodder and Stoughton, London 1992, s. 2.

⁴⁸⁴ W.P. Blockmans, "The Formation Of A Plitical Union, 1300-1588", *History of the Low Countries*, Ed. J.C.H. Blom, E. Lamberts, Translation: James C. Kennedy, Berghahn Books, The United States 2006, s. 119.

egemenliğine geçmesi, 1477'de Habsburg İmparatoru III. Frederick'in oğlu Maximilian ile Cesur Charles'ın tek çocuğu ve vârisi olan Burgonyalı Mary'in evlilikleri sonucunda gerçekleşti. Akıllıca yapılan evlilikler yoluyla ülkelerindeki soylular ve diğer ülkelerdeki kraliyet hanedanlarıyla ittifaklar oluşturmayı başaran hükümdarların güçlerini artırdıkları biliniyordu. Bu evlilikten 1478'de Felipe adında bir erkek çocuk dünyaya geldi.⁴⁸⁵

Annesi Mary'den miras kalan Aşağı Ülkelerin yönetimini 1493'de devralan Felipe, Katolik krallar Isabel ve Fernando'nun kızları Kastilya'lı Juana ile 1496'da evlenerek hanedanlık çıkarlarının doğrultusunda hareket etti. Kastilya ve Aragon Krallıklarının yasal vârisi yapan bu evlilikten, sonradan Habsburg İmparatoru olarak tahta çıkacak olan V. Carlos 1500'de Ghent'de dünyaya geldi.⁴⁸⁶ 1519'da Habsburg İmparatoru olan V. Carlos, Burgonya dukeleri atalarının yayılmacı politikalarını yeniden canlandırarak 1521'de Tournai'yi Fransızlardan alırken, ilerleyen yıllarda Friesland, Utrecht, Overijssel ve Gelderland'ı işgal etti. On altıncı yüzyılın ortalarına kadar Aşağı Ülkeler'in 17 eyaleti (Holland, Zeeland, Brabant, Utrecht, Overijssel, Flanders, Walloons Flanders, Artois, Luxembourg, Hainaut, Mechlin, Namur, Groningen, Friesland, Gelderland, Limburg ve Tournai), teknik yönden hem Habsburg İmparatorluğuna hem de Fransız Hükümdarlığına aitti. Bu durum 1526, 1529 ve 1544'de V. Carlos'un Fransa'ya karşı kazandığı zaferlerle değişti.⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ Paul Arblaster, *A History of Low Countries*, Palgrave Macmillan, China 2012, s. 107.

⁴⁸⁶ Arblaster, *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁸⁷ Rady, *a.g.e.*, s. 5.

V. Carlos hükümdarlığında, Liège hariç, Friesland, Tournai, Utrecht toprakları ve Guelders düklüğünün Habsburg egemenliğine girmesiyle on yedi eyaletten oluşan Aşağı Ülkelerin birleşme aşaması tamamlandı. 1548'de Aşağı Ülkeler'in idaresini İmparatorluk yetki alanından çıkararak V. Carlos, 1549'da oğlu II. Felipe'yi Aşağı Ülkelerin tek vârisi olarak ilan etti. 1550 yılında Aşağı Ülkeler'in bütününde birleşik bir dinsel sapkınlık yasasını zorla kabul ettirerek tam egemenlik kurdu. Fakat 1555'de İspanya, Habsburg İtalyası ve Aşağı Ülkeler'i oğlu II. Felipe'ye bırakarak tahtan feragat etmesiyle kriz patlak vermiş ve kolay kırılr birçok parçadan oluşan bu devletin, Felemenk (Dutch) Cumhuriyeti ve Habsburg Aşağı Ülkeleri olarak iki düşman kutba ayrılma süreci de başlamış oldu.⁴⁸⁸

Geniş arazilere sahip Egmond ve Hornes aileleri ve tüm aristokrat ailelerinin en varlıklı olan Orange-Nassau ailesi, ortaçağ boyunca en güçlü sosyal grubu oluşturdu. Aristokratların çoğu Aşağı Ülkelerin kuzey illerini ellerinde tutarlarken, kırsal kesim daha aşağı seviyedeki soyluların ellerindeydi. Kentlerdeki sosyal hiyerarşinin zirvesindekiler ise ağırlıklı olarak daha varlıklı tüccar ve finansörler olan *Patricians/Kent Soyluları* idi. Kentlerin belediye meclislerine hâkim olan bu *Patricians/Kent Soyluları*, halkın üzerinde ekonomik ve siyasi üstünlüğe sahiptiler. Daha aşağıda bulunanlar lonca üyeleri ve esnaftı. Diptekiler ise loncalardan atılan esnaflar, emekçiler ve geçici işçilerdi.⁴⁸⁹

Aşağı Ülkeler'in on yedi eyaletinin her birinin kral tarafından atanan valileri bulunmakta olup kendi zümre meclisi ya da parlamentosu vardı. Kral ve naibiyle doğrudan müzakere yapabilen genel bir parlamento olan Sınıflar Meclisi'nde bu

⁴⁸⁸ Arblaster, *a.g.e.*, s. 95, 111-112.

⁴⁸⁹ Rady, *a.g.e.*, s. 7-8.

eyaletlerin bir temsilcisi bulunuyordu. Bütün bu merkezi kurumlara rağmen V. Carlos döneminde her eyalet geniş çapta yerel özerkliği olduğundan Aşağı Ülkeler yapay bir birleşikliğe sahipti. Bir de dar bir alana sıkışmış olan bölgenin içinde yaşayan halkların konuştuğu dilsel çeşitlilik hesaba katıldığında, Aşağı Ülkeli adı altında bir aidiyet ve ulus kavramının oluşması sorun teşkil etmekteydi. Bu durum mutlak bir otorite altında birleşik kalmayı zorlaştırıyordu.⁴⁹⁰

Tüm bu ayrıştırıcı unsurlara rağmen becerikli bir yönetim anlayışı sergileyerek bu çok kültürlü ve dilli bölgedeki uyumu korumayı başaran babası V. Carlos'un aksine II. Felipe, İspanyol çıkarlarını elindeki diğer ülkelerin çıkarlarından üstün tutan bir politika izledi. Kendisini temsilen atadığı devlet memurlarının gün geçtikçe daha fazla Aşağı Ülkeler'deki idareyi ele geçirmesi neticesinde soylu sınıf yönetimdeki eski hâkimiyetini kaybetti.⁴⁹¹

Sıkıntılar II. Felipe'nin mutlakiyetçi yönetim anlayışının en ileri aşaması anlamına gelen 1559'da kız kardeşi Parma düşesi Margaret'ı Aşağı Ülkeler kral naibi olarak atamasıyla başladı. Margeret'in hükümet yönetimindeki deneyimsizliği sebebiyle ülkedeki aristokratların kuklası olmasının önünü alabilmek ve soyluların elindeki yerel özerklik haklarını kendi kontrolüne almak maksadıyla önlem olarak üç sadık kraliyet memurundan oluşan bir danışma kurulu meydana getirdi. Kral tarafından Margaret'a gönderilen talimatların yerine getirilip getirilmediğini kontrol edecek ve kral naibine tavsiye verecek olan bu danışma kurulunun başında Franche Comté kökenli Antoine Perrenot de Granvelle bulunuyordu. Siyasi erkin Granvelle'nin elinde toplanması, Egmont ve Hornes kontları ve Hollanda, Zeeland ve

⁴⁹⁰ Rady, *a.g.e.*, s. 6-7.

⁴⁹¹ Nexon, *a.g.e.*, s. 197-198.

Utrecht genel valisi olan Orange Prensi William üzerinde memnuniyetsizlik yarattı.⁴⁹² Fakat asıl kriz, Aşağı Ülkeler'deki kilise yapısını yeniden yapılandırmak için V. Carlos döneminde ortaya atılan projenin II. Felipe'nin yürürlüğe koymak istemesi üzerine başladı. Bu tasarıya göre, on dört yeni piskoposluk ve üç başpiskoposluk oluşturulacaktı.⁴⁹³

Aşağı Ülkeler'deki kilisenin finansal yapısı eski ve yetersiz kaldığından mevcut manastırlardan gelirler sağlamak maksadıyla yeni bir taslak geliştirildi.⁴⁹⁴ Bunun için onların yakındaki manastırların başrahipliklerine atanması ve bu manastırların gelirlerini devralmaları planlandı. Onların ruhani görevlerini hakkaniyetle yerine getirmelerini sağlamak için yeni piskoposların teoloji alanında eğitilmeleri ve toplumun ahlak ve dini vecibeleri kontrol edecek olan engizisyon hâkimi unvanıyla görevlendirilmeleri tasarlandı.⁴⁹⁵ Aşağı Ülkeler'in imtiyaz haklarını ihlal eden bu tasarının yürürlüğe konup konmadığını denetlemek için Mechlin (Mechelen)'in yeni başpiskoposu olan Granvelle atandı. Mutlakiyetçi bir polika izleyen II. Felipe yürürlüğe koyduğu bu tasarıyla yerel ayrıcalıkları azaltıp soylu sınıfını korumayı reddetmekteydi. Ayrıca nüfusun içinde giderek artan Protestan sempaticiliğine karşı bir tehditti. Bu durum çok geçmeden Granvelle karşıtı bir hizbin doğmasına sebep oldu. Katolikleri ve Protestanları bir araya getiren II. Felipe'nin mutlakiyetçiliğine karşı gelişen siyasi hareketin Kent liderleri, yüksek ve alçak soylular ve sıradan kasaba

⁴⁹² Rady, *a.g.e.*, s. 17.

⁴⁹³ Graham Darby, "Narrative of events", *The Origins and Development of the Dutch Revolt*, Ed. Graham Darby, Routledge, London and New York 2001, s. 16.

⁴⁹⁴ Nexon, *a.g.e.*, s. 200.

⁴⁹⁵ Rady, *a.g.e.*, s. 19.

insanlarından oluşmaktaydı. Başını Güney Fransa'daki bir imparatorluk tımarı olan Orange prensi William ve Egmond prensi çekmekteydi.⁴⁹⁶

Aşağı Ülkeler'deki Katolik dışı dini yapılanmanın başında Kalvinciler gelmekteydi. Orta sınıf kentliler ve kent soyluları arasında sempatizanları ve üyeleri bulunan Kalvinizm, çok hızlı bir şekilde, en iyi ve en geniş biçimde Aşağı Ülkeler'de organize olmayı başarmıştı. Fakat 1550'lerden sonra kendilerine uygulanan takibat ve kovalamaca artmış, engizisyon hâkimlerinin kent mahkemelerinin kararlarını çiğneyerek hareket etmeleri üzerine karamsarlığa sürüklenmişlerdi. Kralın baskıcı ve mutlakiyetçi siyaseti toplum üzerinde genel bir hoşnutsuzluk yaratmaktaydı.⁴⁹⁷ Öyle ki, 1523-1566 yılları arasında Aşağı Ülkeler'de engizisyon mahkemelerince din dışı inanç faaliyeti yürüttükleri sebebiyle en az 1.300 insan idam edilmişti.⁴⁹⁸

II. Felipe'nin dinsel ayrılık hareketlerine karşı takındığı sert tutum ve böl ve yönet siyasetiyle yaratılmak istenen mutlakiyetçilik, Aşağı Ülkeler'de kralın yanındaki eyaletlerin Granvelle ve II. Felipe'ye yabancılaşmasına yol açtı. 1562'de muhalefeti temsilen ileri gelen soylulardan biri olan Montigny, Granvelle'nin görevden alınmasını kraldan talep etmek için Kastilya'ya doğru yola çıktı. Fakat bu girişim II. Felipe'yi ikna etmeye yetmedi. Bunun üzerine Orange, Egmond ve Hornes, II. Felipe'ye, Granvelle görevde kaldığı sürece devlet şurasına katılmayacakları konusunda ultimatoma verdiler. II. Felipe'nin kararından dönmemesi üzerine 1563 Haziran oturumunda kararlarını uyguladılar. Ayrıca Brabant eyaleti vergi gelirini kısarak mali

⁴⁹⁶ Nexon, *a.g.e.*, s. 200.

⁴⁹⁷ Arblaster, *a.g.e.*, s. 116, 118-119.

⁴⁹⁸ Alastair Duke, *Dissident Identities in the Early Modern Low Countries*, Ashgate, Great Britain 2009, s. 100.

baskı uyguladı. Bunun üzerine harekete geçen Kral naibi, Ağustos 1563'de özel sekreterini Granvelle'nin görevden alınması konusunda II. Felipe'yi ikna etmesi için İspanya'ya yolladı. İspanya kralının ikna olması üzerine Granvelle, Mart 1564'de Aşağı Ülkeler'den ayrılmak zorunda kaldı.⁴⁹⁹ Bu, yeniçağın aktörü Burjuvazinin eski düzenin temsilcilerine karşı kazandığı önemli bir zaferdi.

Siyasi anlamda yaşanan ihtilaf dışında 1560'ların ilk yılları itibariyle ekonomik hayatta yaşanan sarsıntılar, birçok sosyal sınıfın yaşam standartlarında büyük değişimlere yol açtı. 1544'de iki milyon gulden olan İspanyol devletinin borcu, 1556'da yedi milyona çıkarken, yaşanan bütçe açığını Amerika'dan büyük miktarlarda gelen gümüş ile kapatmaya çalışan II. Felipe, 1557'de moratoryum ilan etmek zorunda kaldı. Bu önlem finansal olarak hem Güney Alman bankerlerinin hem de Anvers borsasında devlet bonoları satın alan küçük yatırımcıları batırdı. İkinci etapta ise dayanıklı İngiliz kumaşının 1563'de Anvers'den ayrılması, İngiliz kumaşının kent ve kırlarda yaşayan üreticileri ile birlikte bu malların ticaretini yapanlar için kitlesel işsizliğine yol açtı. Ardından 1564-1565 zor kış şartları neticesinde elde edilen kötü hasat yiyecek fiyatların artmasına neden oldu.⁵⁰⁰

Yaşanan tüm ekonomik sıkıntılara rağmen Protestanlara karşı uygulanan baskılar devam etmekte, engizisyon mekanizması görevini kesintisiz sürdürmekteydi. Bu durumun II. Felipe'nin Aşağı Ülkeler'deki yönetimine karşı bir tepki doğuracağı ortadaydı. Fiyat yükselmesi neticesinde ekonomileri darbe gören fakat devlete hizmet ettiklerini öne sürerek kayıplarını tazmin eden Asilzadelerin yaptıkları gibi kendi kayıplarını tazmin etmeyi başaramayan küçük toprak sahipleri olan daha aşağı

⁴⁹⁹ Nexon, *a.g.e.*, s. 201.

⁵⁰⁰ Blockmans, *a.g.m.*, s. 130.

soylular, 1565’de karşılıklı anlaşarak *Soylular İttifakı*’nı kurdular. Üyelerinin hepsi Calvinist olmamasına rağmen ittifakın amacı engizisyon mahkemesini feshetmesi ya da dini yaptırımların yumuşatılmasını öngörmekteydi.⁵⁰¹ Böylece Soylular İttifakı, Nisan 1566’da Kral naibi Parma’lı Margaret’i heretikliğe karşı uygulanan yasaları yumuşatmaya zorladı. Herhangi bir isyanın patlak vermesinden korkan Kral naibi talebi olumlu karşılarken, finanstan sorumlu kurumun başı olan Berlaymont kontu, bu daha aşağı soylu sınıfını *dilenciler* olarak lanse ederek onlarla alay etti. Daha sonrasında bu ifade isyancılar için onur nişanı olarak kullanılacaktı. Kral naibi Margeret, vakit kaybetmeden yaşanan durumun ciddiyeti hakkında II. Felipe’yi bilgilendirmek için Montigny Lord’unu ve Bergen-op-Zoom markisini Madrid’e yolladı.⁵⁰²

Temmuz 1566’da İttifakın radikal kanadı, Calvinistlerle birlikte hareket etmek için anlaştı. İttifakın meydana getiren daha aşağı soyluların çoğu hala Katolik olmalarına rağmen onları Calvinistlerle işbirliğine iten ana sebep II. Felipe’nin baskıcı yönetimi karşısında kaybettikleri sosyal ve ekonomik statülerini tekrar kazanmaktı. Dini ayrılığın işsizlikle iç içe geçmesi, patlamaya hazır bir durum yaratmaya için yeterliydi. Baltık denizinde yaşanan savaş sebebiyle tahıl akışının durması, özellikle 1565 kötü hasadı yüzünden Aşağı Ülkeler boyunca fiyatların hızla yükselmesi neticesinde yaşanan açlık, en çok kent proleteryasını vurmuştu. Bu yüzden herhangi

⁵⁰¹ Roger Lockyer, *Habsburg and Bourbon Europe 1470-1720*, Longman, London 1974, s. 237; T.M. Parker, “Protestantism and Confessional Strife” *The Cambridge Modern History*, V. 3, Ed. R. B. Wernham, Cambridge University Press, London 1971, s. 102.

⁵⁰² Blockmans, *a.g.m.*, s. 131.

bir kıvılcımın bu emekçi sınıfını harekete geçirmesi an meselesiydi. Öyle ki, Kalvinistlerin, patlak verecek bir isyanın peşinden koşmalarına katkı sağlayacak; “Katolik Kilisesi’nin zengin, kendilerinin ise fakir” olduğuyla ilgili propagandalarına ihtiyaçları dahi yoktu.⁵⁰³

2. İlk İsyân (1566-1567)

Kralın baskıcı rejimine karşı gösterilen kitlesel nitelikteki ilk tepki, 10Ağustos 1566’da Lille’nin kırk beş km. kadar batısında kalan Steenvoorde’da Kalvinist bir vaazdan sonra gerçekleşti. Harekete geçen cemaat yakındaki bir Katolik rahibe manastırına girip putperestlik olarak gördükleri tüm simgeleri tahrip ettiler. Üç gün sonra ise Lille’nin on beş km. uzağında bulunan Bailleul’un dışında kalan bir manastırı yağmaladılar. Dini bir tepki hareketi olarak kendiliğinden baş gösteren bu eylem, sonradan daha organize bir karakter kazanıp Ekim’e kadar Flanders, Hainaut, Brabant, Zeeland, Hollanda ve diğer kuzeybatı eyaletlerine kadar yayılarak sürdü.⁵⁰⁴

Katolik kilisesine karşı yapılan saldırıların raporları İspanya’ya ulaştığında devlet kademesinde büyük paniğe sebep oldu. Amerikan gümüşü taşıyan bir filo İspanya’ya henüz varmıştı. Yeni ulaşan kaynağı bu durum karşısında kullanmaya karar veren II. Felipe, İspanyol ve İtalyanlardan oluşan bir orduyu Aşağı Ülkeler’de asayişi sağlaması için gönderdi. Nisan 1567’de II. Felipe’nin en iyi generali Alba dükü komutasında Milan’dan yola çıkan 10,000 kişilik ordu, Habsburg İtalya’sı ve Habsburg Aşağı Ülkeler’i arasındaki stratejik bir bağlantı olan ve ‘İspanyol Yolu’

⁵⁰³ Lockyer, *a.g.e.*, s. 238-239.

⁵⁰⁴ Robert S. DuPlessis, *Lille and the Dutch Revolt: urban stability in an era of revolution, 1500-1582*, Cambridge University Press, Cambridge 1991, s. 204.

olarak da bilinen İsviçre ve Lorraine boyunca ilerleyerek 22 Ağustos 1567'de Flemish ve Brabantine şehirlerinde kamp kurdu. Alba Dükü'nün Aşağı Ülkelere vardığı sıralarda olaylar durulmuştu. Fakat kraliyet otoritesine karşı tehdit unsuru olarak gördüğü bu olayların sorumlularını bulup cezalandırmak isteyen Alba Dükü, Sorunlar Meclisi (Council of Troubles) ya da binlerce insanın ölümüne yol açtığı için popüler anlamda Kanlı Meclis olarak çağrılan olağanüstü bir mahkeme kurdu. Genel vali olarak Protestanlara çok toleranslı davrandıkları için ilk olarak Eylül'de Egmont ve Hornes kontlarını tutukladı. II. Felipe de Madrid'de bulunan Hornes'in kardeşi Montigny'i tutukladı. Sorunlar Meclisi, aynı zamanda savunmasını almak için Orange prensini çağırdı fakat William, Nisan 1567 Aşağı Ülkeler'den ayrılmıştı.⁵⁰⁵

Hollanda ve Zeeland genel valisi olan Orange Prensi William, krala karşı sadakatini yitirmişti. Sınıflar Meclisi üyesi olarak 1564'den 1566 ilkbaharına kadar II. Felipe'nin heretiklere karşı uyguladığı politikalarını yumuşatması için yasal statüsüne dayanarak yürüttüğü muhalefet sebebiyle sonradan isyanın lideri olarak kabul gördü. 1566 yılına kadar Katolik kalan ve Erasmus'un Humanistik Hıristiyanlık yapısından etkilenen William'ın en büyük argümanı, prenslerin kendi tebaasının bilinci üzerinde baskı kurmaya hakları olmadığıydı. Şimdi ise İspanyol Kralının kendisine ulaşmasının zor olduğu kendisine ait Alman topraklarından İspanyol Monarşisine karşı mücadelesini sürdürecekti. William'ı tutuklamayı başaramayan Kanlı Meclis ise 1071 kişiyi idam edip 11.136 kişiyi ise mülklerine el koyarak cezalandırdı. Bu eylemler sonucunda Fransa, İngiltere ve Almanya'nın batısına toplu kaçışlar yaşandı. Suçlu bulunup cezalandırılanlardan bazıları, gerilla savaşı ya da korsanlık mücadelesi veren

⁵⁰⁵ Arblaster, *a.g.e.*, s. 119-120; Blokmans, *a.g.m.*, s. 132; Koenigsberger, *a.g.m.*, s. 270-271.

dilenciler adında çeteler kurdular ve Aşağı Ülkeler'deki İspanyol hâkimiyetini yıkmak için uğraş verdiler.⁵⁰⁶

Margaret'in yerine Kral Naibi olarak göreve başlayan Alba yönetimine karşı sığındığı Alman topraklarında bir ordu meydana getiren Orange prensi, 1568 ilkbaharında İspanyol istila güçlerinin üzerine ilk saldırısını gerçekleştirdi. 23 Mayıs'ta Friesland eyaletindeki Heiligerlee'de ilk zaferlerini kazanmalarına rağmen soyluların ve halkın desteğini cezbetmeyi ve siyasi ve dini karşıtlıklardan meydana gelecek bir ittifakın oluşmasını uman William'ın bu zaferi, 1566 yılının dini isyanlarının çok uzağında kaldığından başarısızlıkla sonuçlandı. Bu durumu fırsat bilen Alba Dükü, krala olan bağlılığını göstermede tereddüt edenleri caydırmak için 5 Haziranda Brüksel meydanında Egmont ve Hornes kontlarını idam etti.⁵⁰⁷

Krallar emirler vermek için doğarlar, kullar ise onlara itaat ederler diyerek oldukça basit bir anlayış ortaya koyan Alba, heretiklerin kovalanması sürdürerek baskıcı siyasetini uyguladı. Aşağı Ülkeler'deki İspanyol Monarşisinin egemenliğini kraldan herhangi bir mali yardım almadan perçinlemek için yeni bir vergi sistemini devreye koymaya karar verdi. Mart 1569'da Sınıflar Meclisini toplayan Alba, bir seferliğine servetten yüzde bir, satışlardan yüzde on ve taşınmaz mülk üzerinden yüzde beş oranından vergi talep etti.⁵⁰⁸ Tek seferde yüzde bir oranında servet vergisi kabul görünken diğer ikisi reddedildi. Alba'nın tasarısı Sınıflar Meclisi'nden bağımsız bir kadro aracılığıyla vergileri toplamak olduğundan rahatsızlık yarattı. Baskı altında

⁵⁰⁶ Blokman, *a.g.m.*, s. 132-133.

⁵⁰⁷ Lynch, *a.g.e.*, s. 399; Arblaster, *a.g.e.*, s. 120.

⁵⁰⁸ Lynch, *a.g.e.*, s. 399-400.

kalan Sınıflar Meclisi, bir kereliğine olmak üzere olağanüstü mali yardımı onadı fakat vergi üzerindeki kontrollerini bırakmayı reddetti.⁵⁰⁹

Emir vermek ayrı verilen emri icra ettirmek ise apayrı bir mesele olduğundan iki yıl süren bir gecikme sonrasında ‘onda bir para’ olarak adlandırılan satışlar vergisinin yürürlüğe girmesi ancak 1571’de gerçekleşti. Alba’ya göre, yeni vergi sisteminin asıl yükü ruhban ve soylu sınıfının yerine tüccar ve esnaf sınıfının üzerinde olacağından uyguladığı mali siyasete karşı herhangi bir direnişle karşılaşılmayacaktı.⁵¹⁰ Fakat verginin zorla kabul ettirilmesi Aşağı Ülkeler’de zaten zor durumda olan ekonominin kötüleşmesine katkı sağladı. Aynı sıralar Aşağı Ülkeler ve İngiltere, Huguenot korsanlarının sığınma merkezi olan Southampton ve Plymouth’dan Alba’ya para taşıyan beş geminin Kraliçe Elizabeth tarafından gitmelerine izin verilmemesi sebebiyle bir ticaret savaşının içindeydiler.⁵¹¹

İngiliz Ticaret ambargosu, Baltık denizinde süren savaş, Alba yönetiminin baskısından dolayı Aşağı Ülkeler’in kuzey eyaletlerinden kaçan sığınmacıların oluşturdukları *Deniz Dilencileri* adını alan kişilerin korsanlık faaliyetleri sebebiyle gemi ticaretinin aksaması ekonomik bir resesyona yol açtı. Buday fiyatlarındaki artış binlerce ailenin yaşam standartlarını kötü etkilerken, 1571-1572 kötü kış şartları ve birden bire ortaya çıkarak ülkeyi yerle bir eden veba salgını Aşağı Ülkeler’de hayatta kalabilmeyi neredeyse imkânsız kıldı. Bütünüyle ekonomik kriz sonucu gelişen açlık, işsizlik ve yoksulluk arttı. Aşağı Ülkeler’de yaşanmakta olan bu zor şartların Orange

⁵⁰⁹ Nexon, *a.g.e.*, s. 211.

⁵¹⁰ Lynch, *a.g.e.*, s. 401.

⁵¹¹ Nexon, *a.g.e.*, s. 211.

prensinin davası lehine geliştiği ortadaydı. Bu durum karşısında artık Alba rejiminin sürdürülebilirliği tartışma konusuydu.⁵¹²

Alba dükü, Aşağı Ülkeler’de yaşanan ekonomik krizi iyileştirmek için İspanya’dan para talep etmişti. Fakat II. Felipe, 1572 Şubat ayında Papa V. Pio’nun talebi üzerine, İnebahtı muharebesiyle birlikte neredeyse yok olma noktasına gelen Osmanlı donanmasına Akdeniz’in doğusunda gerçekleşecek yeni bir deniz muharebesinde son darbeyi indirmek ve Türk yöneticilerine karşı ayaklansınlar diye Balkanlar’daki Hıristiyanları silahlandırmak maksadıyla⁵¹³ ittifak donanmasının gerçekleştireceği yeni seferin maliyetlerinin yarısını ödemeyi kabul etmişti. Bu durumda devlet hazinesi için gerekli finansmanı sağlayabilmek için onda bir vergiyi zorla toplamaktan başka çaresi kalmayan Alba Dükü, gerekli parayı tahsil edebilmek amacıyla kendi memurlarından yeni bir ekip meydana getirdi. Fakat vergiyi tahsil etmek o kadar kolay olmayacaktı. Örneğin Brüksel’de protesto amacıyla esnaf ve tüccar dükkânlarını kapadılar. Bunun üzerine Mart 1572’de Alba dükü bir kaç piyade bölüğü şehre yolladıysa da tehdit sonuçsuz kaldı. Brüksel’deki kardinal Granvela’nın temsilcisi Maximiliano Morillon’a göre işsizlikten binlerce insan kente açlıktan ölmek üzereydi. Hollanda eyaletinde ise şartlar çok daha kötüydü. İnsanlar neyi varsa hepsini satılığa çıkarmışlardı.⁵¹⁴

Aşağı Ülkeler’deki muhalefetin liderine dönüşen Orange prensi William ve onun dava arkadaşı ve erkek kardeşi olan Nassau’lu Luis, başarısızlıkla sonuçlanan 1568 seferinden sonra 1569 yılının büyük kısmını Fransa’da Huguenot lideri

⁵¹² Parker, *Felipe II*, s. 558.

⁵¹³ 250 yıl sonra hayata geçecektir!

⁵¹⁴ Parker, *Felipe II*, s. 558-559, 567.

Coligny'nin tarafında savaşarak geçirmişti. Coligny, Deniz Dilencilerini himayesi altına almasını William'a önermişti. Deniz Dilencileri güneydoğu İngiliz limanlarını sığınma merkezi olarak kullanmakta ve saldırılarını buralardan gerçekleştirmekteydiler. Şimdiye kadar Aşağı Ülkeler'in güneyi ile ilgilenen ve mücadelesini buradan sürdüren Orange prensi, İspanyol Monarşisinin kuzey eyaletlerinde daha zayıf olduğunun farkındaydı. Böylece Coligny'in dediği gibi yapıp Deniz Dilencileriyle ittifak kurarak bağımsızlık savaşından yeni bir devletin kurulmasına kadar İspanyol yönetimine karşı sürdürülecek mücadelenin liderliğini üstlendi.⁵¹⁵

3. İkinci İsyân (1572-1576)

1570'de Akdeniz'de Osmanlıların ofansif bir siyaset izlemeleri neticesinde II. Felipe'nin tüm dikkatini Aşağı Ülkeler'e vermesi mümkün olmadı. Sığındıkları güneydoğu İngiliz limanlarından saldırılar gerçekleştiren Deniz Dilencileri, uzun zamandır Alba'nın İspanya ile olan iletişim hatlarını yağmalamaktaydı.⁵¹⁶ Bu durumun İnebahtı muzafferî İspanya ile bir savaş koparmasından korkan İngiliz kraliçesi Elizabeth, 1572'de Deniz Dilencilerinin sığındıkları İngiliz Limanlarını terk etmelerini emretti. 25 gemi ve 800 korsandan teşekkül Deniz Dilencilerine ait donanma 1572 baharında Aşağı Ülkeler'e doğru yola çıktı ve Hollanda eyaletindeki Brill limanında demir attı. O sıralar İspanyol garnizonu, Alba'nın zorla kabul ettirmek istediği vergilere karşı patlak veren ayaklanmaları bastırmak için Utrecht eyaletinde bulunduğu Brill korsan işgaline karşı savunmasız kalmıştı. Bu durumu fırsat bilen

⁵¹⁵ Lockyer, *a.g.e.*, s. 243.

⁵¹⁶ Lynch, *a.g.e.*, s. 402.

Deniz Dilencilerinin komutanı, 1 Nisan1572'de Orange prensi adına Brill'i işgal edip zapt etti.⁵¹⁷

Brill'in Deniz dilencileri tarafından ele geçirilmesi Aşağı Ülkeler'deki Habsburg otoritesinin çökmesine yol açtı. Herkesin nefret ettiği onda bir para vergisinin toplanması Alba ve memurlarının hemen hemen her önemli sosyal kesimle bağlarının kopmasına neden oldu. Öyle ki, onda bir vergiyi toplamakla sorumlu kasaba yöneticileri, Deniz dilencilerinin istilasına karşı destek kuvvetini harekete geçirmek istediklerinde kanuni haklarını kullanamadılar. Yaşanan açlığın boyutlarını göz önüne alınınca, gelmekte olan dilenci çetelerinin direnmek için yapabilecekleri pek bir şey yoktu. Bu durum karşısında direnmektense Dilencilerin davalarını tercih etme yoluna gittiler. Böylece, İspanyol monarşisine karşı isyan çok çabuk yayıldı.⁵¹⁸

Nassau'lu Luis, La Rochelle'de bulunduğu sırada Brill'in Orange prensi adına Deniz Dilencileri tarafından ele geçirildiği haberi kendisine ulaşınca, vakit kaybetmeden Dilenci donanmasının kalanıyla denize açılıp çok değerli bir deniz üstü olan ve Scheldt Haliç'inin kontrolü sağlayan Flushing limanı ele geçirdi. İspanyol monarşisine karşı elde edilen bu başarıyla kuzey eyaletlerinin kasabalarının kapıları Deniz Dilencilerine ardı sıra açıldı. Deniz Dilencilerinin elde ettikleri başarıların Aşağı Ülkeler'in kuzeyinde büyük bir isyan hareketi yaratması üzerine William isyanın yönünü güneye taşımaya karar verdi. Bunun üzerine erkek kardeşi Luis, bir Huguenot kuvvetine komuta ederek Fransa sınırındaki Mons'u işgal ederken, William da

⁵¹⁷ Lockyer, *a.g.e.*, s. 242-243; Arı, *a.g.e.*, s. 126-127; Arblaster, *a.g.e.*, s. 121.

⁵¹⁸ Nexon, *a.g.e.*, s. 213; Rady, *a.g.e.*, s. 29.

Brabant ve Flanders eyaletlerini vurdu.⁵¹⁹ Savaş eski dünyanın temsilcilerine karşı açılmıştı. Birbirine düşman Fransa ve İspanya eski dünyanın cephesinde idi.

Çok geçmeden büyük çoğunluğu kuzey eyaletlerinde bulunan elli şehir Orange tarafında yer aldıklarını deklare ettiler. Panik yaratan bu durum karşısında Alba Dükü, ilk olarak II. Felipe'nin Akdeniz'de yeni bir sefer hazırlığı içinde olması sebebiyle kuzeye yeterli yardımı gönderemeyeceğini bildiğinden insiyatif alarak Mart 1572'de 13.000 askerden oluşan kendi komutasındaki ordusunu Ağustos'a kadar 67.000'e çıkardı. İkinci olarak bir grup Fransız Protestan'ın desteği ile Nassau kontu Luis tarafından ele geçirilen ve büyük ölçekte bir Fransız işgali durumunda köprü vazifesi görmesinden korktuğu Mons'un tekrar ele geçirilmesine öncelik verdi.⁵²⁰

Böylece İspanyol birlikleri, 17 Temmuzda Mons'un takviyesine giden Genlis Lort'u Jean de Hangest komutasındaki kuvvete pusu kurdu. İspanyol saldırısında esir düşen Jean de Hangset, Coligny'in kuzeniydi ve Fransa kralı IX. Charles'dan Nassau'lu Luis ve Orange prensine İspanya'ya karşı savaş ilan edeceğine dair söz veren mektuplar taşımaktaydı. Her ne kadar IX. Charles'ın mektuplarının gerçekliği örtbas edilmeye çalışılsa da Hugonote'larla birlikte Aşağı Ülkeler'i işgal edeceğine dair Fransa Kralı, Coligny'e söz vermişti. O sıralar Coligny ve Hugnote'ların çoğu IX. Charles'ın kardeşi Margarita'nın 25 Ağustosta planlanan düğünü için Paris'de bulunmaktaydı. Fakat daha önce yukarıda da bahsedildiği gibi, 22 Ağustosta keskin bir nişancının ateş etmesi sonucu Coligny ağır yaralandı. Bu durum şehirdeki Protestanların sert tepkisine yol açınca, 24 Ağustos 1572 San Bartolomé gününde Paris'li Katolikler tarafında Coligny ile birlikte bütün Protestanların hayatına mal olan

⁵¹⁹ Lockyer, *a.g.e.*, s. 243-244.

⁵²⁰ Parker, *Felipe II*, s. 561-562.

bir kıyım yaşandı. Ardından yaşanan kıyımın haberi zincirleme tesir yaratarak en az on iki Fransız şehrinde daha benzer şekilde Protestanların katliamı yaşandı.⁵²¹

Fransa'dan gelen haberler Alba Dükü'nü çok mutlu etmişti fakat Mons şehri bir an evvel geri alınmalıydı. 12 Eylülde Mons üzerindeki İspanyol siperlerinin yakınında konaklayan Orange prensinin kuvvetlerine ani bir gece baskınının panik yaratması üzerine William geri çekildi. Bir Hafta sonra da Mons teslim oldu ve istilacılarla işbirliği yapmaktan dolayı yetmiş kişi idam edildi. Mons'un kaybı isyancılar için bir dönüm noktası olduğu gibi, Fransa tehlikesi de tamamen ortadan kalktı. Artık Alba Dükü İspanyol Monarşisi lehine Aşağı Ülkeler'deki kontrolü tekrar sağlayabilmek için harekete geçebilirdi.⁵²²

Mons'un ele geçirilmesiyle yönünü Brabant eyaletindeki Mechelen'e dönen Alba Dükü, Orange prensine kapılarını açarak açık destek vermesinden dolayı şehri acımasızca cezalandırdı. Ardından Leuven, Oudenaarde ve Diest gibi isyancı diğer kasabalar sırayla teslim bayrağını çekmek zorunda kaldılar. Güneyde yaşanan bu teslimiyet karşısında Orange prensinin Gelderland eyaletine çekilmekten başka çağresi kalmadı. Fakat Ekim ortasında Alba dükünün Gelderland'a ilerlemesi üzerine ümitsizliğe kapılan Orange prensi, Hollanda eyaletine çekilmek zorunda kaldı. Böylece Brabant'dan sonra kuzeydeki Gelderland, Overijssel ve Friesland'daki isyan eden diğer kasabalar ardı sıra teslim oldular. Şimdi ise sırada Amsterdam ve Middelburg şehirleri hariç isyancıların başından beri daha güçlü oldukları Hollanda

⁵²¹ Parker, *Felipe II*, s. 562-563.

⁵²² Parker, *Felipe II*, s. 564.

ve Zeeland eyaletleri vardı. William, sadece kuzeydeki Hollanda ve Zeeland'ın Alba Dükü'ne karşı uzun süre direnebileceğini biliyordu.⁵²³

1573 yılının başlarında Hollanda'daki Haarlem kentinin İspanyol birlikleri tarafından kuşatıldığı sırada özgürlük hareketinin liderliğini Hollanda ve Zeeland'da sürdüren Orange Prensi, Ağırlıklı olarak Kalvinist ve İkonoklast (İkon kırıcı) olan Deniz Dilencilerine güvenmemekteydi. Özgürlüğünü kazanmış birleşik bir Aşağı Ülkeler arzulayan William, bunun ancak dini hoşgörü sağlandığı takdirde başarılı olabileceğinin farkındaydı. Fakat Katolik Kiliseleri yağmalanmış, ruhban sınıfı katledilmiş ve Katolik yöneticiler kovularak yerlerine Kalvinistler yerleşmişti. Gayesini başarabilmek için Dilencileri dizginlemesi şarttı. Bu yüzden Ocak 1573'de Dilencilerin liderlerini komuta görevinden azletti. Yine de William'ın reddedemeyeceği asıl gerçek, Kalvinistlerin tek başarılı devrimciler olduğuydu. Bu doğrultuda, siyaseten önemli bir adım atarak Nisan 1573'de Kalvinist Kilisesi'ne katıldı.⁵²⁴

Yedi ay kadar süren Haarlem kuşatması Temmuz 1573'de İspanyol birliklerinin şehri ele geçirmesiyle son buldu. Merkez konumdaki Haarlem'in İspanyollar tarafından ele geçirilmesiyle çok önemli bir stratejik mevki isyancılar için kaybedildiğinden bu andan itibaren Hollanda eyaletindeki direniş güney ve kuzey olmak üzere iki ayrı cepheye ayrıldı. Hollanda'daki İspanyol kuvvetlerinin komutanı Alba'nın oğlu Don Fadrique de Toledo, birliklerinin yönünü kuzey Hollanda'daki Alkmaar'a çevirdi.⁵²⁵

⁵²³ Jonathan Israel, *The Dutch Republic*, Oxford University Press, New York 1995, s. 178.

⁵²⁴ Lockyer, *a.g.e.*, s. 244-245.

⁵²⁵ İsrail, *a.g.e.*, s. 180.

Deniz yollarının sağladığı avantajlar sayesinde kuzeydeki isyan eden kasabalar sürekli irtibat halinde bulunabiliyorlardı. Toledo'nun ordusuyla üzerine ilerlediği Alkmaar ise göller ve Kuzey Denizi kumulları arasında bulunmaktaydı. Toledo'nun ordusuyla ilerleyişi üzerine Orange prensini destekleyen Kuzey Hollanda valisi Diederik Sonoy, Alkmaar'ın kuzeyinde bulunan Krabbendam'daki bent kapaklarını açtırdı. Hâkim rüzgârların suyu güneye taşınmasıyla çayırları su bastı. Yükselen sular karşısında daha fazla ilerleyemeyeceğini gören Fadrique Toledo 8 Ekimde geri çekilmek zorunda kaldı.⁵²⁶

Alba Dükü'nün Haarlem zaferinden sonra kuzey eyaletlerinin ardı sıra düşeceği öngörülüyordu. Fakat İsyancılar için durum sanıldığı kadar ümitsiz olmadı. Çünkü Aşağı Ülkeler'de sürmekte olan savaş İspanyol kaynaklarını kurutmaktaydı. Savaşın ana maliyeti İspanya'nın üzerine kalmıştı. İsyanın patlak verdiği andan beri İspanya Alba'ya yıllık üç buçuk milyon florin ödemekteydi ve 1574'de bu iki katna çıktı. II. Felipe, Venedik'in ittifaktan ayrılmasıyla Osmanlılara karşı Akdeniz'deki amansız mücadelesinde yalnız kalmıştı. Ülke ekonomisi dar boğazdaydı ve devlet hazinesi artık iki farklı cephede yürütülen savaşta orduların ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Maaşlarını uzun zamandır alamayan Aşağı Ülkeler'deki İspanyol birlikleri, biriken alacakları ödenene kadar savaşmayı reddedip ayaklandılar ve Anvers'e dönmek üzere birliklerini terk ettiler. Fakat 1574'ün ilk günlerinde Anvers'in sakinlerinden alınan 400.000 kronluk borç sayesinde ayaklanan askerlerin Hollanda'ya geri dönmesi sağlandı.⁵²⁷

⁵²⁶ James D. Tracy, *The Founding of the Dutch Republic: War, Finance, and Politics in Holland, 1572-1588*, Oxford University Press, New York 2008, s. 88-90.

⁵²⁷ Lockyer, *a.g.e.*, s. 245; Ari, *a.g.m.*, s. 127; Rady, *a.g.e.*, s. 33.

Kuzeydeki Alkmaar başarısızlığından sonra İspanyol birlikleri vakit kaybetmeden yönünü Güney Hollanda'ya çevirdi ve önemli bir kasaba olan Leiden kuşatıldı. Güney Hollanda'nın kırsal kesiminin büyük kısmı İşgal edilerek kuşatmanın ilk evresi tamamlandı. Fakat William'ın Almanya'daki erkek kardeşleri doğudan saldırarak Hollanda üzerindeki İspanyol baskısını hafifletmeye çabalamaktaydılar. Bu sebeple İspanyol birlikleri, Mart 1574'de isyan güçlerini karşılaştırmak için geri çekildi ve Mook'da düşman ordusuna karşı kont Luis'in hayatına mal olan bir zafer kazandı. Mayıs'ta Leiden kuşatması kaldığı yerden devam etti. Fakat Orange Prensi'nin okyanus sularına karşı şehri koruyan su bentlerini yıktırmasıyla İspanyolların kamp yaptığı alanı sel aldı. Eylül sonu gibi ağır yağışın da etkisiyle tüm tarım arazisi bataklığa dönüşünce İspanyollar kuşatmayı kaldırarak Utrecht ve Haarlem üzerine çekilmek zorunda kaldılar. Amsterdam, Haarlem ve Utrecht İspanyolların elinde kalırken, kuzeybatıdaki savaş sivil bir karaktere büründü.⁵²⁸

Kuzeyde devam etmekte olan savaş İspanyol Monarşinin finansal durumunu zayıflatmakla birlikte stratejik riskler ve sıkıntıları da beraberinde getirmekteydi. İspanyol idaresine karşı şimdiden büyük bir zafer kazanan muhalefetin sona erdirilmesini arzulayan II. Felipe, Kasım 1573'de Alba Dükü'nü geri çağırarak yerine Aşağı Ülkelerin yeni genel valisi olarak Don Luis de Requesens'i atadı. İlk olarak Alba'nın baskıcı siyasetini tersine çevirmekle işe koyulan Requesens, genel bir af yayınlayıp onda bir verginin terk edildiğini bildirdi. Ardından İsyanı müzakere yoluyla sonlandırma olasılığını deneyen Requesens, Leiden kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasından kısa bir süre sonra, Aralık 1574'de Orange prensi ve Hollanda meclisi ile görüşmek üzere bir heyet gönderdi. Fakat din meselesi müzakerelerde

⁵²⁸ İsrail, *a.g.e.*, s. 181-182.

önemli bir engel olarak varlık gösterdi. Kuzey eyaletlerinde direnen Kalvinistler her geçen gün daha da güçlenmekteydiler ve ibadet özgürlüklerini tanımayan bir yönetimi tasavvur dahi etmemekteydiler. II. Felipe'nin Katoliklikten çıkanların kralı olmaksızın Aşağı Ülkeleri kaybetmeyi yeğlediğini bildiğinden Requesens'in bu konuda yapabileceği hiçbir şey yoktu.⁵²⁹

1575 ilkbaharında resmi görüşmelere Breda'da devam edildi. İspanya Kralı'na bağlılıktan ayrılma gibi talepleri olmadığını açıklayan isyancılar, II. Felipe'nin Protestanların ibadet özgürlüklerini tanıması ve Sınıflar Meclisi ile eyalet meclislerinin de ülke yönetimine iştirak ettiği sınırlandırılmış bir monarşi hususunda ısrar ettiler. Hükümetin biçimi ve din hususunda kralın verebileceklerinin ötesinde yapılan talepler, hem II. Felipe'nin, hem de isyancıların Breda müzakerelerindeki temel bağdaşmazlıklarını açığa çıkardı.⁵³⁰ Tıkanma noktasına gelen görüşmeler karşısında taleplerin karşılıklı olarak kabul ettirilebilmesi için silah gücüne başvurmaktan başka yapılabilecek pek bir şey olmadığını anlayan Requesens, 13 Temmuz 1575'de barış görüşmelerine son verdi ve isyancıları Ziekrikzee kasabasına doğru itip sıkıştırdı. Kuşatılan Ziekrikzee'in düşmesi demek isyancı eyaletleri ikiye ayıracağından Orange'nin durumunun hem isyancılar, hem de İngiliz kraliçesi Elizabeth karşısında zayıflayacağı ortadaydı.⁵³¹

Fakat Aşağı Ülkeler'de isyancılara, Akdeniz'de ise Osmanlılara karşı sürdürülen savaşların hazinede yarattığı mali yük 1575 sonbaharı itibarıyla II.

⁵²⁹ Lockyer, *a.g.e.*, s. 246; Israel, *a.g.e.*, s. 183.

⁵³⁰ İsrail, *a.g.e.*, s. 184.

⁵³¹ Geoffrey Parker, *The Dutch Revolt*, Penguin Books, Great Britain 1985, s. 167-168.

Felipe'yi devlet borcu üzerindeki faiz ödemelerini askıya almak zorunda bıraktı. Bu durum İspanyol monarşisinin bütün finansal mekanizmasının kaosa sürüklenmesi anlamına geliyordu. II. Felipe'nin ikinci bir moratoryum ilan etmesine rağmen 1575-1576 kışı sırasında İspanya'dan gelecek olan paraya güvenerek Anvers'li bankerle sürdürdüğü iyi ilişkiler sayesinde ve kısmen kendi kredisini kullanarak borçlanmaya devam etti. Fakat yeterli para gelmemesi ve Requesens'in Mart 1576'daki ani ölümü Aşağı Ülkeler'deki kraliyetin mali durumunu felce uğrattı. Paraları ödenmeyen ve yeterli teçhiz edilmeyen ordu yine de hemen dağılmayarak Zierikzee kuşatmasına devam etti ve 2 Temmuz 1576'da kasaba düştü. Fakat sadece saatler sonra açlık çeken paralı askerler ayaklanıp büyük zorluklarla ele geçirdikleri kasabayı terk ettiler. Ayaklanma çabucak yayıldı.⁵³² Zierikzee'nin düşmesinden sonra ayaklanan askerler, güneye Brabant eyaletine inerek 25 Temmuzda Brüksel'den sadece 16 mil uzaklıktaki Aalst'ı yağmaladılar.⁵³³

İspanyol ordusunun ayaklanarak yerel nüfus içinde terör saçması karşısında önceden ılımlı Katolik olan birçok kişi potansiyel isyancılara dönüştüğü gibi, aynı zamanda İspanyol-Aşağı Ülkeler ilişkilerinde kapanmaz bir yarık açtı. Eylülde isyancıların kontrolündeki Hollanda ve Zeeland eyaletleri hariç tüm eyaletlerin Brüksel'de bir araya geldiği Sınıflar Meclisi, kralın muhalefetine rağmen ortak bir askeri savunma planı hazırlayarak ihtiyaç halinde asker istemek için Fransa Kralı III. Henry'e, aynı zamanda bu meclisin bazı üyeleri, savaşta artık bir sona gelinmesi konusunda yardımını talep etmek için Orange prensine mektuplar yazdılar. Zaten birleşik bir Aşağı Ülkeler tasavvuru yapan Orange prensi için bu talep bulunmaz bir

⁵³² İsrail, *a.g.e.*, s. 184-185.

⁵³³ Parker, *The Dutch Revolt*, s. 173.

fırsattı. Bazı Katolik delegelerin çekincelerine rağmen Orange Prensi ve Sınıflar Meclisi arasında 7 Ekim 1576'da Ghent'de başlayan müzakereler 30 Ekim'de anlaşmaya varılmasıyla sona erdi.⁵³⁴

Buna göre: İsyancılar ve krala biat eden diğer eyaletler arasında süren dini çatışmaları bir kenara bırakıp İspanyol ve diğer yabancı birlikler Aşağı Ülkeler'den kovulana kadar ortak mücadele verilmesi, Orange Prensi'nin Calvinist Hollanda ve Zeelanda genel valisi olarak tüm haklarının tanınması, tüm eyaletlerdeki dini statükonun muhafaza edilmesi, heretik yasaların askıya alınması ve Aşağı Ülkeler'in tüm meseleleriyle ilgili uzlaşma yolu aramak için Sınıflar Meclisine başvurulması kararlaştırıldı. Fakat İspanya Kralı'na ve dini meselelerle ilgili tutum çözümsüzlüğünü koruyordu. Sonuçta bu anlaşmanın asıl amacı ayaklanarak Aşağı Ülkeler kentlerine zarar veren ve halkın canına kasteden İspanyol askerlerinin ülkeden bir an önce kovulmasıydı. Çözümsüz kalan meseleler, hedeflenen amaç başarıya ulaştıktan sonra ele alınabilirdi.⁵³⁵

Aşağı Ülkeler'de William'ın uluslararası bir nitelik kazanan ve en ileri aşamaya ulaşan haçlı Katolikliğine karşı verdiği silahlı mücadeleden dolayı neredeyse yıkılma noktasında gelen İspanyol iktidarını tekrar sağlaması için II. Felipe, ölen Requesens'in yerine İnebahtı muzaffer Don Juan'ı genel vali olarak atadı. Altı aylık bir gecikmeden sonra 18 Ekimde yola çıkan Don Juan, 3 Kasımda Lüksemburg'daydı.⁵³⁶ Ayaklanan

⁵³⁴ Peter Limm, *The Dutch Revolt 1559-1648*, Longman, USA 1989, s. 44-45.

⁵³⁵ Martin Van Gelderen, *The Political Thought of The Dutch Revolt 1555-1590*, Cambridge University Press, UK 1995, 46-47; Limm, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁵³⁶ N. M. Shutherland, *Princes, Politics and Religion, 1547-1589*, The Hambledon Press, Great Britain 1984, s. 224-225.

İspanyol askerlerinin saldırıları devam etmekteydi. Ekimde Maasric kasabasına, 4 Kasım'da da Aşağı Ülkerin en önemli ticaret merkezi Anvers'e girerek 8.000 insanın hayatına mal olan ve tarihçiler tarafından 'İspanyol Öfkesi' olarak adlandırılan bir saldırıyla bütün şehri yağmalayıp yakıp yıktılar.⁵³⁷

Anvers'de yaşanan olaylar neticesinde dehşete kapılan 17 eyaletin hepsi, anlaşma metnini bir an evvel imzalayıp 8 Kasım 1576'da 'Genth Barışması' adıyla resmi olarak halka ilan etti. Varılan barış antlaşması resmi olarak ikinci isyanın sona erdiğini ilan etmekle birlikte aslında İspanyol Monarşisine karşı birleşik bir Aşağı Ülkeler'e giden yolda Orange prensi için bir fırsat yarattı.⁵³⁸

9 Ocak 1577'de Sınıflar Meclisi'nin çoğu üyesi ve çeşitli başka taraflar, asıl amacı tüm yabancı birliklerinin kovmak olan Ghent Barışması'nın maddelerini icra etmek için Brüksel'de toplanarak 'Brüksel Birliğini' imzaladılar. Don Juan'ın gelişinin Sınıflar Meclisi üzerinde baskı yarattığı ortadaydı. 15 Aralık 1576'da İspanyollar ve Meclis güçleri arasında ateşkes sağlanmıştı. Aşağı Ülkeler'deki kraliyet otoritesini tekrar sağlamak arzusundaki Don Juan, 27 Ocak 1577'de Sınıflar Meclisi tarafından kendisine şart koşulan Ghent Barışması'nın maddelerini onaylamayı kabul ederek 12 Şubat'ta 'Ebedi Ferman'ı imzaladı. Karşılığında Sınıflar Meclisi, Roma Katolik dinine bağlı kalacaklarını ve İspanyol birlikleri ayrılır ayrılmaz Don Juan'ı kral naibi olarak

⁵³⁷ E. H. Kossmann – A. F. Mellink, *Texts Concerning The Revolt of The Netherlands*, Cambridge University Press, Great Britain 1974, s. 222; Gelderen, *a.g.e.*, s. 47.

⁵³⁸ Limm, *a.g.e.*, s. 45.

tanyacaklarına söz verdiler. Sınıflar Meclisi aynı zamanda kraliyet ordusunda bulunan Alman ve Aşağı Ülkeler birliklerinin borçlarını ödemeyi üstlendi.⁵³⁹

Sınıflar Meclisi'nin Haziran 1575'de antlaşma imzalayarak birleşen Hollanda ve Zeeland eyaletlerinden⁵⁴⁰ bağımsız olarak Ebedi Ferman'ı imzalamasına karşı Orange Prensi muhalefetini gösterdi. William'a göre; II. Felipe'ye güvenilemeyeceğinden Avusturyalı Don Juan ile yapılan antlaşmanın hiçbir geçerliliği yoktu. Çünkü 1575'deki ekonomik iflasıyla birlikte İspanya Kralı'nın kötüleşen finansal durumunun iyileştiği ve Akdeniz'deki Osmanlı tehdidi hafiflediği takdirde, Ebedi Ferman'da Sınıflar Meclisine tanınan tüm imtiyazların yok sayılacağı ve Aşağı Ülkeler'deki kraliyet otoritesinin yeniden inşası için II. Felipe'nin Don Juan'a emir vereceği ortadaydı.⁵⁴¹

Nitekim zayıf olan kraliyet otoritesini eski gücüne kavuşturmak amacıyla 24 Temmuz 1577'de Don Juan'ın Namur kalesini ele geçirmesi Sınıflar Meclisi'nin dehşete kapılmasına yetti ve böylece Orange Prensi'nin haklılığı kanıtlanmış oldu. 10 Aralık 1577'de taraflar bir araya gelerek ikinci kez olmak üzere Bürüksel Birliği'ni yenilediler. Bunun gerçekleşmesinde Namur hezimetinin çok büyük payı oldu.⁵⁴²

Namur zaferinden sonra Antwerp'e başarısız bir saldırı gerçekleştirerek barış antlaşmasına riayet etmeyen ve İspanya Kralı'nın mutlak otoritesini kurana kadar da saldırılarını sürdüreceğini gösteren Don Juan karşısında Sınıflar Meclisi'nin, öngörüsüyle akıl adam rolü üstlenen Orange Prensi'ne sarılmaktan başka çaresi

⁵³⁹ Parker, *The Dutch Revolt*, s. 180-181.

⁵⁴⁰ Israel, *a.g.e.*, s 197.

⁵⁴¹ Limm, *a.g.e.*, s. 47.

⁵⁴² Gelderen, *a.g.e.*, s. 47-48.

kalmamıştı. Orange Prensi'nin taraftarları için bu durum zafer niteliğindedi. Don Juan ile imzalanan Ebedi Ferman'ın mimarı olan Aerschot Dükü'nün başını çektiği yüksek soylulardan mürekkep Katolik Partisi taraftarlarının daha önce Ghent Barışması ve Brüksel Birliği'ni işlemlerini engelleyerek kral yanlısı politika izlemeleri neticesinde başarısız olmaları, halk nazarında prestij kaybına yol açmıştı.⁵⁴³

Bu yüzden William'ın Brüksel'e zafer kazanmış bir edayla girişi, Aerschot Dükü ve taraftarları arasında memnuniyetsizlik yarattı. Sınıflar Meclisi nezdinde genel vali olarak meşruiyetini yitiren Don Juan sebebiyle II. Felipe ile bağları tamamen kopartıp atmak istemeyen Aerschot Dükü'nün başını çektiği grup, William'ın yükselen popülaritesinin ülke yönetimini ele geçirmesini engellemek istiyordu. Bu maksatla Habsburg Hanedanlığı'nın çok daha ılımlı bir Avusturya kolu ve İspanya Kralı'nın yeğeni olan Avusturya Arşidükü Matthias'a Don Juan'ın yerine genel valilik teklif etmeyi önererek siyasi hâkimiyeti William'a teslim etmek istemediler.⁵⁴⁴ 1577 sonbaharında Matthias'ın genel vali olarak Don Juan'ın yerine geçmesi konusunda Sınıflar Meclisi ikna edildi.⁵⁴⁵

Matthias ile yapılan antlaşmaya göre; *Sınıflar Meclisi ülkedeki ana siyasi güç oluyordu. Yasa üzerindeki denetim, finansal alan ve ülke savunması, aynı zamanda bağımsız meclis hakkı elde eden Sınıflar Meclisi'ne bırakılıyordu.* Aslında bu durum

⁵⁴³ Pieter Geyl, *The Revolt of the Netherlands, 1555-1609*, Ernest Benn Limited, London-New York 1958, s. 154.

⁵⁴⁴ Gelderen, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁴⁵ Darby, *a.g.m.*, s. 20.

Hollanda ve Zeeland eyaletlerinin 1572'den beri yerleştirmeye çalıştıkları ve on altıncı yüzyıl Avrupa'sında emsali olmayan parlamenter hükümet biçimiydi.⁵⁴⁶

Sınıflar Meclisi'nin sunduğu şartları kabul ederek genel vali olmanın Matthias'ın elini kolunu bağlayacağı ortadaydı. Ayrıca sırf Habsburg kökenli diye henüz çocukluktan çıkmış böyle kibirli ve zayıf karakterli bir akrabayı desteklemektense kendi güvendiği adamının orada bulunması II. Felipe için çok daha tercih edilirdi. Bu yüzden Don Juan'ın genel valiliğinin sürmesinde ısrar eden II. Felipe, ayrıca on yıl kadar önce Aşağı Ülkeler genel valiliği yapmış olan kardeşi Margaret'in oğlu Parma'lı Alexander Farnese'yi komutan yardımcısı olarak yollayarak onu desteklemeye devam etti. Bu şartlar altında Matthias'ın, herkes tarafından saygı duyulan bir lidere karşı Aşağı Ülkeler'in gerçek yöneticisi olması beklenemezdi. Böylece Aşağı Ülkeler'de üç güç odağı ortaya çıktı.⁵⁴⁷

Yeni gelen genel valiyi kontrol altında tutarak ülkenin gerçek yöneticisi olabilmenin tek yolu, Orange Prensi'nin On sekizler Komitesi'nin desteğini kullanarak oldukça güçlü bir siyasi pozisyon olan Brabant *Ruwaard*'a yani valiliğine yükselmesiydi.⁵⁴⁸ Esnaf loncalarından oluşan "Dokuz Ulus" adındaki grup tarafından seçilen hâkimler kamarası ya da kendi ismiyle bu "On sekizler Komitesi" arasında Orange Prensi'ne karşı duyulan sempati çok güçlüydü. Orange Prensi'nin Brabant eyaletine yani Sınıflar Meclisi'nin merkezi olan Brüksel kentine davet edilmesi için Meclise baskı uygulayan topluluk yine bu On sekizler Komitesi idi. Arşidük

⁵⁴⁶ Gelderen, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁴⁷ Herbert H. Rowen, *The Prince of Orange*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, s. 21.

⁵⁴⁸ Limm, *a.g.e.*, s. 48.

Matthias'ın Sınıflar Meclisi'nin önerisini kabul ederek 20 Ekim'de Aşağı Ülkeler sınırından geçişinden iki gün önce harekete geçen bu topluluk, kasabalılardan oluşan bir kitle organize ederek Brabant Eyaleti meclisinin işgal ettiler ve Orange Prensi'ni Brabant'ın *Ruwaard*'ı⁵⁴⁹ olarak ilan etmeleri için meclis vekillerini zorladılar. Bunun üzerine Aerschot Dükü, Flanders valisi olarak Genth şehrine'e geçti.⁵⁵⁰

Flanders eyaleti valisi olan Aerschot Dükü'nün başını çektiği Katolik parti için bir Protestan'ın böyle yüksek bir konuma getirilmesi kabul edilemezdi. Orange Prensi'nin varlığı soyluların otoritesini tehdit eden dini ve toplumsal bir tehlike idi. Orange Prensi'ne karşı izlenebilecek tek yol Matthias'ın otoritesinin güvenliğinin sağlanabilmesiydi. Kalvinist blokun temsilcisi olan ve 1576-1577 yıllarında Genth ve Brüksel şehirlerinde hâkimiyetini artıran On sekizler Komitesi, Genth şehrine müdahale edip eyalet hükümetini feshettiler ve esas itibarıyla milis işçi sınıfı yaratıp askeri işleri kontrol etmek için özel bir komite oluşturdular. Bu arada Aerschot Dükü'nü geçici olarak tutukladılar.⁵⁵¹

Orange Prensi'nin amacı, anahtar konumda bulunan Brabant, Hollanda ve Zeeland ve Flanders eyaletlerindeki Bürüksel, Anvers ve Ghent gibi büyük şehirlerde toplum desteğini arkasına alarak bütün yurdu İspanyol tiranlığına karşı mücadele etmeye sürüklemektir. Bunu hedeflerken, dini farkları geri planda tutmaya çalıştı.⁵⁵² Asla İkonoklast (İkona kırıcı) Kalvinist hareketleri cesaretlendirmedir çünkü bu tür demokratik olmayan eylemlerin Genth Barışması'nın altını oyduğunu gördü. Dini

⁵⁴⁹ Şehrin koruyucusu ünvanı.

⁵⁵⁰ Tracy, *a.g.e.*, s. 138.

⁵⁵¹ Limm, *a.g.e.*, s. 48-49.

⁵⁵² Tracy, *a.g.e.*, s. 138-139.

çatışmaların toplumda derinleşmesi, birleşik bir Aşağı Ülkeler rüyası için engel teşkil etse de tüm bu gelişmeler William'ın konumunu Sınıflar Meclisi'nde güçlendirdi. Ayrıca Orange Prensi, Matthias'ın 20 Ocak 1578'de genel vali olarak Bürüksel'de yemin etmesinden önce, 8 Ocak 1578'de Branbant *Ruwaard*'i olarak yeni genel valinin baş danışmanlığına yükseldi. Bu unvanının sayesinde Sınıflar Meclisi'ndeki en güçlü üye konumuna yükseldiğinden, fiilen ülkenin gerçek yöneticisi oldu. Aerschot Dükü'nün kontrol altına alma planları yaparak genel valilik teklif ettiği Matthias böylelikle Orange Dükü'nün ellerine teslim edilmiş oldu.⁵⁵³

Siyasi sahnenin diğer tarafında ise Don Juan için İspanya'dan güzel haberler gelmekteydi. II. Felipe'nin bankerleriyle yaptığı olumlu görüşmeler, bunun yanı sıra Osmanlı ve İspanya İmparatorlukları arasında ateşkes imzalanması ihtimali karşısında Farnese kumandasındaki üç İspanyol alayı ve deneyimli İtalyan askerler Aşağı Ülke'ye yollandı⁵⁵⁴ ve 31 Ocak Gembloux'da Sınıflar Meclisi'ne ait orduyu bozguna uğrattı. Bunun üzerine William, Sınıflar Meclisi ve Arşidük vakit kaybetmeden daha güvenli olan Anvers'e çekildiler.⁵⁵⁵

Don Juan'ın Wallon bölgesindeki kolay kazandığı zafer, Kalvinist gruplar tarafından ihanet olarak algılandı ve Gembloux'da yaşanan bozgunun haberi Genth'e ulaşır ulaşmaz, On sekizler Komitesi askerlerine Katoliklere ait manastırları işgal ettirdi. 1578 yılı bahar ve yaz ayları boyunca Kalvinist hareket Katolikler üzerinde hâkimiyetini artırdı. Katolik manastırlar kapatılıp malları haczedilirken, rahipler sürgüne gönderilip yerlerine Kalvinist rahipler yerleştirildi. Kiliseler ikonografik

⁵⁵³ Limm, *a.g.e.*, s. 49.

⁵⁵⁴ Tracy, *a.g.e.*, s. 141.

⁵⁵⁵ C V Wedgwood, *William The Silent*, Cassell, Great Britain 1989, s. 186.

öğelerden temizlenip Katolik dine ait tüm izler şehirden silindi. Hareket Oudenaarde, Kortryk, Brugge ve Yper diğer komşu kasabalara da sıçrayarak tüm Flanders'da Kalvinizm hâkimiyeti ele geçirdi.⁵⁵⁶

Genth şehrinde başlayan ve sistematik olarak Roma Katoliklerinin aleyhine Reforme edilmiş Kilise'nin konumunu güçlendiren yeni rejim, Gent Barışması'nın içeriğini pek itibar etmeyerek şiddet yanlısı bir yayılmacı politika izledi. Aerschot'un tutuklanması, Reforme edilmiş Protestanlığın yükselen öfkesi, Roma Katoliklerine uygulanan zulüm, Flanders ve Brabant eyaletlerinin siyasi olarak radikalleşmeleri, özellikle de güneydeki Hainaut ve Artois eyaletlerindeki Katolik liderleri dehşete düşürdü. Bu durum karşısında II. Felipe ve Katolik Kilisesi yanlısı ruhban sınıfı ve soylulardan oluşan Walloon hizbi sivrildi.⁵⁵⁷

Tüm bu yaşananlar Genth Barışması'nın ihlali olduğundan, Katolikler ve Protestanlar arasında imzalanan sözleşmenin geçerliliğini yitirmesi demekti. Sonuçta Wallon Eyaletlerinde kontrolü tam anlamıyla geçiren Kalvinistlere karşı Sınıflar Meclisi'nde karşı blok şekillenince, Orange Prensi davasının zarar görmemesi amacıyla tarafları sabır ve itidale davet ederek Haziran 1578'de her iki tarafa kendi kiliselerinde özgürce ibadet etme fırsatı sunan bir "Din Barışı" önerdi. Fakat Katoliklerin hala güçlü oldukları Walloon bölgesi ve Groningen, Gelderen ve Utrecht'de bu plan, uzun vadede Katolikliğin sonunu getirecek sinsi bir tertip olarak algılandığından⁵⁵⁸ dini tolerans fermanının ilan edilmesini önlediler. Bunun yerine her eyalete ve büyük kasabaya dini meselelerini tanzim etmeleri söylendi. Protestan olan Hollanda ve

⁵⁵⁶ Geyl, *a.g.e.*, s. 160-162.

⁵⁵⁷ Gelderen, *a.g.e.*, s. 50.

⁵⁵⁸ Geyl, *a.g.e.*, s. 162-163.

Zealand'da Katolik dinine karşı herhangi bir ılımlı bir ilerleme kaydedilmezken, 27 Haziran'da Katoliklerin egemenliğindeki önce Hainaut, sonra sırasıyla Artois, Wallon Flanders ve Valenciennes Eyaletlerinde Din Barışı fikri reddedildi. Ayrıca Hainaut Eyaleti, Nisan 1578'den beri müttefik olarak hareket eden Kalvinistlerin hâkimiyetindeki Flanders ve Brabant'a karşı Katolik dinini sürdürmek için 15 Ekim'de Artois Eyaleti'ne iki eyaletten oluşan bir birlik önerdi. Vakit kaybetmeden 21 Ekimde Kalvinist Arras Eyaleti liderleri devrilip idam edildi. Yaşananlar açıkça güney ve kuzeydeki eyaletlerde dini partilerin açık bir çatışmaya hazırlandıklarını göstermekteydi.⁵⁵⁹

31 Ocak'taki Gembloux yenilgisinden sonra finansal sorunların üstesinden gelebilmek için yabancı yardımına gereksinim duyan Sınıflar Meclisi'nden Hainaut Dükü Lalaing, Fransa Kralı'nın kardeşi Anjou Dükü'nü Hainaut Eyaletine davet etti.⁵⁶⁰ Anjou Dükü Francis'den finansal ve askeri yardım talebi Sınıflar Meclisi tarafından çok daha önce 16 Eylül 1576'da yapılmış fakat Fransa'daki sivil savaş sebebiyle bu çağrıya cevap verilememişti. Bu kez Orange Prensi'nin tüm kaygılarına rağmen 13 Ağustos'da Anjou Dükü, "Aşağı Ülkeler'in Özgürlüklerinin Koruyucu sıfatıyla tanındı. Dük ise Don Juan'a karşı savaşmak için 12,000 kişilik bir askeri bölük getireceğine söz verdi.⁵⁶¹

Aşağı Ülkeler'e gerçekleşecek bir Fransız yardımı İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'i huzursuz etti.⁵⁶² Kalvinist ve Katolik blok ve Don Juan komutasında

⁵⁵⁹ Parker, *The Dutch Revolt*, s. 190-191.

⁵⁶⁰ Geyl, *a.g.e.*, s. 164.

⁵⁶¹ Parker, *The Dutch Revolt*, s. 191.

⁵⁶² Darby, *a.g.m.*, s. 20.

birlikler olmak üzere üç taraftan kuşatılmış olan Bürüksel'den Anvers'e konuşlanan Sınıflar Meclisi, Orange'in önerisi üzerine kuzeydeki Kalvinist olan Palatine of the Rhine Kontu Johann Casimir'den yardım talep etmişlerdi. 20,000 paundluk bir mali yardımla dolaylı olarak I. Elizabeth tarafından desteklenen Casimir, 5,000 atlı ve 6,000 piyadeyle birlikte⁵⁶³ 26 Ağustos 1578'de Brabant Eyaletine yöneldi. İngiliz Kraliçesi'nin Anjou Dükü'nün girişimine karşı siyaseti dengeleyen bu dolaylı yardımı Orange Prensi'ni çok memnun etti.⁵⁶⁴

Finansal sıkıntılar yaşanmaktaydı ve Sınıflar Meclisi maaşlarını ödeyemediği için ayaklanan Wallon birlikleri Ağustos 1578'de yağmaya başladılar. 28 Eylül'de Hainaut Valisi Lalaing'in kardeşi Montigny Baron'u komutasında küçük bir Flaman kasabası olan Meenen'i ele geçirdiler. Katolik dini ve Genth Barışması için dövüşen bu birlikler, Montigny Kontu tarafından *Malcontents* olarak adlandırıldılar. Çok geçmeden tüm bu yaşananlar Kalvinist Ryhove komutasındaki Genth birlikleri ile Katolik Montigny komutasındaki Wallon birlikleri arasında bir sivil savaşa dönüştü.⁵⁶⁵

Paraları ödenene ve Genth'i elinde bulunduran Kalvinistler tekrar Sınıflar Meclisi'nin otoritesini tanıyana kadar *Malcontents*lerin ayaklanmayı bırakmaya niyetleri yoktu. 10 Ekim'de Casimir'in birliklerinin Meenen'e varmasıyla Ghent ve *Malcontents*ler arasındaki savaşın cidden başlaması neticesinde yurtseverler arasında derinleşen bölünmenin 1576'dan itibaren kaybettiği bazı toprakları tekrar ele geçirebilmesi için İspanya'ya büyük fırsat sağlayacağı ortadaydı. Don Juan'ın 1 Ekim'de vebadan ölmesi üzerine yerine genel valiliğe terfi eden ve Namur üzerindeki

⁵⁶³ Tracy, *a.g.e.*, s. 141.

⁵⁶⁴ Limm, *a.g.e.*, s. 50.

⁵⁶⁵ Geyl, *a.g.e.*, s. 164.

Bouge tepesinde konuşlanmış bulunan Alexander Farnese, Sınıflar Meclisi ordusu tarafından kuşatılmış bulunuyordu. Fakat ortaya çıkan sivil savaş sebebiyle 23 Ekim 1578’de kuşatma kaldırıldı.⁵⁶⁶

Olayların kontrolden çıkması üzerine 2 Aralık 1578’de Genth’e gelen Orange Prensi, kentte John Casimir, Hembyze ve Ryhove gibi liderlerle yaptığı görüşmelerde izlenen yanlış siyasetin *Malcontents* birliklerini kışkırtarak ülke birliğini tehdit ettiğini söyledi ve taraflara itidal çağrısı yaptı. Kalvinistler tarafından ihlal edilen Katoliklerin haklarının iade edilmesi ve taraflar arasında orta yolun bulunması için çok büyük çaba sarf eden William, Farnese’nin Anvers ekonomisi için hayati öneme sahip bulunan Anvers ve Cologne [Köln] arasındaki ticaret yolunu kesmesi üzerine, dini barışın tesisini güven altına almaya fırsat bulamadan Anvers’e doğru Genth’den ayrıldı.⁵⁶⁷

Bu arada maaşları zar zor ödenen disiplinsiz birliklerinin kontrolünü sağlamakta başarısız olan komutanlardan Anjou Dükü Fransa’ya dönerken, Casimir ise İngiltere’nin yolu tuttu. Bu arada Anjou’nun adamlarının bir kısmı *Malcontents*lere katıldı. Casimir’in birliklerinin ise kimisi Genth’e geçerken, kimisi de Branbant Eyaleti boyunca toprakları yağmaladı.⁵⁶⁸

Yeni yıl Orange Prensi için kötü başladı. Tüm kış boyunca Farnese, Wallon eyaletleri delegeleriyle müzakereler sürdürdü. Ocak’da bir araya gelen Wallon Flanders (Lille-Douai-Orchies Şehirleri), Hainaut ve Artois Eyaletleri, doğru yönetim ve düzen teskin eden ortak çıkarda buluşarak “Arras Birliği”ni imzaladılar. Bunun üzerine Farnese’nin planlarına karşı ağırlık oluşturacak eşit değerinde bir ittifak

⁵⁶⁶ Parker, *The Dutch Revolt*, s. 192-193.

⁵⁶⁷ Wedgwood, *a.g.e.*, s. 196-198.

⁵⁶⁸ Tracy, *a.g.e.*, s. 141.

antlaşması hazırlaması için kardeşi Gelderland Eyaleti valisi olan John'u Utrecht'e gönderdi.⁵⁶⁹

1578 yılı sonbaharı itibariyle Calvinist Flanders ile Katolik Hainaut ve Artois Eyaletlerinin İspanya'ya karşı sürdürülen savaşa daha fazla katkı sağlamayı reddetmesi ve Kuzeydeki Hollanda ile Zealand Eyaletlerinin başından beri bağımsız hareket etmesinden dolayı hiç bir zaman Matthias yönetimini tanımaması gibi bir dizi nedenden ötürü Sınıflar Meclisi'nin parçalara ayrılma süreci başladı. Temmuz 1578'de Gelderland Eyaleti, Hollanda ve Zealand Eyaletlerine düşman saldırısı halinde topraklarını savunmak için birlikte hareket etmeyi içeren bir antlaşma önermişti. Arras Antlaşması'nın imzalanması üzerine Utrech'de bir araya gelen Hollanda, Zealand, Utrech, Friesland, Gelderland ve Ommelanden (Groningen şehri hariç) Eyaletlerinin temsilcileri 23 Ocak 1579'da ittifak ve birlik antlaşmasına imza attılar.⁵⁷⁰ 4 Şubatta Genth şehri, ardından sırasıyla Flanders Eyaletinden kasabalar ve Brabant Eyaletinden Anvers, Breda ve Lier şehirleri ittifaka dâhil oldular. Overijssel ve Zutphen mevkiinin katılımı ise bir yıl sonra gerçekleşti.⁵⁷¹

4. Utrecht ve Arras Birliklerinden Sonra İspanya'nın Alexander Farnese Komutasında Aşağı Ülkeler'i Yeniden Fethi

⁵⁶⁹ Wedgwood, *a.g.e.*, s. 198-199.

⁵⁷⁰ Parker, *The Dutch Revolt*, s. 193-194.

⁵⁷¹ J. C. Boogman, "The Union of Utrecht: its Genesis and Consequences", *BMGN – Low Countries Historical Review* 1979, Vol. 94, No. 3, pp. 377 – 407, <http://www.bmgn-lchr.nl/index.php/bmgn/article/view/URN:NBN:NL:UI:10-1-102290>, s. 386.

23 Ocakta 1579'da "Utrecht Birliği" adı altında imzalanan antlaşmanın, 8 Haziran 1578'de Orange Prensi'nin önerdiği "Din Barışı"nda kaydedilen kuralların ruhuna uygun olarak hazırlanması istenmişti. Fakat aşırı Kalvinist Hollanda ve Zeeland Eyaletlerinin ileri gelenlerinin bu öneriye gönülsüzce yaklaşmalarından dolayı tasarı onların görüşlerine uygun hale getirilerek benimsendi. Özellikle dini çerçeveyi ilgilendiren 13. maddesi incelendiğinde, her eyalet kendi tercihine göre dinlerini icra edebilecekti ve vicdan hürriyeti muhafaza edilerek inanç özgürlüğü garanti altına alınmış oluyordu. Orange Prensi'nin Din Barışı'na uygundu. Fakat 14 ve 15. maddeleri, manastırlarını terk etmek zorunda kalan anti-Katolik din adamlarına sığınma hakkı tanıdığından Kalvinist özgürlüğe daha fazla açık kapı bırakmış oluyordu. Bu sebeple Kalvinist bir birlik olarak görüldü. Sonuçta genel birliği muhafaza etmek isteyen Orange Prensi'nin daha yakın bir birlik antlaşması yapması için görevlendirdiği kardeşi Nassau Kontu'nun gerçekleştirdiği bu birlik, amacının dışına çıkıp Kalvinist ve Katolik blok arasındaki uçurumu derinleştirdi. Başlarda başarısız olarak gördüğü bu antlaşmaya katılmayı reddeden Orange Prensi, Valloon Eyaletlerinin (Hainaut, Artois ve Wallon Flanders) kendilerine uygun şartlarda İspanya Kralıyla bir orta yol bulmak için çalıştıklarını görünce, 3 Mayıs 1579 Utrecht Birliği'ni tanımak zorunda kaldı.⁵⁷²

Diplomasinin enstirümanlarını kullanarak Arras Birliği'ni imzalayan taraflarla gayrı-resmi görüşmeler yapan General Farnese, aynı zamanda hem Brabant eyaleti ve ötesinde isyan kuvvetlerine karşı savaşı sürdürmekte, hem de imparatorluk arabuluculuğuyla Sınıflar Meclisi ve II. Felipe arasında Colonge'da devam eden barış görüşmelerine kendi elçileri göndererek genel bir barış ya da daha küçük ölçekli

⁵⁷² Boogman, a.g.m., s. 382, 385-388.

denebilecek özel bir af çalışması yürütmekteydi. İzlediği bu üç yönlü strateji meyvesini kısa sürede verdi.⁵⁷³

21 Şubat'ta Farnese ile müzakere açma konusunda anlaşan Arras Birliği'ni imzalayan gruplar, 6 Nisan 1579'da Mont St Eloi muahedesiyle kralla barış yaptılar ve Utrecht Birliği'ni imzalayan Birleşik Eyaletlere karşı askeri yardım sundular. Ardından 17 Mayıs'ta Arras'da bir araya gelen taraflar, imzaladıkları Arras Antlaşması ile II. Felipe ve Farnese'nin otoritesini resmen tanıdılar.⁵⁷⁴ Tekrar gözden geçirilen Mons Antlaşması, Artois, Hainaut ve Walloon Flanders eyaletleri ve Kral arasında Eylül 1579'da imzalanarak uzlaşmayı resmileştirdi. Arras ve Mons anlaşmaları Genth Barışmasının, yeni bir siyasi rejimin, özellikle de yabancı birliklerin ülkeyi terk etmesinin Kral tarafından kabul edildiği anlamına geliyordu. Ayrıca Katolikliği tek din olarak kabul etmekte taraflar anlaşmışlardı.⁵⁷⁵

Utrecht ve Arras Birlikleri nedeniyle Genel Birliğin dağılması sonucunda, isyancı taraftaki son Katolik lider olan Rennenberg Kontu, Friesland, Groningen, Drenthe, Lingen ve Overijssel eyaletleri valisi Georges de Lalaing, Orange Prensi ve Hollanda eyaleti ile bağlarını kopartıp Mart 1580'de İspanya Kralı'na sadakatini ilan etti. Rennenberg Kontu'nun bu ihaneti, kuzeydoğu Katoliklerinin kralla olan sadakatlerini göstermeleri ve Protestanlığı ülkeden def etmeleri için fırsat yarattı. Fakat Ommeland, Drenthe eyaletlerinde Utrecht Birliği'ne karşı başlatılan isyan halk ve

⁵⁷³ Violet Soen, "Reconquista and Reconciliation in the Dutch Revolt: The Campaign of Governor-General Alexander Farnese (1578-1592)", *Journal of Early Modern History* 16 (2012) 1-22, Brill 2012, s. 4.

⁵⁷⁴ Parker, *The Dutch Revolt*, s. 195.

⁵⁷⁵ Soen, *a.g.m.*, s. 5.

milis kuvvetlerince sert bir şekilde bastırıldı. Hatta Mart 1580 sonu itibariyle Overijssel eyaletinde, ardından da Friesland eyaletinde ruhban sınıfı kovulup tüm Katolik kiliselerine el konuldu. Anti-Katolik karşı hareket, sonradan Rennenberg Kontu'nun hâkimiyeti dışındaki Gelderland, Brabant, Hollanda ve Utrecht eyaletlerine sıçradı ve Utrech Birliği metninin 13. Maddesi çiğnenerek Katoliklere sağlanan özgürlüğe son verildi.⁵⁷⁶

Groningen loncalarından başka, Limburg Stirum Kontu, Overijssel ve Gelderland eyaletleri soylularının bir kısmı da kuzeydoğudaki Rennenberg hareketine destek verdiler. Utrecht Birliği için büyük bir tehdide dönüşen Rennenberg hareketi, Haziran'da Farnese'den gelen birliklerin de desteğiyle Temmuz'da Delfzijl, Eylül'de Orverijssel'in Oldenzaal kasabasını ele geçirerek Birlik güçlerini kuzeydoğudan sıkıştırdı. Bu arada Farnese'nin Güneydeki ilerleyişi devam ediyordu. Dört ay kadar süren kuşatmadan sonra önce Haziran 1579'da Maastricht'i, ardından Şubat 1580'de batı Flaman kasabası Kortrijk'i ele geçirdi. Kuzeydoğu, güneydoğu ve güneybatı olmak üzere şimdi üç cepheden birden saldırıyordu. Sınıflar Meclisi güçleri Nisanda karşı atağa geçip Mechelen'i tekrar ele geçirse de Aşağı Ülkeler sınırları Farnese lehine genişlemekteydi.⁵⁷⁷

Mart'ta II. Felipe, açık bir ihlal yarattığına hükmettiği Orange Prensi William'ı kanun kaçağı olarak ilan etti. Bu durum karşısında vakit kaybetmeden karşı atağa geçen William ise bir müdafaa metni hazırlayarak hoşgörü ve özgürlükleri övmekle

⁵⁷⁶ Israel, *a.g.e.*, s. 206-207.

⁵⁷⁷ Israel, *a.g.e.*, s. 208.

birlikte İspanyol yönetimini tiranlıkla suçladı. II. Felipe'ye sadakatin sonu olarak değerlendirebileceğimiz bu eylem sonrasında yeni bir egemen güç arayışına girildi.⁵⁷⁸

Daha önce birkaç kez isyancı eyaletler, İngiltere Kraliçesi Elizabeth'e Aşağı Ülkeler'in koruyucusu olması sıfatıyla başvurulmasına rağmen karşılık alamayınca, gönüllüzce de olsa bir Fransız desteğine razı olup Eylül'de Anjou Dükü ile Plessis-lès-Tours'de imzalanan antlaşmayla onu ülkenin yeni egemeni olarak tanıdılar. Karşılığında Anjou Dükü, kayda değer oranda asker ve yıllık 2,400,000 florinlik ekonomik destek sağlamaya söz verdi. İsyancıların asla karşılayamayacağı bir miktar olan ekonomik desteğe rağmen ülke yönetiminde tam bağımsız hareket etmesi söz konusu değildi. İsyancı ordu üzerinde tam hâkimiyeti olmamakla beraber, her eyalet kendi inancı doğrultusunda din özgürlüğüne sahip olmaya devam edecekti.⁵⁷⁹

Haziran 1581'de Farnese'nin Orange'in kasabası Breda'yı ele geçirmesiyle Kuzey ve Güney arasındaki bölünme net bir şekilde vurgulanmaya başladı. Neredeyse tamamı Walloon ve Alman paralı askerlerinden oluşan Farnese'nin ordusu 1580'de 45,435'i buluyordu. Fakat Osmanlı İmparatorluğuyla imzalanan ateşkesin ve İspanyol sömürgelerinden Avrupa'ya giren gümüşün sağladığı finansal destek sayesinde büyük çoğunluğu İspanyol, İtalyan ve Alman askerinden mürekkep olarak Ekim 1582 itibarıyla 61,000'e ulaştı. Şartların kendisine sunduğu avantajı lehine çevirmeyi başaran İtalyan General Farnese, 1582 yılı zarfında Gelderland eyaleti

⁵⁷⁸ Darby, *a.g.m.*, s. 21.

⁵⁷⁹ Mack P. Holt, *The French Wars of Religion, 1562-1629*, Cambridge University Press, Great Britain 1995, s. 118.

boyunca ilerleyerek Overijssel ve Friesland eyaletleri arasındaki kara yollarına hâkim olan Steenwijk kasabasını ele geçirdi.⁵⁸⁰

Anjou Dükü'nün koruyucu hükümdar seçilmesi karşısında hiçbir sorun çıkarmayan Arşidük Matthias ise genel valilik görevini bırakıp 15 Mayıs 1581'de Avusturya'ya dönmüştü. Anjou Dükü'nün Aşağı Ülkeler'e varışı Şubat 1582'i buldu ve Farnese'nin ilerleyişini kırmak için Anvers'e geçti. Anjou'nun koruyucu hükümdar olarak II. Felipe'nin yerini alması neticesinde Sınıflar Meclisi, 26 Temmuz 1581'de bağımsızlık deklarasyonu anlamına gelen "İrtidat Kanunu" (Act of Abjuration) yayınladılar. İrtidat Kanunu'nun yasalaşmasından sonra Anjou Dükü'nün yanına Anvers'e giden Orange Prensi ise 18 Mart 1582'de Jean Jauregui adındaki bir suikastçı tarafından gerçekleştirilen saldırı sonucu ağır bir şekilde yaralandı. İyileşmesi haftalar aldı.⁵⁸¹

19 Şubat 1582'de Anvers'de İspanya'ya karşı isyanı sürdüren yedi kuzey eyaletinin prensi ve lordu ilan edilen Anjou Dükü Francis, Fransa Kralı olan III. Henry'den yeteri kadar mali yardım alamaması sonucu isyancılara verdiği vaatleri yerine getiremedi. Aciz bir komutan olarak İspanyol ordusuna karşı mücadelede yetersiz kalması ve son olarak Ocak 1583'de Anvers'i zor kullanarak ele geçirmeye çalışarak ihanet etmesi neticesinde isyan eden eyaletlerdeki tüm kredisini tüketince Fransa'ya dönmeye zorlandı. Bir yıl sonra 10 Haziran 1584'de kendi devleti Château-Thierry'de hayatını kaybetti.⁵⁸²

⁵⁸⁰ Israel, *a.g.e.*, s. 212.

⁵⁸¹ Rowen, *a.g.e.*, s. 26-27.

⁵⁸² Holt, *a.g.e.*, s. 119-120.

Anjou Düku'nün ülkeyi terk edişinin hemen ardından 1583 yazı boyunca İspanyol ordusu, Protestan olan Flaman Dunkirk ve Nieuwpoort kasabalarını neredeyse kan dökmeden ele geçirdi. Farnese'nin askeri başarıları karşısında kötümser bir ruh haline bürünen ve güneyde uygulanabilir bir isyan yaratamayacağını anlayan Orange Prensi, Brabant eyaletini geri dönmek üzere Haziran'da terk edip karargâhını Hollanda eyaletindeki Delft kasabasına taşıdı.⁵⁸³

Sınıflar Meclisi, Ağustos 1583'de Anvers'den Middelburg'a, nihai olarak The Hague'de yerleşmeden önce ise Delft'e taşındı. Şimdi tek güç merkezi olarak Hollanda eyaleti vardı. Farnese ordusu Nisan 1584'de Ieper'i, Mayıs'ta Bruges'i, Eylül'de ise radikal Kalvinistlerin kalesi olan Genth'i ele geçirince, Protestanlar arasında korku dalga dalga yayıldı. Flanders ve Brabant eyaletlerinden Hollanda ve Zeeland eyaletlerine kaçışlar başladı.⁵⁸⁴

Orange Prensi William, 10 Temmuz 1584'de karargâh merkezi olan Delft kasabasında Balthasar Gerard adındaki başka bir suikastçı tarafından kendisine karşı yapılan iki yıl sonraki ikinci saldırıda bu kez hayatını kaybetti.⁵⁸⁵

İtalyan mühendislerinden yararlanarak Flanders ve Brabant eyaletlerinde hisarlar zinciri ve nehir ablukaları inşa ederek fetihlerini sürdüren Farnese'nin projeleri ödenek kıstımsı sebebiyle sık sık ertelendi. 1583'de Atlas Okyanusundaki Azorlar (Açores) takımadalarının fethinden sonra ancak yüksek bir meblağ Farnese'nin emrine

⁵⁸³ Israel, *a.g.e.*, s. 213.

⁵⁸⁴ Israel, *a.g.e.*, s. 214.

⁵⁸⁵ Rowen, *a.g.e.*, s. 30.

sunulabildi. Özellikle altını çizmek gerekirse, II. Felipe'nin gönderdiği bu para Aşağı Ülkeler'e ulaştıktan sonra Farnese'nin büyük zaferleri vuku buldu.⁵⁸⁶

Temmuz 1584 tarihi itibarıyla Flanders ve Brabant eyaletlerinin büyük çoğunluğu Farnese kuvvetleri tarafından istila edilmişti. Şimdi ise Anvers İspanyol birliklerince kuşatılmaktaydı. Artık Orange Prensi olmadan İspanya tiranlığına karşı mücadele eden ve ayrıca savaşın finansal yükünü tek başına üstlenen Hollanda eyaleti, yaşanan tüm ekonomik sıkıntılara rağmen Anvers savunması için para yardımı sağlayarak isyanın siyasi liderliğini sürdürdü.⁵⁸⁷

Farnese, atış platformu ve filikalarla suda yüzen bir köprü inşa edip nehrin her iki yakasında İspanyollarca tutulan kaleleri birbirine bağlayarak 1584-1585 kışı boyunca Anvers'deki kuşatmayı sürdürdüğünden kentte esir kalan 80,000 insan açlık çekmekteydi. Dış destek artık zaruriydi. İşlerin daha da kontrol çıkması üzerine Fransız Kralına Aşağı Ülkeler üzerinde hükümdarlık teklif etmek üzere bir elçilik heyeti Şubat 1585'de Paris'e gitti. Bu arada Brüksel Mart 1585'de İspanyol ordusuna teslim oldu. Nisan'da Anvers kuşatmasını kırmak için Hollanda ve Zeeland eyaletlerinden hem karadan hem denizden yardım geldi. Fakat dünya ticaret metropolü olan Anvers mücadeleyi daha fazla sürdüremeyerek Ağustosta silahlarını bıraktı. Protestanların tekrar Katolikliğe dönmeleri, kabul etmedikleri takdirde sahip oldukları taşınmaz varlıklarını satıp şehri terk etmeleri istenince, Farnese'nin buyruğunu reddeden 38,000 kadar insan kuzeye göç etti.⁵⁸⁸

⁵⁸⁶ Soen, *a.g.m.*, s. 6.

⁵⁸⁷ Israel, *a.g.e.*, s. 216.

⁵⁸⁸ Israel, *a.g.e.*, s. 218-219.

Anvers şehrinin Farnese tarafından ele geçirilmesi, on yedi eyaletten meydana gelen ülkenin, İspanya Aşağı Ülkeleri ve Felemenk Cumhuriyeti olarak ikiye ayrılmasını kesinleştirdi. Diğer taraftan masraflı orduların tahrip edici büyüklüğü, hisar ve kalelerin önemi ve uzun süreli kuşatmaların eşzamanlı olarak anlam kazanarak artması, erken modern harp savaşındaki “Askeri Devrim” ile birlikte gelen değişimlerdi ve Alexander Farnese’nin Aşağı Ülkeler’deki seferi devrim olarak adlandırılan askeri gelişmeleri tam anlamıyla yansıtmaktaydı.⁵⁸⁹

9 Mart’da Fransa Kralı III Henry’in İsyan hareketine nazikçe yardım etmeyi reddettiğini bildirmesi üzerine Sınıflar Meclisi, Anvers şehrini kurtarmak ve Farnese’nin ilerleyişini kırmak için 12 Mayıs 1585’de İngiltere kraliçesi Elizabeth’e Aşağı Ülkeler’in hükümdarlığını teklif etmişti. Farnese’nin Flanders ve Brabant eyaletlerinde kazandığı zaferler İngiltere’de telaşa neden olduğundan Kraliçe Elizabeth, hükümdarlık fikrini kabul etmese de yeni devlet şûrası (Council of State) ile 20 Ağustos’da Nonsuch Antlaşmasını imzalayarak savaşa dâhil oldu. 14 Eylül’de Leicester Kontu komutasında 4,100 İngiliz askeri Flushing’e ayak bastı. 17 Ağustos’da Farnese’ye boyun eğen Anvers için artık çok geç olmasına rağmen Kasımda İngiliz askeri mevcudu 7,350, Aralık 1585’de ise 8,000’e ulaştı. Aşağı Ülkeler’e müdahale ederek İspanya’ya karşı açıkça savaş ilan eden Kraliçe Elizabeth diğer taraftan 14 Eylülde İspanyol nakliye gemilerini yağmalamaları için Francis Drake komutasında 22 gemiyi Karayipler’e yolladı.⁵⁹⁰

Şubat 1586’da Sınıflar Meclisi’nin genel vali olarak tanıdığı Leicester Kontu, çok geçmeden yetkiyi kendi adına merkezde toplamaya ve İspanya’ya karşı bir ticaret

⁵⁸⁹ Soen, *a.g.m.*, s. 2, 7.

⁵⁹⁰ Parker, *The Dutch Revolt*, s. 217-218.

ambargosu koymaya çalışması üzerine Hollanda ve Zeeland eyaletlerinin muhalefetiyle karşılaştı. Leicester Kontu'nun ve diğer eyaletlerin etkisini sınırlamak hususunda kararlı olan Hollanda Eyaleti, güneyde Kalvinist kuzeyde ise soyluların ve diğer önde gelen sınıfların muhalefetiyle karşılaştı. Leicester Kontu'nun müsamaha göstermesiyle Utrecht Kalvinist saflara geçerken, liderliğini üstlendiği Anti-Hollanda hizbi sebebiyle arzu edilen birliğin başarılamayacağı anlaşıldı.⁵⁹¹

Leicester Kontu vasıtasıyla İngiltere'nin müdahalesi neticesinde Aşağı Ülkeleri yeniden fethi yavaşlayan Farnese ise her tarafta sularla ötü kesilen isyanın son doğal savunma sınırlarına ulaştı. Yine de 1586'da Parma Dükü ilan edilen Farnese aynı yıl Grave ve Venlo'yu, 1587'de Deventer ve Sluys'ı ele geçirmeyi başardı. Diğer taraftan Aşağı Ülkeler'e müdahalesiyle İspanya ve İngiltere arasında açık bir ihlâl neden olan ve 1587'deki teşebbüsleriyle Hollanda Eyaletini dize getirmeyi başaramayan Leicester Kontu da hayal kırıklığına uğramış bir adam olarak İngiltere'ye döndü.⁵⁹²

5. 1588 İspanya'nın İngiltere Seferi

1575 yılı iflasının yarattığı mali bunalımın olumsuz etkileri Yeni Kıta'dan tahminden edilenden de fazla miktarda Avrupa kıtasına giren gümüş sayesinde iyileşmiş görünüyordu. İran savaşı batağına saplanmış olan Osmanlı tehlikesi ateşkesler sayesinde zaten ortadan kalkmıştı. Taht mücadelesi ve iç savaş meseleleri arasında sıkışan Fransa, II. Felipe için tehdit yaratmamaktaydı. Eskiden beri var olan İngiltere'yi istila etme fikri tekrar dillendirilmeye başlamıştı. 1585 baharından itibaren

⁵⁹¹ Darby, *a.g.m.*, s. 22.

⁵⁹² Darby, *a.g.m.*, s. 24.

İngiltere seferini ciddi bir şekilde düşünmeye başlayan II. Felipe, Leicester Kontu'nun Aşağı Ülkeler'e müdahalesi neticesinde planını uygulamaya koymaya karar verdi. 1586 yılının ilk ayları itibariyle Parma Dükü Farnese ve Santa Cruz Markisi büyük sefer için gereken hazırlıkları içeren ayrıntılı bir planı II. Felipe'ye sundular. Ayrıca İskoç Kraliçesi Mary Stuart, 20 Mayıs 1586'da İspanya'nın İngiltere elçisi Bernardino de Mendoza'ya, İngiliz tahtı üzerindeki veraset hakkını II. Felipe'ye devretmeye ve koruması altına girmeye hazır olduğunu bildiren bir mektup yazarak İngiltere'nin istilası için gereken meşruiyet zeminini sağlamış oldu.⁵⁹³

Santa Cruz Markisi Álvaro de Bazán'ın 1587'de gerçekleşmesini planladığı İngiltere seferi için II. Felipe'ye sunduğu 27 Mart 1586 tarihli rapora göre hazırlanan tablo⁵⁹⁴:

DONANMA KUVVETİ	İspanya	İtalya	Portekiz	Diğerleri	Toplam
1. Büyük Gemi	80	20	20	30	150
2. Yük Gemisi	40				40
3. Küçük Gemi	200		120		320
4. Kadirga	20	20			40
5. Galeaza		6			6
6. Fırğata		20			20
7. Filika		20			20

⁵⁹³ Koenigsberger, *a.g.m.*, s. 296-299.

⁵⁹⁴ Álvares, *a.g.e.*, s. 555-557.

8. Tahliye Teknesi			200		200
ASKER					
1. Piyade Sınıfı					
İspanyol Piyadesi			23.000		
Portekiz Piyadesi			5.000		
İtalyan Piyadesi			15.000		
Alman Piyadesi			12.000		
Toplam			55.000		
2. İspanyol Atlı Asker			1.200		
3. Topçu			4.200		
4. Gönüllü			3.400		
5. Denizci			24.822		
6. Forsa			9.800		
Toplam			98.512		
GEREKEN PARA			Duka	Maravedí	
Napoli Krallığı			780.725	125	
Sicilya Krallığı			221.266	250	
Milán Dukalığı			209.777	150	
Kastilya			2,589.519	140	
Toplam			3,801.287	665	

Çıkartma İrlanda'nın Waterford limanından gerçekleşecekti. Bu durum İngiliz kuvvetlerinin önemli kısmını gözden çıkaramayacakları İrlanda'yı savunmaya yönlendireceğinden İspanyol donanmasının asıl kuvveti ise Manş Denizi'ne yönelerek

İngiltere'ye güneyden saldıracaktı. Lisbon, İngiltere seferi için teçhiz edilmiş gemi ve askerlerin toplanma üssü olacaktı. Donanma için gerekli asker ve teçhizatı Endülüs'te toplayıp Lizbon'a göndermekle sorumlu olan Medina Sidonia idi. En yüksek rütbedeki İspanyol denizcilerinden olan Juan Martínez de Recalde'nin komutasındaki Atlantik filosunun toplanma yeri olan Vizcaya'da, kuzey deniz seferlerinde deneyim kazanmış olan denizcilerin komutasındaki 8 büyük savaş gemisi, 4 büyük filika bulunacaktı. Santa Cruz'un planının avantajlarına rağmen asıl sorun, oldukça fazla miktarda olan asker ihtiyacının ve hazinede büyük bir ekonomik külfete yol açacak olan savaş masraflarının karşılanıp karşılanamayacağıydı. Santa Cruz'un planından çok daha farklı bir strateji izleyen Parma Dükü'ne göre ise Fransa'nın tarafsızlığının garanti altına alınmalı, ayrıca Flandes'de önemli bir askeri kuvvet bırakılarak İspanya adına yeniden fethedilen yerlerin İngiltere seferini fırsata çevirmekten tereddüt etmeyecek olan Hollandalılar tarafından tekrar alınmasının önüne geçilmeliydi. İngiliz başkentine güç merkezine bir gecede ani ve şaşırtıcı bir saldırı gerçekleştirilmeliydi.⁵⁹⁵ Donanmanın rolü taktiksel olmalı ve saldırı Aşağı Ülkeler'den başlamalıydı. Aşağı Ülkeler'deki ordusundan ayıracağı 30,000 piyade ve 500 hafif süvariden teşekkül bir kuvvetle Dunkirk limanından kendi gemileriyle Manş Denizi'ne 10-12 saatte geçerek İngiltere'ye indirme yapılabilirdi. Savaş hilesinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için İrlanda oldukça uzak kalmaktaydı. İngiltere istilasından sonra ikinci bir cephe olarak düşünülebilirdi.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ Carlos Canales Torres – Miguel Del Rey Vicente, *Las Reglas del Viento: Cara y Cruz de la Armada Española en el Siglo XVI.*, Edaf, Madrid 2010, s. 213-215.

⁵⁹⁶ Felipe Fernández Armesto, *The Spanish Armada: The Experience of War in 1588*, Oxford University Press, New York 1988, s. 81, 85.

II. Felipe iki önemli strateji uzmanı tarafından yapılan planlar karşısında Kastilya orgenerali Don Juan de Zuñiga'nın fikrini almak isteyince, Zuñiga, coğrafya ve denizcilik üzerine uzman olan eski engizisyon hâkimi Bernardino de Escalante'ye danışmaya karar verdi. Bunun üzerine Escalante, Haziran 1586'da ayrıntılı birkaç alternatif istila planı sundu. İlki, Lizbon'dan Kuzey Atlantik boyunca ilerleyerek esas saldırı öncesinde toplanmak üzere doğrudan İskoçya'ya geçilebilirdi. Denizler azgın ve tehlikeliydi. İngiliz kanalına girişte İngiliz donanmasıyla karşılaşma ihtimaline ve barındırdığı yüksek riske rağmen ikinci olarak İrlanda Denizi düşünülebilirdi. Ayrıca Flanders'dan Dover'e sürpriz bir saldırı yapıp ardından 'E Greet Tuura' (Büyük Kale) tarafından korunan Londra'ya devam etmek zaten daha az riskli değildi. Bu yüzden Escalante Santa Cruz Markisi ve Parma Dükü tarafından önerilen iki farklı planların bir sentezini önermekteydi. Buna göre; 120 kalyon, büyük kadirga, kadirga, ticaret gemisi, büyük filika ve beraberindeki 30,000 piyade ve 2,000 süvari Lizbon'da toplanmalı, hem İrlanda'daki Waterford'a, hem de Wales'deki Milford Haven'a çıkarma yapmalıydı. Aynı anda Flanders donanması takviye edilmeli, ilk önce Hollanda'daki İngiliz seferi kuvvetlerinin anakara ile olan bağlantısını kesmeli, ardından Elizabeth'in kuvvetleri İspanyol donanması tarafından çıkarma yapılan mevzii ile temas kurmaya çalıştığı sırada küçük gemilerle Manş Denizi'ni geçip Londra'ya sürpriz bir ilerleyiş gerçekleştirmeliydi. Bu plana ek olarak Zuñiga, İngiltere seferinin Ağustos ya da Eylül 1587'de gerçekleşmesi gerektiği hususunda görüş bildirdi.⁵⁹⁷

⁵⁹⁷ Colin Martin - Geoffrey Parker, *The Spanish Armada*, Mandolin, UK 1999, s. 94-96.

26 Haziran 1586'da Hem Brüksel'deki Parma Dükü'ne, hem de Lizbon'daki Santa Cruz Markisi'ne bir master planı gönderen II. Felipe, bu önerilerde tek bir önemli değişiklik yaptı. Büyük donanma 1587 yazında Lizbon'dan denize açılacak ve doğrudan İrlanda'ya geçecekti. Birliklerini karaya çıkartıp konuşlanılan mevkiin güvenliği sağlandıktan sonra savaş hilesini uygulayarak Elizabeth'in deniz kuvvetlerini asıl hedeften saptırıp İngilizlerin direnç gücü kırılacaktı. İki ay kadar sonra ise İspanyol donanması aniden İrlanda'dan ayrılıp Manş Denizi'ne yönelecekti. Bu sırada Büyük donanma North Foreland'ı geçip denizin güvenliğini sağladığı sırada, 30,000 piyadeden mevcut Flanders ordusu, Parma Dükü komutasında küçük gemilerden meydana getirilmiş donanma ile Aşağı Ülkeler'den Kent sahiline doğru denize açılıp Margate yakınında karaya çıkıp Londra'ya doğru atağa geçecekti. Fakat II. Felipe'nin hesaplamadığı 60,000 tonluk filonun Manş Denizi'ne bir ucundan diğerine beklenildiği sürede hareket edebilmesinin zoluklarıydı. Ne Parma Dükü ne de Santa Cruz, 700 okyanus mili üzerinde birbirlerinden operasyonel açıdan ayrılmış olan büyük ve tamamen bağımsız bu iki kuvvetin zaman ve yer olarak tam manasıyla nasıl etkin olabileceklerini ve Büyük donanma zamanında yardıma gelemediği takdirde Flanders'da toplanması planlanan hafif silahlı ve savunmasız birliklerinin ağır teçhizatlı İngiliz Savaş gemilerini nasıl defedeceklerini ve yeneceklerini II. Felipe'ye sormaya cesaret edemediler. Buna cesaret edebilecek tek insan olan Zuñiga ise 1586 sonbaharında öldü.⁵⁹⁸

Şubat 1587'de II. Felipe, yapılan planların gizliliğinin korunduğuna inandığından mutluydu. Gerçekte ise Elizabeth, casusları ve gizli İspanyol yazışmalarının ele geçirilmesi vasıtasıyla 1586'dan beri İspanya'da ne olup bittiğinin

⁵⁹⁸ Martin – Parker, *a.g.e.*, s. 96-98.

farkındaydı. Artık, müttefiki olan Portekizli Yahudiler ve Portekizli Don Antonio taraftarları sayesinde Lizbon'daki tüm gelişmelerden haberdardı.⁵⁹⁹

18 Şubat 1587'de İngiltere için her zaman bir tehdit unsuru olarak görülen Katolik İskoçya Kraliçesi Mary Stuart Fotheringhay'deki sarayında ölü bulundu. İngiltere tahtı üzerindeki miras haklarından dolayı, özellikle de II. Felipe ile sürdürülen mücadelede önemli bir engel olarak görülen Mary Stuart, kendisinin idam emrini veren İngiltere Kraliçesi Elizabeth tarafından böylece ortadan kaldırılmış oldu.⁶⁰⁰ Elizabeth bir yandan 1580'den beri komplo planları kuran Mary Stuart'ın yasal olmayan yollardan idam ederek ülkesindeki Protestanlığın kökünü kazımak isteyen uluslararası Katolik komplo örgütünün başındaki II. Felipe'nin planlarına büyük darbe indirirken, diğer taraftan o sıralar mevcut İspanyol-Osmanlı ateşkesini yenilemek için İstanbul'a hareket eden İspanyol elçilerinin Osmanlı padişahıyla yaptıkları pazarlığın İstanbul'daki gayri resmi elçisi William Harborne vasıtasıyla başarısızlığa uğramasını sağlayarak uluslararası siyasette İspanyol Kralı'na karşı tüm kozlarını oynamaktaydı. Harborne'un olası bir antlaşmadan hiçbir kazanımı olmayacağı konusunda III. Murat'ı ikna etmesine rağmen, İran ile tüketici bir savaş

⁵⁹⁹ H. O'Donnell, "The Requierements of the Duke of Parma for The Conquest of England", *God'd Obvious Design: Papers For The Spanish Armada Symposium, Sligo, 1988*, Ed: P. Gallagher – D. W. Cruickshank, Tamesis Books Limited, London 1990, s. 89.

⁶⁰⁰ Garrett Mattingly, *The Defeat of The Spanish Armada*, Houghton Mifflin Company Boston, Great Britain 1984, s. 15-18.

bataklığına saplanmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun İran ile savaş sona ermediği takdirde İspanya'ya karşı bir saldırı gerçekleştirebilmesi mümkün değildi.⁶⁰¹

II. Felipe yapılan savaş planları doğrultusunda İngiltere seferi hazırlıklarına başlamıştı. İngilizler ise boş durmamaktaydı. Don Bernardino de Mendoza, 12 Nisan 1587'de II. Felipe'ye yazdığı mektubunda, İspanyol denizcilerinin en büyük kâbusu Francis Drake komutasındaki 30 kadar gemiden mürekkep filonun Plymouth'dan güneye açıldığını bildirmekteydi. Drake'in amacının İspanyol donanması'nın Lizbon'da toplanmasını engellemek olduğundan ilk hedefinin büyük olasılıkla İspanya'nın güney kıyısındaki Kadiz şehri olacağıydı. II. Felipe'nin önlem alınması için yapabileceği hiçbir şey yoktu. Geç kalınmıştı. İspanya Krallığı'nın Atlantik'e açıldığı Kadiz limanı, Amerika ile ticaret kapısı olması bakımından o sıralar dünyanın en önemli limanlarından ve İspanya'nın kalbi niteliğindedi. Akdeniz'den gelerek Fransız, Felemenk ve Baltık limanlarına ya da Atlantik'ten doğuya doğru gitmek üzere uygun rüzgârı bekleyen ticaret gemilerinin ve ayrıca deniz mevsiminde yılın uygun zamanlarında Amerika'ya gidecek filoya katılmak için gelen gemilerin toplandığı bu önemli limanda bir anda savaş çılgınları yükselmeye başlamıştı. 29 Nisan'da Drake'in savaş filosu Kadiz önlerindedi.⁶⁰²

Drake'in en ağır silahlarla donatılmış yedi gemisinden sadece biri bile o esnada sekiz kadirga ve bir çektiri ile limanda yatan Don Pedro de Acuña'nın tüm kadirgalarından çok daha fazla ateş gücüne sahip olduğundan Drake'in saldırısı karşısında Don Pedro'nun kadirgaları eşit şartlarda bir savunmayla karşılık veremediler ve kaçtılar. Zaten en ağır silahlarla donatılmış yelkenli gemiler karşısında

⁶⁰¹ Martin – Parker, *a.g.e.*, 101-103.

⁶⁰² Mattingly, *The Defeat of The Spanish Armada*, s. 95-96, 100.

suda ağır kalan ve ateş gücü zayıf olan kadırgaların pek şansının olamayacağını yüzyılın başında Portekizli denizciler, Osmanlı kadırgalarına kanıtlamışlardı. Ayrıca Drake'in gemileri, karşılık veren kırmızı, bakkam kerestesi, deri ve yün yüklü yedi yüz ton ağırlığındaki bir Ceneviz gemisini batırdılar. Bu olay karşında korkan limandaki diğer ticaret gemileri teslim bayrağını çektilerse de yağmalanmaktan ve yakılmaktan kurtulamadılar. Büyük Medina Sidonia Dükü, ertesini gece yarısı, 300 süvari ve 3,000 kadar piyadeyle Kadiz'in yardımına yetişip Drake'in Kadiz'in iç bölgelerine ilerlemesini engellese de artık her şey için çok geçti. Drake Kadiz limanında tam 37 kadar gemiyi batırarak, yakarak ya da ele geçirerek tam 172,000 duka zarara yol açmıştı. Daha sonraları bu saldırı; *Kadiz'de Drake İspanyol Kralı'nın sakalını tütüledi* sözleriyle tarihi geçti.⁶⁰³

Drake'in Kadiz saldırısı karşısında II. Felipe, İngiltere seferi ile ilgili tüm strateji planlarını tekrar gözden geçirmesi gerektiği anladı. 1587 Ağustos başlarında Sluys limanının Parma Dükü tarafından ele geçirilmesiyle yapılan planların sorunsuz işleyebilmesi için gereken şartlar oluştuğuna inanan Santa Cruz Markisi, Tanrı İngiltereye'ye güvenli ve kısa sürede geçebilmeleri için gereken kapıyı İspanyollara açtı diye yorumladı. Fakat Sluys'in denizi derin kıyası olmadığından gemileri çok büyük olan donanmanın güvenli bir şekilde demirleyebilmesi zordu.⁶⁰⁴

Parma Dükü, yapılan savaş planlarının gizliliğinin korunamamasından dolayı oldukça rahatsızdı. İngilizler ve Hollandalılar yalnızca II. Felipe'nin planının değil ayrıca Anvers'den çıkacak filo hakkındaki ayrıntılara da sahiptiler.⁶⁰⁵ Parma Dükü,

⁶⁰³ Mattingly, *The Defeat of The Spanish Armada*, s. 97-107.

⁶⁰⁴ Armesto, *The Spanish Armada*, s. 85-86.

⁶⁰⁵ O'Donnell, *a.g.m.*, s. 90.

İngilizlerin ve Hollandalıların saldırı planlarını öğrendiklerini ve buna karşı hazır olduklarından İspanyol başarısının artık imkânsız görüldüğünü 1587 Aralık sonlarında dillendirerek yaşanan güvenlik açığından yakınmasına rağmen hazırlıklarda hiçbir değişikliğe gidilmedi.⁶⁰⁶

1588 yılı başları tüm Avrupa için yıkıcı nitelikteki iklimsel olaylara sahne oldu. Dolu fırtınaları, on yıllardır görünmeyen kar yağışı ve tüm kıtanın kıyılarını döven aşırı yağmur ve fırtınalar özellikle Avrupa'nın batısı sarsarken, neticede en kötü etkilenen tarımcılık sektörü oldu. Mart ayının başlarında Lizbon rıhtımlarında görülen manzara tam bir yıkımdı. Medina Sidonia Dükü şehre ayak bastığında, besin ürünlerinin bozulduğunu, içme suyunun kirlendiğini, asker ve mürettebat arasında tifüs salgının baş gösterdiğini, bu hastalıkların ya da doğrudan ölümlerin Lizbon'da toplanan askerlerin dörtte birini olumsuz etkilediğini gözlemledi. İlkbahar mevsimi boyunca iklimde her hangi bir normalleşme yaşanmadı. Sert yağışlar Atlantik kıyılarını döverken, Lizbon'da toplanan gerekli malzeme ve teçhizatın teminini imkânsızlaştırdı.⁶⁰⁷

Mevsim normallerinde gitmeyen hava şartları ve erzak yetersizliği İspanyollar kadar İngiliz kaptanlarını da kaygılandırmıştı. İngiliz donanması komutanı 20 Nisan'dan 18 Mayıs'a kadar yetecek erzakı kaldığından Margate Limanı'nda yakınmaktaydı. Yine de böyle büyük seferler için gerekli teçhizat ve erzakın sağlanması hususunda İspanya'dan daha az deneyimli olan İngiltere'nin 1588 yılında gerçekleştirildiği donanma hazırlığı, o zamana kadar karşılaşılmamış düzeyde oldu. Baharın gelişiyle birlikte bir an önce okyanusa açılmak için sabırsızlanan Drake,

⁶⁰⁶ Armesto, *The Spanish Armada*, s. 87.

⁶⁰⁷ Torres – Vicente, *a.g.e.*, s. 225-233.

yaklaşmakta olan İspanyol tehlikesi karşında kraliçenin vasat düzeydeki dört kalyonu ve elli kadar Londra gemisinin bir an önce komutasına verilmesini talep ediyordu. Böylece İspanyolları kendi sularında durdurmayı amaçlamaktaydı. Muharebede zaman ve yer avantajını kullanmanın yarı zafer anlamına geldiğini, aksi durumda ise kaybedilenin tekrar kazanılmasının mümkün olamayacağını bildiriyordu.⁶⁰⁸

Nihayet Nisan'da biraz da olsa iklim normalleşti. 1588 ilkbaharı itibariyle II. Felipe, 130 gemi ve 19,000 askeri Lizbon'da bir araya getirmeyi başardı. 300 diğer küçük gemi ve 27,000 tecrübeli asker ise Flanders'da beklemekteydi. Nisan ayının başındaki birçok geçit töreni ve 25 Nisan'daki seferin bayrak ve sancaklarının takdisinden sonra 9 Mayıs'da Lizbon'da genel bir donanma içtima yapıldı.⁶⁰⁹

Yaşanan tüm zorluklara rağmen Medina Sidonia Dükü ve kurmayları mükemmel bir organizasyona imza atmışlardı. Nihayet 28 Mayıs'ta Amiral gemisi San Martín liderliğinde Portekiz kraliyet kalyonları St Julian Kalesini geçtiler. Değişken ve aksine esen rüzgârlar ve sert iklim şartlarına rağmen 160 deniz milinden biraz fazla mesafeye sahip Lizbon'dan Finisterre'ye on üç günde ulaştılar. Uzun geçen kıştan dolayı neredeyse tükenen yiyecek stokları sebebiyle denize açılmadan önce eksiklerin giderilmesi talebiyle Madrid'e yazılmıştı. Şimdi ise Finiestre'de erzak gemilerinin kendilerine ulaşması beklenmekteydi. Diğer taraftan içme suyu sıkıntısı baş göstermişti. Medina Sidonia Dükü komutasında toplanan savaş konseyi gereken erzak ve suyun temin edilebilmesi için Coruña limanında demirleme konusunda anlaştılar. 19 Haziran'da Coruña limanına girdiler.⁶¹⁰

⁶⁰⁸ Mattingly, *The Defeat of The Spanish Armada*, s. 235-238.

⁶⁰⁹ Martin – Parker, *a.g.e.* s. 131.

⁶¹⁰ Mattingly, *The Defeat of The Spanish Armada*, s. 229-234.

İngiliz Kanalında savunma amaçlı bir muharebe düzeni almaktansa saldırı amaçlı bir çatışmanın çok daha etkili olacağına inanan Drake, zor da olsa İngiltere Kraliçesini ikna ederek Elizabeth'den ağır silahlarla teçhiz edilmiş 14 kalyon ve silahlandırılmış gemi ve gönüllü askerlerin büyük çoğunluğunun emrine verilmesini sağladı. Her ne kadar bu durum kendisini fiilen oramiral seviyesine çıkarsa da mevcut oramiral Howard'ın yanında patrona (koramiral) olarak kalmayı memnuniyetle kabul etti. Kötü hava koşulları sebebiyle gecikmeli de olsa Howard ve Drake komutasındaki İngiliz Deniz Kuvvetlerinin 2 Haziran'da toplandığı Plymouth limanında düşmana kendi sularında saldırmak için olağanüstü bir çabayla sürdürülen tüm hazırlıklara rağmen şiddetli ve mevsim normalleri dışında görülen tufan, İspanyol donanmasının demir almasını engellediği gibi, İngiliz donanmasının İspanya'ya doğru demir almasını da imkânsız kıldı. İstihbarat ağı sayesinde İspanyolların Coruña'da toparlanmak üzere demirlediği bilgisini edinen İngilizler, ani bir saldırıyla İspanyolları kendi sularında vurma fırsatını kaçırmamak için Plymouth'dan demir aldılarsa da her seferinde geri dönmek zorunda kaldılar.⁶¹¹

İspanya tarafında ise bir ay boyunca devam eden fırtına sebebiyle tam bir ay kaldıkları Coruña limanında tüm esiklerini tamamlayan donanma, II. Felipe'nin daha fazla vakit kaybetmeksizin bir an önce demir alması yönündeki emirleri doğrultusunda İngiltere'ye yelken açmak için hazırды. 20 Temmuz'da kraliyet kalyonunda Medina Sidonia Dükü komutasında toplanan savaş konseyi, devam etmekte olan kötü hava koşullarının biraz normalleşmesini fırsat bilerek 21 Temmuz'da İngiltere'ye doğru demir almakta karar kıldı. Fakat kuzeyden ters esen rüzgârlar nedeniyle demir aldıkları Coruña limanına geri dönmek zorunda kaldılar.

⁶¹¹ Mattingly, *The Defeat of The Spanish Armada*, s. 239-241.

Nihayetinde 23 Temmuz Cumartesi günü, biraz daha uygun hava koşullarında, güneydoğudan esen rüzgârlar sayesinde Coruña limanından ayrıldılar.⁶¹²

30 Temmuz'da Medina Sidonia Dükü'nün II. Felipe'ye yazdığı mektupta, 23 Temmuz'dan 25'ine kadar hava koşulları mevsim normallerinde seyrettiğinden İspanyol donanmasının hedefine kesintisiz bir şekilde devam ettiğini bildiriliyordu. Medina Sidonia Dükü, her ne kadar çok daha büyük bir hızla seyretmek istese de Atlantik sularına elverişsiz olan gemilerin yavaş seyretmesi sebebiyle geride kalanları kollamak zorunda olduğundan bütün gemilerin aynı hızla seyretmesine ve hedefe aynı anda varmasına gayret ederek okyanus sularına elverişli *San Martín* Kraliyet kalyonuyla vasat bir hızla ilerlemekteydi. Fakat üç dört kadar gemi yarım çekilmiş yelkenlerine rağmen şimdiden Manş Denizi'nin ağzına ulaştılar. Medina Sidonia dükü 25 Temmuz'da bulunduğu yeri bildiren mektubu Parma Dükü'ne yolladı. 26 Temmuz sabahı gün doğarken durgun sular yerini azgın sulara bıraktı. Aynı gün Diana isimli bir kadirganın eksik olduğu, kötü hava koşullarına dayanamayan kadirganın su almaya başlaması üzerine donanmayla devam edemeyip mümkün olan en kısa zamanda ilk İspanyol kıyısına sığınacağı bildirildi. Okyanus sularına elverişli olmayan kadirgaların hava koşulları zorlaması halinde Fransa kıyılarına kendini atması içten bile değildi. 27 Temmuz'da hava daha da kötüleşti. Fırtına, sağanak yağış, şiddetli dalgalar sebebiyle çok zor durumda kalan donanmadaki denizciler, Temmuz ayında şimdiye kadar hiç böyle bir şey görmediklerini, neredeyse denizin gökyüzüne varacağını sandıklarını söylediler. 28 Temmuz'da gün doğarken güneş kendini göstermekte ve güzel bir hava hâkimdi. Fakat deniz dalgalıydı. Hasar tespit

⁶¹² Cesáreo Fernandez Duro, *La Armada Invencible*, La Real Academia de La Historia, Tomo II. Madrid 1884, s. 205-213.

çalışması için sayım yapıldığında 40 gemi, 3 kadirganın eksik olduğu görüldü. Ertesi gün 29 Temmuz'da kayıp gemilerin önde oldukları ve toplanmak için donanmayı bekledikleri bildirildi. 3 Kadirga'dan ise hala haber yoktu. Nihayet 30 Temmuz'da kayıp üç kadirga hariç, tüm donanmayı bir araya getirmeyi başararak kontrolü sağlayan Medina Sidonia Dükü, akşam saat altı sularında Manş Denizi ağzında Britanya adasının Lizard burnuna dokuz deniz mili uzaklıktaydı.⁶¹³

Aynı gün Lizard Burnu açıklarında Parma Dükü ve komutasındaki donamadan haber alana kadar Wight Adası'nın ötesine geçmeye niyeti olmadığını II. Felipe'ye yazan Dük, aksi takdirde Flandes kıyısına ilerlemesi durumunda sığınılacak uygun bir liman olmaması sebebiyle komutasındaki gemilerin ilk fırtınada sığ sulara savrulacağını bildirdi. Donanmanın Manş Denizi ağzına ulaştığı haberini alan II. Felipe ise donanmanın bir an önce Londra'nın içinden geçen Thames Nehri'ne yönelmesini, böyle yaparak düşmanın savunmasını ikiye bölmek ve iki farklı cephede savaşmak zorunda bırakacağını yazıyordu.⁶¹⁴

29 Temmuz'da kaptan Thomas Fleming, Golden Hind gemisinden büyük bir grup İspanyol gemisinin Lizard açıklarında olduğu haberini vererek Plymouth'daki İngiliz Deniz Kuvvetleri karargâhını alarma geçirdi. Medina Sidonia Dükü, 29 Temmuz'da deneyimli komutanlar Oquendo, Valdés ve Recalde'nin tavsiyesi üzerine, Drake'in daha önce Kadiz'de yaptığı gibi beklenmedik ani bir çıkartma ile Plymouth Limanı'nda demir atmış olan İngiliz donanmasına saldırmak yerine Lizard Burnu

⁶¹³ Duro, *a.g.e.*, s. 217-221.

⁶¹⁴ Duro, *a.g.e.*, s. 221-223.

açıklarında kalarak eline geçen fırsatı tepti. Çünkü İngiliz donanması, deniz kabarması ve batıdan esen sert rüzgârlar sebebiyle dezavantajlı durumdaydı.⁶¹⁵

30 Temmuz gecesi Howard ve Drake komutasındaki İngiliz donanmasının Plymouth Limanı'ndan çıktığı istihbaratı ulaştı. 31 Temmuz Pazar günü gün doğarken rüzgâr batı ve kuzey batı yönünden esmeye başladı. İspanyol gemilerinin orsaları yönünde 80 İngiliz gemisi tesbit edildi. Kara tarafından boca tarafına doğru ise üçü büyük kalyon olmak üzere 11 İngiliz gemisi ise İspanyol öncü gemilerine top atışı yaparak ilerlemekte ve Howard komutasındaki donanmayla birleşmek için orsa yapmaya çalışmaktaydı. Komuta gemisi kraliyet sancağını göndere çekerek savaş düzeni aldı. İspanyol donanması, öncü gemilerin başında D. Alonso de Leyva, muharebe gemilerinin başında oramiral gemisi ve artçı olarak Patrona (koramiral) Juan Martínez de Recalde komutasındaki gemiler olmak üzere üç gövdeye ayrılmıştı. Rüzgârı arkasına alan İngilizler, kolay manevra yapan gemileriyle top atışına tuttıkları İspanyol gemilerinden çatışmanın tam orasında kalan artçı patrona gemisi San Juan kalyonunun dümen direğini parçalamayı başardıktan sonra daha fazla mücadeleyi sürdürmeksizin geri çekildiler. İspanyol donanmasının çok ilerisinde kalan dümen direğini ve cıvdrasını parçalamayı başardıkları Catalina isimli gemiyi ise esir aldılar. Aynı gün Patrona Miguel de Oquendo'nun filosuna ait donanma mutemetini taşıyan gemide çıkan yangında mürettebat gemiyi terk etmek zorunda kaldı.⁶¹⁶

1 Ağustosta yaralarını sarmaya çalışan Medina Sidonia Dükü, Parma Dükü'ne Portland açıklarında olduğunu bildirdi. 2 Ağustos'ta orsa yapmak için kıyıdan giderek geri çekilen İngilizler, aynı şekilde donanmanın kendilerini takibe giriştiğini görünce,

⁶¹⁵ Torres – Vicente, *a.g.e.*, s. 243-244.

⁶¹⁶ Duro, *a.g.e.*, s. 229-232.

savunma pozisyonunu almak ve rüzgârı lehine çevirmek için açık denize dümen kırdı. Rüzgârı lehine çevirmeyi başaran İngiliz ve İspanyolların bu ikinci çatışması, sabah altıdan akşam beşe kadar sürdü. Yalnız yakalanan İngiliz amiral gemisine hücum etme fırsatı ise İngilizlerin arasında kalan bazı gemileri kurtarmak ve cephe pozisyonu almak zorunda kaldıklarından kaçtı. İngiliz gemilerinin çabuk manevra alma kabiliyeti ve daha üst seviyedeki topçu kuvveti ise İspanyolları oldukça tedirgin etmişti. 3 Ağustos'ta ve 4 Ağustos'ta her geçen gün yeni katılanlar sayesinde sayıları artan İngilizlerle çatışma devam etti. Vur kaç taktiğini iyi uygulayan İngilizler, doğuya Londra yönüne doğru çekilirken, Wigth adası yakınlarında olduğunu Parma Dükü'ne bildiren Medina Sidonia Dükü ise eksilen cephaneye takviye yapmak için mermi ve top güllesi göndermesini istedi. 5 Ağustos'ta herhangi bir çatışma yaşanmazken, Parma Dükü'nden Dunqueque'de bulunan ve daha hafif olmaları bakımından manevra kabiliyeti daha iyi olan 45-50 kadar küçük geminin gönderilmesi istendi. Hala Parma Dükü ile birleşilememiş olması Medina Sidonia Dükü'nü endişelendiriyordu. 25 Temmuz'da gelmekte olduklarını bildirmesine rağmen gönderdiği adamın hala dönmemiş olması Parma Dükü'nün hazırlıklarını tamamlayamamış olduğu hususunda şüpheleri artırmaktaydı.⁶¹⁷

İngilizlerin İspanyol donanmasının muharebe düzenini kırma teşebbüsü iki seferde de başarısızlığa uğrayınca dengeleri kendi lehine çevirmiş gözükten Medina Sidonia Dükü, 6 Ağustos'ta Parma Dükü'nün birliklerinin toplandığı Dunquerque'ye sadece 40 km. uzaklıktaki Calais yakınlarındaydı. Parma Dükü henüz gelmediği Dunquerque'de erzak ve mühimmatın gemilere henüz yüklenmemiş olması Medina Sidonia Dükü'nü endişelendirmekteydi. Parma Dükü'nün tüm hazırlıkları

⁶¹⁷ Duro, *a.g.e.*, s. 232-238, 256-259.

tamamlayıp Medina Dükü ile birleşebilmesinin on beş günden önce mümkün gözükmemesi, Calais açıklarında bekleyen donanmanın güvenliğini tehlikeye atmaktaydı. İngiliz donanması ise 7 Ağustos'ta yeni katılan 36 gemi ile birlikte mevcudu 130'a ulaşmıştı ve İspanyol donanması ile arasında sadece 6 km'lik bir mesafe vardı. Gece yarısı İngilizler, yeni bir savaş taktiğini eyleme koyarak ateşe verilen içi patlayıcı madde dolu sekiz suikast gemisini İspanyol amiral gemisine doğru gönderdiler. Suyun akış yönü ile doğrudan üzerlerine gelen suikast gemilerinin yol açtığı panik karşısında tüm donanmaya alarga etme emri veren Medina Sidonia Dükü, Manş Denizi sularının yarattığı sert akıntıya kapılarak yitirdikleri konumlarını tekrar kazanamayacaklarını görüp tüm gemilere demir atma emri verse de bazı gemiler Dunquerque kumsalına sürüklendiler.⁶¹⁸

8 Ağustos'ta gün doğarken, dağılmış olan donanmasının nizamını tekrar sağlamak isteyen Medina Sidonia Dükü, daha önceki konumuna ulaşmak için demir alsa da ters rüzgârlar ve güçlü akıntı kendisine engel oldu. Dük, Rüzgârı ve akıntıyı arkasına alarak ilerleyen İngiliz donanması karşısında geri çekilerek Dunquerque kumsalına sürüklenmektense, Howard ve Drake komutasındaki düşman donanmasını durdurmayı denemeye karar verdi. Güneşin doğuşundan akşam saat üçe kadar aralıksız süren İngiliz donanmasının top ve tüfek atışına maruz kalan İspanyollar, her ne kadar karşılık vermeye çalışsalar da onarılmaz yaralar almaktan kurtulamadılar. 9 Ağustosta savaş konseyini toplayan Dük, eksilen cephane, yeri doldurulamayacak değerdeki denizci ve topçuların hayatını kaybetmesi ya da yaralanması, en büyük kalyon ve gemilerin top saldırı neticesinde ağır zarar görmesi, buldukları kıyılarda donanmayı eski gücüne kavuşturacak uygun koşulların bulunmaması ve Parma

⁶¹⁸ Duro, *a.g.e.*, s. 238-241, 260-261.

Dükü'yle ne zaman birleşileceğinin bilinmemesi gibi sebeplerden ötürü donanmayı İspanya'ya döndürmeye karar kıldı. Hava koşulları sebebiyle geldikleri yoldan İspanya'ya dönmek yerine rüzgâr sürekli güney ve güney batı yönünden estiğinden, Kuzey Denizi'nden dolaşarak İskoçya ve İrlanda kıyılarından İspanya'ya dönmeye karar kıldı. 43 gün sonra 23 Eylül'de İspanya'nın Santander limanına ayak bastılar.⁶¹⁹

İspanyol donanması, Lizbon'dan ayrıldığı günden 9 Ağustos'a kadar batarak, düşman eline geçerek ya da gözden kaybolarak tam tamına 30 gemi yitirdi. 800 kadar asker çeşitli yerlerinden yaralanırken, 600'den fazlası öldü ve düzinelercesi ise gözden kayboldu. Ayrıca Kuzey Denizi'ndeki Bloody, Foreland'dan Kerry'e kadar uzanan 300 km.'lik sert kayalar ve ters akıntılarla dolu yolculuk sırasında kötü hava koşullarında kayalara çarparak parçalanan 20'den fazla gemide 4.000 kadar denizci ve asker boğularak can verdi. Torres ve Vicente, Mariano González-Arno'ya dayanarak İpanyol donanmasının kayıplarının rakamsal sonuçlarını şöyle vermektedir: Flandes kıyılarından İskoçya ve İrlanda'ya kadar toplamda batan gemi sayısı 62, İngilizlerle Manş Denizi'ndeki savaşta doğrudan ya da ağır yaralanma sonucu ölenlerin sayısı 1.400, İrlanda topraklarında öldürülenler 1.900 ve çeşitli hastalıklar sebebiyle ölenler ise 7.900'dür. Gracia Rivas ise: 18.288 adamdan sadece 8.723'ünün döndüğünü iddia etmektedir.⁶²⁰

Büyük kısmı Akdeniz sularına alışkın olan denizcilerden mevcut İspanyol donanmasının İngiliz donanması karşısında yaşadığı hezimetin esas unsuru mevcut gemilerin hız ve ateş gücü bakımından İngiliz gemileri karşısındaki eksikliğiydi.

⁶¹⁹ Duro, *a.g.e.*, s. 241-247, 261-265, 278.

⁶²⁰ Torres – Vicente, *a.g.e.*, s. 272, 277-278, 281-282.

İspanyol donanması eğer İngiliz donanması izin verseydi, İnebahtı'da olduğu gibi bordo bordoya saldırarak sayıca üstün oldukları İngilizleri arkebüz ve misket tüfekleri oyunuyla adam adama yenmeyi planlıyordu. Fakat İnebahtı, eski dünya devletlerinin karada uyguladıkları taktiği denizde uyguladıkları geçmişte kalmış bir muharebe örneğiydi. Fakat bundan sonraki deniz muharebelerinde gemilerinin hız ve ateş gücü olarak üstünlüğü ve denizcilerin rolü esas olacaktı. 1588 İngiltere seferinin sonuçları İspanya için ağır olmakla birlikte Batı Avrupa'daki etkileri yakın zamanda ortaya çıkacaktı. İspanya-İngiltere çatışmasının yakın olduğunun ayak sesleri ilk kez 1578'de Portekiz Krallığı'nın İspanya Krallığı'nca istila edilmesiyle kendini duyurmuştu. 1580'deki Portekiz'i ilhakıyla birlikte Akdeniz'den Atlantik'e çıkarak İngiltere'nin açık denizlerdeki yeni rakibi olan İspanya'nın 1588 yılında yaşadığı hezimet, mutlakiyetçi bir Avrupa'dan, çok daha özgür ve maceracı bir Avrupa'ya açılan kapının habercisiydi.⁶²¹

6. Aşağı Ülkeler'deki Bağımsız Bir Cumhuriyetin Doğuşu

Yeniden fetih sürecinde büyük bir diplomasi ve askeri başarı örneği gösteren Parma Dükü Alexander Farnese, 1589 yılı itibariyle Aşağı Ülkelerin yüzde 75'inden fazlasını İspanya Kralı'na tekrar kazanmış bulunuyordu. 1588'de II. Felipe'nin karşısındaki Bağımsız Eyaletler, artık yabancı bir krala ya da kraliyet mensubuna hükümdarlık teklif etmemek üzere anlaşmıştı. Bunun yerine mücadelelerine Birleşik Aşağı Ülkeler Cumhuriyeti (Hollanda, Zeeland, Utrecht ve Gelderland'ın bir kısmı, Friesland ve Groningen'in küçük bir parçası) adı altında İspanya'ya karşı mücadelelerini sürdürecektlerdi. Parma Dükü'ne göre, İspanya Kralı'nın mutlakiyetçi

⁶²¹ Álvarez, *a.g.e.*, s. 573-574.

yönetimine başkaldıran Birleşik Eyaletlere karşı başarı kazanılabilmesi artık zaman meselesiydi. Fakat 1588’de İspanyol donanmasının yaşadığı hezimetini unutturmak isteyen II. Felipe’nin, Fransa’da sürmekte olan *Huguenot*lar ve Katolikler arasındaki din savaşlarını fırsat olarak görerek 1589 yılının sonlarında Farnese’ye birlikleriyle birlikte Fransa topraklarına girme emri vermesi, Aşağı Ülkeler’deki İspanya adına elde edilen askeri kazanımların büyük bir tehlikeye sürüklenmesinde kaçınılmaz sonu hazırladı. İspanya’nın Flandes’deki birliklerini kullanarak Fransa’yı işgali Cumhuriyet’in bir müddet rahat bir nefes alması için uygun ortamı sağlayacaktı.⁶²²

1588’de Birleşik Eyaletlerin ordusu, Nassau *Stadtholder*’ı Orange Prensi’nin oğlu Maurice ve Frisian Eyaleti *Stadtholder*’ı William Louis of Nassau komutasında devrimsel nitelikte yeniden yapılandırıldı. Parma Dükü’nün birlikleriyle birlikte Navarra’lı Henry’ye karşı Kutsal Katolik İttifakına katılmak için Flandes’i terk etmesini fırsat bilen Maurice, hiç beklenmedik bir anda Breda’yı ele geçirerek ilk önce kuzey ve batı eyaletleri ve Brabant’ın bir kısmını kontrol altına aldı. Böylece nihayet Hollanda Eyaleti koruyucu olan Oldenbarnevelt’in siyasi önderliğinde Felemenkler kendi hükümetlerinin tam bağımsız yönetimini elde ederken, artık yabancı prenslere hükümdarlık teklif edilmeyecekti. Sınıflar Meclisi’nin esas güç merkezi olduğu mekanizmada demokrasi ve aristokrasinin bir karışımı olan parlamenter cumhuriyet rejimi olmaktaydı.⁶²³

1590 yılındaki Breda’nın fethinden 9 Nisan 1609’da İspanya ile yapılan ve “On iki Yıllık Antlaşma” olarak bilinen ateşkese kadar Maurice, otuz istihkâm ve

⁶²² H.L. Zwitter, “The Eighty Years War”, *Exercise of Arms*, Ed. Marco Van Der Hoeven, Brill, The Netherlands 1998, s. 34-35.

⁶²³ Gelderen, *a.g.e.*, s. 58-59.

tahkim edilmiş kasaba ele geçirerek ve yeniden fethederek Cumhuriyet için daha sonrasında ekonomik anlamda büyük sıçrama yaratacak büyük adımları atmış oldu.⁶²⁴

II. Felipe'nin oğlu III. Felipe ve yedi kuzey eyaleti Hollanda, Zeeland, Utrecht, Gelderen, Overijssel, Groningen ve Friesland'dan oluşan Birleşik Eyaletler arasında imzalanan ateşkes, İspanya için sadece bir moladan ibaretti. Cumhuriyet'in resmen tanınması için daha 1648 yılına kadar bir süre geçmesi gerekecekti.⁶²⁵

B. Osmanlı'nın İran'a Karşı Sefer Kararı Alması

1. Osmanlı-Safevî Savaşlarının Arka Planı

Osmanlı-İran mücadelesinin tarihteki en önemli amillerinden biri olan Safevî Devletinin kurucusu Şah İsmail 1524'de ölünce, tahta on yaşındaki en büyük oğlu Tahmasp çıktı. Şah Tahmasp'ın çocuk yaşta devletin başına geçmesi neticesinde, Safevî Devletinin temel unsurlarını oluşturan oymak beyleri arasında mevki mücadelesi yaşandı.⁶²⁶

Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Osmanlı Devleti İran'a sefer açarken, 1534'de vezir-i azam İbrahim Paşa komutasında kalabalık bir ordu Tebriz'e geldi. Tebriz'de bir kale inşa edilip Azerbaycan Osmanlı topraklarına katıldı ve bir eyalet halinde teşkilatlandırıldı. Ardından yönünü Irak'a çeviren Osmanlı ordusu, Şah

⁶²⁴ Zwitter, *a.g.m.*, s. 41-42.

⁶²⁵ Darby, *a.g.m.*, s. 25.

⁶²⁶ Büyük çoğunluğu Anadolu kökenli olan bu oymak beyleri, başta Ustacalu olmak üzere, Şamlu, Tekelü, Zûlkadirli (Dulkadır), Musullu, Rumlu, Kaçarlı, Karamanlu ve Avşar diye sıralanmaktaydı. Bkz. Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara 1999, s. 57.

Tahmasp'ı savaşa davet etti. Fakat Şah, onda biri kadar olan ordusuyla saf düzeninde savaşmayı mantıklı bulmadığından bunu kabul etmedi. Güzergâhı üzerindeki mahsulü telef ederek, otları yakarak, kuyuları doldurarak ve buna benzer tedbirler olarak Osmanlı ordusunu harekâttan yoksun bırakmaya çalışan Şah Tahmasp, hiçbir zaman saf düzeninde savaşmadı. Aldığı tedbirlerle Osmanlı ordusunun İran'da fazla kalamayacağını bilen Şah Tahmasp, her fırsatta yaptığı barış teklifleriyle Kanuniye karşı daima hürmetkâr bir tavır takındı.⁶²⁷

Buna mukabil Kanuni Sultan Süleyman, barış tekliflerini asla kabul etmediği gibi, 1548'de İran'a karşı tekrar sefere çıktı. Fakat Şah Tahmasp'ı savaş meydanına getirmeye muvaffak olamadığından buna sonuçsuz bir sefer daha denebilirdi. Şah Tahmasp, daha önce de olduğu gibi çok geçmeden ülkesine dönmek mecburiyetinde olacağını biliyordu. Dönüşte Osmanlı Sultanın Van'ı kuşatarak teslim alması Safevî Hükümdarını müteessir etse de Şah durmayıp Ahlat, Erciş bölgesi ve Erzurum, Erzincan, Bayburt şehirlerinde görülmemiş şekilde yağma ve tahribat yaratarak Trabzon bölgesine kadar yıkımını sürdürdü.⁶²⁸

1548 seferinden sonra başta Van olmak üzere göl çevresindeki Erciş, Adilcevaz, Ahlat ve diğer kaleler kesinkes Osmanlı hakimiyetine geçmişti. Bu tür yağma ve akınlar düzenleyerek Doğu Anadolu'yu oturulması ve geçilmesi imkânsız bir bölge haline getirmeyi planlıyordu. Böylece Osmanlı idaresinin, kuvvetli bir şekilde bu bölgelerde yerleşerek İran'a daimi bir tehdit ve tehlike unsuru haline dönüşmesinin önüne geçilmiş olacaktı. 1551-1554 yılları arasında Erciş, Adilcevaz, Bargiri, Ahlat kalelerini geri alıp Muş'a kadar olan yerleri yağma ve tahrip eden Şah

⁶²⁷ Sümer, *a.g.e.*, s. 63, 65-66.

⁶²⁸ Sümer, *a.g.e.*, s. 66.

Tahmasp'ın başka bir maksadı da yıllardan beri istediği barışa Osmanlı'yı zorlamaktı.⁶²⁹

Kanuni Sultan Süleyman komutasında Şark'a son seferine çıkan Osmanlı ordusu, üç defa Azerbaycan ve Acem Irak'ını tahrip, Arap Irak'ını zapt etti. Nahçıvan seferi dönüşünde Padişah Erzurum'dayken, 26 Eylül 1554'de İran Elçisi Korucubaşı Kaçar Şah Kulu, Şah Tahmasp'ın Sulh talep eden mektubunu getirdi.⁶³⁰ Şah Tahmasp'ın tahrip ve yıkımlarının sonunun gelmeyeceğini anlayan, savaş davetini hiçbir zaman kabul etmeyeceğini gören Sultan Süleyman, Sulh işinin gerçekleştirilmesini ve aradaki düşmanlığının ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir mütarekeye izin verdi. Erzurum dönüşü Padişah kışı geçirmek için Amasya'da idi. Baharda İran elçisinin gelmesiyle birlikte Sulh antlaşması imzalandı.⁶³¹

Kanuni Sultan Süleyman'ın idaresinde 29 Mayıs 1555'de imzalanan Amasya Muahedesi'nden İran ile savaşa karar verilen 2 Ocak 1578'e kadar geçen süre zarfında Osmanlı ve İran arasında sulhu bozacak herhangi bir ihtilaf yaşanmadı. Hatta Şehzade Beyazıt'ın ve oğullarının İran'a ilticası dahi sulhu bozmadı. Kanuni'nin ardından sırasıyla II. Selim ve III. Murat'ın cülûsları sebebiyle beraberinde getirdikleri değerli hediyelerle Edirne ve İstanbul'u ziyaret eden İran elçileri büyük saygıyla karşılandılar.⁶³²

⁶²⁹ Sümer, *a.g.e.*, s. 67.

⁶³⁰ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993, s. 4.

⁶³¹ Gökbilgin, *Süleyman I*, s. 137.

⁶³² Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 4-5.

Safevî Devleti'nin başına geçtiği günden beri Osmanlı ile sürekli sulh isteyen fakat bu arzusu Amasya Muahedesi'nden sonra gerçekleşen Şah Tahmasp, imzalanan bu antlaşmaya hayatının son gününe kadar sadık kaldı.⁶³³ Öyle ki, İnebahtı Deniz Muharebesi'ndeki yenilgisi sebebiyle Osmanlı savunmasız kaldığından İnebahtı sonrası İttifak Devletleri'nden İspanya, Papalık ve sonradan Portekiz'in Padişaha son darbeyi indirmek konusunda kendisine yapılan ittifak çağrısına ilgisiz kalmıştı.⁶³⁴ Tahmasp, 14 Mayıs 1576 günü Kazvin'de ölünce,⁶³⁵ Safevî tahtına kimin geçeceği konusunda devletin temel taşıyı meydana getiren oymak beyleri arasında yaşanan kanlı bir mücadele, İsmail Mirza taraftarlarının galibiyetiyle sonuçlandı. Babası tarafından hapsedildiği Kahkaha⁶³⁶ kalesinden yirmi yıl sonra çıkarılan İsmail Mirza,⁶³⁷ 22 Ağustos 1576'da Kazvin'de Safevî tahtına oturdu.⁶³⁸

İsmail Mirza, babası gibi barış yanlısı değildi. Kahkaha Kalesi'ndeki mahpusluğu sırasında tiryak (afyon) macunu müptelası olmasından dolayı sorunlu

⁶³³ Sümer, *a.g.e.*, s. 57-69.

⁶³⁴ Papa ve İspanya Kralı II. Felipe ve Portekiz Kralı'nın, Türklerin ölümcül bir yara aldığı ve zayıf düştüğünü, Şah'ın Doğudan acil saldırıya geçip deniz zaferinin meyvelerini paylaşması gerektiği tavsiye eden mektupları için Bk. AGS, E, Legajo 390, Folio 148; AGS, E, Legajo 390, Folio 156 ve 80. Ayrıca bk. Luis Gil Fernandez, *El Imperio Luso-Español y La Persia Safávida*, Tomo I (1582-1605), Fundación Universitaria Española, Madrid 2006, s. 57-70.

⁶³⁵ İskender Bey, *a.g.e.*, s. 229.

⁶³⁶ Alamut Kalesi.

⁶³⁷ Sümer, *a.g.e.*, s. 110-111.

⁶³⁸ İskender Bey, *a.g.e.*, s. 353.

davranışlar sergiliyor ve bu davranış bozuklukları yeni şahı savaş yanlısı lobinin güdümüne sokuyordu. Bir yıl üç ay süren saltanatı sırasındaki davranışları İran için kanlı olduğu gibi, Osmanlı ile de barışın bozulmasına yol açtı. Böylece, on iki yıl sürecek ve ülkesinin felaketine sebebiyet verecek bir savaşı tetikledi.⁶³⁹

Osmanlı İmparatorluğu, büyük riskler taşıyan İran mücadelesine başlamadan önce eski düşmanların olası ittifak ve saldırılarını önlemek amacıyla bazı barış görüşmelerine girişmişti. İnebahtı sonrası önce Venedik ile 7 Mart 1573'de barış yapılmış,⁶⁴⁰ ardından Ekim 1574'de mevcut ateşkes antlaşması Habsburg İmparatoru II. Maximilian'ın talebi üzerine sekiz yıllığına uzatılmıştı.⁶⁴¹ Geriye Akdeniz'deki en büyük düşmanı ve rakibi İspanya kalıyordu. 1575'de II. Felipe'nin gayri resmi temsilcileri Osmanlıların Tunus seferi sonrası ele geçirdikleri esirleri kurtarmak için İstanbul'a hareket etmişlerdi. Savaş esirlerinin kurtarılması konusunda sürdürülen gayri resmi müzakerelerde olası İspanyol-Osmanlı barışı hakkında da karşılıklı görüş bildirilmişti.⁶⁴²

II. Felipe'nin, Aşağı Ülkeler meselesi dururken- en azından Avrupa'nın kuzeyindeki problem çözülene kadar- Akdeniz'de Osmanlı ile herhangi bir tüketici çatışmaya girmeye o an için niyeti yoktu. Bu yüzden İspanya ile 7 Şubat 1578'de bir

⁶³⁹ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, TTK, Ankara 1998, 251, 257.

⁶⁴⁰ Turan, *Selim II.*, s. 439.

⁶⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: III. Cilt 2. Kısım*, s. 189.

⁶⁴² AGS, E, 1072/14; AGS, E, 1144/281; Ayrıca Bk. Sola-Peña, *a.g.e.*, s. 92-93.

yılığına imzalanan ateşkes antlaşmasının,⁶⁴³ böyle bir tarihe gelmesinde İran meselesinin büyük rolü vardı.

2. 1578 İran Seferi

Bu yeni dönem, hiç olmadığı kadar Osmanlıların doğudaki en büyük hasımları olan Safevîlerle yeni bir mücadeleye girişmeleri için uygun fırsatlar içeriyordu. Bu sayede Osmanlılar, batıdaki en büyük hasmı İspanyollarla gerçek bir barış yaparak bu yönden kendilerini emniyete alabileceklerdi. Aynı zamanda içine düşmüş olduğu taht krizi diğer hasmı Safevîleri güvensiz bırakmıştı. Bu yüzden Safevîlerin daha doğudaki ezeli düşmanları olan Özbeklerle İran'a karşı ittifak söz konusuydu. Çünkü II. İsmail'in ölüm haberini⁶⁴⁴ alan ve bunu kendi lehine bir fırsata dönüştürmekte ısrarlı olan Osmanlı İmparatorluğu, 31 Aralık 1577'de İran seferine karar vermiş bulunuyordu.⁶⁴⁵ Muhtemelen Osmanlı İmparatorluğu, iç çatışmalarla meşgul olan İran'ı o yıl alt edeceğini ve İspanya ile eski rekabete tekrar kaldığı yerden devam edeceğini farz ettiğinden ateşkes bir yılığına imzalanmıştı.

Devlete hâkim olan Kızılbaş oymak beyleri, Şah Tahmasp'ın ölümünde gözleri zayıf olduğu için Şah yapmadıkları Muhammed Hüdabande'yi tahta geçirmekten başka çare bulamamışlardı. Tahmasp'ın diğer bütün oğulları, II. İsmail tarafından

⁶⁴³ Sola-Peña, *a.g.e.*, s. 102-103.

⁶⁴⁴ Don Juan de Persia'ya göre; II. İsmail 24 Kasım 1577'de Kazvin'deki sarayında öldürüldü ve yerine gözleri görmeyen kardeşi Muhammed Hüdabende Safevî tahtına cülus etti. Bk. Don Juan, *Relaciones de Don Juan de Persia*, Prologo y Notas: D. Narcio Alonso Cortés, Real Academia Española, Madrid 1946, s. 131-132.

⁶⁴⁵ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 23.

öldürülmüş veya gözleri kör edilmişti. Muhammed Hüdabende ile üç oğlu Hamza, Ebu Talip ve Abbas ise tesadüf eseri kurtulmuşlardı. II. İsmail'in ölümünden üç ay sonra 13 Şubat 1578 yılında Kazvin'e ulaşan kırk yedi yaşındaki Muhammed Hüdabende, vücut zayıflığından başka sakın mizaçlı bir kişiydi ve dünya işleriyle pek ilgisi yoktu. Bu yönetim zaafından dolayı düşmanlarının bunu fırsat bilmesine olanak yaratacaktı.⁶⁴⁶

Osmanlılar ayaklarına kadar gelen bu fırsatı kaçırmak istemedi. Osmanlı İran savaşları bu şartlar altında gündeme geldi. Ancak bu savaşın açılması için gerekçe oluşturan zikrettiğimiz İspanyol faktörü, bu İran seferi sürecinde bir şekilde varlığını hissettirmiştir. Yani Osmanlıların müstakbel İran seferi başta İspanyollar olmak üzere Batı'nın göz ucuyla izlediği bir harekât durumundaydı.

Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu Don ve Volga nehirlerini birleştirecek olan kanalı açmayı başarabilseydi, Karadeniz'den Hazar Denizine gemilerle doğrudan erzak ve mühimmat sevk olunup İran'ı kuzeyden kuşatmak çok daha kolay olacaktı. Böylece İran'ın içlerine kadar sarkıp bütün Şark kontrol altına alınacaktı. Kuzey ve doğu ticaret mallarının çok daha güvenli ve rahat bir şekilde İstanbul'a getirilmesi de sağlanmış olacaktı.⁶⁴⁷

1578 yılında İran seferine çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun asıl hedefi iktisadi idi. Hint Okyanusu bu iktisadi hedef için sınırsız zenginlikler sunmaktaydı. İran'a karşı savaş kararıyla Osmanlı Asya'ya yönelerek yüzünü zenginliğe döndü. Hazar Denizi'nin kontrolü Hint okyanusuna bir trampelen sıçrayışı demekti. Orada pek de

⁶⁴⁶ R. M. Sanvory, "Safevîd Persia", *The Cambridge History of Islam*, C. 1, Cambridge University Press, Cambridge 1970, s. 410.

⁶⁴⁷ İnalçık, *Don-Volga*, s. 372-373.

bilinmeyen kadırgaların Hazar Denizi'ne indirilmesiyle İran'ın Mazenderan kıyılarının kontrolü açısından üstünlük sağlanmış olacaktı. Ayrıca Ruslar 1556'da Astarhan'ı fethederek Osmanlıların Türkistan'a yani Asya'nın iç kesimlerine ulaşmasında set olmuşlardı. Türkistan İpek Yolu demekti ve Dünya ölçeğinde bu ticaretin önemli bir merkezi Tebriz'di.⁶⁴⁸ Fakat Doğu-Batı ticaretinin güzergâhının giderek güney denizlerine kayması sebebiyle İpek Yolu can çekişiyordu. Osmanlıların Doğu Akdenizdeki üstünlükleri sayesinde Baharat yolu canlılığını koruyabilmekteydi. Belki de Osmanlı, Ejderhan ve İran seferlerini başlatarak verimli ve ekonomik olmaktan çıkmış bu eski ticaret güzergâhını tekrar canlandırmak istiyordu.⁶⁴⁹

Hazar Denizine inebilmenin önündeki tek engel Rus kontrolündeki Astarhan değildi. Karadeniz ile Hazar Denizi arasında hüküm süren Şirvan, Dağıstan, Gürcistan ve Çerkezistan beylerinin desteğinin alınması zaruri idi.⁶⁵⁰ Böylece önce Şubat 1578'de Kırım ve Kafkasya hükümdarlarına mektuplar yollanıp İran'a karşı yapılacak savaşta kendilerine düşen hizmeti görmek için hazırlanmaları istendi.⁶⁵¹ Savaşın yapılacağı yer olarak Gürcistan toprakları belirlendiğinden⁶⁵² 17 Mart 1578'de Dadyan Melik, Güryel Melik, ve Başaçuk (İmeret) Melik'e gönderilen

⁶⁴⁸ Braudel, *a.g.e.*, s. 689-691.

⁶⁴⁹ Abdullah Gündoğdu, "Türkistan'da Osmanlı-İran Rekabeti (1583-1598)", *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu (8-9 Nisan 1999) Bildirileri*, Basset Matbaası, İzmir 2000, s. 144.

⁶⁵⁰ Braudel, *a.g.e.*, s. 690-691.

⁶⁵¹ M. Sadık Bilge, *Osmanlı ve Kafkasya*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 60.

⁶⁵² Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, çev. Nilüfer Epçeli, C.3, İstanbul 2005, s. 207.

hükümlerde Sultan III. Murat'a biat ve desteklerini sunmaları istendi. Şirvan daha önce İstanbul'a resmen elçiler gönderip Safevî hükümranlığından kurtulmak istediğini zaten bildirmişti.⁶⁵³

Bu sırada İran'ın doğusunda Safevîlerin Osmanlılardan daha büyük hasmı olan Buhara Hanlığı bulunuyordu. Osmanlı'nın Safevîleri doğudan sıkıştırabilecek güçte gördüğü Buhara Hanlığının başında ise II. Abdullah Han vardı. Nitekim 1571'de II. Abdullah Han, Safevîlere karşı II. Selim'den yardım istemişti. O sıralar yönünü Akdeniz'e dönmüş olan Osmanlı'nın böyle bir talebi olumlu karşılaması düşünülemezdi. Özbek Hanı II. Abdullah'ın uzun zamandır beklediği ittifak şartları İran'a sefer açılmasıyla birlikte doğmuş oldu. Bu durumun farkında olan Osmanlı İmparatorluğu, gerekli desteği almak için yukarıda adı geçen devletlerle temasa geçerken, Safevî Devleti'nin doğusunda bulunan Buhara Hanlığının desteğine de ihtiyaç halinde başvurmaya hazırды.⁶⁵⁴ Tuna nehrinden Hindistan'daki Moğol İmparatorluğuna dek uzanan Sünni devletleri birbirine bağlayacak büyük bir kıtalar ötesi köprü inşa etmek için Osmanlı-Özbek bağlantısı şarttı.⁶⁵⁵

Böylece 28 Nisan 1578'de Üsküdar'dan hareket eden Lala Mustafa Paşa, 2 Temmuz'da Erzurum'a ulaştı. Bu sırada Erzurum'da toplanan Osmanlı ordugâhına elçi gönderen Megrel, Güryel ve Baştaçuk (İmeret) hükümdarları kendilerine düşen görevi yerine getirmeye hazır olduklarını bildirdiler.⁶⁵⁶

⁶⁵³ Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 263, 278.

⁶⁵⁴ Gündoğdu, *a.g.m.*, s. 145.

⁶⁵⁵ William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 2.

⁶⁵⁶ Bilge, *a.g.e.*, s. 61.

1578 yılında Lala Mustafa Paşa'nın serdarlığında Osmanlı orduları, sırasıyla 8 Ağustos'ta Poshof'un merkezi Mere ve Vale kalelerini, 9 Ağustosta Yenikale, Tümü, Hartus, Çıldır ve Ahilkelek kalelerini fethettiler. 9 Ağustos'ta Karasu boyundaki Çıldır mevkiinde Tokmak Han komutasındaki Safevî ordularına 5.000 kayıp verdirip 500 esir aldılar. Çıldır zaferi sonrasında Gürcistan kapıları açıldı. Böylece Kartlı Kralı Davud Han'ın korkup şehri boşaltması üzerine 24 Ağustos'ta Tiflis ele geçirildi ve eyalet olarak Osmanlı topraklarına ilhak edildi. Kral II. Aleksandr'ın itaatini arz etmesi üzerine 5 Eylülde Kakhet Ülkesi Kakhet Eyaleti olarak Osmanlı topraklarına ilhak oldu. 9 Eylülde Kür nehrini Koyun geçidinde Safevî ordusu bozguna uğratarak 5.000 kayıp verdirildi. 10.000 Safevî askeri ise kaçarken nehirde boğulup öldü. Eylül-Ekim aylarında Şeki, Ereş, Şemahı, Kabala, Bakû, Şaburan, Salyâne ve Demirkapı-Derbend fethedildi. Ekim'de önce merkezi Ereş olan Şirvan Eyaleti ve sonra Sohum Eyaleti kuruldu. 8 Ekimde Eriş'ten ayrılan Serdarın 21 Kasım'da Erzurum'a varmasıyla 1578 seferi sona erdi.⁶⁵⁷

Serdarın bölgeden ayrılmasından sonra Kasım başında 25.000 kişilik Safevî ordusu Salyâne'yi, 15.000 kişilik başka bir ordu ise Ereş'i işgal etti. Sonrasında birleşen Safevî orduları, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın bulunduğu Şemahı'da Osmanlılarla karşılaştılar. Osmanlılar, Adil Giray Han komutasındaki Kırım kuvvetlerinin yardımıyla birlikte Safevîlere ilk muharebe 15.000 ölü ve 10.000 esir verdirdiler ve Şemahı geri alındı. Fakat Haydar Mirza komutasında Şirvan'a giren Safevî ordusu 27 Kasım'daki ikinci Şemahı muharebesinde Adil Giray ve Şirvan Beylerbeyi Piyale

⁶⁵⁷ Bilge, *a.g.e.*, s. 61-62; Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 288-292, 299, 301-304, 307

Paşa'yı esir aldı. Özdemiroğlu Osman Paşa ise Şemahı'yı boşaltıp Şirvan'ı Safevîlere bırakarak 12 Ocak 1579'da Derbend'e ulaştı.⁶⁵⁸

Savaşın ikinci yılında ise 30 Mart 1579'da İmam Kulu Han komutasındaki Safevî ordusu Tiflis'i kuşattı. Solak Ferhad Paşazade Mehmet Paşa'nın 1800 askeriyle büyük direnç gösterdiği kuşatma ancak Osmanlı yardımının gönderilmesiyle 1 Ağustosta kaldırıldı. Askerî, lojistik ve idarî düzenlemelere ihtiyaç duyulduğundan stratejik önemi olan her yerde kaleler inşa edilip eyaletler kuruldu. 1 Temmuz'da Çıldır Eyaleti ve 27 Temmuzda 1579'da inşasına başlanan Kars kalesinin tamamlanmasından sonra Ekim 1579'da Kars Eyaleti kuruldu.⁶⁵⁹

Bu arada Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa, Karadeniz'e kıyısı olan ve iki parça kaleleri bulunan Vilayet-i Gürcistan'dan Güryel, Dadyan, Başaçuk Meliklerin Memleketlerine gönderiliyordu. Donanma-i Hümayun ile varıp Faş Irmağının Karadeniz ağzında kale inşa edilerek Gürcistan kıyılarının güven altına alınması, böylece Şirvan ve Tiflis'e yol açılması planlanıyordu. Faş Irmağının ağzındaki bu kale 26 Temmuz 1579'da tamamlandı.⁶⁶⁰

5 Nisan 1578'de Serdar Lala Mustafa Paşa'nın Üsküdar ordugâhına geçmesiyle başlayıp 21 Mart 1590'da imzalanan İstanbul Barış Antlaşması'yla sona eren Osmanlı-İran savaşı tam tamına 11 yıl, 11 ay, 16 gün sürdü. Yüzbınlerce insanın hayatına mal olan bu uzun savaş sonrasında yapılan barışla, Aras Nehrinin kuzeyindeki Gürcistan, Şirvan, Dağistan ve nehrin güneyindeki Tebriz, Karacadağ, Şehrizar, Ardelân, Kirmanşah, Lûristan, Hûzistan, Nihavend Osmanlılar'a geçti. Bu,

⁶⁵⁸ Bilge, *a.g.e.*, s. 62-63; Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 330-332.

⁶⁵⁹ Bilge, *a.g.e.*, s. 63.

⁶⁶⁰ Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 328-329.

yeni Safevî hükümdarı Şah Abbas'ın 590.000 km²'ye ulaşan Osmanlı fütuhatını tanınması anlamına geliyordu.⁶⁶¹

İstanbul Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra miras aldığı ülkedeki iç karışıklık sorununu kökten çözmekte kararlı olan Şah Abbas, ülkesinin iç meselelerine yöneldi. Merkezi hükümetin zayıflamasıyla beslenen Kızılbaş Türk unsuru meselesi içte halledilmesi gereken ilk sorundu. Safevî hükümdarlığının başlarından beri tüm güçlü kabile beyleri sarayda askeri makamları işgal ederken diğerleri ise kimi zaman yönetici kimi zaman ergin yaşa henüz ulaşmamış prenslerin muhafızlığını üstlenen feodal beyler olarak eyaletlerde kendi klanlarının idaresinin başındaydılar. Belirli eyaletlerde görüldüğü üzere bazı kabileler bu gibi yönetim makamlarını işgal etmelerini töresel hakları olarak görmekteydiler.⁶⁶²

Safevî Devletinin bekası için II. Şah İsmail'in ölümünden itibaren devlete hâkim olan ve kendilerini sonu gelmez bir mevki ve ihtiras mücadelelerine kaptıran devletin dayandığı Kızılbaş Türk unsurlarını inzibat altına almakla başlaması Safevi Devleti'nin bekası için gerekliydi.⁶⁶³

Saltanat değişimi sebebiyle Şah Abbas devlet makamlarına yeni bir kadro getirdiği halde, bunlar da selefleri gibi hareket etmek istediler ve dirayetsizlikleri nedeniyle niyetlerinde başarısız olup birçoğu hayatlarını kaybettiler. Fakat Kızılbaş Türkmen emirlerinin boğucu baskısını kırmayı ve kabileler arasında süren kavgaları

⁶⁶¹ Bilge, *a.g.e.*, s. 61, 66.

⁶⁶² H. R. Roemer, , "The Safevîd Period", *The Cambridge History of Iran*, C. 6, ed. Peter Jackson, Laurence Lockhart, Cambridge University Pres, Cambridge 1986, s. 262.

⁶⁶³ Sümer, *a.g.e.*, s. 147.

bastırmayı bilen Şah Abbas'ın hükümdarlığı, askeri ve siyasi etkisi zayıflayan, sosyal statüsü azalan Türkmenler için sonun başlangıcı oldu. Hükümdar tarafından hor görülen ve itimat edilmeyen Türkmenler, en önemli askeri komutanlıkların dışında tutuldular. I. Şah Tahmasp'ın tahta çıkışından sonra ortaya çıkan hükümdarın Kızılbaş muhafız kıtasının terhis edildiğine tank olsak da tamamen ortadan kaldırılmadılar. Öyle ki, Şah Abbas'ın hükümdarlığı sırasında İran'da hala Kızılbaş unsurlar bulunmakta olup hatta XVIII. Yüzyılda Safevî hanedanlığının yıkılışına kadar varlığını sürdürdüler.⁶⁶⁴

Şah Abbas, Türkmen Kızılbaş unsurların muhalefetine karşı farklı türden bir oluşum tesisi için "Şahı-seven"lik adıyla, Safevî ocağına, İmamların ruhunun tecelli ettiği "Mürşid-i kâmil" olmak iddiasında bulunan, hükümdarlara sadakat gösterenleri bu ilke altında birleşmeye çağırdı. Şah'ın kutsal sayılabilecek bu daveti üzerine, Kızılbaş Türkmenlerden başka diğer etnik gruplarında katılımıyla oluşan bu yeni kabile, Türkmen Kızılbaş muhalefetini kırmada Şah'a yardımcı oldu. Fakat Şah-ı seven ruhunu canlandırmakla Kızılbaş askeri sistemini değiştiremeyeceğini anlayan Şah Abbas, düzenli, disiplinli bir ordu ve özellikle de bir topçu sınıfı oluşturulmasını gerekli görüp o sıralar hizmetinde bulunan İngiliz soylularından Sherley kardeşlerin tavsiyelerinden faydalanarak askeri düzenlemelere ve yeni askeri sınıfların tesisine girişti.⁶⁶⁵

Türkmen Kızılbaşlar devlet yönetiminde etkisizleştirildikten sonra Safevî imparatorluğunun yapısında kökten bir değişim yaşandı. Kızılbaş emirlerinin bir daha gaile çıkarmalarını, itaatsizlik göstermelerini önlemek için tedbirler alan Şah Abbas,

⁶⁶⁴ Roemer, *a.g.m.*, s. 264.

⁶⁶⁵ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 247.

Kızılbaş unsuruna karşı bir denge oluşturacak olan Yeniçeri ocağının küçük nispette bir benzeri olan kullar “Gılamân-i Hassa-i Şerife” teşkilatını kurarak bu makamlara yetiştirilmek üzere köleleri tedarik etmeye başladı. Küçük yaşta saraya alınıp büyütülen Ermeni, Gürcü, Çerkez soyundan kabiliyetli köleleri yükseltip aralarından en kabiliyetli ve başarılı olanlarını en önemli makamlara atadı. Kızılbaş unsurlar eski gerçek mevcudiyetine nazaran yarı yarıya sayıları düşürüldü. Bir müddet sonra kullar teşkilatı yönetimde anahtar konumda bulunan makamların beşte birini işgal etmeye başladı.⁶⁶⁶

Askeri ve idari reformlarla devletin öz unsuru olan Kızılbaşları inzibat altına almakla kalmayıp aynı zamanda Gilan, Mazenderan, Siistan, Lar, ve Luristan'daki mahalli emirliklere de son vererek Safevî hâkimiyetini oralarda yerleştirdi ve hatta bazalarına Türk nüfusu iskan etti. Bu şekilde ülkesi dâhilinde egemenliğini sağlam bir şekilde tesis etti.⁶⁶⁷

⁶⁶⁶ Sümer, *a.g.e.*, s. 148; Roemer, *a.g.m.*, s. 264-265.

⁶⁶⁷ Sümer, *a.g.e.*, s. 152.

V. BÖLÜM: BÜYÜK KOPUŞUN İKTİSADİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL TEMELLERİ

A. Batı'daki İktisadi Gelişmeler

1. Yeni Kıta Amerika

Yeni Dünya'nın keşfi ile birlikte bulunan gümüş madenleri, eski ve yeni kıta arasında yoğun bir madencilik etkinliğinin başlamasına vesile oldu. Bu sayede, özellikle de 1536-1566 senelerini kapsayan otuz yıl içinde olağanüstü şekilde talihin tecellisiyle oluşan servetten yararlanan İspanya, bu süreç zarfında sömürgelerindeki ikinci hatta üçüncü sınıf bir ülke durumundan dünyanın en zengin ve en güçlü memleketine dönüştü. Öncelikle 1519 ile 1533 yılları arasında İspanyol Sömürge İmparatorluğunun aşırı şekilde büyümesini sağlayan faktörlerin başında, 13 Ağustos 1521'de Aztek medeniyetini yıkan Hernan Cortes ile 1532 tarihinde İnka İmparatorluğu'nu yıkan Francisco Pizarro geliyordu. 1535 yılında Aztek İmparatorluğu'nun üzerinde Nueva España [Yeni İspanya] Genel Valiliği, bugünkü Peru, Bolivya, Şili, Venezuela, Paraguay, Kolombiya, Ekvador topraklarını kapsayan bölgede ise Peru Genel Valiliği kuruldu.⁶⁶⁸

⁶⁶⁸ Carlo M. Cipolla, *Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar: İspanyol Gümüşünün Efsanevi Öyküsü*, Çev: Tülin Altınova, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 1-3; 1583'de III Murad'a sunulan ve Amerika kıtasındaki keşifler ile ilgili bir Müslümanın gözüyle yazılmış ilk kitap olması bakımından büyük bir değere hâiz "Tarih-i Hind-i Garbî" adlı eserde, Hernan Cortes'in Meksika kıtası üzerinde yaptığı keşifler, savaşlar, 120.000 insanın ölümüne yol açarak yerli toplum üzerinde yarattığı büyük felaket ve yaptığı yağma hakkında ilginç bilgiler mevcuttur. Yerli toplumun dini değerlerine, kültürel hazinelerine zerre kadar saygı duymayan Hernán Cortés'in, Meksika

Tüm bu gelişmeleri, 16. Ve 17. yüzyıllarda İspanya'nın güç ve zenginliğinin temel kaynaklarının oluşmasını sağlayan, bugünkü Bolivya bölgesinde yer alan Potosi ile Meksika'nın Zacatecas yöresinde bulunan gümüş madenlerinin 1545 yılı itibariyle keşfi izledi. 1554 ve 1556 yıllarında cıva ve tuz kullanılarak minerallerden gümüş elde edilmesini sağlayan yöntemin Sevilla'lı Tüccar Batolomé de Medina tarafından Zacatecas madenlerine götürülüp uygulanmasıyla birlikte üretim masrafları düşürülürken, zayıf ve az verimli maden yataklarının işletilmesine de olanak sağlandı. Zacatecas madenleri için gereken cıva İspanya'nın İdria ve *Fuggerler* tarafından yönetilen Almaden bölgesinden sağlanırken, 1564'de Potosi'nin kuş uçuşu 1200 km. kuzeyinde bulunan Huancavelica olarak adlandırılan yeni bir yerin keşfedilmesiyle Potosi madenlerinin tam randımanlı çalıştırılabilmesi başarmış oldu.⁶⁶⁹

topraklarının en değerli tapınaklarında bulunan altın ve gümüşten yapılmış putlardan oluşan çok değerli kültür hazinelerini nasıl yağmaladığı ve 600.000 parça altın ele geçirerek yaptığı iktisadi kazançla ilgili bilgiler kayda değer niteliktedir. Seferinin sonunda Cortés'in, köle olarak yerliler ve hediyelerle birlikte 20.000 kantar altın, 1.500 kantar saf gümüş ve 10.000 kantar altın alışım yüklü iki gemiyle 1528'de İspanya'ya vardığı bilgisi elde edilen kazancın miktarını anlamak bakımından önemlidir. Ayrıca Eser, Büyük okyanusa çıkış yolunun bulunmasıyla birlikte Francisco Pizarro'un Panama üzerinden Peru'ya yaptığı yolculuk hakkında bilgi vermektedir. Pizarro'nun bu seferden 600.000 kantar saf altın ve 150.000 kantar saf gümüş elde ettiği bilgisi mevcuttur. Bk. *Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev*, The Historical Research Foundation İstanbul Research Center, İstanbul 1987, s. 26-33.

⁶⁶⁹ Cipolla, *a.g.e.*, s. 4-7.

Amerika kıtası üzerinde çok dramatik ve tahrip edici bir etkiye yol açan İspanyol *Conquistador*larının [Fetihçi], büyük altın yatakları bulma hayaliyle çıktıkları yolda altın yerine keşfettikleri ve hızla gerçek madeni zenginlik kaynağı olan Zacatecas ve Potosi gibi zengin gümüş yataklarının Avrupa'nın kendi ekonomisi üzerinde faydalı etkiler yaratacağı ortadaydı. Öyle ki, bu gelişmeler sonradan Avrupa'nın Asya ile yaptığı baharat ve tekstil ticaretinin gelişmesine yol açacak, eski dünya ile yeni dünyayı birbirinden ayıracak ve Avrupalı bir dünya ekonomisi çağını doğuracaktı.⁶⁷⁰

2. Sevilla

Sömürgelerin idaresi ve kolonilerle yapılan ticareti yöneten en büyük kurum 1503 yılında kurulan ve merkezi Sevilla olan *Casa de la Contratación* [Ticaret Sarayı] idi. O tarihten itibaren Amerika kıtasına giden ya da oradan gelen tüm yolcu ve malların zorunlu hareket ve varış yeri olan Sevilla, İspanya'nın dış limanı Sanlúcar ile birlikte İspanyol-Amerikan ticaretinin tekel merkezi olarak hükümdar tarafından yetkilendirildi.⁶⁷¹

16 Temmuz 1561 Carrera de las Indias kararnameğine kadar İspanya ile Amerika arasındaki ulaşım *svueltos* adı verilen ve tek başına denize açılan hızlı gemilerle yapılmakta olduğundan düşman ve korsan saldırılarına karşı korumasızdılar. Fakat bu tarihten itibaren yalnız denize açılma yasaklanıp kafiye halinde açılma bir yöntem olarak kabul edildi. Yükleme, yerleştirme işlemleri ve denizci bulmada yaşanan güçlükler donanmanın hareketinin gecikmesine yol açtığından bu da fırtınalı

⁶⁷⁰ Arnold, *a.g.e.*, s. 89-90.

⁶⁷¹ Máximo García Fernández, *La Economía Española en los Siglos XVI, XVII, XVIII.*, Actas, Madrid 2002, 36; Cipolla, *a.g.e.*, s. 8-10.

mevsimde denize açılmak demektir. Böylece, 1564 düzenlemeleri gerçekleştirilerek 35 ile 70 ya da daha fazla gemiden oluşan donanmalar halinde iki kafilere düzeni getirilip doğrudan Nueva España'ya gidecek kafilenin Mart ya da Nisan ayında, Karaib bölgesi Tierra Firme'ye gidecek kafilenin ise Ağustos ya da Eylül ayında ayrılması kararlaştırıldı.⁶⁷²

Meksika ve Peru'daki İspanya'dan göçen nüfus büyük bir artış göstermiş, 1570'lerde 150.000'e varmıştı. Sömürgeler, besin, giysi, lüks üretimde sıkı sıkıya anavatana bağlı durumdaydılar. İspanya ise inci, boya, özellikle de altın ve gümüşün bolca bulunduğu Yeni Kıta'nın ürünlerine muhtaçtı.⁶⁷³ Çünkü Sömürgelerde zeytinyağı, şarap ve buğday da dâhil olmak üzere günlük yaşamda gereksinimleri karşılayacak hiçbir şey üretilmiyordu. Örnek vermek gerekirse; kaşıklar, şamdanlar, halatlar, imbikler, usturalar, deri, teşbihler, camdan, yapılmış kolyeler, kumaşlar, gömlekler, Hollanda bezleri, flaman çuhalar, kurdeleler, mendiller, halılar, tafta, şeritler, bakır fenerler, değişik türde kap kacak, giyecek, zeytin, zeytinyağı ve şeker gibi besin maddeleri İspanya'dan Amerika'ya giden gemilerde taşınırken, Amerika'dan dönen gemilerde ise "servet" diye anılan altın, gümüş ve inciden başka kırmızı boya elde etmek için kırmızı böceği, lacivert boya elde etmek için çivit, Fuggerlerin tekeli elde ettiği ve frengiye karşı etkili olduğu kabul edilen *Guajaco* bitkisi, ilaç yapımında kullanılan *saparna*, *canafistola*, *liquidambar* ve *japala* bitkileri getirilmekteydi.⁶⁷⁴

1550-1562 yılları arasında Fransız korsanlarının eylemlerinin denizlerin güvenliğini tehlikeye sokması neticesinde Atlantik'i geçen gemi sayısında ve kiralalarında

⁶⁷² Cipolla, *a.g.e.*, s. 11-13.

⁶⁷³ Elliott, *a.g.e.*, s. 56.

⁶⁷⁴ Cipolla, *a.g.e.*, s. 15-17.

sert düşüş yaşanınca, Sevilla-Transatlantik ticaretinde büyük bir azalma oldu. Öyle ki, 1554-1556 arasında yirmi iki ay boyunca Sevilla'dan Yeni Dünya'ya gemi çıkışı olmadı. Fakat nihayet Amerika'dan İspanya'ya gümüş akışının düşük olmasının ana nedenlerinden olan Fransız-İspanyol çatışmasına 1560'daki Cateau-Cambrésis antlaşmasıyla son verilince, özellikle 1560-1590 yılları zarfında İspanya ve deniz aşırı sömürgeleri arasında gelişen ticaret refah seviyesini hızla yükseltirken, Sevilla'nın yanı sıra başka uzak bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerinde artış sağlandı. Gümüş tüm bu ticaretin başında geliyordu.⁶⁷⁵

Rakamsal olarak vermek gerekirse, Amerikan'dan Sevilla'ya aktarılan gümüş 1521-1530 arasında 149 kiloyu bulurken, bu miktar 1551-1560 döneminde yaklaşık 303 tona, 1561-1570 döneminde 943 tona, 1571-1580 döneminde 1.119 tona ve 1581-1590 döneminde ise 2.103 tona çıktı. Görüldüğü gibi büyük kopuş diye adlandırdığımız dönemde öncesine göre iki katından fazla artış oldu. Yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte tüm nispi önemini kaybeden altının 1503-1590 arasında girişi ise 134 tonu bulmaktaydı. Fakat tüm veriler gümrük vergisi ödenen kayıtlı gümüş ve altındı. Kayıt dışı olarak kaçak yollardan sokulan gümüş ve altının miktarı ise bilinmiyordu.⁶⁷⁶

Sevilla'da kayıtlara geçen gümüşün duka cinsinden değeri, aşağıdaki tabloda daha net şekilde gösterilmiştir:⁶⁷⁷

⁶⁷⁵ Elliot, a.g.e., s. 60-61.

⁶⁷⁶ Cipolla, a.g.e., s. 18-19.

⁶⁷⁷ Earl J. Hamilton, *American Treasure and the Price Revolution in Spain, 1501-1650*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1934, s. 34.

Dönem	İspanya Kraliyeti İçin	Şahıslar İçin	Toplam
1556-1560	1.882.195	7.716.604	9.598.798
1561-1565	2.183.440	11.265.603	13.449.043
1566-1570	4.541.692	12.427.767	16.969.459
1571-1575	3.958.393	10.329.538	14.287.931
1576-1580	7.979.614	12.722.715	20.702.329
1581-1585	9.060.725	26.188.810	35.249.534
1586-1590	9.651.855	18.947.302	28.599.157
1591-1595	12.028.018	30.193.817	42.221.835
1596-1600	13.169.182	28.145.019	41.314.201

3. Anvers

Aşağı Ülkelerde bazı kentlerin ekonomisi, on altıncı yüzyılın ilk yarısı itibariyle hızla büyüdü ve gelişti. Aşağı Ülkelerdeki kentlerin başında önemli bir ticaret merkezi olan Anvers geliyordu. Baharat, tuz ve yün yüklü İspanyol gemileri, Alman metalleri, İngiliz kumaşı, İtalyan lüks eşyalarının alım satımını yapan Anvers, aynı zamanda yerli olarak üretilen tekstilin ana distribütörü idi. Aşağı Ülkeler ticaretinin dörtte üçü bu kentten geçtiğinden kuzeybatı Avrupa'nın en önemli ticaret merkeziydi⁶⁷⁸

XVI. yüzyılın ilk yarısı boyunca İspanya'dan değerli maden çıkışı Atlantik'in gerçek başkenti Anvers'e doğru örgütlenmekteydi. 1531 yılında Anvers Borsa'sı kurulmuştu. Bu dönemden itibaren İspanyol nakitleri Anvers ve Bruges'e, büyük Biscaye *zabra* lan tarafından taşınarak ulaşmaya başlamışlardı. Peru'dan Sevilla'ya

⁶⁷⁸ Rady, *a.g.e.*, s. 7-8.

gelen gümüş yüzde 15 karla Aşağı Ülkeler'de para haline getiriliyordu. Bunun karşılığında Aşağı Ülkeler İspanya'ya silah ve barut sağlamaktaydı. Bu dolaşımında Aşağı Ülkeler, İspanya için yalnızca bir silah yeri olmayıp aynı zamanda bir para kaynağıydı. Bu bölge aracılığıyla Amerikan değerli madenleri Almanya, Kuzey Avrupa, Britanya Adaları yönünde yeniden dağılmaktaydı. İngiliz ve Alçak Ülkeler ekonomileri için vazgeçilmez nitelikte olan bu dolaşım, uzun süreden beri İspanya ile Kuzey ülkeleri arasındaki ilişkilerin aşırı şekilde barışçı olmalarını açıklamaktaydı.⁶⁷⁹

1566'da Aşağı Ülkeler'deki ayaklanmanın başlamasıyla birlikte, İspanya ile Kuzey arasındaki değerli maden trafiği tehlikeye girdi. Ayaklanmayı bastırmak adına Alba Dükü'nün 1567'de tehditkâr bir şekilde Aşağı Ülkeler'e gelmesiyle İngiliz-İspanyol ilişkilerindeki dengeler tamamen değişti. 1568'de Kraliçe'nin tüccarı Gresham, asıl ikâmet yeri olan Anvers'i terk etmesiyle birlikte artık muazzam Atlantik sektöründe her şey değişmekteydi. Bu tarihten sonra acımasız bir korsanlık dönemi açılırken, İngiliz gemileri Alba Dükü'ne gönderilen gümüşlerle yüklü Biscaye zebralarına el koydular. Tabii ki, bugünden sonra Elisabeth, Anvers piyasasından borç almaktan vazgeçmek zorunda kalmış ve burada hiç kredisi kalmamıştı. Bu şartlar altında İngiltere Kraliçesi, ulusal tüccarların yardımlarıyla yeni bir mali örgütlenmeyi benimseyerek teknelerde ele geçirilen gümüş madenini muhafaza etti ve bunları yeni para basmak üzere kullandı. Hatta İngiltere, yün dolu teknelerle yasa dışı olarak gümüş gönderen İspanyol tüccarların sahtekârlıklarından bile yararlanarak bütün bu kirli ticareti Ada için ek bir nimete çevirdi. Tüm bu gelişmeler, 1568-69'dan itibaren İspanya ile Kuzey arasındaki değerli maden trafiğini uygulamada tamamen kilitledi.

⁶⁷⁹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz dünyası*, Cilt. 1, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren, İstanbul 1989, s. 321-322, 324.

Bu, eski yol üzerinden tek bir sikkenin bile gitmeyeceği anlamına gelmese de taşımacılık sahip olduğu kolaylıkları ve önemini kaybetmişti. Taşımacılık, artık örgütlü filolarla yapılmaktaydı.⁶⁸⁰

İspanya'nın Osmanlı ile yoğun mücadeleye girdiği dönemde, İngiliz ve Fransız korsanlık faaliyetleri sebebiyle Okyanus yolu güç ve düşük akımlı hale geldiğinden, İspanya'nın kuzeyindeki iki önemli liman olan Laredo veya Santander'den Anvers'e giden başka bir yol bulmak gerekiyordu. II. Felipe ile Cenevizlilerin 1577'de imzaladıkları *medio general* adlı anlaşma önceliği artık Barselona-Ceneviz deniz yoluna verecekti. Yeni yol İtalya'da sona ermemekte oradan kara yoluyla Aşağı Ülkeler'e geçmekteydi. Öyle ki, 1575'deki ikinci İspanyol iflasından sonra Ceneviz, kuzeye giden para ve kambiyo senetlerinin düzenleyici durağı haline geldi. 1580'lerden sonra Sevilla'ya gümüş gelişinin artmasıyla birlikte bu dolaşım da şişti. Atlantik trafiğinin kurumasının, Anvers'in gerilemesinin ve Anvers'in ötesinde Anvers piyasasının iyi işlemesine bağımlı olan bütün merkez ve faaliyetlerin çökmesinin neticesinde Akdeniz artık paranın imparatorluk yoluna dönüşünce, denizin tüm mekânını kapsamına alan tedrici bir İspanyol parası istilası da başlamış oldu.⁶⁸¹

4. Ceneviz

Venedik Cumhuriyeti gibi büyük bir deniz taşımacılığı ağından oluşan Ceneviz sömürge ve ticaret sistemi, 12. yüzyıldan itibaren büyük bir yayılma göstermişti. 13. yüzyılın sonları itibariyle Ceneviz, Karadeniz, Azak Denizi, Ege etrafında ve Kıbrıs üzerinde sömürgeler kurmuştu. İlaveten İngiltere ve Flanders'de olduğu gibi İberya

⁶⁸⁰ Braudel, *Akdeniz I*, s. 324-325.

⁶⁸¹ Braudel, *Akdeniz I*, s. 326-332.

yarımadasında da ticaret kolonileri mevcuttu. İtalyan tüccarları Doğu'dan aldıkları emtia ve baharatı, yün ve kerestelik ağaçlar ile değiştirerek doğrudan deniz yoluyla Akdeniz'den Güney Fransa, İngiltere ve Flanders boyunca dağıtımını sağlıyorlardı. 15. ve 16. yüzyıllarda Ceneviz ve Venedik Cumhuriyetleri'nin kolonileri üzerinde doğrudan etkileri olan ve İtalyan sömürgelerinin ticaret ağına zarar veren iki önemli olay gerçekleşti. İlk olarak Osmanlı Devleti'nin doğudaki ilerleyişiyle Ceneviz'in Karadeniz bağlantısı kesildi. İkinci olarak ise Portekiz ve İspanyolların deniz aşırı olarak batıya doğru yayılmalarıyla birlikte önce Portekiz, baharatı Hint Okyanusu'ndan Lizbon'a, oradan da Kuzey Avrupa boyunca dağıtımını sağlamak için Anvers'e taşıyarak Venedik'in Kızıl Deniz ve İran Körfezi boyunca elinde bulundurduğu baharat ticareti tekeli yerinden sarsamasa da kırdı. Sonradan ise bunu, İspanya'nın Yeni Kıta'da kurduğu sömürgelerle bir devlet tekeli yaratarak Ceneviz, Venedik ve Floransa Devletlerini bu sistemin dışında tutması izledi.⁶⁸²

Bu büyük kopuş sürecinde İtalya'nın eski dünyaya ait bulunmasının da sebebi olarak görülebilir. Yeni yolların ve kıtaların keşfiyle değişen siyasi ve iktisadi şartlara uyum sağlamaya çalışan Ceneviz ekonomisi, bu süreçte büyük bir dönüşüm yaşadı. Osmanlıların Ceneviz'in Doğu'yla bağlantısını kesmesi neticesinde Ceneviz'li tüccarların ticari faaliyetlerini Batı'ya taşımasıyla birlikte Cenevizliler, en önemli adımlarını finans alanında attılar. Cenevizliler, 15. yüzyılın son yıllarından başlayarak iki ezeli rakip Fransa ve İspanya'nın her ikisine de para sağlayan önemli bir finans sektörünün sahibiydiler. 16. Yüzyılın ilk çeyreği boyunca Lyon'da finans merkezi

⁶⁸² Thomas Allison Kirk, *Genoa and the Sea: Policy and Power in an Early Modern Time Republic, 1559-1684*, The Johns Hopkins University Press, USA 2005, s. 10-14.

bulunan Ceneviz'in büyüyen Amerikan ticaretiyle bağlantılı olarak Sevilla merkezli bankacılık sektörü hızlı bir gelişme göstermişti. Daha önce Fransa hizmetinde görev alan fakat siyasi ve ekonomik çıkarların İspanya lehine ağır basmasıyla birlikte V. Carlos'un hizmetine geçen Ceneviz'li amiral Andrea Doria'nın, Eylül 1528'de Ceneviz hükümetine darbe yaparak garantörlüğünü ilan etmesinden sonra Ceneviz Cumhuriyeti resmen İspanya'ya bağlandı.⁶⁸³

1528 yılı aynı zamanda Habsburg-Ceneviz ilişkileri için de bir dönüm noktasıydı. Fransız hâkimiyetini sonlandırıp Doria'nın Ceneviz'i Habsburg dünyasına bağlamasıyla daha bağımsız ve tarafsız resmiyet kazanan bu zengin şehir devleti, böylece ticari faaliyetlerde de daha ayrıcalıklı bir konuma kavuştu. Doria dönemindeki en önemli imtiyaz *Licencia de Saca*'nın, yani Gümüş ve altın külçesi ihraç etme hakkının elde edilmesiydi. Öyle ki, 1550'li yıllar Ceneviz'li bankerlerin Avrupa finans piyasasındaki yerlerinin net bir şekilde belirmesi açısından başlangıç oldu. Ceneviz'li bankerler, 1553-1556 yılları arasında V. Carlos'un aldığı kredilerin yüzde 50,82'sini sağlayarak Alman bankerler Welser ve Furgerlere üstün gelmekteydiler.⁶⁸⁴

5. İspanyol İflasları

Avrupa'da tek elde toplanan bir Habsburg hâkimiyeti kurmak hülyasıyla imparatorluk kaynaklarını Fransa, Osmanlı Devleti ve gün be gün büyüyen Protestan harekete karşı mücadelede harcayan V. Carlos'un, oğlu II. Felipe'ye bıraktığı asıl

⁶⁸³ Kirk, *a.g.e.*, s. 15-19.

⁶⁸⁴ Kirk, *a.g.e.*, s. 20-21, 29.

miras, savaşların mali yükü sebebiyle artık altından kalkılamaz hal alan devlet borçlarıydı.

16. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen süreçte devlet harcamaları yüzdellik birime göre 1504'de 100 iken, 1532'de 106,3'e, 1559'da 308,4'e ulaşarak üç kat artmıştı. Fakat gelirler giderlerin aksine yine yüzdellik birime göre 1504'de 1.450.000 duka iken, 1559'da 3.000.000'ya çıkararak sadece % 206,9 artış göstermişti. Fakat fiyatların değişmesinin de Kraliyet maliyesi üzerinde yansımaları olmuştu. Mali hasılat 1500'de 100'den, yüzyılın ortalarında % 371,8'e yükselmiş görülmesine rağmen gerçek değerlerde ise yüzdellik birime göre 1500'de 100 olan bu durum 1555-1560 yılları arasındaki parasal değer açısından % 155'e tekabül etmekteydi. Aradaki açığı kapatmanın tek çaresi borçlanmaydı. Haziran 1556'da Maliye Kurulu, kısa vadede borcun 7.524.000 duka olduğunu açıklamıştı: 1557-1560 yılı gelir tahmini üzerinden mukavelelerin geri ödemesi 5.224.000 duka, 1561-1566 gelir tahmini üzerinden 560.000 duka idi. Kambiyo senetlerinden gelen 1.740.000 dukalık borcun geri ödemesi mümkün görülmemekteydi. 1556 yılı olağan harcaması 1.029.200 olacağı farz ediliyordu. 1557-1560 olağan harcamalarının 4.086.200 duka olacağı öngörülerek buna eklendiğinde, dalgalı borç, geciken ödemeler, bütçe açığıyla birlikte toplam rakam 12.639.400 dukaya ulaşıyordu. Mali durumdaki mevcut belirsizliğe rağmen II. Felipe, naiplik hükümetinden Şubat 1557'de Fransa ile sürmekte olan savaş sebebiyle askeri seferler için 2.500.000 duka daha talep etmekteydi. Neticede savaşın mali yükü ve yüzde 14 gibi yüksek faizle alınan kredilerin geri ödemesi

hususunda sıkıntıya düşen II. Felipe, Nisan ve Haziran'da imzaladığı yeni düzenlemelerle 1557 yılında krallığın ilk iflasını ilan etti.⁶⁸⁵

Amerika'dan Sevilla'ya giren Amerikan gümüşünün bolluğuna rağmen İspanyol borçlarını kapatmaya yetmemesinin geçerli sebepleri vardı. Amerika kıtasından gelen gümüşün pek azı İspanya'da kalmakta, tamamı ya da ona yakını ülkeden çıkmaktaydı. Amerika'dan İspanya'ya ulaşan değerli madenlerin yüzde 75-80'i bireylerin gerçekleştirdiği satışlardan, geriye kalan yüzde 20-25'i ise İspanyol uyrukluların madencilik etkinliklerinden sağlanan *royalt*lerden [imtiyaz ücreti], malların dışalım ve dışsatımları üzerinden alınan gümrük vergilerinden ve değişik armağanlardan oluşan taht gelirlerinden oluşmaktaydı. İspanyol tahtının sürekli borçlanma politikasından dolayı İspanya'ya ulaşan değerli madenler genellikle daha yerine ulaşmadan harcanmış oluyordu. Borçlanma, değişik cephelerdeki orduların ayakta tutulmasından, gereksinimlerinden kaynaklandığı için borçlarını tasfiye etmek amacıyla İspanyol tahtının gümüş sikke bastırarak ödediği paralar, savaş bölgelerinde yeniden belirmek üzere İspanya'dan çıkıyordu. Diğer bir önemli neden ise arz ve talebin çığınca artışıyla boy ölçüşecek düzeyde olmayan İspanyol üretim sistemiydi. Daha çok dışa bağımlı bir ekonomik sisteme sahip olan İspanya, dış alımını yaptığı malların karşılığını, külçe ya da sikke halinde Amerika'dan gelen gümüş ile ödediğinden böylece gerçek bir gümüş seli Avrupa'yı sürüklüyordu.⁶⁸⁶

Kasım 1566 yılında II. Felipe, finansal rotayı düzeltme önlemleri içinde ve bol miktarda para çıkışını frenlemek gayesiyle altın-gümüş paritesini 400 maravedí [bakır

⁶⁸⁵ Carlos Javier de Carlos Morales, *Felipe II: Un Imperio En Bancarrota*, Editorial Dilema, Madrid 2008, s. 25, 37-38, 45, 77.

⁶⁸⁶ Cipolla, *a.g.e.*, s. 32-35.

sikke] eden yeni bir escudo [altın sikke] değerinde tadil etti. İlaveten gelirlerin tahsisi ve artışının yanı sıra masraf ve harcamalarda azaltmaya gidilmeye çalışılsa da Aşağı Ülkeler isyanının yayılması, Granada isyanı ve en önemlisi olarak İnebahtı Muharebesi öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kurulan Hıristiyan İttifakında yer alarak İtalya'ya para sevkiyatı yapması gibi askeri harcamalar varılmaya çalışılan iktisadi hedefleri engelledi. Öyle ki, kronik bütçe açığının büyümesi serbest ve sabit borçlanma ödentilerini yıldan yıla artırdı. Bu şartlar altında Kraliyet Maliyesi'nin gün geçtikçe finansal bir uçuruma sürüklendiği gözle görülmekteydi.⁶⁸⁷

Akdeniz'de Osmanlılara, Aşağı Ülkeler'de ise isyan hareketine karşı iki farklı cephede mücadele eden İspanya'nın, Akdeniz donanması ve Flandes ordusunu finanse etmek için 1571-1577 yılları arasında sağladığı para duka cinsinden olmak üzere aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu tabloya daha net bakıldığında, İspanya'nın donanma ve ordusunu muhafaza edebilmek adına İnebahtı savaşının yapıldığı 1571 yılı ve sonrasında üstlendiği harcamaların Kraliyet Maliyesi'ni ne tür bir yükün altına soktuğu daha net olarak anlaşılacaktır.⁶⁸⁸

Yıl	Akdeniz Donanması için	Flandes Ordusu için
1571	793.000	119.000
1572	1.463.000	1.776.000
1573	1.102.000	1.813.000
1574	1.252.000	3.737.000
1575	711.000	2.518.000

⁶⁸⁷ Morales, *a.g.e.*, s. 104-105.

⁶⁸⁸ Parker, *Felipe II*, s. 589.

1576	1.069.000	872.000
1577	673.000	857.000
Toplam	7.063.000 duka	11.692.000 duka

Yukarıdaki tabloda gösterilen hesaplamalar, sadece İspanya dışındaki II. Felipe silahlı kuvvetlerine ödenendi. Fakat Kraliyet Maliyesi, paranın sevkiyat masraflarını ve faizini de ödemek zorundaydı. Şubat 1574’de yapılan hesaplamalara göre, 1567 yılında ilk isyanı bastırması için gönderilen Alba Dükü’nün çıktığı günden itibaren Aşağı Ülkeler’e harcanan para 22 milyon duka idi. Ağustos 1573’de yapılan hesaplamalara göre ise ülke sabit borcu 35-36 milyon duka arasındaydı. Yıllık sabit gelirler 3.015.210 duka idi. Konsolide borç faizleri ile birlikte 49.060.226 dukayı buluyordu. Ekonomik veriler açısından durum hiç açıcı değildi. İlaveten, Mart 1574’de ulaşan ve Luis de Nassau’nun Aşağı Ülkeleri istila ettiği haberlerinin yanı sıra İstanbul’dan gelen raporlardaki Osmanlı’nın evvelsi yıl Don Juan’a kaybettiği Tunus’u geri almak için çok büyük bir donanma hazırladığı bilgisi, ekonomik dar boğazdaki İspanya için felaketti. Kraliyet maliyesinin bu şekilde devam edemeyeceği açıktı. Yeni Maliye Konseyi Başkanı seçilen Juan de Ovando’un Ocak 1574’deki ilk icraatı, Flandes ordusu için bir milyon duka, İtalya Orduları için 960.000 duka, Atlantik’deki Santander Limanında bulunan donanma için 500.000 duka ve fuarlarda bankerlerden kredi olarak almak için 2.297.000 duka toplamak olmuştu. Ayrıca Şubat’tan Kasım’a kadar 5.810.000 dukalık bir meblağ için yeni provizyon görüşmeleri yapmak zorunda kalmıştı.⁶⁸⁹

⁶⁸⁹ Morales, *a.g.e.*, 133-136; Parker, *Felipe II*, s. 590, 593, 600.

Ovando, bankerlerden alınan faizlerin oranının sürekli yükselmesinde şikâyet ediyordu. 1560'larda yıllık yüzde 8 faiz oranı ile borç veren bankerler, şimdi yüzde 14 hatta yüzde 16 oranlarında faizle kredi açmaktaydılar. Ovando, bu kısrdöngüye artık son vermek gerektiğini ve bunun da tek yolunun borçları askıya almak olduğunu vurguluyordu. Fakat Osmanlı tahtına yeni geçen III. Murad'ın 1574'deki Tunus zaferi akabinde geçen yıl olduğu gibi Akdeniz'e yeni bir sefer düzenlemek üzere büyük bir donanma hazırladığı haberleri ve Aşağı Ülkeler'de sürmekte olan isyan karşısında II Felipe'nin, şimdilik iflas kararını ertelemekten başka yapabileceği hiçbir şey yoktu. Bu doğrultuda 1575 yılı zarfında, son derece stratejik önemde olan Akdeniz ve Aşağı Ülkeler'deki silahlı kuvvetlere gereken parayı tanzim edebilmek için haftalar harcadı. Ekonomik şartlar II. Felipe'yi saldırgan düzeyden savunmacı bir aşamaya geçmeye zorluyordu. Neticede ordularını muhafaza etmek için her iki cephede izlediği ekonomi politikalarının sürdürülemez oluşu karşısında, 1 Eylül 1575'de tüm ödemelerin askıya alındığını bildiren maddeleri imzalayarak devletin iflasını onayladı.⁶⁹⁰

İflas kararının alınması gerçekte Ceneviz'li bankerleri etkiledi. II. Felipe'nin ve danışmanlarının, İspanya ve diğer yabancı piyasaların tüccarlarına başvurmanın mümkün olduğuna çok çabuk inanarak 1 Eylül 1575 kararnamesini imzalamaları ve 14 Kasım 1560'tan itibaren yapılan bütün *asientos*ları [kredi sözleşmesi] iptal etmeleriyle birlikte yasadışı ve hilekâr ilan edilen Cenevizliler muntazam kayıplara uğradılar. Buna itiraz edip tartışmaya girmekle beraber Kastilya Kamarası'nda dava açtılar. Fakat özellikle Flandes yönüne olan ödeme sistemini etkin bir şekilde kitlediler. Cenevizliler kambiyo senetleri ve altın üzerinde abluka uyguladılar. Ticaret yollarındaki sevkiyatı yavaşlatarak Kastilyalı tüccarlar ile Függerler dâhil kendileri

⁶⁹⁰ Parker, *Felipe II*, s. 601-605.

aleyhinde kavgaya katılan tüm rakiplerinin manevra kabiliyetini kısıtlayarak rahatça davranmalarını engellediler. Bu gelişmeler sonucunda maaşlarını alamayan Aşağı Ülkeler'deki İspanyol birlikleri, 1576'da Anvers'e girip korkunç bir şekilde yağmaladılar. Neticede beş milyon eskudo sözüyle II Felipe'yi masaya oturtmayı başaran Cenevizliler, İspanya kralıyla 5 Aralık 1577'de *medio general* adlı antlaşmayı imzalayarak 1575'in sert tedbirlerini yumuşattılar.⁶⁹¹

B. İspanya Yönlü Ekonomik Gelişmelerin Osmanlı Ekonomisindeki Yansımaları:

1. Fiyat Hareketleri

Yukarıdaki verilerde ayrıntılı olarak görüldüğü gibi İnebahtı muharebesi ile zirve yapan İspanyol-Osmanlı mücadelesinin yalnızca İspanya ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri olmamış, aynı zamanda Osmanlı ekonomisini de derinden sarsmıştı. Merkezde daha büyük ordular kurmak ve bunları sürekli olarak eğitime zorunluluğu Osmanlıların maliyesini yıpratırken, özellikle batıda ve doğuda girişilen uzun ve tüketici savaşlar mali sorunları daha da ağırlaştırmıştı. 16. yüzyılın ortalarında imparatorluk genişlemesinin sınırlarına ulaşırken, değişen savaş teknolojisiyle birlikte merkezi hazinenin askeri harcamaları ise artmıştı. Yüzyılın ikinci yarısında doğuda Safevîlerle batıda Habsburglarla yapılan uzun savaşlar sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun hazinesinde birikmiş olan muazzam kaynaklar erimeye başlamıştı.⁶⁹²

⁶⁹¹ Braudel, *Akdeniz I*, s. 339-340.

⁶⁹² Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Çev. Gökhan Aksay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 98.

İspanya-Osmanlı mücadelesinde Batı Akdeniz savaşları olarak adlandırabileceğimiz süreçte devlet masrafları müthiş bir şekilde artarken, III. Murad'ın tahta cülusunun ikinci yılı olan 1575'de, akçe sıkıntısı, pahalılık, gümüş paralarla oynanmaya başlanması yani tağşişi söz konusuydu. Savaş ekonomisinin hazinede yarattığı ağır yükün yanında, devlet masraflarının sürekli artmasındaki nedenlerinin başında, büyük ölçüde Sevilla'ya gelen gümüşün çoğunlukla İtalyanlar vasıtasıyla Osmanlı topraklarını da istila etmeye başlaması gelmekteydi. Gümüş istilasıyla piyasa ve devlet, sikke değerlerinin baştanbaşa bozulmasının yarattığı bunalımla karşılaşırken, fiyatlar da bundan olumsuz bir şekilde etkilenmekteydi. Özellikle 1580'den sonrada gümüş stokunun birdenbire artması her yerde olduğu gibi fiyatların yükselişinin başlıca nedeniydi. Çünkü Batı'da ucuz olan gümüşe talebin ve gümüşün kambiyo kuru değerinin yüksek olduğu Osmanlı ülkelerine akması stokları artırmakta, bu da akçenin değer kaybetmesine sebep olmaktaydı. Değersiz para değerli paranın bulunduğu yere akmaya onu piyasadan sürüp atmaya eğilimliydi. Gümüş ithalinin teşviki, resim alınmaması, yabancı tüccarların gümüş nakitlerini Osmanlı parasına karşılık teslim mecburiyetinin olmaması bunda etkiliydi.⁶⁹³

Sevilla'ya varan Amerikan gümüşü Saksonya, Bohemya ve Tirol madenlerinin gümüşüyle birlikte geleneksel kanallardan geçerek Ortadoğu'ya dek uzanmaktaydı. Hatta 1565 yılı itibariyle İspanya'nın Manila kalyonlarına ya da Çin gemilerine yüklenerek Pasifik Okyanusu üzerinden Çin ve Güneydoğu Asya mallarıyla takas

⁶⁹³ Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 216-217, 221.

edildiği İspanyol Filipinler'ine kadar ulaşmıştı.⁶⁹⁴Gümüş tüm Asya'ya değil, özellikle Çin'e akarken, Altın ise aynı dönemde ters yönde akmaktaydı. Gümüşün büyük miktarlarda Çin'e akmasının nedeni, gümüş fiyatlarının bu ülkede en yüksek değerde olmasıydı. Çünkü Çin'in para ve vergi düzeni gümüşe bağlanmıştı ve vergiler artık gümüş olarak toplanıyordu.⁶⁹⁵

Sevilla'dan Avrupa'ya dağılan ve otomatik olarak paraya dönüşen gümüş, İspanyol gümüş sikkesi olarak 8'lik realler halinde basılmaktaydı. Günümüzdeki doların piyasa geçerliliği gibi, bu reallere sahip olan dünyanın her yerinde yararlanabileceği bir alım gücüne sahipti. İspanya'dan gümüş ihraç etmek için İspanya Kralı'nın özel iznini elde eden ve mali gücü sebebiyle krala istediklerini yaptırabilen Cenevizliler, özellikle ayrıcalıklı ve Güney Avrupa'nın büyük bölümünde İspanyol gümüşünün dağıtıcısıydılar.⁶⁹⁶

Osmanlı Ülkeleri'ne giren yabancı paraların başında bu İspanyol gümüş realleri vardı. Vezin ve ayarı sürekli bozulmakta olan akçeye karşı sağlam ve kullanışlı olan 8'lik İspanyol realleri, Osmanlı Devleti'nde halk arasında ve devlet maliye bürolarında büyük itibar kazanmış ve piyasaya hâkim olmuştu. Öyle ki, İspanyol realleri kullanıldığı devirler boyunca Türkiye'de bu ayar ve itibarda bir gümüş para basmak mümkün olmadı. Çünkü kıymetli maden ocaklarının eski istihsal metotları ile çalışmaları veya zamanla tükenmiş bulunduğu ve Türkiye darphanelerinin

⁶⁹⁴ Catherine Eagleton – Jonathan Williams - Joe Cribb ve Elizabeth Errington ile birlikte, *Paranın Tarihi*, Çev. Fadime Kahya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 237.

⁶⁹⁵ Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, s. 81.

⁶⁹⁶ Cipolla, *a.g.e.*, s. 36-37.

büyük bir kısmı terk edildiğinden mümkün olmamıştı. Bir süre sonra kendi parasını tamamen basamaz bir hale gelecek, sikke kesme işinin kendisine vereceği kontrol imkânlarından ve mali kaynaklardan mahrum kalacak, kapitülasyonlarla yabancı devlet paralarını Türk parasına tahvil etmek mecburiyeti olmaksızın serbestçe sokma hakkı tanıyarak kendisini uluslararası fiyat ve kıymetli maden hareketlerine terkedecek olan Osmanlı Devleti açısından durum oldukça vahim sonuçlar doğuracaktı.⁶⁹⁷

İspanyol gümüşünü Osmanlı topraklarına taşıyan kıta İtalya idi. 1580'den sonra Ceneviz'in önderliğinde İspanya'yı geçerek gümüşün gerçek dağıtım merkezi olan büyük kentlerin İtalya'sı bu rolü sayesinde muazzam kârlar sağlarken, görevi kolay ve kârlı bir iş olan, İspanya'nın aşırı bol parasının bir bölümünü Doğu Akdeniz'e boşaltmaktı. Ayrıca İtalya, İspanya'nın İmparatorluğu'nu ve Katolikliğin kaderini savunduğu dar Aşağı Ülkeler piyasasını zor elde edilen altın ve gümüş paralar ile kambiyo senetleriyle beslemekteydi. Bu besleme sonucunda nakit para Aşağı Ülkeler'deki birlikleri, sadık uyrukları olduğu kadar asileri de doyurmaktaydı. Gümüş enflasyonunda altın güvenilir değer haline gelmiş ve iddihar ile uluslararası ödeme aracı özelliğini kazanmıştı. Tersine hükümler olmadıkça, kambiyo senetleri de altın cinsinden ödenmekteydi.⁶⁹⁸

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki emtia değerini takdirde kullanılan madenin bollaşması fiyat yükselişinin temel nedenlerindendi. Çünkü gümüş bolluğu altına olan talebi artırmakta, bu da altının fiyatını yükseltmekteydi. Bu defa itibari değeri yüksek konmuş gümüş gelmeye devam ederken, buna karşılık gerçek değeri yüksek olan altın

⁶⁹⁷ Ömer Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Bellekten*, C. 34, No: 136, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970, s. 588-589.

⁶⁹⁸ Braudel, *Akdeniz I*, s. 333-334.

gitmeye başladı. Bu sebeple altın ve gümüş ile ifade edilen ticaret ödemelerindeki değer seviyesi, kapitülasyonlarla ithalatı teşvik eden Osmanlı Devleti'nin daha çok aleyhine olmaktadır. Neticede devlet dış ticaretinde açık vermeye ve aradaki farkı da altınla ödemeye başladı. Bu da altına olan talebi büsbütün artırırken, gümüşün değerini büsbütün düşürdü. Gümüşün bizatihi değerinin düşmesi devletin muhasebe akçesinin(fiyatları ölçmeye yarayan paranın) de değerini düşürdü.⁶⁹⁹

Örneklerle açıklayacak olursak; 1491-1566 tarihleri arasında yüz dirhem gümüşten bir tanesi 0.731 gram gümüş ihtiva eden en fazla 420 akçe kestirilirken, bu akçelerden 1491-1516 tarihleri arasında 52, 1517-1549 arasında 55 ve 1550-1566 arasında ise 60 tanesiyle bir Osmanlı altını alınabilmekteydi. Bu hesaba göre bir gram altının kıymeti 1491'de 10,64 iken 1560'da 11,52 gram olarak tespit edilmişti. Fakat II. Selim'in tahta geçişinden itibaren bu nispetler bozulmakla birlikte yüz dirhem gümüşten 420 akçe yerine 450 akçe kestirilmeye başladı. Akçelerin gümüş miktarında taşışe uğrayarak 0.731 gramdan 0.682 grama düşürüldü. Buna rağmen bir Osmanlı altının yine 60 akçeye tedavül edilmesi istendi. Lakin kalpazanlar tarafından sikkenin kenarları kesilerek gümüş miktarının düşürülmesi faktörü bunu engelledi. Çünkü piyasadaki bozuk sikkeler sebebiyle resmi kur fiyatı 60 akçe olan altın halk arasında altın 80 veya 100 akçeye kadar alınıp verilmeye başladı. Neticede ayarı bozuk paranın yarattığı enflasyon karşısında, çarşı ve pazarlardaki yiyecek fiyatları nispetsiz ve kararsız bir şekilde yükseldi. Bu da toplum içinde ekonomik ve politik düzeni tehdit eden büyük bir huzursuzluğun meydana gelmesine yol açınca devlet, 1584-1586 yılları arasında akçe üzerinde yeni bir ayarlama yapmak zorunda kaldı. Buna göre, 100 dirhem gümüşten artık 800 adet akçe kestirilecek ve her birinin ağırlıkları da

⁶⁹⁹ Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, s. 222-223, 225.

0,384 grama düşürülecekti. Aynı karara göre, 3,517 gramlık Osmanlı altınlarından bir tanesi, kıymet itibarıyla bu akçelerden 120'sine tekabül ediyordu. Bu durumda 40,920 gram gümüş ihtiva eden 60 akçe ile alınabilen altın, yeni kura göre 46,080 gram gümüş ihtiva eden 120 akçe etmekteydi. Böylece bir gram altının fiyatı 11,52 gram gümüşten 13.10 gram gümüşe çıkarak altın prim yaptı. Neticede bu derece büyük çapta bir devalüasyonla olan yine halka olmuş, eşya ve yiyecek fiyatları nispeten şekilde fırlarken, fırsattan faydalanan ihtikâr erbabı karaborsa fiyatlarıyla cebini doldurdu. Ayrıca İspanyol 8'lik realleri devalüasyondan sonra çok daha fazla dolaşmaya başladı.⁷⁰⁰

Tarih-i Selânikî'de, değeri düşürülmüş akçe meselesi şöyle anlatılmaktadır:

Ve Serdâr-ı âlî-kadr Ferhad Paşa edâme'llahu tââlâ iclâlehû hazretleri medîne-i Erzurum'a asâkir-i mansûre ile kışlada iken sene 997 cumâdelâhiresinün dördüncü günü (20 Nisan 1589), Südde-i sââdet-nişân dan Süleyman Çavuş ahkâm-ı şerife ile gelüp, mekâtib getürdi. Hâtıra hutûr eylemeyen havâdis-i acibe haberlerin îlâm eyledi. Bölük halkınun ekseri Gence seferinden avdet itdükde Âsitâne-i sââdete varup, ale'l-ittifâk hurda akça ki kadimden olan akçanın her birin halk kimse tınmayup, terk-i siyaset olmağla beş pâre eyleyüp, kat'a sikkeden nâm u nişân kalmayup ve yüz dirhem gümüşden beş yüz akça kesilmek kânûn-ı Pâdişâhî iken, iki bin aded zuyûf akça olup, hiçbir vechile

⁷⁰⁰ Barkan, *a.g.m.*, s. 571-573; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Ünal Matbası, İstanbul 1983, s. 30-31; Halil Salihlioğlu, *Studies on Ottoman Economic and Social History*, IRCICA, İstanbul 1999, s. 12, 41.

*amele yaramayup ve tedric ile gümüşün dirhemi on ikişer akçaya satilup alınmağa başlayup ve gurus kadimden kırk akçaya iken seksen akçaya alınup-virilür oldu. Ve altun altmış akçadan yüz yigirmi akça bahâya çıkmak ve buna göre cümle narhlar tüccâr ma-beyninde iki bâhaya itibâr olunmağla ve melbûsat ve me'kulat bu üslûb üzre ziyâdeye çıkmagla her kişi ulûfesini on altun alırken beş altun almağa başladı dediler.*⁷⁰¹

Gelibolulu Mustafa Ali ise değeri düşürülen akçe meselesini şu şekilde ifade eder:

*...Kânûn-i kadimde yüz dirhem gümüşden beşyüz akçe kesilmek ve bir Flori elbette altmışdan bir eksige bozulmak mukarrer iken evvelâ hiyânet-ı ummâl ve celb-i defterdârân-ı bed-a' mâl hasebi ile her yüz dirhemden yediyüze giderek sekizyüze ruhsat virildikten gayrı hurc u sarfında dahî tefâvüt-i fâş ve izdiyâd-ı muvahhiş muhakkak olub tedricle sikke-i celîle-i sehr-yârî'niñ revâcî kesâda mübeddil oldu.*⁷⁰²

Neticede askerin aylığını bu yeni akçelerle ödemeye kalkışan devlet idaresine karşı İstanbul'da 3 Nisan 1589'de kapıkulu askerlerinin ayaklandığı görüldü.

Selânikî ifadesiyle ayaklanan askerler, *Sadrâzam Siyâvuş Paşa hazretleri kapusuna gelmişler idi. Anda gulgule ve velvele idicek, "Tashîh-i sikke husûsî Beğlerbeği Vezîr Mehmed Paşa hazretlerine ısmarlamışlardır" diyü cevâb vermişler, oradan cemîyyet ile kalkup*

⁷⁰¹ Selânikî, s. 210.

⁷⁰² Kühnü'l-Ahbâr'dan transkripsiyon için bk. Çerçi, *a.g.e.*, s. 131; ayrıca Osmanlıca tıpkı yazımı için bk. Âli, *a.g.e.*, s. 481b-482a.

Beğlerbeği kapusuna gavga ve galebe ile Pâdişâhumuzun sikkesi bu surete girdi, üç yüzyıldan berü Âl-i Osmân selâtini asker-i mansûreye böyle ulûfe virmi midür? dediler.

Bahşîş ve terakkî vermek suretiyle isyanı sonlandırmak isteyenlere ise *Bize hiç bahşîş ve terakkîsi gerekmez, almazuz, vaktile bî-nimet bahşîş terakkîlerimizi ala-geldiğümüz üzre alabilirüz, bizüm ulûfelerimiz Şark seferlerine vara vara bu surete koydılar, yanına geçüp tedbîr ü tedârük eyleyen vezirin elmize virsün ve illâ eyü olmaz, bilmiş olsun; elbette Beğlerbeği başı elimize gelmeyince bu gün bu Dîvandan taşra çıkamazuz, mâ-hasal yaramaz olur yerine Pâdişâh buluruz onat görsün* dediler.

Sonuçta Rumeli Beğlerbeği Vezir Mehmet Paşa ve Başdefterdar Mahmud Efendinin kellesini aldılar.⁷⁰³

Doğuda İran savaşlarından dönen sipahilerin çoktan beridir maaşlarını alamaması, yollarda erzaksız kalmış olmaları, hazinede ilk defa olarak masrafları kapayacak kadar gelir bulunmaması, defterdarın asker maaşlarını ayarı düşük yeni akçelerle ödemesi ayaklanmaya yol açan sebeplerdi. Öyle ki, Osmanlı tarihinde Beylerbeyi isyanı olarak adlandırılan bu ayaklanma, askerın ta divana kadar gelerek padişahı doğrudan doğruya ilk kelle alışı olayı olarak hafızalara kazındı.⁷⁰⁴

Şevket Pamuk, 1584-1586 sikke taşışının yeterince aydınlanmamış boyutlarından birinin de aynı tarihlerde İran'da gerçekleştirildiği söylenen benzeri bir taşış işlemiyle ilişkisi olduğundan bahsetmektedir. Osmanlı'nın İran seferinin

⁷⁰³ Selânikî, *a.g.e.*, s. 210-211.

⁷⁰⁴ Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, s. 218.

Osmanlı maliyesinde yol açtığı sıkıntılarla birlikte, İran maliyesinde de ciddi sıkıntılara neden olduğunun, bu sebeple 1584'de Safevî Devleti'nin benzeri bir taşış gerçekleştirildiğine ilişkin kayıtlar bulunduğunu yazan Pamuk, Osmanlıların İran'a kaçan gümüş karşısında duyarlı davranarak, bu akışı engellemek için çeşitli önlemlere başvurduğunu belirtmektedir. Öyle ki, Osmanlı Devleti'nin İran'dan gelen tüccarların getirdikleri ipek karşılığında gümüş götürmek yerine Osmanlı malları almalarını talep ettiğini, XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde doğuya doğru gümüş akışının artması ve iki devletin savaşa tutuşmaları nedeniyle bu tür müdahaleler ve yasaklamaların sıklığına değinmektedir. Diğer taraftan, savaş devam ederken İran'da gerçekleştirilen bu büyük taşışın doğuya doğru gümüş akışını engellemek isteyen Osmanlıları benzeri bir hamleye zorlamış olabileceğini, Osmanlıların sürüp giden mali güçlüklerine ek olarak ortaya çıkan bu gelişmenin İstanbul'daki taşışın kendisini değil ama zamanlamasını açıklayabileceğini vurgulamaktadır.⁷⁰⁵ Sonuçta İran savaşının Osmanlı maliyesine getirdiği yük öylesine büyük olmuştur ki, İran'la barış ifa edildikten sonra vezir-i azam Sinan Paşa, savaş sırasında elde edilen gelirler seferlerde harcananlara nazaran üçte bir daha az olduğunu söylemiştir.⁷⁰⁶

2. Batı'dan Değerli Maden Girişinin Osmanlı Ziraati ve Sanayinde Yarattığı Bunalım

İspanya kaynaklı olan ve Osmanlı memleketlerini tesiri altına alan altın ve gümüş bolluğu, diğer taraftan paranın ayarının kasten veya bazı zaruretlerle bozulması gibi tedbirler neticesinde Avrupa'da olduğu gibi, Osmanlı

⁷⁰⁵ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 148.

⁷⁰⁶ Salihlioğlu, *a.g.e.*, s. 13.

İmparatorluğu'nda da devrimci olarak nitelendirilebilecek bir fiyat yükselişi kaydedildi. Birbiriyle bağlantılı olan bu iktisadi gelişmelerle ilgili olarak muhtelif devletlerde XVI. yüzyılın son 25 yılı içindeki fiyatlar, bu yüzyılın ilk 25 yılı fiyatlarına göre, ortalama 3-4 misli arttı. Batı Avrupa memleketlerinde başlayıp oradan İtalya'ya ve bütün Orta ve Doğu Avrupa memleketlerine geçmiş olan bu fiyat yükselişlerinin, bir müddet sonra Osmanlı İmparatorluğu'na da kolaylıkla ve aynı tempo ile sirayet ederek bu geleneksel sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde yıkıcı tesirler doğurmuş olmasının çeşitli sebepleri vardı. Başta buğday olmak üzere her türlü gıda maddeleriyle deri, yün, pamuk, ipek, balmumu, şap ve canlı hayvan gibi ham maddelerinin, bu maddelerin fiyatlarının büyük bir artış kaydettiği Atlantik iktisat bölgesi'ne doğru emilmeye başlaması ve Türkiye'nin bir kısım Avrupa memleketleri için cazip bir ham madde pazarı haline gelmesi yaşanan ekonomik buhranın temel sebebini teşkil etmekteydi.⁷⁰⁷

Osmanlı İmparatorluğu ekonomisi 16. yüzyılda kendi kendine yeter seviyede olmakla birlikte bu durum fiyat hareketleriyle birlikte değişti. Osmanlı, demir, bakır, kurşun ve sair, özellikle de harp sanayisi için önemli madenleri tamamıyla kendisi çıkarmakta, halkın ihtiyacı olan tüm madeni eşya ise imparatorluk sınırları içinde üretilmekteydi. Kuvvetli bir dokuma sanayisi bulunan imparatorlukta, yorgan ve yatak yüzleri, buğasi, sof, astarlıklar, bezler, yelken bezleri, kadifeler, ipekliler, kumaş boyaları Şam, Halep, Karaman ve Ankara çevrelerinden itibaren bütün Marmara ve Ege sahillerine kadar Anadolu'nun geniş bir sahasında üretilmekteydi. İstanbul, Edirne ve Selanik'te bile, bilhassa kumaş ve çuha yapımı ileriye. Deri sanayisi Avrupa'dan daha yüksek seviyede bulunmaktaydı. Tarım ürünleri açısından pek çok

⁷⁰⁷ Barkan, *a.g.m.*, s. 584-585.

çeşitliliğe sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap memleketlerinden sıcak iklim nebatları bolca temin edilirken, kuzeyden güneye ise önemli miktarda küçükbaş hayvan yollanmaktaydı. İaşe maddeleri bakımından, bilhassa hububat ürünleri açısından Rumeli Anadolu'ya daima yardım ederken, neticede karayolları ve denizlerde kuvvetli bir iç nakliyat faaliyeti görülmekteydi.⁷⁰⁸

Kendi kendine yetebilirliğiyle Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa için önemli bir ham madde ve zahire kaynağı olarak düşünölmekteydi. Gümüş ve altın ile Osmanlı topraklarına giren Avrupalı tüccarlar, getirdikleri paralar karşılığında gemilerini doğudan aldıkları mühim miktarda sof, Bursa kadifeleri, ipekliler, halı, deri eşya (ayakkabı, çizme, kösele, sahtiyan), kumaş boyası, madeni eşya ve sair, Türkiye sanayisinin meydana getirdiği mamûlleri doldurarak Balkanlar üzerinden Lehistan, Avusturya ve Venedik istikametlerine yollamaktaydılar. Batıdan doğuya bakır ve demir malzeme (nalmıh, silah) satılırken, Hindistan, İran ve Rusya'dan gelen Doğulu tüccarlar ise Avrupalıların aksine başta dokumacılık ürünleri olmak üzere daima mal getiriyorlar ve karşılığında hiçbir madde götürmeyerek Osmanlı memleketinin servetini Doğu'ya aktarmak suretiyle altın ve gümüş topluyorlardı. Hükümet daha sonradan bazı önlemler alarak altın ve gümüşün külçe ve sikke olarak doğu sınırları dışına çıkışını yasakladı.⁷⁰⁹

1559 yılında altın ve gümüşün yanında, İran'a bakırın götürölmesi de yasaklandı. Maden işleriyle ilgili sanayi Anadolu'ya nazaran İran'da daha geriydi. Bu

⁷⁰⁸Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti I", *Belleten*, C. 13, Sayı: 51, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1949, s. 508-509.

⁷⁰⁹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti I*, s. 508, 510, 513.

yüzden İranlılar, Osmanlı'dan bakır, nal, mih, kurşun ve silah almaktaydılar. Fakat Siyasi gerginlikler sırasında veya bu maddelere memleket içinde daha fazla ihtiyaç duyulduğundan adı geçen maddelerin ihracı önlenmeye çalışıldı.⁷¹⁰

Neticede Avrupa ve Doğu ile olan ticari münasebetlerin Osmanlı ekonomisine negatif tesiri, yüzyılın ikinci yarısı itibariyle hızla kendini gösterdi. Avrupalıların pamuk, pamuk ipliği, balmumu, deri ve sair gibi ürünlere daha fazla ödeyerek toplayıp ortadan kaldırması yerli sanatlar için hammadde sıkıntı ortaya çıkardı. Ayrıca yüzde doksanı çiftçi olan imparatorlukta, Arnavutluk'tan Mısır'a kadar olan kıyılardaki Osmanlı limanlarından Avrupalı gemiler pek çok hububat ve hayvan satın alıp götürmeleriyle birlikte seneden seneye ağırlaşan bir gıda darlığı belirmeye başlarken, Rumeli ve Anadolu sahillerine yakın yerlerde türeyen pek çok madrabazın kaçakçılık faaliyetlerinin bundaki payı büyüktü. Kadıların takdir ettikleri narhardan daha yüksek fiyat vererek topladıkları hububat, bu madrabazlarca dermahzen edildikten sonra, geceleri Hristiyan gemilerine yüklenip gönderiliyordu. Bu vaziyet neticesinde Ege sahillerinde, Bursa, İstanbul, Edirne gibi büyük şehirlerde kıtlık baş gösterdi. Bu durumdan devlet de nasibini almakta, ordunun ve padişahın iaşesinde zorluklar yaşanmaktaydı. Sonuçta hammadde yüzünden yerli sanayinin zor duruma düşmesi, diğer taraftan hububat satışları yüzünden içerde kıtlık çıkması hükümeti bazı tedbirler almaya sevk etti.⁷¹¹

Çanakkale'den girip çıkan yabancı gemiler, memnu madde götürmemesi konusunda daha bir sıkı yoklanırken, 1574 balmumu ihracatı, 1580'de ülke dışına deri

⁷¹⁰ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 53.

⁷¹¹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti I*, s. 511-513.

satışı yasaklandı. 1584'de ise memnu maddeler listesinde bulunan, tereke (yani hububat), pamuk, balmumu, sahtiyân, donyağı, gön, meşin, pamuk ipliği, koyun derisi, zift, bilhassa savaş halinde oldukları İran'a barut, silah, at, kurşun gibi ürünlerin dışarıya satılmaması hususunda hükümetçe daha sıkı bir karar alındı.⁷¹²

Hububat ihracatının yasaklanmasına yol açan kıtlığın daha arka planında yatan gerçek ise faizcilik yüzünden büyük bir borcun altına giren ve yüksek faiz oranları yüzünden borcunu ödeyemeyen köylünün toprağından sıyrılmaya başlamasıydı. Para darlığı döneminde en karlı işe dönüşen faizcilik, Osmanlı köylünün iktisadi ve içtimai durumunda yıpratma yaratmaya başlamıştı. Büyük faizciler genellikle reaya arasında türeyen şahıslar olmakla birlikte, bunlar arasında çavuş, zaim, tımarlı sipahi ve geniş ölçüde kapıkulları da vardı. Vaziyet Kıbrıs seferi sonrasında öyle bir hal almıştı ki, çiftçi her ne elde ederse, öşrü veya resmi çıktıktan sonra geri kalanı aralarında genellikle yarı yarıya paylaşmaktaydı. Bu tür bir ortaklığın neticesinde çiftçi borcunu hiçbir zaman ödeyememekteydi⁷¹³ Çünkü 16. yüzyılın ortalarından itibaren faizcilerin şer'i faiz oranı olan %10-15'den daha yüksek oranlarla köylüyü borçlandırdıkları, hatta bazen bu oranın %100'ün üstüne çıktığı görülmüyordu. Yüksek faizler sebebiyle elindeki toprağı faizcilere kaptıran köylü çift bozan reaya durumuna düşüyordu. Sonuçta çiftçilikle uğraşan köylü zirai

⁷¹² Cezar, *a.g.e.*, s. 54.

⁷¹³ Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti II", *Bellekten*, C. 14, Sayı: 55, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1950, s. 364, 366, 368-369.

iktisadiyatın düzenini kemirmekte olan bu duruma daha fazla dayanamayarak toprağından sıyrılmaya başladı.⁷¹⁴

Şimdi III. Murat devrinde köylünün elindeki araziye borçları karşılığı ele geçirenlerin sayısında büyük artış görülmekteydi. Faiz zengini olan ve köy ağası şeklinde köyün içinde yaşayan bu yeni arazi sahipleri çok miktarda hayvan sahibi olup meraların tarım için elverişli yerlerinde ağıllar yapmak suretiyle çok sayıda hayvan beslemekteydiler. Bu vaziyet ziraatı müşkül vaziyete getirmekte, çiftçiyi angarya hizmetlerde kullandırmaktaydı. Köylerde kıymetli tarlaları zaptetmek suretiyle ve gerekli yerlerde müstakil çiftlikler kurarak raiyyet denen insanların teşkil ettikleri tarihi köy topluluğunu hayli derece bozan, çoğunlukla kadı müderris, sipahi, zaim, çavuş ve nüfuzlu tımar erbabı olan resmi hüviyetli bu yeni zümre, faaliyetinde hayvancılığı tercih ettiği için Türkiye zirai iktisadiyatı esaslı bir değişme kaydederken, doğal olarak hububat üretimi azaldı. Neticede çift-bozan denen ve doğrudan doğruya tarlasını boş bırakarak büyük şehirlerde ırgatlık etmeye gidenlerin sayısında büyük artış görülürken, bu da gıda darlığına denen bir meselenin ortaya çıkmasına sebebiyet verdi.⁷¹⁵

1573'den itibaren kıtlık büsbütün artarken, payitahtın erzakını temin için Anadolu'nun bütün Karadeniz sahillerine hatta Şarkıkarahisar, Tokat, Amasya, Kastamonu gibi nispeten iskelelerden uzak yerlere emirler yollanmaya başlandı. Eğribboz müftüsüne ve Akdeniz yalılarında olan kadılara yollanan genel bir fermanda yabancılara kaçak şekilde satılan terekelerle ilgili önlem alınması buyrulmaktaydı. İlerleyen 1574, 1575 ve 1576 yıllarında iaşe yönünden imparatorluk felaket devam ederken, bilhassa İstanbul'un iaşesini sağlamak için Anadolu, Karaman[Konya], Rum

⁷¹⁴ Cezar, *a.g.e.*, s. 48.

⁷¹⁵ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti II*, s. 374-375, 378-379.

[Sivas], Erzurum, Adana vilayetlerine yüzlerce zahire mübaşiri yollandı. Bu devlet memurları, halkın yohumluğundan ve ihtiyaçlarından fazlasını, narh-ı ruzi olarak toplayıp depo edecek ve vakit kaybetmeden en yakın iskelelere kira hayvanlarıyla nakledecekti. Fakat işler istenildiği gitmeyip asıl yük fakir halkın üstüne bir tekâlif-i şakka olarak bindi.⁷¹⁶

III. Murat'ın tahta çıktığı sıralarda yaşanan kıtlığı Gelibolulu Mustafa Ali şu şekilde ifade etmektedir:

...Yânî ki ilgârla geldükleri ve hîn-i cülûsda nâ-şinâ bulındıkları hâlde mâ-hazar talebi müstevcib bulunur. Hemanâ tevâşiler kemâl-ı hayretle ellerin ovub birbirlerine kaht u galâya hâzır olun dimeğe başlarlar. Ne garîb zamâna geldik. Fukarânîñ bî-ser ü sâ mân olmasını mukarrer bildik nüktelerini aznaşıldılar. Fî'l-vâkî ol sene bir mertebe kaht u galâ oldu ki zamân-ı Hazret-i Yûsuf'daki galâ ahvâlî kütüb-i tevârihden yoklandı. Ol defâ vâkî olan kaht u'anâdan bed-ter idüğü tahakkuk buldı. Osmân Hân zamânîñdan berû vukû bulmayan izdiyâd-ı belâ ve imtidâd-ı kaht u galâ bunlarıñ'asında vücûd bulması hâtîme'-i kâr ne yüzden bedfîdâr olacağını halka bildirdik.⁷¹⁷

1575'de İstanbul'da bulunan İspanya'nın gayrı resmi elçisi Jaime de Losada'nın raporunda imparatorlukta yaşanan kıtlık açıkça ortaya konmaktadır:

⁷¹⁶ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti II*, s. 401-402; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Calali İsyanları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 78-81.

⁷¹⁷ Kühnü'l-Ahbâr'dan metnin transkripsiyonu için bk. Çerçi, *a.g.e.*, s. 122; ayrıca Osmanlıca tıpkı yazımı için bk. Âli, *a.g.e.*, s. 478a-478b.

...Yunanistan, Akdeniz ve Asya'da dört ay yetecek kadar ekmecek toplanamamıştır. Bayat ekmekleri bile yok. Büyük gereksinim duyulmaktadır. Konstantiniye'den ayrıldığımda, nerdeyse açlıktan ölüyorlardı. Asya'daki çeşitli yerlere gemiler yollamış olmalarına rağmen sadece on sekiz tanesi geri döndü. Karaman'a da yollamışlardı fakat orada da olmadığından emindim. İhtiyaç geneldi. Mısır'dan çok miktarda pirinç ve mercimek gelmekteydi. Bakla ve nohut ne burada ne de orada [Mısır'da] bulunmadığından tedarik edebilme beklentisi içindeydiler. Galipol⁷¹⁸'a vardığımda tanıdığım bir Granadalı oraya geldi. Selanik'e dönüyordu. Selanik'te ekmeğe büyük ihtiyaç olduğunu söyledi. Evinin ihtiyacını sağlayabilmek için yirmi gündür karadan seyahat etmekteydi fakat bulup bulamayacağını bilmiyordu. Nasıl olur da Eğriboz adasında temin edilemez diye sordum ve orada da aynı ihtiyacın söz konusu olduğunu söyledi. Sakız Adası'ndayken Negroponte⁷¹⁹'den bir kadirga geldi. Onun kaptanı olan bir ağa Eğriboz Adası'nın tüm ambarlarını temizlediğini, hepsinin mısır lapası olduğunu ve genel olarak 140 kentalden fazla etmediğini söyledi. Konstantiniye'den Trablus'a doğru yola çıkan Berberistan'ın Trablus kentinde yaşayan bir dönmenin küçük bir kadirgasıyla ilgili bilgi aldım. Eğriboz Adası'nda panik havası oluşmuş olmalı ki hala varmadığını fakat orada bir kental bile tedarik edemeyeceğini söyledi. İhtiyacın her yerde olduğu, majestelerinin krallıklarını önümüzdeki yıl

⁷¹⁸ Gelibolu yarım adası.

⁷¹⁹ Eğriboz Adası

*donanmalarıyla tedirgin edemeyecekleri ve durum böyleyken Berberistan'da onlara saldırmak için büyük fırsat doğduğu anlaşılın diye bütün bunları söylüyorum...*⁷²⁰

Sonuçta, II. Selim devrinden itibaren Türkiye'yi ciddi surette tehdide başlayan kıtlık, padişah son zamanlarında şiddetini artırırken, Sokullu'nun ölüm yılına kadar da aralıksız devam etti. Hal böyle olunca, XVI. yüzyılın sonlarına yaklaşırken, köy topluluğunun içtimai düzeni süratle bozulmakta olduğundan hububat darlığı daimi bir şekil aldı.⁷²¹ Bu haliyle İspanya-Osmanlı mücadelesi mali kriz altındaki iki devletin birbirini tüketmeye yönelik hamleleriydi.

C. Fransa'dan Sonra İngiltere'ye Verilen Kapitülasyonların Osmanlı İçin Stratejik Önemi

1536'da Fransa'yla imzalandığı iddia edilen antlaşma sadece bir taslak olarak kalmış, padişah tarafından asla imzalanmamıştı. Fakat Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ın fethi için hazırlıklara giriştiği 1569 senesinde İspanya karşısında doğal müttefik olarak gördüğü Fransa'yla stratejik amaç güderek kapitülasyon antlaşması imzalamıştı. Bu kapitülasyon antlaşması, 1540 yılında Venedik'e verilmiş olan en kapsamlı kapitülasyonların aynısıydı. Öyle ki, bu antlaşma sonradan Venedik'in Levant'taki ticari hâkimiyetinin yerini Fransa'nın almasına yol açacaktı. Daha sonra 1580'de İngiltere'ye kapitülasyon verilirken, ayrıca 1581'de eklenen özel bir madde İngiliz, Portekizli, İspanyol, Sicilyalı ve Anconalılar dâhil öteki Avrupa uluslarının Fransız bayrağı altına seyretmesi ve ticaret yapmasını sağlamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin

⁷²⁰ AGS, E, 1072/14.

⁷²¹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti II*, s. 403.

Fransa ve İngiltere'yi kapitülasyonlarla ayrıcalıklandırmasının sebebi bu devletlerin ekonomik anlamda fayda sağlayabileceklerini varsaymakla birlikte, aslında II. Felipe'ye karşı savaş halinde olduklarından imparatorluğun doğal müttefiki olarak görülmeleri idi.⁷²²

İngiliz ithalat ve ihracatının başlıca transit merkezi olan Sakız adasının 1566'da Osmanlılarca ele geçirilmesi, İngilizlerin Osmanlı Türkiye'siyle ticareti sürdürebilmek için bir kapitülasyon edinmelerini zorunlu hale getirmişti. Diğer taraftan, İnebahtı bozgunu ve 1572'de II. Felipe'nin mutlakıyetçi rejimine karşı ortaya çıkan Aşağı Ülkeler isyanı, Protestan kuzey ülkeleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin tarihinde yeni bir çağın başladığını belirleyen dönüm noktalarıydı. Ayrıca 1576'da İspanyol ordusunun doğu emtiasının büyük antreposu ve gerek Avrupa'ya, gerek Asya'ya dönük İngiliz kumaş ihracatının transit merkezi olan Anvers'i yakıp yıkması, ardından II. Felipe'nin 1580'de Portekiz'i ilhak etmek suretiyle bütün Portekiz kolonilerin hükümdarı olması, İngiliz tüccarlarının artık Levant'ta yeni siyasi koşullarda boy göstermesine yol açacaktı. İspanyolların bu hareketleri İngiltere'yi dünya deniz ticaret yollarından dışlaması anlamına gelmekle birlikte, İngiliz ticaretinin ve sanayisinin temeli olan yünlü kumaşların ihraç edilememesi halinde İngiltere'nin ekonomik açıdan çökmesi tehlikesini doğurmaktaydı. Mevcut durumda İngilizlerin II. Felipe karşısında Osmanlı İmparatorluğu'na olan ihtiyacı çok daha fazlaydı.⁷²³

⁷²² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, Ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 244.

⁷²³ İnalçık, *Ekonomik ve Sosyal*, s. 426-428.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti de İspanyolların Portekiz’i ilhakından ötürü endişeye düşmüştü. Nitekim her iki devlet için tehlikeli bir düşman olan İspanya, İngiltere ve Osmanlı Devleti’nin birbirine yakınlaşması için sebep teşkil etmekteydi. İngiltere Kraliçesi Elizabeth, III. Murad’a yolladığı namelerinde II. Felipe’yi “putperestlerin başı” olarak tanımlarken, kendisini de “İsa’nın adını yanlış kullanan putperestlere karşı gerçek dinin yenilmez ve en güçlü savunucusu” diye vasıflandırarak İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki bağı İspanya’ya karşı düşmanlık hisleriyle birleştirmeyi hedeflemekteydi. Haziran 1580 yılında Osmanlılarca İngiliz elçisi William Harborne’e verilen ahidname, Osmanlı’nın İran savaşı zaferle sonuçlandığı takdirde, iki devlet arasındaki ittifakı İspanya’ya karşı olası bir cepheye dönüştürmeyi amaçlamaktaydı. İspanyol elçisi Margliani’nin İstanbul’da bulunduğu sırada İspanya ve Osmanlı Devletleri arasında esaslı bir antlaşmaya varılamamasının ve yapılan antlaşmaların sadece İran savaşı sürdüğü müddetçe kısa süreli olarak imzalanmasının sebepleri arasında İngiliz-Osmanlı münasebetlerinin rolü büyük oldu. İngiliz-Osmanlı ilişkileri oldukça sağlam temellerde ilerlemekteydi. Öyle ki, İngilizler, 11 Eylül 1581’de “The Levant Company”yi kurarak Osmanlı ile olan ilişkilerine çok önem verdiklerini göstermekteydiler. Çünkü bu şirket Osmanlı ile ticaret yapan yegâne müessese olmakla birlikte, İngiliz-Osmanlı münasebetlerinin gelişiminde vazifesi büyüktü. Kuruluşundan az sonra, Harborne’un 1582’deki ikinci İstanbul elçiliği sırasında, Kıbrıs’ın fethinden önce Fransız bandırası altında ticaret yapma hakkına sahip olan İngiliz tüccarlar, 18 Mayıs’ta 1583’te İngiliz elçisine verilen yeni bir ahidname ile Fransız tüccarlarla aynı seviyeye yükseltildiler. Böylece Osmanlı memleketlerinde geniş ölçüde ticaret faaliyetine başlamış oldular.⁷²⁴

⁷²⁴ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 30, 41, 43-44, 120-126; Johann Wilhelm

Levant Company'in kurulması İngiliz tüccarlar arasında büyük bir hareket uyandırdı. Bunu Levant ticaretinin süratle gelişmesi izledi. Öyle ki, Türkiye'ye giden bazı gemilerin bir gidiş gelişte yüzde 300 kâr temin ettikleri bildirilmekteydi. İran'la harpte olan Osmanlı'da kurşun ve kalaya şiddetle ihtiyaç vardı. Papa tarafından menedilmesi sebebiyle Hıristiyan memleketlerden bunların getirilmesi durdurulduğundan vaziyeti avantaja çeviren İngilizler, mezkûr emtiyayı Osmanlılara satmak suretiyle büyük kârlar etmekteydiler. İngiliz kumaşları Türkler arasında büyük rağbet görürken, İngilizler ise Türkiye'den ham ipek, tiftik, baharat, kuru üzüm, çivit alıp bunları İngiltere'de büyük karla satmaktaydılar. Ayrıca Harborne, 1584'de İngiltere lehine ticarete büyük bir başarıya imza atmıştı. Fransızlar ve Venedikliler getirdikleri mallara yüzde 5 gümrük öderken, İngiltere'den getirilen ticaret eşyasından Osmanlı gümrüklerinde yüzde 3 resim alınmasını sağlamıştı. Harborne'un İstanbul'a Protestan bir memleketin elçisi olarak gelmesiyle birlikte Venedik Balyozu ve Fransız Elçisi'nin ardından İstanbul'daki daimi yabancı elçilerin adedi üçe çıkmış oldu. Harborne, İstanbul'dan Devlet Sekreteri Walsingham'a gönderdiği mektuplarda kendisini en çok tatmin edenin Fransız elçisi ile aynı muameleye tabi tutulması olduğunu yazmaktaydı. Bundan, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'yi Fransa'yla eşit düzeyde gördüğü sonucu çıkmaktaydı. Zaten kraliçenin istediği de buydu.⁷²⁵

İngiltere için en büyük mesele Osmanlı Devleti'nin İspanya ile ateşkesi devam ettiriyor olmasıydı. Harborne'un 11 Haziran 1583'te Walsingham'a yazdığı raporda, İran savaşı sona ermediği sürece Osmanlı'nın İspanya ile mevcut ateşkesi bitirmesinin

Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 1574-1623*, C. 3, Çev. Nilüfer Epçeli; ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 301, 306-309.

⁷²⁵ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 58, 64-67.

söz konusu olmadığını, Padişahın mevcut durumu lehine kullanmak adına sonuna kadar muhafaza edeceğini bildiriliyordu.⁷²⁶ İran seferinin Osmanlı Devletini içinden çıkılması zor bir bataklığa sürüklediği ortadaydı. Buna dikkat çeken Harborne, 15 Temmuz 1585'te Walsingham'a yazdığı diğer bir raporda, Osmanlıların İran savaşı sebebiyle güçten düştüğünü, batıdaki garnizonlarını boşaltıp İran üzerine yönlendirdiğini, bu sebeple batı sınırlarındaki şehirlerin savunmasız kaldığını bildiriyordu. Harborne'e göre, şayet Hıristiyan komşuları harekete geçtikleri takdirde, Osmanlı başkentini işgal edip Osmanlı padişahını tüm Avrupa sınırlarının dışına atmaları işten bile değildi. Fakat Tanrı henüz bunun vaktini tayin etmedi diye ekliyordu.⁷²⁷

İran seferini bir an önce sonlandırıp İspanya'ya savaş açması için bir yandan Fransız elçisi Germigny, 1585'de İngiltere'den aldığı talimatla diğer taraftan İngiliz elçisi Harborne'nin Osmanlı sultanına tazyikte bulunmalarına rağmen İran harbi 1585 tarihinde en şiddetli devrini yaşamaktaydı. Kendine has siyaseti olan Osmanlı Devleti için İspanya ile ateşkesini kısa aralıklarla yenilemesi, İran harbini rahatça sona erdirmek arzusundan ileri geliyordu. Daha önce Fransa ile İspanya'nın arasının açılması Osmanlı'nın işine geldiği gibi, bu defa Elizabeth ile II. Felipe arasında bir harbin çıkması ihtimali İspanyol kuvvetlerinin başka tarafa sevkine âmil olacağından III. Murad, Elizabeth'i kendi çıkarları doğrultusunda İspanya ile mücadeleye teşvik

⁷²⁶ *Calendar of State Papers Foreign, Elizabeth, Volume 17, January-June 1583*, bk. <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol17/pp396-408>.

⁷²⁷ *Calendar of State Papers Foreign, Elizabeth, Volume 19, August 1584-August 1585*, bk. <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol19/pp594-603>.

eder mahiyette ifadeler kullanmakta, İran savaşı sona erdiği takdirde Osmanlı Devleti'nin kendisine yardımda bulunacağını vaad etmekteydi. 1586 yılı İran seferinin gidişatı bakımından Osmanlı'nın lehine olmakla birlikte, mücadelenin sonu henüz gelmemişti. Zaten İran harbinin sebep olduğu devasa insan kaybı ve masrafları karşısında Osmanlı'nın kısa sürede hazırlanıp İspanya'ya harp açması mümkün değildi.⁷²⁸

Diğer taraftan Osmanlı ileri gelenlerinin, Fransız ve İngiliz elçilerinin İspanya tehlikesi üzerine yaptıkları çağrılara büsbütün tesirsiz kalmadığı ortadaydı. Osmanlı Devleti Portekiz'in ilhakıyla birlikte İspanyolların Hindistan'ı ele geçirmiş olmasından dolayı büyük bir rahatsızlık içindeydi. İspanyol gemilerinin Hindistan'dan kıymetli eşya taşımalarını önlemek amacıyla Aden'de demir atmış olan Osmanlı harp gemileri, 1586 yazında Hindistan'da Portekizlilerden ele geçirilen kaleleri tamir etmiş ve mühimmat ile silah getirmekte olan dört İspanyol kadırgasını zapt ederek esir aldıkları kaptan ve reislerini İstanbul'a göndermişlerdi. Bu vaka Osmanlı ile İspanya arasında harp durumunun devam ettiğini göstermekteydi. Bu durum İngiltere seferi hazırlıklarına hız veren II. Felipe'ye karşı Osmanlı ittifakına öncekinden de fazla ihtiyaç duyan İngilizler için umut vericiydi. Fakat İran savaşı bataklığından çıkamayan ve 1586'daki devalüasyonun etkisiyle ekonomisi derinden sarsılan Osmanlı Devleti'nin böyle bir maceraya girişeceği düşünülemezdi. Diğer taraftan İngiltere seferi hazırlıklarına başlayan ve Aşağı Ülkeler'deki isyan hareketine karşı ağır mücadele veren II. Felipe, Osmanlı ile ateşkesi muhafaza etmek zorunda olduğunun farkındaydı. Neticede mutakereyi uzatmak amacıyla 1587 yılında Milano'lu Giovanni Estefano adlı bir casusu gayri resmi elçi olarak İstanbul'a gönderdi. Yeni

⁷²⁸ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 125-127.

gelen gayrı resmi elçi Osmanlı ileri gelen paşalarına 60.000 duka vadederek ateşkesin yenilenmesini istedi.⁷²⁹ Yapılan ateşkes İngiltere Kraliçesi muhalefet etse de Elizabeth tarafından yapılan itirazlara bakılmaksızın 1587’de İspanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ateşkes antlaşması iki yıllığına yenilendi.⁷³⁰

Bunun üzerine İngiliz elçisi 1586 ve 1587 yılları zarfında uzatılan ateşkes antlaşması feshettirmek ve Osmanlı Devleti’nin bir an önce İran harbine son verip İspanya’ya karşı harekete geçmesi sağlamak maksadıyla arka arkaya birkaç defa Hoca Sadettin Efendi vasıtasıyla III. Murad’a “Arzuhal” sundu. Sunulan bu arzuhallerle Osmanlı donanmasını İspanya’ya karşı harekete geçirerek II. Felipe’nin İngiltere üzerine tasarladığı seferi önlemeyi amaçlamaktaydı. Bu hususta 1580’de Portekiz Krallığı tahtını II. Felipe’ye kaptıran Don Antonio’nun masrafları üstlenerek etken rol oynaması bekleniyordu.⁷³¹

Harbone’e göre, İran seferi Osmanlı hazinesini tüketmişti ve büyük ihtimalle de bu savaş henüz sonlanmayacaktı. Bu süre zarfında Padişahın yeni bir teşebbüse girişmek için başka bir masraf yapması imkân dâhilinde değildi. İspanyolların Yenilmez donanmasının İngiltere’yi ele geçirmek için harekete geçtiği bir sırada ve İngiltere’den aldığı talimatlar doğrultusunda Harborne, İran seferinin Osmanlı Hazinesinde yarattığı güçlükleri hesaba katarak III. Murad’a son bir arzuhal daha vermişti. Buna göre Osmanlı Padişahına, İngilizlere sığınmış bulunan devrik Portekiz Kralı Don Antonio’ya, II. Felipe tarafından ilhak edilen krallığını tekrar elde etmesi için yardım ettiği takdirde, hazinesinin kayıplarını fazlasıyla telafi edeceğini, aksi

⁷²⁹ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 125-128, 133.

⁷³⁰ Zinkeisen, *Cilt: 3*, s. 365.

⁷³¹ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 129-132, 135-137.

takdirde, II. Felipe'nin kudretinin ve kötülüğünün aşırı derece artacağını ifade etmişti. Bu arzuhalde, Osmanlı Padişahı'nın talebi üzerine dört yıl önce Kraliçe Elizabeth'in, Don Antonio'nun Portekiz ve Doğu Hind Adaları Kralığı'nı tekrar kazanmasını sağlamak niyetiyle İspanya ile mevcut olan barışı bozarak II. Felipe'ye karşı savaşa giriştiğini, bu yüzden de söz verdiği üzere padişahın donanmasıyla denizden yardım yapmasını beklediğini yazıyordu. Şimdi, Doğu ve Batı [Amerika] Hint Adaları'ndan her yıl İspanya'ya mücevherler, altın, gümüş, baharat, kırmızı, uyuşturucu olarak hasat ile diğer zengin emtia taşıyan gemiler sayesinde yaklaşık otuz milyon altın civarında kazanç sağlayarak çok fazla zenginleşen ve güçlenen İspanya Kralı, bu ticaret faaliyetini tehlikeye düşüren ve İngiliz hükümeti tarafından desteklenen İngiliz korsanlarının önüne geçebilmek amacıyla Kraliçe Elizabeth'e büyük ve itibarlı bir barış teklifinde bulduysa da İngiltere Kraliçesi'nin bu teklifi geri çevirdiğini yazıyordu. Kraliçe'nin niyeti beklenen Osmanlı deniz yardımının önümüzdeki ilkbaharda (yani 1588'de) gönderilmesi idi. Böylece Kraliçe ve Osmanlı Sultanı arasında oluşturulacak ittifak doğrultusunda, Portekizlilerle birlikte, Endülüs'teki Granada, Murcia, Alicante ile birlikte Barselona ve Aragon'dan mağripli Müslümanların da yardımını alacak olan birleşik kuvvetlerin ortak düşmana saldırması öngörülüyordu. Böyle bir fırsatın bir daha tekerrür etmeyeceği vurgulanıyordu.⁷³²

Fakat İran harbi bahane edilerek bu vaadin zamanı gelince yerine getirileceği, Kraliçe'nin İspanya'ya karşı mücadeleye devam etmesini, İspanya Kralı'nın muhakkak hakkından gelineceği, Osmanlı'nın İngiltere'nin dostu olduğu İngiliz

⁷³²*Calendar of State Papers Foreign, Elizabeth, Volume 22, July-December 1588, Bk.*

<http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol22/pp97-110>.

Hükümetine bildirilmişti. Yenilmez donanmanın İngiltere'yi istila üzere harekete geçtiği bir sırada İngiliz elçisinin tüm yardım çabaları böylece boşa çıktı. Neticede 3 Ağustos 1588'de Harborne yerine Edward Barton'u bırakarak İngiltere'ye doğru yola çıktı. Yerine gelen elçiye de Harborne'e yapıldığı gibi defalarca söz verilmesine rağmen bahsi geçen vaat hiçbir zaman yerine getirilmedi. Fransa Krallarından III. Henri ve IV. Henri'ye de aynı maksatla İspanya karşısında yardım vaadinde bulunulmasına rağmen verilen sözler yine Osmanlı Sarayı'nın iç yüzü ve dönen entrikalar yüzünden hiçbir şekilde tutulmadı. 1598'de II. Felipe'nin ölümünü müteakip, İngiltere ve İspanya arasındaki savaş fiilen sona ermekle birlikte, 1603'te Elizabeth'in ölümü üzerine iki devlet arasındaki düşmanlık da sona erdi. Neticede Osmanlı ile İngiltere arasında çok önemli bir dava teşkil eden bu mesele böylece kapanmış oldu.⁷³³

Diğer taraftan İran'la uzayıp giden savaş neticesinde Osmanlı askerinin intizamı ve amirlerine itaati gevşemiş, sınırdaki muhafaza kuvvetleri beylerbeyine karşı ayaklanmıştı. Artık İran'la barış yapmak hem mali, hem iktisâdi, hem de askeri ve siyasi bakımdan zorunlu olmuştu. 14 Ekim 1589'daki Gence mağlubiyeti sonrasında, barış için ilk adımı atan taraf 1590 yılında Şah Abbas oldu.⁷³⁴ Nihayetinde 12 yıl boyunca ülkenin kaynaklarını tüketen, Osmanlı Devleti'ni İspanya ile mütakere yapmaya zorlayarak Akdeniz'den kopmasına sebep olan İran savaşı, arkasında büyük bir iktisadi ve içtimai yıkım bırakarak son buldu.

⁷³³ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 139-140, 161.

⁷³⁴ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 195-196; Rahimi-zâde İbrahim Çavuş, Harimi, *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence*, Haz. Günay Karaağaç-Adnan Eskikurt, Çamlıca, İstanbul 2010, s. 61-62.

D. Savaş Teknolojindeki Gelişmelerin XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında İspanya-Osmanlı Rekabetine Etkisi

Denizlerde barutla ateşlenen topların ilk etkin kullanımının tam olarak ne zaman başladığı bilinemese de on dördüncü yüzyıla uzanan Çin'e ait bazı küçük tunç ve dökme demir deniz topları bulunmuştur. Buna rağmen gemilerde ağır silahların kullanımıyla ilgili en eski kaynak Çin'de değil Avrupa'da bulunmuştur. On dördüncü yüzyılın ortalarında bazı İspanyol gemilerinin savunma amaçlı yaylı tüfek, demir top, kolonborna⁷³⁵ gibi silahlar taşıdığı kayıtlarda mevcuttur. 15. yüzyılda uzun, derine inmeyen, esasen küreklele yüzdürülen ve Avrupa sularında asıl savaş gemisi olarak yüzyıllardır kullanılmakta olan kadırgalarda bu silahlar kullanılmaktaydı. Örneğin Burgonya Düklüğüne ait donanmada bulunan her kadırgada 121,92 cm uzunluğunda, 10,16 cm çapında, üç hazneli en az beş ağır top bulunmaktaydı. Böylece ağır silahların kullanıma başlanması, kadırgalarda büyük tasarım değişikliklerinin yapılmasını hızlandırdı. Artık merkezde yanlarından birkaç hafif topa desteklenen bir ağır top taşıyan pruvada mahmuz özel bir silah platformuna dönüştü.⁷³⁶

Batı'da 1540'lardan itibaren, *galeaza* (mauna) adında şimdiye kadarki en güçlü kürekleli savaş gemisi ortaya çıktı. Küreklele birlikte yelkenlerle yüzdürülen bu gemiler, pupa ve pruva arasında yerleştirilmiş sekizden fazla ağır top ile birlikte daha

⁷³⁵ Uzun mesafeye daha küçük bir top msketi ateşleyebilen bir tür silahtı.

⁷³⁶ Geoffrey Parker, "Ships of the Line", *The Cambridge Illustrated History of the Warfare: The Triumph of the West*, Ed. Geoffrey Parker, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 120-121.

hafif anti-personel silahlarla donatılmış bir mürettebat taşımaktaydı. Her biri bir adam tarafından çekilen üç kürekli sıralar halinde yüzdürülen gemiler olarak tekrar değişen Akdeniz kadirgalarının tasarımı, 1550’de bu sefer üç veya daha fazla adamın tek bir devasa küreği çektiği gemilere dönüştü. Bu gelişme kadirgaların boyutunda bir miktar büyümeye yol açarken, kadirga başı kürekçi sayısı 144’den 180’e hatta 200’e çıktı. Savaşçılarla birlikte bu sayı toplamda 400 oldu. Bunun önemli sonuçları da oldu. Örneğin, daha fazla adam taşınması adam başına erzakı azaltmakla birlikte, denizde geçirilecek her gün için sınırlı depolama alanını tka basa dolduracak şekilde 750-800 litre su koymayı gerektirmekteydi. Bu durum geminin ana üsünden uzakta faaliyet gösterebileceği uzaklığı kısalttı. Ayrıca bir kadirgayı muhafaza etmenin maliyeti 1520-1590 yılları arasında üçe katlanmasına rağmen devletlerin savaş için kaynak seferber etme olanakları arttı. Yani V. Carlos döneminde 100 kadirga ile Akdeniz’e çıkan İspanyol donanmasının II. Felipe dönemindeki mevcudiyeti aşağı yukarı 200’e ulaştı. Artık kadirgalar, daha geniş, tayfa sayısı çok daha fazla, çok daha güçlü silahlarla donatılmış ve silah sayısı artırılmış olduğundan kürekli gemilerle yapılan deniz savaşlarının niteliği büyük bir değişim gösterdi. Bir yanda büyük donanmaların etki menzili önemli ölçüde kısılarırken, diğer yandan liman sayısı ve etkin üsler olarak hizmet edebilecek demirleme yerleri azaldı. Tüm bu gelişmeler karşısında gitgide artan Akdeniz’deki kadirga savaşları, 1560 yılındaki Cerbe, 1565’deki Malta, 1570-1571’deki Kıbrıs, 1573-1574’deki Tunus’ta olduğu gibi güçlü bir şekilde tahkim edilmiş mevkiiler üzerine büyük cephe taarruzları ve 1571’deki İnebahtı gibi büyük filoların demir attıkları limanların yakınında meydana gelen nadir muharebelerden oluşan bir savaş silsilesine dönüştü.⁷³⁷

⁷³⁷ Parker, *Ships of the Line*, s. 121-123.

XV. yüzyılın sonlarına doğru deniz gücünü giderek artıran Osmanlı Devleti, Batı'daki komşularının ve bilhassa Venediklilerin deniz deneyimleri ile denizcilik terimlerini alarak Akdeniz'deki hâkimiyet mücadelesine başlamıştı.⁷³⁸ 1496-1498 yıllarında en önemli tersanesi olan Gelibolu tersanesinde 20 kadirga, 5 kalyata, 8 kayak ve 25 Sandal inşa edilmiş, ayrıca 19 kadirga ile 5 top gemisi onarılmış ve 24 at gemisinin de ikmali yapılmıştı. Bu rakamlar Osmanlı'nın Akdeniz rekabetinde söz sahibi olmak adına denizcilik faaliyetlerine hızlı bir giriş yaptığının kanıtıydı. 1527'de İstanbul'daki tersanenin ön plana çıkmasıyla gemi inşasına rastlanmamasına rağmen Malta, Kıbrıs seferleri ve İnebahtı mağlubiyetinden sonra küçük çaplı da olsa gemi inşa faaliyetlerine devam etmişti. 1571'de Tersâne-i Âmire'de 134 gemi inşa edilirken, İstanbul'la birlikte bu tarihten sonra en önemli tersane Karadeniz kıyısındaki gerekli kaynaklara sahip bulunması sebebiyle Sinop Tersanesi olmuş, 1566'da 15 kadirga, 3 mavna, 1571'de 25 kadirga inşa edilmişti. Osmanlıların Hind Okyanusunda Portekizlilerle mücadelelerinde önemli bir merkez üssü olan Süveyş'teki tersanede ise 1561'de 25 gemi, 1567'de 5 kadirga, 1577'de 4 kalyata, 1580'de Portekiz'in İspanya'ya geçmesiyle birlikte yapılan ateşkese rağmen en azından Hind Okyanusu'nda İspanya ile savaşın devam ettiğini bildiğimiz 1586'da 20 kadirga inşa edilmişti. Buna ek olarak İzmit, Birecik, Basra, Ruscuk, Samsun, Kefken tersaneleri de

⁷³⁸ İdris Bostan, "Gemi Yapımcılığı ve Osmanlı Donanmasında Gemiler", *Türk Denizcilik Tarihi 1*, Ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 327.

faaliyetleriyle yukarıda adını zikrettiğimiz tersanelerin inşaat yükünü hafifleterek Osmanlı Donanması'na katkı sağlamaktaydılar.⁷³⁹

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar çektiri türünden kürekle hareket eden gemiler Osmanlı Donanması'nda faaliyet gösterdiler. Bu gemiler büyük donanma gemileri ve küçük donanma gemileri olarak iki gruba ayrılmaktaydılar. Büyük donanma gemileri baştarda, kadirga, mavna, kalyata ve firkate olarak sınıflandırılırken, küçük donanma gemileri ise karamürsel, palaşkermeler ve ince donanma gemileri idi. Osmanlı Donanması'nın temel direği olan Tersâne-i Âmire'deki inşa faaliyetlerinin büyüklüğü diğer Avrupa Devletleri'nin tersaneleriyle kıyaslandığında daha iyi anlaşılabilirdi. Örneğin yegâne benzeri sayılabilecek olan Venedik Tersanesi'yle karşılaştırıldığında 1583 yılında bu tersanede 11 büyük, yedi küçük kadirga inşası tamamlandığı halde, 1585'de Tersâne-i Âmire'de 12 baştarda, bir kadirga, inşa edilmiş, 11 baştarda ve 36 kadirga tamir edilmişti. Tüm bu verilere rağmen 1574'deki Tunus seferinden 1645 yılındaki Girid seferine kadar geçen 70 yıllık süre zarfında birkaç sefer dışında denize harp için donanma sevk edilmediğinden ve Osmanlı donanması bu derece büyük bir sefer yapmadığı için Tersanedeki faaliyetler sakin yıllardaki gibi kaldı. Bu dönemde bilhassa kadirga, baştarda, kalyata ve mavna inşa edildi. Belki de İspanya ile yapılan ateşkesin zorunlu olarak uzun soluklu bir vaziyet kazanması bunda etkiliydi.⁷⁴⁰

⁷³⁹ İdris Bostan, "İstanbul Dışındaki Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Tezgâhları", *Türk Denizcilik Tarihi 1*, Ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 311, 314-320.

⁷⁴⁰ Bostan, *Gemi Yapımcılığı ve Osmanlı Donanmasında Gemiler*, s. 325-327.

Batı'da ise bunun tam tersi yaşanmaktaydı. 1600'lere gelindiğinde, ana stratejik amaçları gerçekleştirebilecek kürekli savaş gemilerinin bakım maliyeti aşırı derece yükseldiğinden kıyı savunması ve korsanlık dışında Avrupa'nın birçok yerinde kadirga kullanılmaz olmuştu. Artık başlıca savaş gemisi olarak kadirgaların yerini klasik kalyondan yola çıkılarak inşa edilen ana muharebe gemisi almaktaydı. Kökeni 15. Yüzyıla dayanan bu gemiler, üç, bazen de dört direkli olup itici güç sağlamak için bazıları kare, bazıları yanal harekete yardımcı olmak için üçgen biçiminde farklı yelkenlere sahipti. Atlantik'te kullanılan bu yelkenli gemiler, kusursuz seyir niteliği ile keşif yolculuklarını ve deniz aşırı sömürgeleştirmeyi kolaylaştırdılar. Pruvadan top ateşi yapabilen kadirgalara karşı atılan topun mermisinin geri tepmesi kadar gemiye yapılan atışların da etkisini azaltan güçlü yapımı ile bordadan bindirme yolunu açan bu gemiler, her iki yanında bir düzineden fazla ağır topu barındırabilen bunun yanı sıra pruvası ile pupasında ağır toplar ihtiva eden dört bir tarafı ağır silahlarla donatılmış ve şiddetli esen okyanus dalgalarında kadirgalara üstün gelmişlerdi.⁷⁴¹ Çünkü Atlantik Okyanusu'nun şiddetli rüzgârları ve dev dalgaları kürek mahkûmunun hem elindeki küreğini hem de sırtındaki kaslarını çalışmaz hale getiriyordu. Artık düşman gemilerinin birbirine yaklaşarak tokuşturma denilen yöntemle diğer gemiye geçerek mürettebatı alt etmeye çalıştığı kürekli gemiler savaşı güçlü Okyanus dalgalarında geçerliliğini yitirdi. Yelkenli ana muharebe gemileri düşmanlarını batırmak veya tutsak etmek için düşman gemilere tokuşturma yapmaya çalışmak yerine, devasa büyüklükteki ağır toplar sayesinde onlara uzaktan zarar verebiliyordu.⁷⁴²

⁷⁴¹ Parker, *Ships of the Line*, s. 123-124.

⁷⁴² Smith, *a.g.e.*, s. 38-39.

1588'de İngiliz Kraliyet Donanması'nda, II. Felipe'nin İngiltere'ye gönderdiği donanmaya karşı harekete geçen on sekizi 300 tonu aşan ve toplam ağırlıkları 12.000 tonu geçen otuz dört savaş gemisi bulunuyordu. Borda atışı yapabilme özelliği sayesinde uzun menzil tekniğine sahip olan bu gemiler, bazılarına göre çektiri ağırlıklı İspanyol donanmasının bir atış yaptığı sürede beş atış yapmışlardı. İnebahtı'da muharebesini görmüş olan deneyimli askerlere göre, 1588'deki Manş Denizi ile Kuzey Denizi'nde gördükleri bombardıman İnebahtı'dakinden en az yirmi kat daha şiddetliydi. İspanyollara karşı İngiliz üstünlüğü bütün kalyonlarının 17-14 funtluk mermi atan yirmi borda topla birlikte üç ya da dört 30 funtluk mermi atan ağır toplar taşımalarından ileri gelmektedir. İspanyol donanmasına öncülük eden Portekiz kalyonlarındaki her gemi elliye varan top taşımaya karşın, çoğunun 14 funtluk ya da daha küçük mermi atan toplar olması, savaşı İngilizler lehine çevirmede etkili olmuştur. Bu bağlamda, daha çok Okyanus taşımacılığında kullanılan fakat ağır top ve silahlarla ana muharebe gemisine dönüştürülen kalyon teknolojisinde yüksek kalibreli toplar ateşleyebilen ve ortalama 25 top taşıyan 400-500 tonluk gemileriyle Portekiz ve İspanya'nın önüne geçen İngiltere, donanmasının etkili menziline uzatarak çok daha uzak mesafelere sefer yapabilme kabiliyetini artırdı. Öyle ki, Haziran 1596'da 16 kalyonla çıkılan Kadiz seferinde kent ve kalyonlar arasında sayısız atış yaparak ve tek seferde gemi başına ortalama 400 yüksek kalibre gülle ateşleyerek liman şehrini döven İngiliz donanması yepyeni bir savaş tarzını benimsedi. Neticede İspanyol donanmasının İngiltere seferi başarısızlığı ve Kadiz seferi baskını İspanya'nın Okyanus'taki güçsüzlüğünü açığa çıkartmakla birlikte II. Felipe'nin küresel imparatorluğunun kırılmağını göstererek şansını denemek isteyenleri özendirdi.⁷⁴³

⁷⁴³ Parker, *Ships of the Line*, s. 125-126.

E. Batı'daki Çatışmanın Sosyal Arkaplanı

1. Büyük Kopuşun Merkezi Olarak Aşağı Ülkeler

Küresel İspanyol İmparatorluğu açısından sınırları içinde bulunan Aşağı Ülkeler gibi dünyanın en önemli ekonomi bölgesinde patlak veren bir isyanla karşı karşıya kalmak son derece mühim sonuçlar ortaya çıkardı. Protestan reformunun ilk günlerinden itibaren *Lüteryanlık*, *Anabatizm* ve *Kalvinizm* gibi yeni ve çeşitli dini hareketler Brabant ve Felemenk şehirlerinde büyük çapta destek buldu. Aşırı Katolik İspanyol hükümetinin bu dini ayrılık hareketlerini tamamen ortadan kaldırmak için yürüttüğü siyaset, bu şehirlerde hâkim olan fikir hürriyetine aykırıydı. İspanyol otoritesinin artan mutlakıyetçi eğilimi, özerklik haklarını el üstünde tutan yörenin soyluları ve kentlileri arasında tepkiye yol açtı. Temelde yatan ise *reconquista* (yeniden fetih) ruhu ve koloniyel kazanç anlayışını içinde barındıran Kastilya soyluluğu ile Rönesans'ın birçok kültürel akımını destekleyen iş ve ticaretin ileri dünyası arasında vuku bulan karşıt iki medeniyet arasındaki çatışmaydı.⁷⁴⁴

Rönesans'ın birçok kültürel akımının Aşağı Ülkeler'de yayılmasında ve destek görmesinde en temel etken ileri matbaacılık ve yayıncılık faaliyetleriydi. Matbaanın ilk kez VIII. Yüzyılın başlarında Çin'de bulunduğu tartışma götürmese de ileri matbaacılık faaliyetlerinin ilk defa Avrupa'da XV. yüzyılın birinci yarısında ortaya çıktı. Almanya'nın Mainz kentinde en eski ayakta kalan kitaplar oynar metal harflerle basılmıştı. Kuşkusuz Rönesans'ın en büyük buluşu tipografi (forma uygun yazma) matbaacılığıydı. İlk olarak XV. yüzyılda yavan entelektüel payeli ve üç bin civarında nüfusa sahip olan bir kilise sermayesi idaresinde önemli bir ticari girişim olarak belirdi.

⁷⁴⁴ Blockmans, *a.g.m.*, s. 127.

Manastır ve Katedral meclisleri Latince inciller, dua kitapları, Mezmurlar ve karşılıklı okunan ilahi kitaplarının basımı için sözleşme yaptılar. Matbaacılık faaliyetleri 1460-1500 tarihlerinde büyük bir yayılma gösterdi. Basılan kitaplar kasabalarda yaşayan Tüccarlar, varlıklı zanaatkârlar, avukatlar, hükümet memurları, doktorlar ve öğretmenler arasında doyumsuz bir taleple karşılandı. Bu durum dini kitaplar yanında seküler kitapların basılmasına imkân sağladı. Latince ve anadilde dilbilgisi kitapları, sözlükler, ansiklopediler, matematik, astroloji, tıp ve hukuk ile ilgili yeni başlayanlar için metinler, yerel ve evrensel tarih kitapları, sevilen dua el kitapları, Latince klasikler olarak her türden yararlı kitap basıldı.⁷⁴⁵

1500'ler itibariyle yayım evleri yaklaşık kırk bin baskı yapan altı milyon kitap basmışlardı. Kitapların niceliğindeki bu inanılmaz artışın kaçınılmaz olarak önemli kültürel sonuçları oldu. Matbaacılık bir bütün olarak entelektüel çalışmayı tek başına bir insan aktivesi olmaktan çıkarıp kolektif bir eyleme dönüştürdü. Böylece bireysel problemlere tatbik edilen entelektüel çabanın boyutu genişledi. İleri basım yöntemi imge ve fikirlerin yayılmasını hızlandırdı. Görsel sanatlar yeni ve daha geniş halk kitlelerine ulaştı. Rotterdam'lı Erasmus'un yazını basılmış kelimeler vasıtasıyla Avrupa'daki her entelektüel muhite ulaşırken, Michelangelo tarafından yapılan çalışmaların gravürleri Sistine Şapeli'nin tavanındaki çıplak resimlerin duruşunun düzenlenmesinde kullanıldı. Fakat matbaanın en etkili kullanımı Luther'in devrimci fikirlerinin, yani Hıristiyan reformunun muzaffer bir şekilde Katolik dünyasında yayılmasıyla ortaya çıktı. Sonuçta ister istemez toplumun aydınlanmasındaki devrimci rolü büyük olan bazı basılı kitaplar, hem seküler hem de kilise otoriteleri tarafından

⁷⁴⁵ Eugene F. Rice-Anthony Grafton, *The Foundation of Early Modern Europe*, W.W. Norton and Company, Inc., USA 1994, s. 2, 4-6.

tehlikeli görülüp sansüre uğradı. 1560'lar itibariyle Batı Avrupa'da her türlü kitabın sansürü yaygınlaştı. Bir taraftan yazar, yayıncı ve matbaacı, diğer taraftan kilise ve hükümet sansürcüleri arasında yaşanan mücadele asli ideolojik çatışma çağında vicdan özgürlüğü ve entelektüel hürriyet için bir savaş vaziyeti aldı.⁷⁴⁶

Anvers yayıncılıkta Aşağı Ülkeler'in ve Avrupa'nın merkezinde yer almaktaydı. Anvers'i matbaacılar için en önemli faaliyet merkezi yapan, Christopher Plantijn tarafından 1555'de kurulan yayınevi oldu. Plantijn'in başarısı, Latin, Yunan, İbrani, Süryani, Arami dillerinde İncili basmasıydı. Büyük kargaşa döneminde güvenlik problemleri sebebiyle 1583'de Leiden'de bir şube açtı. Plantijn dini, hümanistik, didaktik, akademik kitaplar, yönetmelikler ve risaleler olmak üzere 1887 kitap ve 563 kapaksız yazı bastı. Plantijn gibi yayıncıların ve matbaacıların sayesinde dini ve siyasi olmak üzere yeni fikirlerin yayılması özendirildi. Özellikle risaleler bunda önemli paya sahiptiler. On altıncı yüzyılda Aşağı Ülkelerde on bin risale yayınlandı ve bunlar orta sınıfın fikirlerini etkilemekle birlikte, Felemenk İsyanı sırasında kilit rol oynadılar.⁷⁴⁷

Aşağı Ülkelerde Anabatist hareketi konu dışı tutarsak Katolik dışı yapılanmanın başında, Lutheryan hizipten ayrılan Kalvinizm gelmekteydi. 1550'lerde Cenevre merkezli Kalvinizm öğretisi, Aşağı Ülkeler'de, aşama aşama önce Fransızca konuşan, daha sonraları da Felemenkçe konuşan bölgelere nüfuz etmeye başlamıştı. 1559'dan sonra ise Kalvinizm, Aşağı Ülkeler'de önemli bir aşama kaydetti. 1562'de Calvin'in taraftarları, bir yeraltı kilise ağı kurmakla meşguldüler. Aşağı Ülkeler'de ilk Kalvinist kilise Anvers'de, ikincisi ise Fransızca konuşan ve Fransa'daki olaylarda Kalvinistlerin Huguenotlarla temasında önemli bir merkez üssü görevi üstlenen

⁷⁴⁶ Rice-Grafton, *a.g.e.*, s. 7-8, 10.

⁷⁴⁷ Blockmans, *a.g.m.*, s. 124-125.

Tournai'de kurulmuştu. Üçüncü merkez üssü ise İngiliz sığınmacı kiliselerinin etkisinin çok güçlü olduğu Flanders'in batısındaki en büyük endüstriyel alandı. Bu bir bakıma 1560'lar itibariyle Kalvinizm'in hızlı bir radikalleşme süreci içine girdiğini göstermekteydi. 1561'de ilahiler söyleyen kalabalık Tournai ve Valenciennes sokakları boyunca yürüyerek artan Protestan tutuklamaları ve idamları karşısında tepkisini göstermişti. Öyle ki, 1562 yılının paskalya bayramı sırasında Kalvinistler açıkça ortaya çıkarak Flanders'de halka açık ilk vaazlarını verdiler. Nisan 1562'de Valenciennes'de çıkan bir ayaklanmada idam edilmek üzere hapis tutulan iki Protestan özgürlüğüne kavuştu. Hemen ardından Temmuz 1562'de, Felemenk köyü Boeschepe'deki kilise avlusunda ilk silahlı kitlesel buluşma gerçekleşti.⁷⁴⁸

Engizisyon mahkemeleri aracılığıyla Protestanları kovalayan ve üzerlerinde baskı uygulayan krala karşı Felemenk Kalvinist Protestan liderleri, 1562'de Anvers'de toplanarak hapis yatan dindaşlarını zor kullanarak özgür bıraktırma konusunda asli bir karar aldılar. Haziran 1562'de Anvers cemiyeti görevlileri ve kilise meclisi, engizisyon hâkimliğinin konumu ve Hıristiyanlara acı çektiren hükümetin gücünün meşruiyeti meselesi üzerine Londra'da toplanmalarına rağmen görüşmeler çözümsüz kaldı. Bununla birlikte hükümet yöneticilerini mevcut politikaların isyan ve direnç yaratabileceği hususunda uyarmakla yetindiler. Anlaşılacağı üzere 1560'ların ilk yarısı boyunca Kalvinistler, 1561'de yayımladıkları *The Confession of faith* (İnancın İtirafı) gibi tezlerle krala karşı direnç göstermeme kuralı üzerinde ısrar ettilerse de Pandora'nın kutusu 1566 ilkbaharında batı Flanders'da başlayan ve kısa sürede Aşağı Ülkeler'in diğer kısmına yayılan geniş kapsamlı bir sokak vaazıyla birlikte açıldı. Haziran'da 20.000 insan, Anvers dışındaki bir mitingde toplanırken 1566 yazı

⁷⁴⁸ Gelderen, *a.g.e.*, s. 66-68,74.

Hollanda'daki Protestanlar için bir dönüm noktası oldu. 10 Ağustos'ta Felemenkçe konuşan Westkwartier'de başlayan İkonoklast [Putkırıcı] öfke Aşağı Ülkeler'i ezip geçti.⁷⁴⁹

Tüm bu protestolardaki asıl amaç II. Felipe tarafından uygulan Protestanlar üzerindeki baskı rejiminin hafifletilmesi olsa da 1567'de Alba Dükü'nün Aşağı Ülkeler'e varmasıyla birlikte sorumlularının Sorunlar Meclisi adlı olağanüstü mahkemece acımasızca cezalandırılmasından sonra Katolik dışı dini yapılanma ve Kral arsındaki uçurum derinleşti. Sorunlar Meclisi'nin faaliyet göstermesiyle birlikte hem ikona kırıcı hem de yeni filizlenen kuzeydeki Kalvinist cemaatler, Doğu-Frisia'daki Protestan reform hareketinin önemli bir merkezi olan Emden'e kaçtılar. 1568 ve 1571 yılları arasında Emden'de yapılan sinodda [rahipler meclisi] isyan başarıya ulaştığı takdirde bir Kalvinist kilise kurulması ve sürgünde olanların geri dönebilmesi için bir tasarı hazırlandı.⁷⁵⁰

Deniz dilencileri adlı birliklerin 1 Nisan 1572'de Brill'i ele geçirmesiyle birlikte, Hollanda Eyaleti'nin çoğu yaz mevsimi başında isyanın lideri olan Orange prensi tarafından hâkimiyet altına alınmış bulunuyordu. Böylece Protestanlığın Aşağı Ülkeler'e geri dönüşü gerçekleşti. Hollanda Eyaleti'nde isyana iştirak eden kasabalarda destekçilerinin hepsi Protestan olmamasına ve kent nüfusunun Katolik nüfusuna sadakatle bağlı kalmasına rağmen Kalvinist kilise resmen tanındı. 1572 ve 1573 yıllarında Katoliklikler, Orange Prensi tarafından ilan edilen din barışı altında halka açık ibadethane ve devlet dairelerinde eşit haklarını korumaktaydılar. Fakat 1573'den

⁷⁴⁹ Gelderen, *a.g.e.*, s. 75, 81-82.

⁷⁵⁰ Jo Spaans, "Reform in the Low Countries", *A Companion to the Reformation*, Ed. R. Po-chia Hsia, Malden, Oxford ve Melbourne 2003, s. 123-124.

itibaren isyan hareketine bağlılık Katolikliği tanımama anlamı taşıdığından Katolikler de yavaş yavaş siyasi makamlardan uzaklaştırılmaya başladılar. 1576'da Genth Barışması ile birlikte savaş sona erdiğini ilan eden Sınıflar Meclisi, dini ve siyasi statükoyu kabul etti. Kalvinist kilise, Orange Prensi'nin hükümdarlığındaki Hollanda ve Zeeland Eyaletlerinin kamu kilisesi olurken, Aşağı Ülkeler'deki diğer eyaletler krala bağlı ve Katolik olarak kaldılar. Fakat hertiklere uygulanan kovalamaca ve yasaklamalar askıya alındı. 1579'daki Utretch ve Arras Birlikleri, iki ayrı dine sahip eyaletler arasındaki kutuplaşmayı arttırdı. 1581'de Kalvinist Kuzey II. Felipe'ye olan bağlılığını reddedip bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, Kalvinist Kilisesi de kamu kilisesi oldu.⁷⁵¹

Papa XIII. Gregorio'nun Temmuz 1578'de isyanı destekleyenlerle güçbirliği yapmayı Katoliklere yasaklayan ve aksi takdirde dinden çıkarılacakları hususundaki fermanı, isyan hareketiyle barışmayı düşünen Katolikler için bir tehditti. Kalvinist vaizlerin şimdi yüzleştikleri bir paradoks ortaya çıkmıştı. İsyanın hâkim olduğu bölgelerde Katolik kiliseyi terk eden insanlar, yeni kurulan kiliseye kayıtsız kalmaktaydılar. 1587'de Holanda Eyaleti'nde Kalvinist kiliselerin mensubu nüfusun onda bir oranında olduğu sanılmaktaydı. Bu oran Alman ve İngiliz standartlarıyla kıyaslandığında oldukça düşüktü. Kalvinist kamu kiliselerine katılması hususunda insanların cesaretini kıran ise siyasi ve askeri güvensizlikti. Fakat Katolik kilisesini savunmaya yönelik gönüllülerin oranı bu oranın da altındaydı. Kalvinist Cumhuriyetin ilk yılları sırasında ne Katolik kilise, ne de Kalvinist kilise toplumun dini sadakati üzerinde kontrol sahibi olamadı. Fakat Kalvinist kilise, daha militan, insanlar arasında daha hızlı bir şekilde destek bulmayı başardığından Katolik dinine karşı

⁷⁵¹ Spaans, *a.g.m.*, s. 125-126.

toplumu ve milis baskıyı harekete geçirme ve gösteriler yapma kabiliyetinin çok daha yüksek olması; diğer taraftan Kalvinist Kilise şimdi kamu kilisesi olduğundan devlet desteğini güçlü bir şekilde arkasına almış bulunması Kalvinist mezhepleşmenin istikrarlı bir şekilde ilerlemesini sağladı.⁷⁵²

Bu arada Parma Dükü Alexander Farnase'nin askeri seferleri Güney Aşağı Ülkeleri'ni İspanya yönetimi altında birleştirdi. 1585'de en önemli ticaret limanı Anvers'in ele geçirilmesiyle birlikte Katolik rejim, yeniden diriliş mücadelesinde en ileri adımını atmış oldu. Kalvinist, Lutheryan, ve Yahudi tüccar ailelerine şehirdeki gayrimenkullerini satıp göç etmeleri için iki yıl süre tanındı. Bu durum karşısında, Kalvinist, Lutheryan, Yahudi ve Mennocu bir çok tüccar ve becerikli zanaatkar, endüstriyel hinterlandını ve şehirlerini terk ederek 1579 tarihli Utrecht Birliği'nde Birleşik Eyaletler'in tüm vatandaşlarına inanç özgürlüğünün garanti edildiği Kuzey'e ilerlediler. Parma Dükü'nün heretiklerin şehirlerini terk etmesi doğrultusunda yaptığı baskı neticesinde Kalvinist Kuzey'e gidenlerin sayısı 200.000'i buldu. 1589 yılı itibariyle Anvers nüfusu 42.000'e kadar geriledi. Bu 1560'lardaki oranın yarısından daha azına tekabül etmekteydi. Şimdi Amsterdam yeni ticaret merkezi olarak ortaya çıkmaktaydı ve Felemenk Cumhuriyeti inanç açısından çok daha fazla çeşitlilik göstermekteydi. Fakat yine de inanç özgürlüğü kendi içinde ibadet özgürlüğünü ifade etmemekteydi. Katolikliğin tüm dini örgütlenme ve toplu ibadet biçimlerini reddeden yeni bir ceza yasasının ilanıydı. Yani siyasallaşan bir dini yapılanma yasaktı. Yahudilere belirli ayrıcalıklar verilirken, resmi olarak Protestan rejimi altında yaşamaya hazır olmayan Katolikler, Karşı Reform'un yeniden diriliş süreci başlattığı

⁷⁵² Israel, *a.g.e.*, s. 362-363,365.

Güney'e göç ettiler. Arta kalanlar ise piskoposluklar yönetimi altında yeni bir Katolik toplum üyesi oldular.⁷⁵³

Kalvinizm durdurulamaz yükselişi karşısında Karşı Reform harekâtının lideri olan Cizvit tarikatı, eski dine olan sadakati canlandırmak adına harekete geçti. Papa tarafından atanan büyük Cizvit misyoneri Felemenk Sasbout Vosmeer, 1583'de Hollanda Eyaletine vararak Delft ve Utrecht'de bu yeni oluşturulan cemaatin ilk piskoposu oldu.⁷⁵⁴ Bu noktada Papalık, Cumhuriyet'i bir alan çalışması olarak gördüğünü göstermekteydi. Fakat Bastırılmış varlığına rağmen Karşı Reform'dan ilham alan ve manastırları lav edilmiş olan Katolik dindarlığa, Katolik örgütlenme, ibadet, papazlık vazifesi kamu görüş alanından uzak kaldığı ve en önemlisi de ruhban sınıfı Felemenk Protestan yetkililere sadakatsizlik yapmadığı sürece bu bölgede gelişmesi hususunda izin verildi. Felemenk Cumhuriyeti'nin dini inançlara yönelik genellikle toleranslı olarak ifade edilen politikası, diğer bir dini cemaat olan Yahudiler için de bir özgürlük alanı yarattı. Bu durum, on altıncı Yüzyılın sonunda Sefarad olarak tanımlanan İberya Yahudileri'nin büyü çoğunluğunun Amsterdam'da toplanmasına vesile oldu. Fakat yine de Kuzey'deki mevcut özgürlüğe rağmen Felemenk Cumhuriyeti'nin dini yerleşim mahiyeti dine dayalı devletin sıradan Avrupa biçiminin bir türüydü. Öyle ki, yöneticiler hem finansal hem de manevi açıdan kamu kilisesini desteklediler. Siyasi yetki ve devlet memuriyeti çoğunlukla Kalvinist kilise üyelerine ayrıldı. Karşıt görüşlü dini cemaat üyeleri yetkin konumlardan uzaklaştırıldı

⁷⁵³ Spaans, *a.g.m.*, s. 126, 130; Blockmans, *a.g.m.*, s. 140.

⁷⁵⁴ Israel, *a.g.e.*, s. 366, 377.

ve toplumsal olarak sık sık dezavantajlı konumda kaldılar. Anlaşılan o ki, hiyerarşik toplumsal ve dinsel ayırım sonrasında da gelişmeye devam edecekti.⁷⁵⁵

2. Kopuş Döneminde Bilim ve Kültür

Artık 16. yüzyıl sonları Orta Avrupa için umutsuzluk sınırlarının zorlandığı yıllardı. Ünlü Felemenk dilbilimci, Hıristiyan hümanist ve bilge Justo Lipsio, 1577' yılından öldüğü tarih olan 1606 yılına kadar aralarında ünlü bilgin Benito Arias Montano'nun da bulunduğu İspanyol hümanistleriyle yaptığı Latince yazışmalarında Avrupa'nın evrensel mezarı olarak Aşağı Ülkeler'in uğursuz yazgısını (*Commune sepulchrum Europae sumus*) ortaya koymaktaydı. Çünkü toplumda yaşanan gerilim kaçınılmaz olarak oldukça uzun süren yıkıcı bir savaşla sonuçlanmıştı. Toplum kontrol edemediği ülkeyi kaosa sürükleyen gelişmeler karşısında bir bahtsızlık duygusuna sürüklenmişti. Çareyi Antikçağ kaynaklarında arayan hümanistler, [Lucius Annaeus] Séneca ve diğer acıya dayanıklı olanların eserlerini özenli bir şekilde okuyarak entelektüel dünyaya tercümelerini kazandırmışlardı. Onlara göre; hayat karşısında insan davranışı acı çekmemek ya da acıyı azaltmak için boyun eğmeli ve kayıtsız kalmalıydı. Fakat yine de baskıcı mevcut statüko muhafaza edilse bile mümkün olan en kısa zamanda yaşanan acıdan kurtulmaya çalışılmalı ve düşmanlıkları durdurmanın bir yolu bırakmaksızın aranmalıydı. Toplum psikolojisinde yaşanan bunalım sebebiyle endişelerini yatıştırmak isteyen bazı insanlar gündelik hayattaki sosyal ilişkilerinden uzaklaşarak inzivaya çekilip kendilerini dualara vermekteydiler. Öyle ki, dünya zevklerinden uzaklaşıp çileciliği tavsiye eden eserler kitapçılarda ve basımevlerinde artmıştı. Savaşın uzaması neticesinde insanlar nihai

⁷⁵⁵ Spaans, *a.g.m.*, s. 130-131.

zafer hakkında şüphelerini gün be gün büyütmişlerdi. Düşmanı bastırmaktansa birlikte yaşamayı kolaylaştıran bir barış antlaşması yeğlenir olmuştu. Artık yavaş yavaş dini ve askeri cepheyi siyasi ve iktisadi olana doğru taşıma fikrine ışık tutulmaktaydı.⁷⁵⁶

Ünlü Felemenk matematikçi Simon Stevin, bu karmaşa döneminde 1586'da ondalık sayıları yaygınlaştırmıştı. Kesirler olmadan yalnızca sayılarla hesap yapma sanatı olarak kendisinin tanımladığı bu yöntemde her şeyin başlangıcında ne garip olduğu, sayıların onda birin kuvvetleri şeklinde yazıldığı görülmektedir. Parada, ağırlıkta ve ölçülerde ondalık sistemi ilk olarak o tanımlamış, örneğin 237.578 yazılan sayıyı Stevin $237^{\circ} 5^1 7^2 8^3$ yazmaktaydı. Yine mekanik alandaki ilerlemelere katkı sağlamış, kaldıraç ve makaraları Gerolamo Cardano olurken, Stevin kuvvetlerin bileşkesini açıklamıştı. Ayrıca kararlı ve kararsız denge arasındaki farka dikkat çekmiş, sıvılardaki basıncın içinde bulunduğu kabın şeklinden bağımsız olduğunu ve sıvı yüksekliğine bağlı olduğunu göstermişti. O ve diğer bazı bilginler gelgit olayının aydan kaynaklandığını ortaya atmışlardı. Manyetizma üzerinde de çok durulmuş, 1581 civarında İngiliz Robert Norman ilk kez pusulanın meylini ve eğilme derecesini açıklamıştı. William Gilbert De Magnete, "Magneticisque Corporibus et de Magno Magnete Tellure (Mıknatis, Manyetik Cisimler ve Dev Bir Mıknatis olarak Dünya)"

⁷⁵⁶ Miguel Ángel Echevarría, *Flandes y La Monarquía Hispánica (1500-1713)*, Silex, Madrid 1998, s. 111-112; Luis Simbaqueba Reina, "reseña a Alejandro Ramírez", *Thesaurus*, Tomo XXII., Núm. 3, 1967, s. 495-496; Jose Solís de los Santos, "En torno al 'Epistolario de Justo Lipsio y Los españoles: el aragonés Bartolomé Morlanes y Malo (1576-1649)'", *Humanismo y Pervivencia del Mundo Clásico*, Ed. José María Maestre Maestre, Joaquín Pascual Barca, Luis Charlo Brea, Acañiz, Madrid 2002, s. 1332.

adlı eserinde bu ve diğer gözlemleri toplamıştı. Dünya'nın kendisinin de bir mıknatıs olduğunu keşfederek büyük bir buluşa imza atmıştı.⁷⁵⁷

Ortaçağ doğa görüşünün temeli olan ve duyularımızın bize doğrudan doğruya göstermekte oldukları görünüş üzerinde kurulan Aristoteles'in doğa sistemi 1473-1543 tarihleri arasında yaşayan Nikolaus Kopernikus tarafından yıkıldı. Kopernikus doğanın gerçek yapısı ile subjektif kavrayışımızın gösterdikleri arasında büyük bir ayrılığın olduğunu kesin olarak tanıtarak yeni doğa anlayışını son kesin biçimde yaklaştıran bu anlayışın bugüne değin değişmeyecek temelini kurdu. Yüzyılın en büyük eseri "De revolutionibus orbium coelestium (Gök cisimlerinin dönmesi)" adlı yapıtında Kilise'nin binlerce yıllık resmi görüşü olan görüşü yıktı. Buna göre Aristoteles-Ptolemaios sisteminde bütün gök cisimleri evrenin merkezinde bulunan ve kendisi duran yerin etrafında hareket etmekteydi. Kopernikus ise güneşi ortaya koymakta, içlerinden bir de kendi eksenini üzerinde dönen dünyanın da bulunduğu öteki gezegenleri güneşin etrafında döndürüyordu. Rönesans'ta Kopernikus'u destekleyenler, yeni kuramı anlamak için Kilise'nin boyunduruğundan uzak insanın "özgür bir ruh" olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu durum Rönesans'ın hayat duygusuna çok uygundu.⁷⁵⁸

16. yüzyılda bilimsel düşünce henüz felsefeden kopmamış ve teolojiden güç bela ayrılmıştı. Kopernikus'un "gün-merkezlilik" kuramını kabul eden ilk filozof 1548-1600 yılları arasında yaşayan, teoloji doktorası bulunan ve Kilise'nin bir çok doktrinine karşı çıktığı için yakılarak idama mahkum edilen İtalyan Giordano Bruno idi. Bruno, günmerkezlilik teorisini aştı, bazı bakımlardan eski teoriye bağlı lalan

⁷⁵⁷ Smith, *a.g.e.*, s. 149-150, 153.

⁷⁵⁸ Gökberk, *a.g.e.*, s. 199-200.

Kopernikus'un Ptolemaios (Batlamyus)'a ait kristalli yapıya sahip küre (güya gezegenler bu kürelerin içine iliştilmiş) kuramını terk ederek sayısız dünya gezegen ve güneşe sahip merkez ya da döngesiz, ucu ya da sınırı olmayan sonsuz bir evren tasarladı. 1568-1639 tarihinde yaşayan diğer bir İtalyan Tommaso Campanella, Kopernikus'un kuramını destekledi, Bruno'nun lehine konuştu. Artık 16. Yüzyılın son çeyreği itibariyle daha çok insan yıldızlar ve gezegenlerle ilgilenmekte, hareketlerini gözlemleyip karşılıklı ilişkileri hakkında kafa yormaktaydı. Nihayet Kopernikus kuramları üniversitelerde tartışılmaktaydı.⁷⁵⁹

Ünlü İspanyol din-bilimci Diego de Zuñiga (1536-1597), Eyüp hakkında yazdığı sansürcülerin onayından geçen bir tefsirinde Kopernikus astronomisini tanıyordu. Fakat zamanla kuramın sonuçları netleşmeye başlayınca Kilise, Katolik gerçeğine zarar vermemesi için bu kurama karşı çıktı. Bu yeni kuramın ayrıntılarındaki bazı hataların düzeltilmesi ve gerekli açıklamaların yapılması çok sonra Galilei Galileo ve Newton'a kaldı. Fakat Galileo işkence tehdidiyle dine aykırı görüşlerinden dönmeye zorlandı. Fransa'da Jean Bodin (1530-1596) ve İngiltere'de Francis Bacon (1561-1626) Kopernikus'un kuralını reddettiler. Tycho Brahe (1546-1601) Kopernikus ve Ptolemaios sistemleri arasında bir orta yol arayarak merkezci bir kuvvet onu parçalara ayıracağı için dünyanın kendi eksenini etrafında dönmediğini, ayrıca sabit yıldızların yerlerinin değişeceği için güneşin çevresinde de dönemeyeceğini iddia etmekte, dünyayı güneşin ayın ve yıldızların yörüngelerinin merkezi, güneşi de gezegenlerin yörüngelerinin merkezi olarak kabul etmekteydi. Bu tür çalışmalar astronomide yeni gelişmeleri doğurdu. Değişmeksizin 365 beş gün olarak varsayılan yılın uzunluğu her dört yüzyılda bir fazladan üç gün sayıldığından Miladi takvimdeki

⁷⁵⁹ Jensen, *a.g.e.*, s. 331-333.

bu hatanın düzeltilmesi gerekti. O güne kadarki hatalar için on günü atlamak ve ondan sonraki günler için de 400'e bölünmeyen her yüzyıl başını artık yıl olarak değil normal bir yıl olarak saymak şeklinde bir çözüm önerildi. Papa XIII. Gregorio 4 Kasım 1582'nin ertesini günü olarak 15 Kasım 1582'nin kabul edilmesini emretti. İspanya, İtalya, Portekiz, Almanya, Aşağı Ülkeler'de bu durum hemen kabul gördü. İngiltere ise bu uygulamayı kabul etmek için 1752 yılına kadar bekledi.⁷⁶⁰

16. yüzyıl ve 17. yüzyılın başlarındaki Avrupa kültürü, iyimserliğin yerine korku ve şüphenin hâkim olduğu bir çağ idi. Bu dönemde bilimsel ve felsefi ilerlemeden ziyade görsel sanatlar, müzik ve edebiyat gibi alanlardaki başarılar daha fazla gözle görülür nitelikte oldu. Rönesans'ın en büyük üç ustasından ikisinin 1519'da Leonardo da Vinci ve 1520'de Raphael'in ölümü genellikle bir çağın sonuna işaret eder. Üçüncü büyük usta Michelangelo 1564'e kadar yaşadı. 1520'lerde Michelangelo'nun tarzında büyük bir dönüşüm vuku buldu. Maniyerizm (Üslupçuluk) adında bir akım Yüksek Rönesans döneminde tüm ressamların çizimlerinde hâkimdi. Michelangelo'dan sonra Maniyerizm'in en önemli temsilcileri 1518-1594 yılları arasında yaşayan Venedik'li ressam Tintoretto ve Venedik'te eğitim görmüş Yunan doğumlu El Greco olarak tanınan Domenikos Theotocopulos oldular. 1541-1614 yılları arasında yaşayan El Greco sonradan İspanya'ya yerleşmesine rağmen İtalyan geleneğinde çizdi. Maniyerizme yol açan formların bozukluğu ve planlanmış aşırılığı ile güçlü duyarlık ve görsel zarıflık gösteren çalışmalar El Greco tarafından ifade edildi. Yüzyılın sonlarına doğru Maniyerizm'in yerini alan üslup Baroktu. Rönesans çalışmasını temsil eden Baskın etkileri ve maddi bir realizmi vurgulayan ve ideal insan vizyonunu bir kenara bırakan bir tarzı. Barok tarzı 16.

⁷⁶⁰ Smith, *a.g.e.*, s. 158-160.

yüzyılın sonlarında 1573-1610 arasında yaşayan Caravaggio ve 1573-1610 yılları arasında yaşayan Annibale Carracci gibi birkaç ressamın başarısı sayesinde Roma'da tam olarak ortaya çıktı ve hâkim oldu. Mimaride en başarılı tarz Barok oldu. Aziz Peter Katedrali, 1575-1584 tarihlerinde inşa edilen Gesù Roma'daki en önemli örnekleriydi. 16. yüzyılın sonlarında Kuzey Avrupa'ya sıçrayan üslup 1577-1640 arasında yaşayan Felemenk bir Katolik olan Peter Paul Rubens tarafından kendi has bir tarzda geliştirildi. Rubens'in İspanyol Aşağı Ülkeler'inin tek birinci sınıf ressamı olarak hizmet verdiği sırada, Kuzey'in isyancı eyaletlerinde idolatrik resimler barındırmayan Felemenk hayatının gerçek refahını yansıtan ve seküler konular ya da İncil'e ait hikâyelerin anlatıldığı bir sanat gelişti. İspanya'daki 1559-1660 yılları arasında yaşayan en büyük temsilcisi ise Diego Velásques oldu.⁷⁶¹

Barok tarzı Edebiyat ve müziğe de tatbik edilmekle birlikte özellikle dramada ifade edildi. 16. yüzyılın sonlarına doğru edebiyatın altın çağı İtalya'da sona ererken, şimdi İspanya'da doğmaktaydı. İspanyol edebiyat coşkusunun ortaya çıkışı en çok dramada kendini gösterdi. 16. yüzyılın son çeyreği itibariyle tiyatro İspanya'da şimdiden popülerdi. 1562-1635 yıllarında yaşayan Lope de Vega, insan varlığının ikilemi ve beyhudeliğini vurgulayan gamsız, muzip ve hicveden oyunlar sergiledi. İnsan doğasının derinlerine inmeyi deneyip onur ve ahlak açmazları ile mücadele etti. Tirso de Molina, Juan Ruíz de Alarcón ve Rojas Zorrilla da İspanyol edebiyatının ilk sırada gelen dramaturglarındandı. Aşağı Ülkeler'deki en büyük Felemenk dramaturg ise 1587-1679 arasında yaşayan Joost van den Vondel oldu. Kullandığı görkemli dil sayesinde en ünlü Barok şairi olarak adlandırıldı. Kalvinist hemşerilerinin dini hoşgörüsüzlüğünü kınayan Vondel, "Lucifer" adlı şaheserinde davranış özgürlüğü ve

⁷⁶¹ Nauert, *a.g.e.*, s. 273-275.

insanın kudretini vurguladı. İngiltere’de ise dramanın coşkunu William Shakespeare (1564-1616) ile zirveye çıkardı. Çağdaşı ve yakın dostu Ben Jonson (1573-1637) “The Alchemist (Simyacı)” ile güçlü ve canlı bir tiyatro eseri ortaya koydu.⁷⁶²

Barok dönemi aynı zamanda gösterişli ve çarpıcı bir müzikal edebiyat üretti. Reform Hareketi, Luther’in kendi müzik aşkından doğan bir gelenek, ilahi beste ya da cemaat ilahisi geleneğine katkı sağladı. 1524-1594 yılları arasında yaşayan Kilise müzikçisi Giovanni Pierluigi da Palestrina, müzikte Katolik Reform ruhunda erken Felemenk geleneğini izleyerek geç ortaçağ zarfında zorla sokulan birçok seküler unsurdan kilise müziğini arındırdı. Geleneksel ve muhafazakar Roma’ya karşı Venedik bu dönemde yenilikçi müzikal geleneğin merkezi oldu. Bu üslubun öncüsü 1557-1612 yılları arasında yaşayan büyük besteci Giovanni Gabrieli oldu. Vokal müziği enstrümandan ayırdı. Ayinlerde kendine has bir düzenlemeden bağımsız olarak enstrümansız çok sesli ilahiler üreten Gabrielli, geleneği tanımayabildi. Halefi Claudio Monteverdi ile daha özgür bir müzik ortaya çıktı. 1607’de Müzik ve drama ile iç içe geçmiş yeni bir Barok türünün ilk tam boy çalışması olan opera, “Orfeo” adlı eserinde vücut buldu.⁷⁶³

3. Osmanlı’da Bilim ve Kültür

Geleneğin değişmez yollarında yürüten Osmanlılar için bilim hayatı özgünlükten uzaktı. Müslüman Osmanlı vatandaşı için bilim yeni bir bilgi üretmekten ziyade, daha önceki nesiller tarafından işlenmiş olan malzemeleri mümkün olduğu kadar çok geniş bir biçimde elde etmek anlamına geliyordu. Bu doğrultuda en fazla

⁷⁶² Jensen, *a.g.e.*, s. 357-358.

⁷⁶³ Nauert, *a.g.e.*, s. 275-276.

saygıyı dini bilgi ve medeni hukuka ait işleri düzenleyen fıkıh görüyordu. Derin düşünceden ziyade Osmanlı bilginlerinin en büyük meziyetleri hafıza ve sebatlı çalışma idi.⁷⁶⁴

Fatih Sultan Mehmet'in tahta çıkmasıyla birlikte pozitif bilimler olmasa bile felsefi ve ilmi düşünüşün Osmanlı Devleti'nde geliştiği görüldü. Birçok antikçağ filozoflarının yapıtlarını ve Batı'da çıkmış eserleri Fatih'in emriyle Yunanca ve Batı dillerinden Türkçe'ye çevrildi. Fatih, örneğin Ptolemaios (Batlamyus)'un coğrafya ve astronomi gibi Bizans'tan kalan antikçağ eserlerini sarayında biriktirmekte ve Doğu ve Batı bilginlerini etrafında bulundurmaya pek sevmekteydi. Fatih'in kütüphanesi, Doğu ve Batı medeniyetlerinin kültürünü kendi merkezinde toplayan ve yeni bir çağ açan hükümdarın eşsiz mirasıydı. Şayet Fatih, savaşlarda geçirdiği zamandan daha fazlasını antikçağ bilim ve felsefesine ayırabilseydi, Türk Bilim Rönesansı'ı 19. yüzyıla kadar gecikmiş olmaya bilirdi.⁷⁶⁵

16. yüzyılda düşünce alanında ve edebiyatta Rönesans yaşamamış olan Osmanlı Devleti'nin, mimari açıdan da böyle bir süreçten geçmediği ortadadır. Ünü imparatorluk sınırlarını aşan, Acemiocağına marangozluk bilgisiyle katıldığı için eliyle çalışan bir sanat kökeninden gelen Mimar Sinan'ın bazı yapıları Leonardo'nun desenlerindeki yapıların kendi üslup anlayışları içinde uygulaması gibidir. Fakat mimaride Rönesans'ı anımsatacak bir mimari ayrıntıya 16. Yüzyılda rastlanmaz. Osmanlı kültürü, Rönesans'ın Batı'sıyla boy ölçüşebilecek bir estetik kuram, bir kent

⁷⁶⁴ Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları Ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002, s. 256.

⁷⁶⁵ A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 31-57.

ya da yapı kuramı ortaya koyamamıştır. O dönemde bunu ortaya koyabilecek tek insan olan Mimar Sinan'dır. Onun büyüklüğü kubbeli mekân mimarisinde getirdiği yeniliklere ve büyük yapılarının etkili tasarımına dayanır. Sinan'ın yapıları yoğun bir ön tasarım çalışmasına sahiptir. Fakat anlayış itibariyle Mimar Sinan, Rönesans rasyonalizmine ne denli yaklaşırsa yaklaşsın, Batı kültürünün etkilerine sırtını dönmüştür. Bizansın etkisinde ortaçağ zanaatkarlık ortamında yetişmiş olmasına karşın kendine has bir mimari özellik yaratmıştır. Sinan'ın dünya mimarisine katkısı, cami yapılarında büyük açıklıklı kubbe ile örtülü strüktürlere getirdiği düzgün tipolojilerde ve onların estetik tasarımlarındadır. Büyük kubbeli yapılarının çağdaşları arasında kendisini devleştirdiği Sinan'ın baş eserleri Osmanlı mimarisinin simge yapısı Süleymaniye Cami (1557) ile taçyapı Selimiye Cami (1575)'dir. 1588'de öldükten sonra Osmanlı tarihinde Sinan'a özgü büyük kubbeli mimari çağ kapanmıştır.⁷⁶⁶

Rönesans'la hız kazanan Batı'daki yeni bilimsel gelişmeler Osmanlı Devleti'ne ancak coğrafya alanında girdi. Latin denizciler, keşifler çağının başlamasından önce yelkenli gemilerle yapılan denizciliğe ait el kitapları ve seyahatleri hakkında haritalar ortaya koymuşlardı. Denizlerde İspanya ve Portekiz rekabetine girişmek için hazırlanan Osmanlı'da Piri Reis, Kristof Kolomb'un haritasını İtalyan ajanlar vasıtasıyla ele geçirerek 1517 yılında Mısır'da Yavuz Sultan Selim'e sundu. Portekiz ve İspanyol denizcilerin Yeni Kıta'da yaptıkları keşiflerin adını içeren "Kitab-ı Bahriye"sini 1529'da Kanunî Sultan Süleyman'a takdim etti.⁷⁶⁷

16. yüzyıldaki coğrafi keşifler ve yeni kıta hakkında bilgi içeren diğer bir çalışma yazarı bilinmeyen "Tarih-i Hindi Garbî" adlı eserdî. 1580'lerde tamamlanmış

⁷⁶⁶ Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayın, İstanbul 2007, s. 255-299.

⁷⁶⁷ Brockelmann, *a.g.e.*, s. 256-257.

olduğu varsayılan çalışma, 1583'de III. Murad'a takdim edildi. Üç kısımdan oluşan eserin birinci ve ikinci bölümleri eski dünya ve Hind Okyanusu hakkında olup, esas ağırlığını ihtiva eden üçüncü kısım ise 1492'den 1552 tarihine kadar Kolomb, Balboa, Macellan, Cretes ve Pizarro'nun altmış yıllık maceralarını anlatmaktaydı.⁷⁶⁸

Batısındaki gelişmelerden Tarih-i Hindi Garbî vasıtasıyla haberdar olan Osmanlı Devleti, Defterdâr Seyfi Çelebi'nin Türkistan ve Uzak Doğu hakkında siyasi coğrafya içeren ve bugünkü iki nüshasından biri Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde, diğeri ise Paris Milli Kütüphanesinde bulunan eseri sayesinde doğusundaki gelişmelerden uzak kalmadığını göstermekteydi. Eser, Leiden metnine eklenen; *Kitâb-ı tevârih-i pâdişâhân-ı vilâyet-i Hind ü Hitay u Keşmîr ve vilâyet-i Acem ü Kaşgar u Kalmak u Çin ve sâyir padişâhân-ı pîşîn ez-evlad-ı Çengîz Hâkân u fağfûr u pâdişâhân-ı Hindüstân der zamân ı Sultan Murad İbn Selim Han. Min te'lifât-ı defterdar Seyfî Çelebi el-merhûm fî sene 990 tarihinde* açıklama ibaresiyle tanındı. 998 tarihi yerine hicri 990 tarihi yazılması bir müstensih hatası olarak kabul görünürken, yine III Murad dönemine denk gelen bu eser, XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı Sarayı'nda popüler olan dünya tarihi yazımının bir temsilcisiydi.⁷⁶⁹

1576-1580 yılları arasında Osmanlı ilim tarihinde çok önemli bir gelişme yaşandı. Müneccimbaşı Mustafa Çelebi'nin yerine atanan Taküyiddin bin Mehmed

⁷⁶⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlıların Batı'da Gelişen Bazı Teknolojik Yeniliklerden Etkilenmeleri”, *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992, s. 133.

⁷⁶⁹ Christine Woodhead, Seyfi Çelebi, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 37, İstanbul 1993, s. 33; Defterdâr Seyfi Çelebi, *Türkistan Ve Uzak Doğu Seyahatnamesi*, Haz. Serhan Acar, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 21-89.

bin Ahmed (1520-1585) adındaki bir astronom, artık Uluğ Bey'in Zic'ini yeni rasatlarla düzeltilmesi gerektiğini söylüyor ve o Zic'e göre yapılan hesapların sonuçlarının her zaman doğru çıkmadığını düşünüyordu. Bunu bildirdiği hocası Sadeddin Efendi'nin saraydaki büyük nüfuzu sayesinde III. Murad'dan alınan izinle Tophane bayırı üzerinde bir rasathane kuruldu. Müdürlüğüne ve yapıya nezaret işine tayin edilen Takyeddin'in bu rasathanesi, o zaman için lazım olan her türlü astronomi aletleriyle donatıldı. Burada yaptığı rasatların sonuçlarını "Sidret-ül-münteha el-efkâr fi melekût-il-felek-üd-devvar" adlı eserinde topladı.⁷⁷⁰

İslam dünyasının tek rasathanesi olan Taküyiddin rasathanesi, o zamanlar Avrupa'daki en modern rasathane olan Tycho Brahe'ninkiyle boy ölçüşebilir nitelikteydi. Fakat astronomiyle ilgilenmeyi büyücülük ve falcılık gibi dinsizlik ve uğursuzluk olarak gören bir ulemâ tarafından sultana, veba salgınının Allah'ın gizlerine nüfuz etmek için yapılan bu cüretkâr çabalar sebebiyle olduğu hususunda bir ârıza verildi. Nihayetinde bağnazlık galip geldi ve 1580 yılında rasathane bir grup yeniçeri tarafından yıkıldı.⁷⁷¹

⁷⁷⁰ Adıvar, *a.g.e.*, s. 99-100.

⁷⁷¹ İnalçık, *Klâsik Çağ*, s. 187-188.

SONUÇ

Osmanlı Türklerinin 1453'te İstanbul'u fethiyle birlikte bir zamanların kudretli Doğu Roma İmparatorluğuna son verilerek Balkanların içlerine kadar girilmişti. 1516-1517'de Suriye ve Mısır toprakları ele geçirilerek Güney Akdeniz'in kıyı sınırları genişletilmiş, 1529'da Viyana surları dövülerek Batı ciddi şekilde tehdit edilmek suretiyle Batı Anadolu'da (Çaka ve Aydınolu Gazi Umur Bey) gelişen Türk denizciliğini Bizans'ın mirası ile geliştirilerek Doğu Akdeniz hâkimiyet altına alınmıştı. Türklerin bu muazzam ilerleyişi karşısında 15. ve 16. yüzyıllara sınırları daralan ve Afrika ve Asya'nın yakın alanlarına doğru genişlemesi engellenen Hristiyan medeniyeti, zorunlu olarak Avrupa'nın yakın sınırlarının ötesine çarpıcı bir sıçrama yapmak zorunda kaldı. Amerika kıtasının keşfine yol açan ve Keşifler Çağı olarak adlandırılan bu sıçrama, Haçlı ruhuna derinden bağlı olan ve okyanus araştırmaları için ideal bir coğrafi konuma sahip İberya yarımadasındaki Portekiz ve Kastilya gibi devletlerin önderliğinde başladı. İtalya'nın liderliğinde denizciliğin ve haritacılığın geliştirilmesi, yeni buluşlar ve keşifler için gerekli mali desteğin verilmesi, İberya gemileriyle baharatın, altının ve öteki mamullerin Avrupa'ya getirilerek pazarlanması, büyük bir Avrupa ekonomisinin ortaya çıkmasına katkı sağladı. Genişleyen ekonomik gücü ve ticaret bağları, Avrupa'nın denizaşırı maceralarında itici bir güç oldu. Bu durum İspanya önderliğindeki Katolik Avrupa'nın Sünni İslam'ın temsilcisi Osmanlı Devleti'yle büyük bir rekabete girişmesine yol açtı. Esasen ticaret yollarının hâkimiyeti üzerine başlayan iki karşıt kuvvet arasındaki çatışma İnebahtı Muharebesi ile zirveye taşındı. Seküler bir yapıya sahip olmayan 16. yüzyıl devletleri için din faktörü, mücadelenin şiddetini arttırmada önemli bir görev üstlendi. Hükümetlerin elinde kutsal bir siyasi araca dönüşen din olgusu, inançlı toplumlarını bu çetin mücadeleye

kayıtsız şartsız destek vermeleri hususunda ikna etmeyi başardı. İki medeniyetin iktisadi ve siyasi sınırlarının çizildiği yıllara gelindiğinde ise çatışma daha sert bir vaziyet aldı.

Osmanlıların 1565'deki Malta kuşatması, 1568-1570 tarihinde İspanya'da Morisko isyanı, 1569'da Tunus'un Osmanlılarca alınışı, 1570-1571 Kıbrıs'ın fethi, Müslümanlara karşı bir haçlı ittifakı sürecini zaruri hale getirdi. 1571 İnebahtı Deniz Muharebesi'nden 1588 İspanya'nın İngiltere Seferine kadar geçen süreçte büyük bir kırılma yaşandı. İnebahtı Deniz zaferiyle Hıristiyanlar için yenilmez Türk imgesi büyük bir yara aldı. Fakat 1574'de Tunus'un tekrar Osmanlılar tarafından alınışı bu sevincin kısa sürmesine yol açtı. 1578'de Vâdilmehâzin'de Portekizlilerin bozguna uğratılması, Sünni Müslüman ve Katolik Hıristiyan devletlerin sürdürdüğü düşmanlığın seviyesini göstermekle birlikte, aslında bu karşıt iki medeniyet arasındaki kültürel, iktisadi ve siyasi sınırların saptanmasını da sağlamış oldu. 7 Şubat 1578'de ezeli rakip İspanya ve Osmanlı arasında imzalanan ateşkes, bir bakıma bu sınırların tanınmasının resmi tarihidir. Aynı yıl kuzey ve doğu ticaret mallarının çok daha güvenli ve rahat bir şekilde İstanbul'a getirilebilmesi amacı güden Osmanlı Devleti'nin, bir strateji hatası olarak görülebilecek İran seferine çıkarak Hazar denizinden Hint Okyanusu'na kadar uzanan bir zenginliği mutlak kontrolüne geçirme arzusu sonuçsuz kaldı.

Ateşkesin yapıldığı yıl Portekiz'i ilhak eden küresel İspanyol İmparatorluğu, sınırları içinde bulunan Aşağı Ülkeler gibi dünyanın en önemli ekonomi bölgesinde patlak veren ve Protestanlık gibi ayrılıkçı bir hareketten beslenen isyanlara karşı çözüm arayışı içine girdi. Bu dini ayrılık hareketlerini tamamen ortadan kaldırmak için Aşağı Ülkeler'de hâkim olan fikir hürriyetine aykırı bir siyaset yürüttü. İsyani bastırmak

adına İspanyol otoritesinin artan mutlakiyetçi eğilimi, özerklik haklarını el üstünde tutan yörenin soyluları ve kentlileri arasında despot krala karşı bir özgürlük mücadelesine dönüştü. *Reconquista* (yeniden fetih) ruhu ve kolonyal kazanç anlayışını içinde barındıran Kastilya soyluluğu ile Rönesans'ın birçok kültürel akımını destekleyen iş ve ticaretin ileri dünyası arasında vuku bulan bu çatışma, Felemenk Cumhuriyeti denen ve günümüz demokrasiyle yönetilen batı devletlerin öncülü olan yeni bir devlet modelinin doğmasına yol açtı. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, II. Felipe'ye tam bağımlı bir Aşağı Ülkeler ihtimali, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel bir devlet olma hülyasındaki İngiltere'nin bağımsızlığını tehdit etmekteydi. Bu bağlamda İngiltere Hükümeti, arka bahçesini isyana açmış ve el altından yöneticilerini desteklemişti. İngiltere hükümetini devirmeden Aşağı Ülkeler sorununu çözemeyeceğini bilen II. Felipe, 1588'de yenilmez lakaplı donanmasını İngiltere üzerine seferber etti lakin savaşı kaybetti. Sorulması gereken, böyle bir teşebbüs başarıya ulaşmış olsaydı, seküler aklın hâkim olduğu günümüz medeni dünyasının ortaya çıkışının ne kadar daha gecikmiş olacağıdır.

İngiltere'nin II. Felipe'ye karşı kazandığı savaş ve Aşağı Ülkeler'de üstesinden gelinemeyen ayrılıkçı yeni devletin varlığını muhafaza etmesi, gerçekte vicdan hürriyetinin hâkim olduğu Rönesans'ın ilerici akılının Ortaçağa ait mutlakiyetçi yönetim anlayışı ve dogmatik kafa yapısına karşı elde ettiği bir zaferdir; eskisi ile yenedünya düzenini temsil edenler arasında bir kopuştur. 1571-1588 arasında yaşanan süreç bu büyük kopuşun yazıldığı tarihtir. Artık bu eski dünya devletlerinin son temsilcileri İspanya ve Osmanlı İmparatorlukları seküler aklın süzgecinden geçmiş bu yeni girişimci yönetim anlayışı ve ruhu karşısında geriye düşmüştür. Kilise sansürünü tanımayan fikirlerinden ötürü insanları cezalandırmayan akılcı ve girişimci

ruh galip gelmiştir. Bu tarihten sonra artık yayılmacılık bayrağını devralıp daha ileri bir noktaya taşıyanlar önce İngiltere, Felemenk Cumhuriyeti ve daha sonra Fransa olacaktır.

Bu bağlamda çalışmamızın özgün tarafı Türk-İspanyol ilişkilerinin en yoğun olduğu bir süreci İspanyol arşiv belgeleri ve kaynaklarına ağırlık vererek açıklamanın yanı sıra, bu dönemin dünya tarihi bakımından biricik bir öneme sahip olduğuna dikkat çekmek olmuştur. Bu süreç sayesinde eski dünya ile yeni dünyanın sınırları belirginleşirken Yeniçağ tarihinin, Batı'daki anlamıyla Modern Tarihin etkisinin daha öne çıktığı ortaya konmuştur.

ÖZET

1571’de Kıbrıs’ın Osmanlılar tarafından fethi Doğu Akdeniz’de Osmanlı üstünlüğünü kesinleştirirken, aynı yıl Osmanlı’nın ağır yenilgisiyle sonuçlanan İnebahtı muharebesiyle birlikte İspanya-Osmanlı mücadelesi zirveye çıkmıştır. Fakat süregelen bu rekabette, özellikle 1571’deki İnebahtı Muharebesi ve 1574’deki Osmanlı’nın Tunus seferi sonrasında birbirlerine karşılıklı üstünlük sağlama çabası sebebiyle güçlerini yersiz biçimde tüketen Osmanlı ve İspanya İmparatorlukları, içine düştükleri ekonomik krizden çıkabilmek ve iç meselelerini çözümlenmek amacıyla uzun soluklu çatışmaya ara vermeleri gerektiğini idrak etmişlerdir. Bu doğrultuda ateşkes müzakerelerine başlayan iki imparatorlukta ilk adımı atan II. Felipe hükümlanlığındaki İspanya olmuştur.

II. Felipe’nin imparatorluğunun en önemli ekonomik coğrafyasını temsil eden Aşağı Ülkeler meselesi, İnebahtı muharebesi sonrasında Akdeniz’de Osmanlı ile süregelen mücadeleden çok daha ciddi bir soruna dönüşmüştür. Aşağı Ülkeler’de İspanya Kralı’nın mutlakiyetçi yönetimine karşı çıkan bir isyan hareketi, dünyanın bu en önemli ticari bölgesini İspanya İmparatorluğu’ndan koparmaya çalışmış ve bağımsız bir cumhuriyete doğru giden yolda ilk adımını da böylece atmıştır. Bir iç mesele gibi görünen Aşağı Ülkeler’deki isyan hareketi, İngiltere Kraliçesi Elizabeth tarafından desteklenerek İspanya için oldukça kanlı ve maddi anlamda külfetli bir mücadeleye dönüşmekle birlikte ayrıca uluslararası bir boyut kazanmıştır. Neticede İngiliz yardımının önüne geçmek isteyen II. Felipe, 1588’de İngiltere’ye karşı başarısız bir deniz seferi düzenleyerek İsyen hareketinin Felemenk Cumhuriyeti adı altında bağımsız bir cumhuriyete dönüşmesine engel olamamıştır.

Diğer taraftan Şah Tahmasp'ın ölümüyle birlikte siyasi kriz yaşayan ve iç çekişmeler sebebiyle iç savaşa sürüklenen İran karşısında ezeli düşmanın zayıflığını fırsata çevirmek isteyen Osmanlı İmparatorluğu, 1578'de İran Seferi'ni başlatmıştır. Osmanlı'nın amacı İran'ı kontrol altına aldıktan sonra, Tuna nehrinden Çin sınırına kadar uzanan Sünni devletleri birbirine bağlayan büyük bir kıtalar ötesi köprü inşa etmek için Osmanlı-Özbek bağlantısı kurmak olmuştur. Fakat Osmanlı İmparatorluğu her ne kadar doğudaki sınırlarını en ileri noktaya taşımayı başarmış olmasına rağmen bu hedefinde başarıya ulaşamamıştır. Neticede mevcut savaşlar her iki imparatorluk için de beklenileni sağlamamış olması bakımından paralellik göstermektedir.

1571 ve 1588'deki deniz muharebelerinde yaşanan mağlubiyetler bu iki küresel imparatorluğun donanmalarının kırılganlığını göstermesi bakımından önemli olmuştur. “Büyük kopuş” olarak tanımladığımız iki savaş arası dönemi ifade eden bu 17 yıllık süreç, yeni ve eski dünya arasındaki sınırların ve bunların temsilcilerinin daha belirgin hale gelmesine yol açtığı kadar eski dünyanın temsilcileri olarak kalan İspanya ve Osmanlı imparatorluklarının eş zamanlı gerileme sürecine girişinin başlangıcını simgelemiştir. Çünkü bu tarihten sonra yeni dünya düzeninin temsilcileri olarak ortaya çıkan önce İngiltere, sonra Felemenk Cumhuriyeti, Avrupa'nın yeni başat güçleri sıfatıyla günümüz çağdaş dünyasının temellerini atmışlardır.

ABSTRACT

While the conquest of Cyprus by Ottomans in 1571 was assuring the Ottoman supremacy in the Eastern Mediterranean, Spain-Ottoman struggle reached its peak in the same year with the battle of Lepanto which resulted in an overwhelming defeat of the Ottoman Empire. But in this ongoing rivalry, especially after the battle of Lepanto in 1571 and Ottoman expedition against Tunis in 1574, Ottoman and Spanish Empires which wasted their powers due to outflank each other realized that they should intermediate this long-lasting conflict in order to overcome the economic crisis they fell into and resolve their internal affairs. In this direction, in two empires which began to negotiate a ceasefire, Spain in the reign of Philip II took the first step.

The problem of the Low Countries representing the most important economic geography of the Empire of Philip II became a much more serious problem than ongoing struggle with the Ottomans in the Mediterranean after the battle of Lepanto. A rebellion movement in Low Countries against the absolutist government of King of Spain tried to take apart the world's most important commercial area from the Spanish Empire and so took the first step on the road towards an independent republic. The rebellion movement in the Low Countries appeared as an internal problem was supported by England's Queen Elizabeth and it didn't only turned into an onerous struggle quite bloody and financially burdensome for Spain but also gained an international dimension. Eventually Felipe II who wanted to avoid English aid by organizing a failed naval expedition against England in 1588 couldn't act to prevent the conversion of the rebellion movement into an independent republic under the name of the Dutch Republic.

On the other hand, Iran was experiencing a political crisis with the death of Shah Tahmasp and also being dragged into civil war due to internal strife. The Ottoman Empire that wanted to turn arch-enemy's weakness into an opportunity started the expedition against Iran in 1578. After taking control of Iran, the Ottoman's purpose had been to set up the Ottoman-Uzbek's connection to build a great transcontinental bridge that connects Sunni states extending from the Danube River to the Chinese border. But although the Ottoman Empire achieved to extend its eastern borders to the farthest point, it could not succeed in realizing this goal. As a result, the existing wars show parallelism for both empires with regards to failure to satisfy their expectations.

The defeats experienced in the naval battles in 1571 and 1588 had been important to show the fragility of these two global empires' fleets. This 17-year cycle representing the period between two wars that we define as "grand disengagement" led the boundaries between the new and the old worlds and their representatives to become more apparent, and symbolized the beginning of the entry of remaining old-world representatives Spain and The Ottoman Empires into simultaneous regression process as well. Because firstly United Kingdom and later Dutch Republic emerging after that date as the representatives of the new world order, laid the foundations of today's modern world in their capacities as the new dominant powers in Europe.

KAYNAKÇA

I. BELGELER

A- İSPANYOL ARŞİV BELGELERİ

Arhivo General de Simancas (AGS)

AGS, E, 390/80; AGS, E, 390/148; AGS, E, 390/156; AGS, E, 488/61; AGS, E, 489/3; AGS, E, 489/4; AGS, E, 489/11; AGS, E, 489/15; AGS, E, 489/16; AGS, E, 489/45; AGS, E, 489/72; AGS, E, 489/49; AGS, E, 489/67; AGS, E, 489/70; AGS, E, 489/71; AGS, E, 489/ 77; AGS, E, 489/96; AGS, E, 489/46; AGS, E, 489/46; AGS, E, 1056/104; AGS, E, 490/46; AGS, E, 1070/167; AGS, E, 1070/171; AGS, E, 1071/191; AGS, E, 1072/14; AGS, E, 1072/175; AGS, E, 1072/176; AGS, E, 1072/177; AGS, E, 1072/282; AGS, E, 1072/230; AGS, E, 1072/231; AGS, E, 1072/232; AGS, E, 1073/11; AGS, E, 1073/15; AGS, E, 1073/136; AGS, E, 1074/20; AGS, E, 1074/50; AGS, E, 1074/98; AGS, E, 1074/99; AGS, E, 1074/101; AGS, E, 1074/102; AGS, E, 1074/104; AGS, E, 1074/106; AGS, E, 1079/5; AGS, E, 1079/6; AGS, E, 1079/12; AGS, E, 1079/13; AGS, E, 1079/22; AGS, E, 1079/51; AGS, E, 1079/54; AGS, E, 1079/61; AGS, E, 1079/91; AGS, E, 1079/112; AGS, E, 1079/131; AGS, E, 1079/137; AGS, E, 1079/138; AGS, E, 1079/145; AGS, E, 1079/146; AGS, E, 1079/156; AGS, E, 1079/163; AGS, E, 1079/165; AGS, E, 1079/166; AGS, E, 1079/167; AGS, E, 1079/182; AGS, E, 1079/183; AGS, E, 1079/185; AGS, E, 1079/186; AGS, E, 1079/190; AGS, E, 1079/202; AGS, E, 1079/234; AGS, E, 1080/20; AGS, E, 1080/21; AGS, E, 1080/26; AGS, E, 1080/29; AGS, E, 1080/30; AGS, E, 1080/33; AGS, E, 1080/118; AGS, E, 1081/61; AGS, E, 1081/67; AGS, E, 1081/92; AGS, E, 1081/93; AGS, E, 1081/97; AGS, E, 1081/103; AGS, E, 1081/107; AGS, E,

1081/124; AGS, E, 1081/130; AGS, E, 1081/145; AGS, E, 1081/154; AGS, E, 1081/165; AGS, E, 1081/166; AGS, E, 1082/172; AGS, E, 1082/195; AGS, E, 1082/199; AGS, E, 1082/204; AGS, E, 1082/224; AGS, E, 1083/58; AGS, E, 1083/86; AGS, E, 1084/7; AGS, E, 1084/29; AGS, E, 1084/32; AGS, E, 1084/35; AGS, E, 1084/36; AGS, E, 1084/37; AGS, E, 1084/56; AGS, E, 1084/60; AGS, E, 1084/66; AGS, E, 1084/80; AGS, E, 1084/86; AGS, E, 1084/146; AGS, E, 1084/208; AGS, E, 1144/96; AGS, E, 1144/122; AGS, E, 1144/212; AGS, E, 1144/281; AGS, E, 1144/282; AGS, E, 1144/284; AGS, E, 1144/285; AGS, E, 1144/286; AGS, E, 1144/289; AGS, E, 1392/74.

B- OSMANLI ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

BOA, MD, 6/562; BOA, MD, 6/565; BOA, MD, 9/204; BOA, MD, 12/786; BOA, MD, 12/208; BOA, MD, 12/316; BOA, MD, 12/317; BOA, MD, 12/375; BOA, MD, 12/787; BOA, MD, 21/405; BOA, MD, 21/406; BOA, MD, 21/407; BOA, MD, 22/220; BOA, MD, 22/245; BOA, MD, 22/247; BOA, MD, 22/308; BOA, MD, 22/416; BOA, MD, 22/419; BOA, MD, 24/166; BOA, MD, 24/168; BOA, MD, 24/206; BOA, MD, 30/78; BOA, MD, 33/106; BOA, MD, 33/559; BOA, MD, 33/560; BOA, MD, 33/561.

C- İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİ

CALENDAR OF STATE PAPERS (İNTERNET)

Calendar of State Papers Foreign, Elizabeth, Volume 17, January-June 1583, bk.

<http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol17/pp396-408>.

Calendar of State Papers Foreign, Elizabeth, Volume 19, August 1584-August 1585, bk. <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol19/pp594-603>.

Calendar of State Papers Foreign, Elizabeth, Volume 22, July-December 1588, Bk. <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol22/pp97-110>.

II. KAYNAK ESERLER

Âli, Gelibolulu Mustafa, *Kühü'l-Ahbâr*, Dördüncü Rükûn, C. I, TTK, Ankara 2009.

Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeatü's-Selatin*, C. 1, Takvimhane Matbaası, İstanbul 1848.

Gerlach, Stephan, *Türkiye Günlüğü*, C. 2, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Haedo, Fray Diego de, *Topografía y Historia General de Argel*, La Sociedad de Bibliófilos Españoles, V. 3, Madrid 1927.

İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C.1 Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

İskender Bey Münşî Türkmen, *Tarih-i Âlem Ârâ-i Abbâsî*, (Birinci Şah Tahmasp'ın Vefatından İkinci İsmail Mirza'nın vefatına Kadar) Kısım II, Çev. Ali Genceli, Türk Tarih Kurumu Yayınlanmamış Eser, İstanbul 1945, s. 229.
Córdoba, Luis Cabrera de, *Felipe Segundo, Rey de España*, Tomo Segundo, Madrid 1876.

Don Juan, *Relaciones de Don Juan de Persia*, Prologo y Notas: D. Narcio Alonso Cortés, Real Academia Española, Madrid 1946.

Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar Fî Esfari'l Bihar*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, C. 1, Tercüman, İstanbul 1980.

Harimî, Rahimi-zâde İbrahim Çavuş, *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence*, Haz. Günay Karaağaç-Adnan Eskikurt, Çamlıca, İstanbul 2010.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Haz. Mehmet İpşirli, C. 1, TTK, Ankara 1999.

Defterdâr Seyfi Çelebi, *Türkistan Ve Uzak Doğu Seyahatnamesi*, Haz. Serhan Acar, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.

Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev, The Historical Research Foundation İstanbul Research Center, İstanbul 1987.

Villalón, Cristóbal de, *Türkiye Seyahati (Viaje de Turquía)*, Çev. Yeliz Demirören, Erko Yayıncılık, İstanbul 2011.

Zekeriyyazade, *Ferah Cerbe Fetihnamesi*, Yay. Orhan Şaik Gökyay, Hilal Matbaacılık, İstanbul 1975.

III. KİTAPLAR

Adıvar, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

Allen, David, *Muhteşem Süleyman Zamanında Türk Dünyası*, Çev. Serkan Acar, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Calali İsyanları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Altınay, Ahmet Refik, *Sokullu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Álvarez, Manuel Fernández, *FelipeII y Su Tiempo*, Espasa Calpe, S. A., Madrid 2006.

Arblaster, Paul, *A History of Low Countries*, Palgrave Macmillan, China 2012.

- Armesto, Felipe Fernández, *The Spanish Armada: The Experience of War in 1588*, Oxford University Press, New York 1988.
- Arnold, David, *Coğrafi Keşifler Tarihi*, Çev. Osman Bahadır, Alan Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coskun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- Bertelè, Tommaso, *Venedik ve Kostantiniyye: Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, çev. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- Bilge, M. Sadık, *Osmanlı ve Kafkasya*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Bostan, İdris, *Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Bradford, Ernle *The Great Siege: Malta 1565*, Wordsworth Editions, Great Britain 1999.
- Braudel, Fernand *Akdeniz ve Akdeniz dünyası*, C. 1, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren, İstanbul 1989.
- Braudel, Fernand, *El Mediterráneo y ek Mundo Mediterráneo en la Época de Felipe II*, Tomo Segundo, Traducción: Mario Monteforte Toledo, Wenceslao Roces y Vicente Simón, Fondo de Cultura Económica, Mexico 2010.
- Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları Ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, TTK, Ankara 2002.
- Castaño, Emilio Sola, *Uchalí*, Edicions Bellaterra, Barcelona 2010.
- Ceran, İsmail, *Fas Tarihi*, TTK, Ankara 2012.

- Cezar, Mustafa *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK, Ankara 2013.
- Cipolla, Carlo M., *Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar: İspanyol Gümüşünün Efsanevi Öyküsü*, Çev: Tülin Altınova, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Capponi, Niccoló, *Victory of the West: The Story of the Battle of Lepanto*, Macmillian, Great Britain 2006.
- Collado, Angel Fernandez, *Gregorio XIII y Felipe II en la nunciatura de Felipe Segá (1577-1581)*, Estudio Teológico de San Idelfonso, Toledo 1991.
- Crowley, Roger, *Empires of the Sea: The final Battle for the Mediterranean 1521-1580*, Faber and Faber, London 2009.
- Çerçi, Feris, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmet Devirleri (I. Cilt)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000
- DuPlessis, Robert S. *Lille and the Dutch Revolt: urban stability in an era of revolution, 1500-1582*, Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Duke, Alastair, *Dissident Identities in the Early Modern Low Countries*, Ashgate, Great Britain 2009
- Duro, Cesáreo Fernandez, *La Armada Invencible*, La Real Academia de La Historia, Tomo II. Madrid 1884.
- Eagleton, Catherine – Williams, Jonathan –Joe Cribb ve Elizabeth Errington ile birlikte, *Paranın Tarihi*, Çev. Fadime Kahya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003
- Echevarría, Miguel Ángel, *Flandes y La Monarquía Hispánica (1500-1713)*, Silex, Madrid 1998.

- Elliott, John H., *La Europa Dividida 1559-1598*, Biblioteca de Bolsillo, Traducción: Rafael Sánchez Mantero, Barcelona 2010.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Fernandez, Luis Gil, *El Imperio Luso-Español y la Persia Safávida*, Tomo I (1582-1605), Fundación Universitaria Española, Madrid 2006.
- Fernández, Máximo García, *La Economía Española en los Siglos XVI, XVII, XVIII*, Actas, Madrid 2002.
- Fichtner, Paula Sutter, *Emperor Maximilian II*, Yale University Press, New Haven and London 2001.
- Gelderen, Martin Van, *The Political Thought of The Dutch Revolt 1555-1590*, Cambridge University Press, UK 1995.
- Geyl, Pieter, *The Revolt of the Netherlands, 1555-1609*, Ernest Benn Limited, London-New York 1958.
- Goffman, Daniel, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, Çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.
- Grierson, Edward, *King of Two Worlds*, G. P. Putnam's Sons, Great Britain 1974.
- Griswold, William J. *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Grammont, Jean Juis Baque - Kuneralp, Sinan, Hitzel, Frédéric, *Représants Permanent de la France en Turquie et de la Turquie en France*, Isis Yayıncılık, İstanbul 1991.

- Gürkan, Emrah Sefa, *Espionage in The 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens And The Ottoman Habsburg Rivalry*, Georgetown Üniversitesi Tarih Doktora Tezi, Washington, DC, 2012.
- Hammer, J. V., *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 4, MMP Baskı Tesisleri, İstanbul 2010.
- Hamilton, Earl J., *American Treasure and the Price Revolution in Spain, 1501-1650*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1934.
- Hanks, Merry E. Wiesner, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Hess, Andrew, *Unutulmuş Sınırlar*, Çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul 2010.
- Holt, Mack P., *The French Wars of Religion, 1562-1629*, Cambridge University Press, Great Britain 1995.
- Israel, Jonathan, *The Dutch Republic*, Oxford University Press, New York 1995.
- İnalçık, Halil, *Devlet-i 'Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, Ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- Jensen, De Lamer, *Renaissance Europe: Age of Recovery and Reconciliation*, D. C. Heath and Company, USA 1981.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, Yeditepe Yayınevi, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.
- Kamen, Henry, *Philip of Spain*, Yale University Press, Great Britain 1997.

- Kamen, Henry, *Spain's Road to Empire: The Making of a World Power 1492-1763*, Penguin Books, London 2003.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, TTK, Ankara 1998.
- Kirk, Thomas Allison, *Genoa and the Sea: Policy and Power in an Early Modern Time Republic, 1559-1684*, The Johns Hopkins University Press, USA 2005.
- Knecht, R. J., *The French Wars of Religion 1559-1598*, Longman, New York 1996.
- Knecht, R. J., *The Rise and Fall of Renaissance France 1383-1610*, Fontana Press, London 1996.
- Koloğlu, Orhan, *Türk Korsanları*, Tarihçi Kitapevi Yayınları, İstanbul 2012.
- Kossmann, E. H.– Mellink, A. F., *Texts Concerning The Revolt of The Netherlands*, Cambridge University Press, Great Britain 1974.
- Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayın, İstanbul 2007.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 2010.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türk İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, TTK, Ankara 1953.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve İdil Boyu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1966.
- Kurat, Akdes Nimet *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK, Ankara 1972.
- Kurtoğlu, Fevzi, *Kılıç Ali Paşa*, Sebat Matbaası, İstanbul 1935.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993.

- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Ünal Matbası, İstanbul 1983.
- Lea, Henry Charles, *İspanya Müslümanları: Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, çev: Abdullah Davudoğlu, İnkılâb Yayınları, İstanbul 2006.
- Lee, Stephen J., *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Dost Kitabevi, Ankara 2012.
- Lynch, John, *Spain 1516-1598: From Nation State to World Empire*, Blackwell, Oxford 1991.
- Limm, Peter, *The Dutch Revolt 1559-1648*, Longman, USA 1989.
- Loades, David, *The Reign of Mary Tudor: Politics, Government and Religion in England 1553-58*, Longman, London 1991.
- Lockyer, Roger, *Habsburg and Bourbon Europe 1470-1720*, Longman, London 1974.
- MacDonald, Stewart, *Charles V: Ruler, Dynast and Defender of the Faith, 1508-1558*, Hodder and Stoughton, London 1992, s. 104-105.
- Maltby, Villiam, *The Reign of Charles V*, Palgrave, China 2002.
- Martin, Colin – Parker, Geoffrey, *The Spanish Armada*, Mandolin, UK 1999.
- Mattingly, Garrett, *The Defeat of The Spanish Armada*, Houghton Mifflin Company, Great Britain 1984.
- Morales, Carlos Javier de Carlos, *Felipe II: Un Imperio En Bancarrota*, Editorial Dilema, Madrid 2008.
- Nauert, Charles G., *The Age of Renaissance and Reformation*, The Dryden Press, USA 1981.
- Necipoğlu, Gülrü, *The Age of Sinan: architectural culture in the Ottoman Empire*, Reaktion Books, Hong Kong 2005.

- Nexon, Daniel H., *The Struggle For Power in Early Modern Europe: Religious Conflict, Dynastic Empires And International Change*, Princeton University Press, The United States of America 2009.
- Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri*, C. 2., TTK, Ankara 1997.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Çev. Gökhan Aksay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- Parker, Geoffrey, *Felipe II, la Biografía Definitiva*, Editorial Planeta, S. A., Traducción: Victoria E. Gordo del Rey, Barcelona 2010.
- Parker, Geoffrey, *The Dutch Revolt*, Penguin Books, Great Britain 1985.
- Pedani, Maria Pia, *Osmanlı Padişahının Adına: İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, Çev. Elis Yıldırım, TTK, Ankara 2011.
- Pierson, Peter, *Felipe II de España*, Traducción: Jorge Aguilar Mora, Fondo de Cultura Económica, Madrid 1998.
- Potter, David, *The French Wars of Religion: Selected Documents*, Macmillan Press Ltd, New York 1997.
- Poumarède, Géraud, *Haçlı Seferi'ne Son Çağrı: Yeniçağ Avrupası'nda Osmanlı İngesi*, Çev. İsmet Birkan, İletişim, İstanbul 2010.
- Prieto, Fernando Ruano, *Don Martín de Acuña: Capitán de Arcabuceros Caballero del Hábito de Santiago y Espía Mayor del Rey de Las Españas Don Felipe II (1544-1585)*, Imprenta de Los Hijos de M. G. Hernández, Madrid 1899.
- Rady, Martyn, *From Revolt to Independence: The Netherlands 1550-1650*, Hodder and Stoughton, London 1992.

- Rice, Eugene F. - Grafton, Anthony, *The Foundation of Early Modern Europe*, W.W. Norton and Company, Inc., USA 1994.
- Richards, Judith M., *Mary Tudor*, Routledge, London 2008.
- Rivas, Javier Marcos-García, Carlos Carnicer, *Espionaje y Traición en el Reinado de Felipe II: Historia del Vallisoletano de Felipe II*, Diputación Provincial de Valladolid, Valladolid 2001.
- Rogerson, Bernaby, *The Last Crusaders*, Abacus, London 2009.
- Rowen, Herbert, H. *The Prince of Orange*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, s. 21.
- Salgado, M. J. Rodríguez, *The Changing Face of Empire: Charles V, Philip II and Habsburg Authority, 1551-1559*, Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Salihlioğlu, Halil, *Studies on Ottoman Economic and Social History*, IRCICA, İstanbul 1999.
- Shaw, Standford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 2004.
- Shutherland, N. M., *Princes, Politics and Religion, 1547-1589*, The Hambledon Press, Great Britain 1984.
- Setton, Kennot M., *The Papacy and Levant (1204-1571)*, V. 4, American Philosophical Society, Philadelphia 1984.
- Serrano, Luciano, *La Liga de Lepanto Entre España, Venecia y la Santa Sede, 1570-1573*, Olózaga, Madrid 1918.
- Smith, Preserved, *Rönesans ve Reform Çağı: Bir Sosyal Arkaplan Çalışması*, Çev. Serpil Çağlayan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

- Sola, Emilio - Peña, José F. De la, *Cervantes y la Berbería*, Fondo de Cultura Económica, Madrid 1996.
- Sola, Emilio, *Los Que Van y Vienen: Información y Fronteras en el Mediterráneo Clásico del Siglo XVI*, Universidad de Alcalá, España 2005.
- Sümer, Faruk, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara 1999.
- Torres, Carlos Canales – Vicente, Miguel Del Rey, *Las Reglas del Viento: Cara y Cruz de la Armada Española en el Siglo XVI.*, Edaf, Madrid 2010
- Tracy, James D., *The Founding of the Dutch Republic: War, Finance, and Politics in Holland, 1572-1588*, Oxford University Press, New York 2008.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, C. 2., TTK, Ankara 1983.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, C. 3, I. Kısım, TTK, Ankara 2009.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, C. 3, 2. Kısım, TTK, Ankara 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK, Ankara 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1988.
- Valladares, Rafael, *La Conquista de Lisboa: Violencia Militar y Comunidad en Portugal, 1578-1583*, Marcial Pons Historia, Madrid 2008.
- Verhaaren, Cristine Isom, *Kâfirle İttifak:16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015.
- Wedgwood, C V, *William The Silent*, Cassell, Great Britain 1989.

Williams, Patrick, *Philip II*, Palgrave, Great Britain 2001.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 1574-1623*, C. 3, Çev.

Nilüfer Epçeli; Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

IV. MAKALELER

Akdağ, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti I”, *Belleten*, C. 13, Sayı: 51, TTK, Ankara 1949.

Akdağ, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti II”, *Belleten*, C. 14, Sayı: 55, TTK, Ankara 1950.

Arı, Bülent, “Las Ultimas Fases de la Lucha por el Dominio del Mediterraneo entre Dos Superpotencias: El Imperio Otomano y La Monarquía Hispana”, *Cervantes y el Mediterráneo Hispano-Otomano*, Editorial Isis Estambul, İstanbul 2006.

Barkan, Ömer, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, *Belleten*, C. 34, No: 136, TTK, Ankara 1970.

Baysun, M. Cavid, “Lepanto”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, MEB, İstanbul 1993.

Bireley, Robert, “Redefining Catholicism: Trent and Beyond”, *The Cambridge History of Christianity*, V. 6, ed. R. Po-Chia Hsia, Cambridge University Press, New York 2007.

Blockmans, W.P., “The Formation Of A Political Union, 1300-1588”, *History of the Low Countries*, eds: J.C.H. Blom, E. Lamberts, trans: James C. Kennedy, Berghahn Books, The United States 2006.

- Bostan, İdris, “Kılıç Ali Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002.
- Bostan, İdris, “İnebahtı Deniz Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000.
- Bostan, İdris, “Esaretten Vezarete bir Osmanlı Kaptanıderyası: Piyale Paşa”, *Piyale Paşa Camii 2005-2007 Restorasyonu*, Ed. M. Baha Tanman – İdris Bostan, Euromat Entegre Matbağcılık A.Ş., İstanbul 2011.
- Bostan, İdris, “Kanuni ve Osmanlıların Akdeniz Siyaseti”, *Türkler ve Deniz*, Ed. Özlem Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- Bostan, İdris “Gemi Yapımcılığı ve Osmanlı Donanmasında Gemiler”, *Türk Denizcilik Tarihi 1*, Ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009.
- Bostan, İdris “İstanbul Dışındaki Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Tezgâhları”, *Türk Denizcilik Tarihi 1*, Ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009.
- Brady, Thomas A., “Emergence and Consolidation of Protestantism in the Holy Roman Empire to 1600”, *The Cambridge History of Christianity*, V. 6, ed. R. Po-Chia Hsia, Cambridge University Press, New York 2007.
- Castrillo, Ricardo Gonzáles “La Perdida de la Goleta y Túnes 1574 y Otros Sucesos de Historia Otomana, Narrados por un Testigo Presencial: Alonso de Salamanca”, *Anaquel de Estudios Árabes*, V. 3, Madrid 1992.
- Darby, Graham, “Narrative of events”, *The Origins and Development of the Dutch Revolt*, ed. Graham Darby, Routledge, London and New York 2001.

- “Felipe II”, *Enciclopedia Universal Ilustrada Europea-Americana*, Tomo XXIII, Espasa Calpe, S.A., Madrid 1924.
- Ferrano, Xavier Sellés, “Carlos V y el Primer Cerco de Viena en la Literatura Hispánica del XVI”, *España-Turquía*, Editorial Isis, İstanbul 2003.
- Parker, Geoffrey, “Ships of Line”, *The Cambridge Illustrated History of the Warfare: The Triumph of the West*, Ed. Geoffrey Parker, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Gökbilgin, M. Tayyip, “Ciğala-zâde”, *İslam Ansiklopedisi*, C. III, MEB, İstanbul 1993.
- Gökbilgin, M. Tayyip, “Süleyman I”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, MEB, İstanbul 1993.
- Gökbilgin, M. Tayyip, “Mehmed Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, MEB, İstanbul 1993.
- Gündoğdu, Abdullah, “Türkistan’da Osmanlı-İran Rekabeti (1583-1598)”, *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu (8-9 Nisan 1999) Bildirileri*, Basset Matbaası, İzmir 2000, s. 144.
- Hendrix, Scott, “Martin Luther, Reformer”, *The Cambridge History of Christianity*, V. 6, ed. R. Po-Chia Hsia, Cambridge University Press, New York 2007.
- Hess, Andrew C., “The Battle of Lepanto and Its Place in Mediterranean History”, *Past and Present*, No. 57., Oxford University Press, London 1972.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Osmanlıların Batı’da Gelişen Bazı Teknolojik Yeniliklerden Etkilenmeleri”, *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992.

- Imizcoz, José M. Floristan, “Vacilaciones de la Política Española Frente a Turquía en Época de Felipe II: Entre el Sapotaje y la tregua Encubierta”, *España-Turquía*, Isis, İstanbul 2002.
- İnalçık, Halil, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü”, *Belleter*, C. 12, TTK, Ankara 1948.
- İnalçık, Halil, “Lepanto in the Ottoman Documents”, *Firenze*: Leo S. Olschki Editore 1974.
- Karatay, Osman - Duranlı, Muvaffak, “Hazar Kağanı Yusuf’un Endülüs’e Mektubu”, *Bilig*, Kış 2013/Sayı 64.
- Koenigsberger, H. G. “Western Europe and The Power of Spain”, *The Cambridge Modern History*, V. 3, Ed. R. B. Wernham, Cambridge University Press, London 1971.
- Kütükoğlu, Bekir, III. Murad, *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, MEB, İstanbul 1993.
- Kütükoğlu, Bekir, “Mustafa Paşa” *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, MEB, İstanbul 1993.
- Lockhart, Laurence “European Contacts with Persia, 1350-1736”, *The Cambridge History of Iran*, V. 6, Cambridge University Press, London 1986.
- Naki, Emrah, “İspanyol Casusu Juan De Briones’in İstihbarat Raporu ve 1578-1579 Osmanlı’nın İran Seferine İlişkin Verdiği Bilgiler”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygula Merkezi Dergisi (Otam)*, Sayı: 32, Ankara 2013.
- O’Donnell, H. “The Requierements of the Duke of Parma for The Conquest of England”, *God’d Obvious Design: Papers For The Spanish Armada Symposium, Sligo, 1988*, Ed. P. Gallagher – D. W. Cruickshank, Tamesis Books Limited, London 1990.

- Orgun, Zarf "Selim II.'nin Kapudan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya Emirleri", *Tarih Vesikaları*, II, Sayı 2, Ankara Şubat 1943.
- Parker, T.M., "Protestantism and Confessional Strife" *The Cambridge Modern History*, Vol. 3, ed. R. B. Wernham, Cambridge University Press, London 1971.
- Parker, Geoffrey-Thompson, I. A. A. "The Battle of Lepanto, 1571 The Costs of Victory", *War and Society in Habsburg Spain*, ed. I. A. A. Thompson, Wariorum, Aldershot 1992.
- Pérez, Josef, "Edad Moderna", *Historia de España*, Editorial Espasa Calpe, S.A, Madrid 2007.
- Reina, Luis Simbaqueba, "Alejandro Ramírez", *Thesaurus*, Tomo XXII., Núm. 3, 1967.
- Roca, J. M. Batista I, "The Hispanic Kingdoms and The Catholic Kings", *The Cambridge Modern History-The Renaissance 1493-1520*, edi: G. R. Potter, V. 1, Cambridge 1957.
- Roemer, H. R., "The Safevîd Period", *The Cambridge History of Iran*, C. 6, Ed. Peter Jackson, Laurence Lockhart, Cambridge University Pres, Cambridge 1986.
- Santos, Jose Solís de los, "En torno al 'Epistolario de Justo Lipsio y Los españoles: el aragonés Bartolomé Morlanes y Malo (1576-1649)", *Humanismo y Pervivencia del Mundo Clásico*, Ed. José María Maestre Maestre, Joaquín Pascual Barca, Luis Charlo Brea, Acañiz, Madrid 2002.
- Sanvory, R. M. "Safevîd Persia", *The Cambridge History of Islam*, C. 1, Cambridge University Press, Cambridge 1970.

Soen, Violet, “Reconquista and Reconciliation in the Dutch Revolt: The Campaign of Governor-General Alexander Farnese (1578-1592)”, *Journal of Early Modern History* 16 (2012) 1-22, Brill 2012.

Spaans, Jo, “Reform in the Low Countries”, *A Companion to the Reformation*, Ed. R. Po-chia Hsia, Malden, Oxford ve Melbourne 2003.

Turan, Şerafettin, *Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar*, Belleten, TTK, C. 22, Ankara 1958.

Turan, Şerafettin “Selim II.”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C. 10, İstanbul 1993.

Woodhead, Christine, Seyfi Çelebi, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 37, İstanbul 1993.

Zwitzer, H.L., “The Eighty Years War”, *Exercise of Arms*, Ed. Marco Van Der Hoeven, Brill, The Netherlands 1998.

V. İNTERNET KAYNAKLARI

J. C. Boogman, “The Union of Utrecht: its Genesis and Consequences”, *BMGN – Low Countries Historical Review* 1979, Vol. 94, No. 3, pp. 377 – 407, <http://www.bmgn-lchr.nl/index.php/bmgn/article/view/URN:NBN:NL:UI:10-1-102290>.

EKLER

A. Belgeler

1. Don Sebastião'un Şah Tahmasp'a mektubu:

Muyto Nobre, e muito honrado Xathamas Rey da Persia. Eu Dom Sebastião per graça de D(eus) Rey de Portugal e dos Algarues, daquem e dalem mar, em Affrica s(e)n(h)or de Guine e da conquista, nauegação e comercio de Æthiopia, Arabia, Persia, e da Indía, etc, vos faço saber que o Sancto Padre Pío Quinto, ora presidente na Ygreja de D(eus), conuocou os principes christãos pera que juntamente con elle e com os venezanos fizessem ligua contra o turco, a qual se ordenou, e o anno passado de M.D.LXXI se fez hu(m)a grossa armada de que he geral dom Joam Daustria, irmão do sereníssimo Rey de Castella meu tio. E tendo esta armada batalha com o do turco prouue a nosso S(e)n(h)or dar Victoria a armada da ligua, que a sete de outubro do dito anno desbaratou a armada do turco, e lhe tomou çento oytenta e tantas guales, e se queimarão e meterão no fundo outras muytas, e forão mortos nellas mais de vinte mil home(n)s, em que entrarão os principais Baxas e capitães do turco. E apos ysto suççedeo perderemse no mar co(m) temporal outros nauios seus co(m) dez ou doze mil janízaros e hispais. A qual armada da ligua esta prestes co(m) maior numero de nauios, e copia de gente e muita artelharia pera proseguirem esta victoria. E nesta mesma conjunção pretendem todos os Reis e príncipes Chiristãos de fazer guerra ao turco per todas as partes em que cada hu(m) delles confina co(m) seus stados, começando o Emperador de Alemanha per Vgria. E por isto ser bem vniuersal a todos, em que eu estou preferido a ajudar e entrar na ligua pella parte que me cabe, assi da Christandade como dos stados da Yndia, lhe mando fazer guerra per meus capitães, e enuio hu(m)a armada ao estreito do mar Roxo, pera que por aquella parte

e polla do Reyno de Ormuz se lhe faça toda a guerra que pode ser, como escreuo e mando ao meu Viso Rey da Índia que faço loguo. E por me parecer que vos deuia fazer saber estas coussas e o estado em que estão pera uos poderdes aproueitar desta ocasião conta o turco, vosso tam antiguo ymigo, fazerdes lhe guerra per todas as vias que poderdes, pera que, conquistado per tantas partes, se possa conseguir sua total destruyção. Como espero em nosso S(e)n(h)or que seja muito çedo, enuio ora com esta carta a pessoa que vos lha der, pera que de minha parte vos comunique o yntento e respeito que me moue, e mais particularmente vos possa dizer as muytas rezões que ha pera deuerdes de folgar de lançar mão dessa ocasião, he de minha parte vollo pedir muyto, así em que não soamente segurais vosso stado, mas sera meo pero o ampliardes e acreçendardes muito mais. E a quem vos esta der, que somente enuio a yssso, podereis dar tam ynteiro credito como a minha propia pessoa, e allem de neste negocio fazerdes o que vos tanto convem, e o que todos os Reis he príncipes Christãos podemos com rezão sperar de vossa pessõa, e estado, pois a destruyção deste comun ymigo redunda em bem de todos. Eu pello que me toca, e tomar a carguo fazeruos desto sabedor, e confiar que así pellos respeitos que nisto ha como por vollo eu pedir, folgareis de o saber, fico por esta causa em mayor obruguação que todo pera volla reconhecer sempre e tudo o que de meus Reynos e estados vos comprir. Scrita na çidade de Lixboa a XXVI dias do mes do feureiro. Anno de M.D.LXXII. El Rey.

Çok soylu ve çok onurlu İran kralı Şah Tahmasp. Ben Don Sebastião, Tanrının inayetiyle Portekiz'in ve iki Algarve'nin, buradaki ve oradaki denizin, Afrika'daki Guine'nin kralı ve Etiyopya, Arabistan, İran ve Hindistan'ın fetih, denizcilik ve ticaretinin beyi. Size bildiririm ki; Tanrının kilisesindeki şu anki başkan, kutsal baba V. Pío, kendisi ve Venediklilerle birlikte Türk'e karşı ittifak yapmaları için

Hıristiyan prenslerini bir araya getirdi. Kurulan bu ittifak neticesinde, geçen yıl 1571'de, amcam Kastilya kralının kardeşi don Juan de Austria'nın amiralliğini üstlendiği büyük bir donanma hazırlandı. Bu donanmanın Türk'le yaptığı muharebede Tanrı zaferi ittifak donanmasına bahsetti. Bu ittifak donanması, bahsi edilen senenin 7 Ekim günü Türk donanmasını bozguna uğrattı 180 ve pek çok kadirge ele geçirdi ve birçoğu yakıldı ve batırıldı ve aralarında Türk kaptan ve paşalarının da bulunduğu yirmi binden fazla adam yaşamını kaybetti. Bundan başka, on, on iki bin yeniçeri ve sipahinin bulunduğu diğer başka gemiler de kaybettiler. İttifakın bu donanması, büyük sayıda gemi, fazla sayıda savaşçı ve çokça topçu birliği bu zaferi devam ettirmek için hazırdır. Aynı birlik içinde Almanya İmparatoru, Macaristan'dan başlayarak tüm Hıristiyan kral ve prenslerin her biri kendi devletleriyle kuşatacakları Türk'e karşı her yönden savaş açmayı amaçlamaktadırlar. Bunun evrensel bir nitelik kazanması için Hindistan'ın iki devleti olarak Hıristiyanlık adına bana düşen ittifaka katılmak ve yardım etmektir. Hindistan Kral naibime daha sonra yerine getirmesi için yazdığım ve gönderdiğim gibi oradan ve Hürmüz krallığı tarafından mümkün olan tüm savaş düşmana karşı yapılabilsin diye kaptanlarımı savaşa gönderiyorum ve Kızıl deniz boğazına bir donanma yolluyorum. Türk'e karşı savaşa katılarak sizin gibi çok eski bir dostun bu fırsattan yararlanabilmesi ve pek çok yönden fethedilecek düşmana tam bir yıkım yaşatabilmek için mümkün olan tüm yollardan düşmana karşı savaş açılması ve bütün bu meselelerle ilgili sizi bilgilendirmem gerektiğini düşündüm. Çok ivedi olmasını umduğumdan beni harekete geçiren amacı ve size duyduğum saygıyı bildiren mektubu şahsınıza teslim edecek kişiyi size yolluyorum. Daha çok hususi olarak bu durumdan yararlanma fırsatını kaçırmamanız için birçok neden mevcut olduğunu söyleyebilirsiniz. Kendi

adıma istediğim budur. Böylelikle devletinizin güvenliğini sağlamış olmakla kalmayıp aynı zamanda ülkenizin sınırlarını çok daha genişletip çoğaltabilirsiniz. Bu mesele ile ilgili mektubu size teslim etmek için yolladığım şahsa tüm samimiyetinizle güvenebilirsiniz. Size uygun düşen bu işi yerine getirmenizdir. Bu ortak düşmanın imhası herkesin lehine gelişeceğinden bütün Hıristiyan krallar ve prensler olarak sizden beklentimiz budur. Bana düşen bu mesele ile ilgili sizi haberdar etmektir. Bu dava ile ilgili devletlerimin ve krallıklarımın size bütün vaat edilenleri her zaman yerine getirmesi benim en büyük görevimdir. Lizbon şehrinde 27 Şubat 1572'de yazıldı. Kral.⁷⁷²

⁷⁷² Yukarıda Portekizce transkripsiyonu ve Türkçe tercümesini sunduğumuz bu mektup için bk. AGS, E, Legajo 390, Folio 156; AGS, E, Legajo 390, Folio 80; Ayrıca bk. Fernández, *a.g.e.*, s. 63-64.

2. II. Felipe'nin Şah Tahmasp'a yolladığı Mektup:

Don Phelippe,

Soicio Tahamaso, Rey de Persia, como aquel a quien todo bien y honra desseamos, nuestro muy caro y amado amigo.

Haiendo hecho el año passado de 1571 liga y confederación, defensiua y offensiua, contra el Gran Turco, enemigo común de todos, entre el Papa Pío quinto, Vicario de Jesuchr(is)to en la Iglesia Cat(óli)ca, y nos y la Ill(u)s(tríssi)ma Repú(bli)ca de Venecia, y hecho juntar el mismo año vna guessa armada de galeras, naos, y gente de guerra de todos los colligados para començar la guerra en su daño y destruyçión, nos determinamos de embiar con ella al Ill(u)s(tríssi)mo don Ju(an) de Austria, n(uest)ro muy caro y amado hermano, a quien los dichos colligados hauemos hecho Cap(it)án General de la dicha liga, a buscar la armada del enemigo, por ser la prinçipal deffensa y fuerça de todos sus estados y señoríos. Y fue Dios n(uest)ro S(eñ)or seruido de dar a la d(ic)ha armada de la liga vna tan gran victoria, qual nunca jamás ha sucedido, porque, aunq(ue) la de enemigo era mayor en número de nauíos y gente, con el fauor de Dios fue vençida y muertos [más de treinta mil] en mucho núm(er)o de turcos, la mejor y más valerosa gente de sus exér(c)itos, y muchos capitanes y gente principal, y entre ellos, su Baxá y Capitán General y pressas casi doscientas galeras con muchos capituos y otra mucha parte de galeras y otros baxeles rotos y hechados a fondo, huyendo los pocos que da su armada quedaron con gran miedo y peligro suyo. Y lo que es de estimar en más: con poco daño y pérdida de n(uest)ra parte. Y haiendo recebido tan gran benef(c)io de mano de Dios y quebrantando en tanta manera las fuerças y potencia mayor del enemigo, estamos determinados los colligados de seguir adelante la victoria y hazerle todo el daño

posible en sus reynos y estados, y con tan gran principio proseguir en disminuir y deshazer su poder y tranía. Y para que mejor se pueda conseguir esto, procuramos de coligar con nosotros a los Ser(eníssi)mos Emperador, mi tío, y Rey de Portugal, mi sobrino, y lo demás príncipes chr(isti)anos, para que tantas fuerças juntas deshagan y confundan la grandeza y el poder de aquel tirano. Y entendiendo nos la continua querra y enemistad que contra Vos tiene el dicho turco y los estragos y daños que ha procurado y de continuo procura hazer en v(uest)ros estados –que, si no fuera por el gran valor y ánimo con que le auéis resistido y offendido, huuiera conseguido parte de su cruel intentos he querido dar qüenta de todo esto, como a persona a quien yo tengo muy grande y praticular affiçión, por lo que siempre he entendido del gran valor de v(uest)ra pers(on)a y por las grandes y reales calidades que concurren en ella, entendiendo que os importa y desseáis mucho hazer daño y guerra al dí(ch)o Turco, para que podáis con esta occasiön tomar vengança de v(uest)ro enemigo y ensanchar los límites de v(uest)ros estados. Y para esto conuerná que arméis poderosamente por tierra y le hagáis gran guerra, porque, apretándole todos en vn mismo tiempo y ayudándonos vnos a otros recíprocamente, no sólo le reprimiremos a que no salga a hazer guerra fuera de sus estados a ninguno, pero succederá que no tenga seguridad en su casa y que le derribemos de su poder y tiranía. Y assí, torno a rogar os aprouechéis desta ocasiön y tengáis por çierto que en mí tendréis y hallaréis, en todo lo que os cumpliere, muy grande amistad y correspondencia, como os lo dirá el que os dara esta mi carta.

Şah Tahmasp, İran Kralı, bütün iyilik ve fazilete layık, çok değerli ve sevgili dostumuz.

Geçen yıl 1571'de Katolik Kilisesindeki Hz. İsa'nın rahibi Papa V. Pio, biz ve Şanlı Venedik Cumhuriyeti arasında herkesin ortak düşmanı Büyük Türk'e karşı savunma ve saldırı amaçlı ittifak ve birlik oluşturarak aynı yıl yıkıcı ve yok edici savaşı başlatmak için kadirgalardan, gemilerden teşekkül büyük donanmayı ve tüm müttefiklerin savaşçılarını bir araya getirerek adı geçen müttefikler olarak sözü edilen ittifakın mareşali atadığımız çok değerli ve sevgili kardeşimiz şanlı Don Juan de Austria'yı, tüm devletlerinin ve beyliklerinin esas savunma gücü olan düşman donanmasını arayıp bulsun diye bu donanmayla göndermeyi kararlaştırdık. Tanrı, adı geçen müttefik donanmasına öyle büyük bir zafer ki, şimdiye kadar bu asla vuku bulmamıştı. Düşman donanması gemi ve insan sayısınca üstün olmasına rağmen Tanrı'nın yardımıyla yenildi ve ordularının en iyi ve en yiğit savaşçıları olan aralarında paşa ve kaptan-ı deryanın bulunduğu birçok başta gelen kaptan ve insan, otuz binden fazla sayıda birçok Türk öldü. Çok azının kaçmayı başardığı büyük tehlike ve korku içinde kalan tüm donanmadan birçok esir ve çok miktardaki hasarlı ve batırılmış tekne ve kadirgadan oluşan diğer kısım ile birlikte hemen hemen iki yüz kadirga ele geçirildi. Bununla birlikte bizim tarafımızın kaybı ve zararı çok az oldu. Tanrı'nın elinden çok büyük bir lütf elde eden ve böylece düşmanın en büyük kuvvetini bozguna uğratan biz müttefikler zaferi devam ettirmek ve tüm krallık ve devletlerinde mümkün olan tüm zararı vermekte ve öyle büyük bir başlangıçla düşmanın gücünü ve zulmünü azaltmayı ve yıkmayı sürdürmekte karar kıldık. Bunun en iyi şekilde elde edilebilmesi için bizimle birlikte çok yüce kuzenim İmparator ve Portekiz kralı yeğenim ve diğer Hıristiyan prensler ittifak yapmaya çalışıyoruz. Öyle ki, bu güçler hep beraber o zalimin gücünü ve büyüklüğünü şaşirtsın ve yok etsin. Adı geçen Türk'ün size karşı devamlı düşmanlık ve savaş içinde olduğunun ve sizin

devletlerinizde sürekli olarak yıkımlar ve hasarlar yaratmayı denediğinin ve çalıştığının farkındayım- büyük yiğitlik ve yüreklilikle ona karşı koymuş ve taarruz etmiş olmasaydınız, o zalim niyetinde başarılı olurdu- çok büyük ve özel bir sevgi beslediğim sizi tüm bu yaşananlardan haberdar etmek istedim. Öyle ki, büyük ve gerçek nitelikler barındıran şahsınızın büyük kıymetinin her zaman farkındaydım ve devletlerinizin sınırlarını genişletebilesiniz ve bu fırsatla düşmanınızdan öç alabilesiniz diye adı geçen Türk'e karşı savaş vermeyi ve onda büyük hasar açmayı çok arzuladığının ve bunun sizin için önemli olduğunun farkındayım. Onun için karadan güçlü bir şekilde silahlanmanız ve düşmana karşı büyük bir savaş vermeniz mühimdir. Çünkü herkes aynı anda düşmanı sıkıştırır ve birbirimize karşılıklı olarak yardım edersek, düşmanın savaşmak için devletlerinden çıkmasını engellemekle kalmaz aynı zamanda kendi evinde güvende hissetmemesini sağlamış ve kuvvetini ve zulmünü yıkmış oluruz. Ve böylece bu fırsattan yararlanmanızı sizden tekrar rica ediyorum ve bu mektubumu size verecek şahsın size söyleyeceği gibi bende çok büyük bir dostluk ve ilişki bulacağınıza ve sahip olacağınıza ve bütün bunları sizin için yerine getireceğime emin olunuz.⁷⁷³

⁷⁷³ Yukarıda İspanyolca transkripsiyonu ve Türkçe tercümesini sunduğumuz bu mektup için bk. AGS, E, Legajo 390, Folio 148. Ayrıca bk. Fernández, *a.g.e.*, s. 65-66.

3. Filandra ve İspanya Vilâyetlerindeki Luteran Mezhebî Ashâbına İsdâr Buyurulan Nâme-i Hümâyun'un Suretidir

Mefâhir-i â'yân millet-il mesihîyye murâcaa'-i emr tâife-i 'iseviye Filandra ve İspanya memleketlerinde luteran mezhebi üzere olan beğler ve beğzâdeler ve sâir luteran mezhebi âyânı hitmet-i 'avâkîhum bil-hayr Mektûb-ı mevâlât ittisâlimiz vâsıl olıcak ma'lûmunuz ola ki rûy-ı zemînde olan selâtîn-i 'azâm mâbeyninde hândan-ı saltanat 'ünvânımız hakk sübhânehu ve te'âla hazretlerinin 'ulüvv-i 'inâyeti ve sevgilü peygamberimiz hazret-i Muhammed-ül Mustafa sallallahu te'âli 'aleyhi ve sellem efendimizin mu'cizât-ı keşîr-ül berekâtıyla cümleden kutlu kudretlü 'azimetlü olub nice tâc u taht sâhiblerinin memleket ve vilâyetleri ve Akdeniz ve Karadeniz'in ve ve hesâbı yok nice vilâyetlerin pâdişâhlığı cenâb-ı celâlet-mâbımıza müyesser ve berr ve bahrden bu kadar haşmet ve kuvvet ve kudret mikdâr olduğu cenâb-ı hakk celle ve 'alânın birliğine ve Muhammed-ül Mustafa sallallah-ı te'âli 'aleyhi ve sellem efendimizin hakk peygamberliğine 'âme-i ehl-i islâmla i'tikâd ve i'timâdımız olub kullarına hayr sanduğumuzdan ve hakkın birliğine i'tikâd itmeyüb şekk getürenlerin üzerine asker çeküb kuvvet-i kâhrımız ile haklarından geldüğümüz içündür siz dahî puta tapmayub kilisâlerden putları ve sûret ve nâkûsları redd idüb hakk te'âla birdir ve hazret-i İsâ peydamberi ve kuludur diyu i'tikâd idüb ve hâlâ cân u dilden hakk dîne tâlib ve râğib olub ve pâpâ dinilen bî-dîn hâlkın bir bilmeyüb hazret-i İsâ 'aleyh'is-selâma tanrılık isnâd idüb elleri ile yaptıkları putları ve sûretlere tâpub hakkın birliğine şekk getirüb hakkın nice kulların ol tarîk-i dalâlete sevk idüb iblîs gibi agvâ virüb nice kânlar dökülmesine sebep olmağla siz pâpâluya kılıç çeküb dâimâ anları katl eyledüğünüz ecilden merhamet-i şâhâne ve şevkat-i mülûkânemiz her vechle sizin tarafınıza masrûf olub karadan ve deryâdan her hâl ile size mu'âvenet-i hüsrevânemiz

zuhûra gelmek ve ol zâlim-i bî-dîn elinden sizi halâs ve hakk dîne sevk itmek lâzım olmuşdur husûsân Flandra ve İspanya vilâyetlerinde nice yarar beğler ve beğzâdeler Pâpânın mezhebinden ve izlâlınden istikrâh idüb hakkın birliğin bilüb ikrâr ve hakk dîne vâsıl olmak murâd idinüb lakin ol zâlimin zulmünden ve mekrinden havf bilüb müteellim olurlar imiş imdi size olan dostluk ve muhabbetimiz ve hürmet ve ‘âtıfetimizün i’lâmı haylıden beru maksûd-ı hümâyunumuz olmuşdur lakin bu bâbda size gönderilmeğe olur olmaz kimesneye i’timâd hümâyunumuz olmadığı ecilden tehîr olunmuşdı hâlâ yûce Asitânemiz kullarından Muharrem nâm kulumuz ol tarafın dilin ve ahvâlin bilür ve i’timâd olunur kulumuz olmağın size olân muhabbet ve dostluğu ve merhamet ve şevkatimizi i’lâm itmek için size irsâl olındı ve vusûl buldukda gerekdir ki cümleiniz i’tikâd itduğünüz beğler ve luterân beğzâdeleri ve a’yânıyla size dostluğumuzu mukarrer bilüb ve hüsn-i ittifâkiyla mezbûr kulumuz ile mükâleme ve müşâvere idüb ağızdan didüğü ve kâğıd ile bildirdüğü cemî’ kelimâtını mübârek ağızımızdan sâdır olmuş gibi mukarrer bilüb dahî her ne yılda ve zemânde ittifâkla pâpâ-i bî-dînine asker çekmek ve cenk itmek murâd idinürsenüz anâ göre i’timâd olunur adamlarınızı yûce Asitânemize gönderüb mezbûr kulumuz ile ma’ân ahvâlinizi bildiresiz ki ta’yîn eyledünüz zemânde berr ü bahrden ‘asâkir-i mansûremiz gönderilüb gereği gibi mu’âvenet olunsa meddecelde olan ehl-i islâm a’yânına dahî nâme-i hümâyunumuz gönderilüb luteran beğleri ve beğzâdeleri ve a’yânı Pâpâlu üzerine asker çekdiklerinde siz dahî bir taraftan bî-dînlerin üstüne yürüyüb mu’âvenet idesiz diyu iş’âr olunmuşdır anlar ile dahî dâimâ haberleşüb dostlaşasız ve min b’ad yûce Asitânemize gelecek adamlarımızı emn ü huzûr üzere yûce Asitânemize ulaştırmakda aslâ tereddüd ve te’hîr itmeyüb dergâh-ı mu’allâmıza adamlarınızı gönderüb dostluğumuzu ve sâir ahvâlinizi i’lâmdan hâlî olmayasız ki cemî’ ‘âlemî yokdan var

iden hakk sübhânehu ve te'âlaya ma'lûmdur ki size bu vecihle dostluğumuz ve 'inâyet-i şâhânemiz bir güne tam' u garaz için olmayub mahzâ siz hakkın birliğine ve sevgilü peygamberimiz hazret-i Muhammed-el Mustafa sallallahu te'âli 'aleyhi ve sellem efendimizin hakk peygamberliğine ve çâryâr-ı 'azâmın ervâh-ı mukaddeselerine ve ebâ-i kirâm ve ecdâd-ı 'izâmın ervâhını yâd ile size 'ahd ü yemîn idermiki size dostluk ve muhabbetimiz mukarrerdir ve ne zemânde pâpâluya kasd idüb vakt ta'yîn iderseniz karadan ve deryâdan mu'âvenet ve müzâheretimiz mukarrerdir ve dostluğumuzu muhakkak bilüb hüsn-i tedârik ve ittifâkda dakîka fevt itmeyüb bî-dînlerin hakkından gelmekde cedd ü sâ'î olası ve merkûm kulumuz Muharremîn sağ memesi altında ve sol ayağının inciğünde yârası vardır anâ göre mukayyed olub nâme-i hümâyûnumuz ahiren eline düşüb hile ü hud'a ile mâbeyninde olan dostluğı bilüb zarar u gezend irişdirmek ihtimâli olmaya ves-selâm.⁷⁷⁴

⁷⁷⁴ Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeati's-Selatin*, cilt: 1, Takvimhane-yi Âmire, İstanbul 1848, s. 450-452.

۷۸

صفحه ۳۰ و ۳۱

اولونیه وه سوتانه سدانته کلنج یوله لوز زنج در نینه زعفران بکجه قاضی کلج - حاله کسانیه قرار نند
 لسانیه سدانته کلجه لوسی قرار نند کلجه لوز زنج در نینه زعفران بکجه قاضی کلج - حاله کسانیه قرار نند
 کور دور لوز زنج در نینه زعفران بکجه قاضی کلج - حاله کسانیه قرار نند
 قرار نند در زنج در نینه زعفران بکجه قاضی کلج - حاله کسانیه قرار نند
 هندی لوز زنج در نینه زعفران بکجه قاضی کلج - حاله کسانیه قرار نند
 بار کلج زنج در نینه زعفران بکجه قاضی کلج - حاله کسانیه قرار نند
 قرار نند لوز زنج در نینه زعفران بکجه قاضی کلج - حاله کسانیه قرار نند
 و لوز زنج در نینه زعفران بکجه قاضی کلج - حاله کسانیه قرار نند
 کلجه لوز زنج در نینه زعفران بکجه قاضی کلج - حاله کسانیه قرار نند

صفحه ۳۰ و ۳۱

Mühimme 30- 78 numaralı hüküm

۵۶۱
بسم الله الرحمن الرحيم
در امور نام این تهر اولیای مع و معنی مقصود از کلمه لفظی است که در این
و لغز اولیای تهر اولیای مع و معنی مقصود از کلمه لفظی است که در این
بر وجه اینست که هر یک از این اولیای مع و معنی مقصود از کلمه لفظی است که در این
و نیزه و در این اولیای مع و معنی مقصود از کلمه لفظی است که در این
بیت حین و در این اولیای مع و معنی مقصود از کلمه لفظی است که در این

Mühimme 33- 560 numaralı hükm

B. Tablolar

16. Yüzyılda hâkimiyet süren hükümdarlar tablosu:⁷⁷⁵

16. Yüzyılda Hâkimiyet Süren Habsburg İmparatorları	
I. Maximilian (1493-1519)	Burgonyalı Maria ile evlendi.
V. Carlos (1519-1556)	I. Maximilian'ın torunu, Burgonyalı Yakışıklı Felipe ile Aragonlu Ferdinand ve Kastilyalı Isabella'nın kızı ve varisi olan Deli Juana'nın oğludur.
I. Ferdinand (1556-1564)	V. Carlos'un kardeşidir.
II. Maximilian (1564-1576)	I. Ferdinand ile Bohemya ve Maceristanlı Anna'nın oğludur.
II. Rudolph (1576-1612)	II. Maximilian ve V. Carlos'un kızı Maria'nın oğludur.
16. Yüzyılda Hâkimiyet Süren İspanya Hükümdarları	
Isabel (1474-1504)	Kastilya Kraliçesi olup 1479 yılında Aragon Kralı Fernando ile evlendi.
Fernando (1507-1516)	Isabel'in oğlu Yakışıklı Felipe'nin 1506'daki ölümü üzerine Kardinal Cisneros'un çağrısıyla 1507'den 1516'daki ölümüne kadar kızı Deli Juana adına ülkeyi yönetmiştir.
I. Carlos (1516-1556)	İspanya'da I. Carlos, Avusturya'da V. Carlos olarak tahta çıktı.

⁷⁷⁵ David Allen, *Muhteşem Süleyman Zamanında Türk Dünyası*, çev. Serkan Acar, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 95-116; Pérez, *a.g.e.*, s. 219-315; Hanks, *a.g.e.*, 118-173; Sümer, *a.g.e.*, s. 1-213.

II. Felipe (1556-1598)	V. Carlos ile Portekiz Kraliçesi Isabel'in oğludur.
16. Yüzyılda Hâkimiyet Süren Osmanlı Padişahları	
II. Beyazid (1481-1512)	Fatih Sultan Mehmet ile Gülbahar Hatun'un oğludur.
I. Selim (1512-1520)	Yavuz lakabı olan padişah, II. Beyazid ile Dulkadiroğulları Beyliği'nden Ayşe Hatun'un oğludur.
I. Süleyman (1520-1566)	Doğuda Kanunî, batıda Muhteşem lakabıyla tanınan padişah Yavuz Sultan Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray'ın kızı Ayşe Hatun'un oğludur.
II. Selim (1566-1574)	Doğu'da Sarı Batı'da Sarhoş lakabıyla tanınan padişah Kanunî Sultan Süleyman ile Ukrayna kökenli Hürrem Sultan'ın oğludur.
III. Murad (1574-1595)	II. Selim ile Venedik'e bağlı Paros adasından olan ve soylu bir aileden gelen Nurbanu Hatun'un oğludur.
III. Mehmed (1595-1603)	III. Murad ile Venedik kökenli Safiye Sultan'ın oğludur.
16. Yüzyılda Hâkimiyet Süren Fransa Kralları	
XII. Louis (1498-1515)	Valois Hanedanlığı'ndan
I. François (1515-1547)	XII. Louis'in oğludur.
II. Henri (1547-1559)	I. François'un oğludur.
II. François (1559)	II. Henri'nin oğlu olup annesi Catherine de Medici'dir.
IX. Charles (1560-1574)	II. François'in kardeşidir.

III. Henri (1574-1589)	IX. Charles'ın kardeşidir.
IV. Henri (1589-1610)	Babası Antonie de Bourbon'dur ve soyu doğrudan Valois Krallardan IX. Louis'e dayanmaktadır. Valois Hanedanlığı'nın son üç kralında yaşanan Frengi hastalığı sebebiyle soy ortadan kalkınca Fransa tahtı Bourbon Hanedanlığı'na geçmiştir.
16. Yüzyılda Hâkimiyet Süren İngiltere Hükümdarları	
VII. Henry (1485-1509)	York güçlerini alt ederek tahta çıkan Galli bir soyludur. Henry Tudor olarak da bilinir.
VIII. Henry (1509-1547)	VII. Henry'nin oğludur.
VI. Edward (1547-1553)	VIII. Henry'nin oğludur.
I. Mary (1553-1558)	Mary Tudor olarak da bilinir. VI. Edward'ın üvey kardeşidir.
I. Elizabeth (1558-1603)	I. Mary'in üvey kız kardeşidir.
16. Yüzyılda Hâkimiyet Süren İran Şahları	
I. İsmail (1502-1524)	Anne tarafından Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın torunu olup babası Şeyh Haydar'dır.
I. Tahmasp (1524-1576)	Şah İsmail'in oğludur.
II. İsmail (1576-1578)	I. Tahmasp'ın oğludur.
Muhammed Hüdabende (1578-1587)	Şah Tahmasp'ın en büyük oğlu ve II. İsmail'in üvey kardeşi olup geçirdiği bir hastalıktan dolayı kördür.
I. Abbas (1587-1629)	Muhammed Hüdabende'nin oğludur. Büyük lakabıyla tanınır.

1588'de İngiltere seferine çıkan Yenilmez Armadanın rotası ok işaretiyle gösterilmiştir. Çatışmanın yaşandığı alanlar çarpı işaretiyle belirtilmiştir. Sondaki işaret dönüş yolunda batan gemileri ifade etmektedir. Haritalar için bk. Carlos Canales y Miguel del Rey, *Las Reglas del Viento: Cara y Cruz de la Armada Española en el Siglo XVI*, Edaf, Madrid 2010.

1585-1592 yıllarında Aşağı Ülkelerdeki askeri durumu gösteren haritada: yukardan aşağıya birinci şerit Birleşik Vilayetleri, ikinci şerit 1591-1592'de Birleşik Vilayetler tarafından geri alınan bölgeleri, üçüncü şerit 1590 'da İspanyol kontrolü altındaki toprakları, son şerit ise İspanyol askeri koridorunu göstermektedir. Bk. Canales-Rey, *Las Reglas del Viento*.